

Mária Fáziková a kolektív

ROZVOJ VIDIEKA

DOI: <https://doi.org/10.15414/2021.9788055223209>

Nitra 2021

Mária Fáziková a kolektív

ROZVOJ VIDIEKA

Nitra 2021

Názov: Rozvoj vidieka

Autori: **doc. Ing. Mária Fáziková, CSc.** (9,36 AH)
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
Ústav regionalistiky a rozvoja vidieka

Ing. Barbora Babjaková, PhD. (1,21 AH)
Národná sieť rozvoja vidieka

Ing. Michal Hrivnák, PhD. (1,51 AH)
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre
Fakulta európskych štúdií a regionálneho rozvoja
Ústav regionalistiky a rozvoja vidieka

Recenzenti: prof. PhDr. Ing. Viera Majerová, CSc.
Česká zemědělská univerzita v Prahe

doc. Mgr. Ing. Danko Moravčíková, PhD.
Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Publikácia je výstupom projektu KEGA č. 047SPU-4/2018 Nové prístupy vo výučbe miestneho ekonomického a sociálneho rozvoja.

Schválila rektorka Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre
dňa 26. 3. 2021 ako online vysokoškolskú učebnicu.

This work is published under the license of the Creative Commons Attribution NonCommercial No Derivatives 4.0 International Public License (CC BY-NC-ND 4.0).

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

© M. Fáziková, M. Hrivnák, B. Babjaková, Nitra 2021

ISBN 978-80-552-2320-9

Obsah

OBSAH	3
ZOZNAM OBRÁZKOV	5
ZOZNAM TABULIEK.....	7
PREDSLOV	8
1 VIDIEK AKO SYSTÉM	9
1.1 ZÁKLADNÉ CHARAKTERISTIKY VIDIEKA.....	9
1.2 TYPOLÓGIA VIDIEKA	11
1.2.1 Typológia urbánne sídlo/vidiecke sídlo	13
1.2.2 Sektorový prístup k typológii vidieckeho územia	13
1.2.3 Územný prístup k typológii vidieka	15
1.3 VIDIECKE OBCE, ICH ZNAKY, DEFINÍCIA, TYPOLÓGIA.....	22
1.3.1 Typológia vidieckych obcí.....	23
1.4 FUNKCIE VIDIEKA V ROZVOJI PRIESTORU	27
1.4.1 Ekonomická funkcia vidieka	28
1.4.2 Sociálna funkcia vidieka	28
1.4.3 Environmentálna funkcia vidieka	28
1.5 KOMPARATÍVNE VÝHODY A ROZVOJOVÉ PROBLÉMY VIDIEKA	28
1.6 RURÁLNO – URBÁNNE VZŤAHY	32
2 KONKURENCIESCHOPNOSŤ VIDIEKA.....	37
2.1 ÚZEMNÁ KONKURENCIESCHOPNOSŤ.....	37
2.1.1 Územná konkurencieschopnosť vidieka	39
2.2 ÚZEMNÝ KAPITÁL	40
2.2.1 Klasifikácia a zložky územného kapitálu	40
3 ROZVOJOVÝ POTENCIÁL VIDIEKA	46
3.1 PRÍRODNÝ POTENCIÁL VIDIEKA.....	47
3.2 ĽUDSKÝ POTENCIÁL VIDIEKA	60
3.3 EKONOMICKÝ POTENCIÁL VIDIEKA	72
3.3.1 Štruktúra vidieckej ekonomiky	74
3.3.2 Vzťah urbanizovaných centier a vidieckych oblastí.....	78
3.4 PODNIKANIE NA VIDIEKU	80
3.4.1 Vidiecky podnik	82
3.4.2 Dynamika vidieckej ekonomiky.....	85
3.4.3 Perspektívne odvetvia vidieckej ekonomiky.....	87
4 POĽNOHOSPODÁRSTVO AKO NOSNÉ ODVETVIE EKONOMIKY VIDIEKA	92
4.1 ŠPECIFIKÁ POĽNOHOSPODÁRSTVA	92
4.2 FUNKCIE POĽNOHOSPODÁRSTVA V SPOLOČENSKO – EKONOMICKOM SYSTÉME.....	92
4.3 POĽNOHOSPODÁRSTVO A EKONOMICKÝ RAST.....	94
4.4 VÄZBY MEDZI ROZVOJOVÝMI PROBLÉMAMI VIDIEKA A POĽNOHOSPODÁRSTVA	96
4.5 VZŤAHY MEDZI POĽNOHOSPODÁRSTVOM A NEPOĽNOHOSPODÁRSKYM SEKTOROM	99
4.5.1 Väzby poľnohospodárskych podnikov v hodnotovom reťazci	99
4.5.1.1 Globálny hodnotový reťazec v poľnohospodárstve	100
4.5.2 Väzby poľnohospodárskych podnikov na trhy výrobných faktorov.....	101
4.5.3 Väzby poľnohospodárskych podnikov na región.....	102
4.5.3.1 Lokálne / regionálne potravinové systémy	102
4.5.4 Formy priestorovej spolupráce poľnohospodárskych podnikov	105

4.5.4.1	Podnikové siete v agrobiznise.....	106
4.5.4.2	Klastre v agrobiznise	106
4.6	MULTIFUNKČNÉ POĽNOHOSPODÁRSTVO	109
4.6.1	<i>Multifunkčnosť na podnikovej úrovni</i>	<i>112</i>
5	ROZVOJ VIDIEKA.....	115
5.1	MODELÝ ROZVOJA VIDIEKA	115
5.1.1	<i>Exogénne prístupy k rozvoju vidieka</i>	<i>116</i>
5.1.2	<i>Endogénne prístupy k rozvoju vidieka.....</i>	<i>118</i>
5.1.3	<i>Neoendogénne prístupy k rozvoju vidieka</i>	<i>122</i>
5.1.4	<i>Neoendogónny územne integrovaný model rozvoja.....</i>	<i>124</i>
5.2	MIESTNY ROZVOJ	128
5.2.1	<i>Globalizácia a jej dôsledky na rozvoj vidieka</i>	<i>128</i>
5.2.2	<i>Miestny rozvoj.....</i>	<i>129</i>
5.2.3	<i>Miestny ekonomický rozvoj.....</i>	<i>130</i>
5.2.3.1	Princípy MER.....	130
5.2.3.2	Predpoklady pre implementáciu MER	134
5.2.3.3	Úloha samosprávy v MER	139
5.2.3.4	Príklady úspešného rozvoja marginalizovaných obcí.....	140
5.3	STRATEGICKÉ PLÁNOVANIE ROZVOJA VIDIECKYCH OBCÍ A REGIÓNOV	147
5.3.1	<i>Priestorové plánovanie</i>	<i>147</i>
5.3.2	<i>Sústava strategických dokumentov socio-ekonomického plánovania</i>	<i>148</i>
5.3.3	<i>Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce</i>	<i>149</i>
5.3.3.1	Participatívny proces tvorby PHSR.....	152
5.4	POLITIKA ROZVOJA VIDIEKA	156
5.4.1	<i>Vývoj prístupov k rozvoju vidieka</i>	<i>158</i>
5.4.2	<i>Politika rozvoja vidieka EÚ.....</i>	<i>165</i>
5.4.3	<i>Budúcnosť CLLD.....</i>	<i>168</i>

Zoznam obrázkov

OBR. 1 KRAJINA AKO KONTINUUM PRIMÁRNEJ, SEKUNDÁRNEJ A TERCIÁRNEJ ŠTRUKTÚRY	12
OBR. 2 VYMEDZENIE URBANIZOVANÉHO A VIDIECKEHO PRIESTORU	12
OBR. 3 ÚZEMIA SO ŠPECIFICKÝMI CHARAKTERISTIKAMI, NA KTORÉ SA APLIKUJÚ SEKTOROVÉ PODPORNÉ NÁSTROJE.....	13
OBR. 4 ČLENENIE VIDIECKEHO ÚZEMIA NA PRECHODNÉ REGIÓN Y A VIDIECKE REGIÓN Y	15
OBR. 5 ROZŠÍRENÁ TYPOLÓGIA VIDIEKA.....	17
OBR. 6 TYPOLÓGIA VIDIECKYCH REGIÓN OV V EÚ NA ZÁKLADE POLOHY V PRIESTORE	18
OBR. 7 VYMEDZENIE URBANIZOVANÉHO A VIDIECKEHO ÚZEMIA V ŠTVORCOVOM RASTRI	19
OBR. 8 TYPOLÓGIA MESTSKÝCH A VIDIECKYCH REGIÓN OV V EÚ ZALOŽENÁ NA RASTROVEJ METÓDE	20
OBR. 9 TYPOLÓGIA URBÁNNO – RURÁLNEHO PRIESTORU NA ZÁKLADE INTENZITY VÄZIEB	25
OBR. 10 FUNKČNÉ TYPY MIEST A VIDIECKYCH OBCÍ NAD 5000 OBYVATEĽOV	26
OBR. 11 REŤAZEC PROBLÉMOV UPADAJÚCICH VIDIECKYCH REGIÓN OV	30
OBR. 12 PRIESTOROVÉ A FUNKČNÉ VÄZBY MEDZI MESTSKÝM A VIDIECKYM ÚZEMÍM	32
OBR. 13 TOKY ĽUDÍ A MATERIÁLOV MEDZI VIDIECKYM A URBANIZOVANÝM PRIESTOROM	33
OBR. 14 PYRAMÍDOVÝ MODEL REGIONÁLNEJ KONKURENCIESCHOPNOSTI	39
OBR. 15 ZLOŽKY ÚZEMNÉHO KAPITÁLU	41
OBR. 16 SKUPINY PRVKOV ÚZEMNÉHO KAPITÁLU	43
OBR. 17 ŠTRUKTÚRA VYUŽITIA KRAJINY V ROKU 2019 V KRAJOCH SR.....	49
OBR. 18 VÝMERA JEDNOTLIVÝCH FORIEM VYUŽITIA KRAJINY V MESTSKÝCH A VIDIECKYCH SÍDLACH V SR V R. 2019 (M ²)	50
OBR. 19 ŠTRUKTÚRA VYUŽITIA MESTSKEJ A VIDIECKEJ KRAJINY V R. 2019 (%)	50
OBR. 20 VÝVOJ ZMIEN VO VYUŽÍVANÍ POZEMKOV	50
OBR. 21 PRÍRASTKY/ÚBYTKY JEDNOTLIVÝCH FORIEM VYUŽITIA KRAJINY V KRAJOCH SR V OBDOBÍ 1999/2019 (HA).....	50
OBR. 22 ZMENY VO VYUŽITÍ KRAJINY V KRAJOCH SR V OBDOBÍ 1999/2019 (%).....	51
OBR. 23 REŤAZENIE MOŽNÝCH DÔSLEDKOV ZMENY KLÍMY	55
OBR. 24 TYPOLÓGIA OKRESOV SLOVENSKEJ REPUBLIKY PODĽA NAJvyššieho SKONČENÉHO VZDELANIA OBYVATEĽOV VO VEKU 15 ROKOV A VIAC, SODB 2001	62
OBR. 25 OBYVATEĽSTVO PODĽA VEKU A VZDELANIA V OKRESOCH SR V ROKU 2015	63
OBR. 26 PREDPOKLADANÝ VÝVOJ SVETOVEJ POPULÁCIE V URBANIZOVANÝCH A VO VIDIECKYCH OBLASTIACH	68
OBR. 27 TEMPO RASTU OBYVATEĽSTVA V REGIÓN OCH PODĽA STUPŇA VIDIECKOSTI	69
OBR. 28 VÝVOJ POČTU OBYVATEĽOV V MESTÁCH A VO VIDIECKYCH OBCIACH V SR (1998 – 2019)	70
OBR. 29 VÝVOJOVÉ TENDENCIE V OSÍDLENÍ KRAJINY	71
OBR. 30 CELKOVÝ PRÍRASTOK OBYVATEĽSTVA V OKRESOCH SR, V MESTÁCH A VO VIDIECKYCH OBCIACH V ROKOCH 2010 – 2019	72
OBR. 31 PRIESTOROVÁ DIFERENCIÁCIA VÝROBNÝCH FAKTOROV.....	73
OBR. 32 ŠTRUKTÚRA EKONOMICKEJ ZÁKLADNE NA VIDIEKU.....	75
OBR. 33 ŠTRUKTÚRA EKONOMICKEJ ZÁKLADNE JEDNOTLIVÝCH TYPOV REGIÓN OV PODĽA STUPŇA VIDIECKOSTI (ROK 2019)	76
OBR. 34. VEĽKOSTNÁ ŠTRUKTÚRA PODNIKOV V TYPOCH REGIÓN OV PODĽA MIERY VIDIECKOSTI (ROK 2019)	76
OBR. 35 ŠTRUKTÚRA ZAMESTNANOSTI PODĽA VEĽKOSTNÝCH SKUPÍN PODNIKOV V TYPOCH REGIÓN OV PODĽA MIERY VIDIECKOSTI	77
OBR. 36 INTENZITA PODNIKATEĽSKEJ AKTIVITY (IPA) PODĽA VEĽKOSTNÝCH SKUPÍN PODNIKOV V JEDNOTLIVÝCH TYPOCH REGIÓN OV (2019).....	77
OBR. 37 ROZDIELNE TYPY VIDIECKYCH OBLASTÍ	78
OBR. 38 POČET PRACOVNÝCH MIEST V MESTÁCH A VO VIDIECKYCH OBCIACH V SR PODĽA EKONOMICKÝCH ODVETVÍ (2018)	81
OBR. 39 INDEX LOKALIZÁCIE EKONOMICKÝCH ODVETVÍ V MESTÁCH A VO VIDIECKYCH OBCIACH V SR	82
OBR. 40 TYPOLÓGIA VIDIECKYCH PODNIKOV	82
OBR. 41 VZŤAH MEDZI ZELENOU A CÍRKULÁRNOU EKONOMIKOU, BIOEKONOMIKOU A EKONOMIKOU POTRAVIN	89
OBR. 42 ŠTRUKTÚRA TRHOVEJ EKONOMIKY PODĽA PRINCÍPOV FUNGOVANIA	90
OBR. 43 SPOLOČNÁ PRODUKCIA SÚKROMNÝCH A VEREJNÝCH STATKOV POĽNOHOSPODÁRSTVOM.....	92
OBR. 44 VÝVOJ FUNKCIÍ POĽNOHOSPODÁRSTVA V ROZLIČNÝCH VÝVOJOVÝCH ETAPÁCH SPOLOČNOSTI.....	94
OBR. 45 SCHEMATICKÉ ZNÁZORNENIE GLOBÁLNYCH TRENDOV V POĽNOHOSPODÁRSTVE.....	96
OBR. 46 VÄZBY MEDZI ROZVOJOVÝMI PROBLÉMAMI POĽNOHOSPODÁRSTVA A VIDIECKEHO PRIESTORU	98
OBR. 47 VÄZBY POĽNOHOSPODÁRSKYCH PODNIKOV V KOMODITNOM REŤAZCI A NA REGIONÁLNYCH TRHOCH	99

OBR. 48 USMIEVAVÁ KRIVKA GLOBÁLNEHO HODNOTOVÉHO REŤAZCA VO VÝROBE POTRAVIN	101
OBR. 49 POTRAVINOVÝ SYSTÉM, JEHO HNACIE SILY A ODOZVY	102
OBR. 50 ŠTRUKTÚRA KLASTRA V AGROBIZNISE.....	109
OBR. 51 NEODDELITEĽNÉ VÄZBY MEDZI RÔZNYMI FUNKCIAMI POĽNOHOSPODÁRSTVA	110
OBR. 52 ŠTRUKTÚRA MULTIFUNKČNÝCH AKTIVÍT NA PODNIKOVEJ ÚROVNI	113
OBR. 53 SCHÉMA VZŤAHOV V MODELI EXOGÉNNHO ROZVOJA	118
OBR. 54 SCHÉMA VZŤAHOV V ENDOGÉNNOM ROZVOJOVOM MODELI	121
OBR. 55 SCHÉMA VZŤAHOV V NEOENDOGENOM INTEGROVANOM MODELI	123
OBR. 56 SCHÉMA VZŤAHOV V ÚZEMNE ZALOŽENOM INTEGROVANOM MODELI ROZVOJA.....	124
OBR. 57 AKTÉRI ICH ÚLOHY A CIELE VIACÚROVNŔOVÉHO SPRÁVOVANIE ÚZEMIA.....	126
OBR. 58 VERTIKÁLNA A HORIZONTÁLNA KOORDINÁCIA INTEGROVANÉHO MANAŽMENTU ÚZEMIA	127
OBR. 59 DERAVÝ SUD LOKÁLNEJ EKONOMIKY	132
OBR. 60 SYSTÉM MANAŽMENTU PRIESTOROVÉHO ROZVOJA.....	148
OBR. 61 SÚSTAVA DOKUMENTOV SOCIO-EKONOMICKÉHO STRATEGICKÉHO PLÁNOVANIA V SR.....	149
OBR. 62 PROCES PARTICIPATÍVNEHO STRATEGICKÉHO PLÁNOVANIA.....	153
OBR. 63 AKTÉRI PROCESU STRATEGICKÉHO PLÁNOVANIA NA MIESTNEJ ÚROVNI.....	155
OBR. 64 VZŤAHY RÔZNYCH POLITÍK VO VIDIECKOM PRIESTORE.....	157
OBR. 65 KĽÚČOVÉ ZNAKY PRÍSTUPU LEADER	161
OBR. 66 VÝVOJ PRÍSTUPOV K POLITIKE ROZVOJA VIDIEKA.....	162
OBR. 67 LOKÁLNY PRÍSTUP K ROZVOJU VIDIEKA AKO VÝSLEDOK INVESTÍCIÍ DO ÚZEMNÉHO KAPITÁLU A BUDOVANIA KAPACÍT	163

Zoznam tabuliek

TAB. 1 TRADIČNÉ CHÁPANIE ROZDIELOV MEDZI VIDIECKYM A URBANIZOVANÝM PRIESTOROM	10
TAB. 2 ZÁKLADNÉ ZNAKY VIDIECKEHO SÍDLA SÚ VO VŠEOBECNOSTI NASLEDOVNÉ:	22
TAB. 3 VEĽKOSTNÉ SKUPINY VIDIECKYCH OBCÍ V SR (2019).....	24
TAB. 4 TYPY RURÁLNO – URBÁNNYCH VZŤAHOV	33
TAB. 5 VLASTNÍCKE VZŤAHY K POZEMKOM V REGIÓNOCH SR	57
TAB. 6 PROBLÉMY A PRÍLEŽITOSTI RÔZNYCH TYPOV VIDIECKEHO ÚZEMIA.....	79
TAB. 7 TYPY VIDIECKYCH PODNIKOV	83
TAB. 8 VÝHODY A NEVÝHODY PODNIKANIA NA VIDIEKU	83
TAB. 9 VZŤAHY MSP NA VIDIEKU A VIDIECKYCH KOMUNÍT	85
TAB. 10 FORMY PRIESTOROVEJ SPOLUPRÁCE V AGROPOTRAVINÁRSKOM SYSTÉME	105
TAB. 11 KLASIFIKÁCIA VÝSTUPOV MULTIFUNKČNÉHO POĽNOHOSPODÁRSKEHO PODNIKU	112
TAB. 12 ZDROJE A FORMY FINANCOVANIA MIESTNEHO EKONOMICKÉHO ROZVOJA	138
TAB. 13 PREHĽAD NÁSTROJOV KOMUNÁLNEJ PODPORY MIESTNEHO EKONOMICKÉHO ROZVOJA.....	140

PREDSLOV

Vidiek je územie, ktoré je organickou súčasťou regionálneho priestoru. Má svoje charakteristické črty, ktorými sú prirodzená krajina so špecifickým využitím najmä odvetviami primárneho sektora, nízka hustota obyvateľstva, rozdrobená sídelná štruktúra, diverzifikovaná ekonomická štruktúra, sociálna kohézia a bohatstvo kultúrnych tradícií. Má však aj problémy vyplývajúce práve z nízkej hustoty obyvateľstva a nízkej intenzity ekonomických aktivít. Vidiecke regióny a vidiecke obce ťažko zachytávajú globálne rozvojové impulzy, dostávajú sa do rozvojových problémov. Vzniká priestorová nerovnováha, ktorá neumožňuje efektívne využívať územný kapitál vidieka a vytvára tlak na verejné zdroje. Rozvoj vidieka je v ekonomickom, sociálnom aj environmentálnom zmysle významnou témou jednotlivých súčastí regionálnej vedy, ale aj ekonomickej a politickej praxe.

Autori sa v tejto knihe pokúsili zhrnúť svoje poznatky o faktoroch, procesoch, politikách a nástrojoch týkajúcich sa ekonomického a sociálneho rozvoja vidieka. Predkladaná učebnica načrtáva teoretické východiská, identifikuje rozvojový potenciál ako aj rozvojové problémy vidieka. Naznačuje spôsoby ich riešenia vrátane metodických nástrojov na ich praktické riešenie. Sú to samozrejme rámcové problémy omnoho komplexnejšej problematiky, ktorá je predmetom ďalšieho skúmania.

Je určená pre študentov Slovenskej poľnohospodárskej univerzity v Nitre, ktorí študujú predmet „Rozvoj vidieka“, pre študentov iných univerzít a vysokých škôl, ktorých daná problematika zaujíma, ale aj pre pracovníkov verejnej správy na všetkých úrovniach riadenia.

Vecné pripomienky ku knihe, za ktoré autori vopred ďakujú, môžete poslať prostredníctvom elektronickej pošty na adresu maria.fazikova@uniag.sk.

Ak knihu pokladáte za prínosnú, odporučte ju svojim známym.

1 VIDIEK AKO SYSTÉM

Pojem „vidiek“ je v odbornej literatúre vysvetľovaný nejednotne. Pôvodne jeho vymedzenie bolo skôr negatívne, v zmysle „nie urbanizovaný“, alebo „nie aglomerovaný“, alebo ako určitá časť krajiny s relatívne nízkou hustotou obyvateľstva a s poľnohospodárskym a lesníckym využitím krajiny. Súčasný európsky vidiek sa podstatne zmenil oproti pôvodnému chápaniu. Je charakteristický vysokou diverzitou fyzického prostredia, širokou škálou ekonomických aktivít, charakteristickou sieťou sociálnych vzťahov a stáročnými kultúrnymi tradíciami. Na vidieku môžeme nájsť priemyselné závody a high-tech centrá, ale tiež zariadenia na zásobovanie miest energiami a vodou. V niektorých vidieckych regiónoch nachádzame čisté životné prostredie a naopak v iných monotónne polia, komerčné lesy a veľké rekreačné zariadenia ako napr. lyžiarske a turistické strediská. Väčšina európskeho vidieka je však ešte stále charakteristická unikátnou krajinou so striedajúcimi sa poľami a lesmi, medzi ktorými sú umiestnené dediny a mestecká ako súčasť nášho kultúrneho dedičstva.

1.1 ZÁKLADNÉ CHARAKTERISTIKY VIDIEKA

Vidiek je územie so špecifickými črtami, ktoré ho predurčujú k určitému typu rozvoja.

Základné znaky vidieka je možné zhrnúť do nasledovných okruhov:

- nízka hustota obyvateľstva,
- využitie krajiny – prirodzená krajina s poľnohospodárskou pôdou, lesmi a vodnými plochami s vysokou biodiverzitou,
- sídelná štruktúra – malé sídla (malé mestá a dediny),
- diverzifikovaná štruktúra ekonomiky – poľnohospodárske podniky, malé a stredné podniky, obchod, služby zamerané na miestny trh,
- špecifická sociálna štruktúra – vyššia sociálna kohézia, bohatstvo kultúrnych tradícií.

Tradične je vidiek chápaný ako priestor, v ktorom dominujú odvetvia viazané na miestne zdroje, teda najmä poľnohospodárstvo a lesníctvo, obyvateľstvo je v priemere staršie, horšie vzdelané ako v urbanizovaných oblastiach, s vysokou pôrodnosťou aj úmrtnosťou, málo ochotné emigrovať za prácou. Nízka dostupnosť služieb a informácií predurčuje nižšiu kvalitu života obyvateľov. Je tu však environmentálne kvalitnejšie životné prostredie, dostatok priestoru pre bývanie a relax. Obyvateľstvo má vysoký zmysel pre komunitu, spoluprácu a vzájomnú pomoc.

Tab. 1 Tradičné chápanie rozdielov medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom

Charakteristika	Vidiecky priestor	Urbanizovaný priestor
Ekonomika	Dominujú odvetvia primárneho sektora a obslužné aktivity	Dominujú odvetvia sekundárneho a terciárneho sektora
Zamestnanosť	Poľnohospodárstvo, lesníctvo a ostatné povolania v odvetviach primárneho sektora	Spracovanie, stavebníctvo, administratíva, služby
Vzdelanie	Nižšie ako národný priemer	Vyššie ako národný priemer
Dostupnosť služieb	Nízka	Vysoká
Dostupnosť informácií	Nízka	Vysoká
Zmysel pre komunitu	Vysoký	Nízky
Politické postoje	Konzervatívne, neochota k zmenám	Vysoké zastúpenie liberálnych a radikálnych postojov
Demografia	Vysoká pôrodnosť aj úmrtnosť	Nízka pôrodnosť aj úmrtnosť
Migrácia	Nízka, vo všeobecnosti nízka emigrácia	Vysoká, vo všeobecnosti vysoká imigrácia
Fyzická dostupnosť	Nízka kvalita dopravnej infraštruktúry a služieb. Vysoké časové a finančné náklady na cestovanie.	Rozvinutá dopravná infraštruktúra, avšak kvalita služieb rozdielna, napr. v dôsledku dopravných zápch.
Environmentálne riziká	Úzko zviazané s výrobnými procesmi spôsobujúcimi vyčerpanie prírodných zdrojov.	Vyplývajúce ako z produkcie, tak z hustoty obyvateľstva (odpady, znečistenie vody a ovzdušia).

Zdroj: Cloke, P. et. al. (2006)

Novodobý vývoj ukazuje, že súčasný vidiek je omnoho zložitejší a mnohorozmerný.

Diverzifikované geografické (poloha a dostupnosť územia), geomorfologické (sklon terénu, nadmorská výška), klimatické (teplotné, vodné a veterné podmienky) a pôdne podmienky (úrodnosť pôdy, salinita, erózia), spôsobujú vysokú diverzitu prírodných podmienok v území, a tým aj podmienok pre rozvoj ekonomických a sociálnych aktivít, napr. cestovného ruchu, ekologického poľnohospodárstva, niektorých odvetví služieb (napr. vzdelávacie a administratívne služby, IT služby, menšie priemyselné závody využívajúce miestne podmienky). Na vidieku sa dejú rozsiahle ekonomické a sociálne zmeny, ktoré sa týkajú aj urbanizovaného priestoru. Napríklad rastúca denná dochádzka za prácou z vidieka do mesta, a opačne rastúci dopyt mestského obyvateľstva po bývaní na vidieku majú za následok zmeny v ekonomickej, sociálnej aj environmentálnej štruktúre urbanizovaného aj vidieckeho priestoru.

K definícii vidieka sa v súčasnosti vygenerovalo niekoľko prístupov, podľa účelu, pre ktorý je používaná. Je to:

- konceptuálny prístup (vidiecka idyla),
- sektorový prístup,

- územný prístup,
- administratívny prístup.

Konceptuálny prístup k vymedzeniu vidieka

Vychádza z idealizovaného sociálneho konceptu vidieka ako miesta pre šťastnejší, zdravší život. Krásna krajina a susedská blízkosť, dostatok priestoru, zdravé potraviny a blízky kontakt s prírodou vytvárajú pre to podmienky.

Sektorový prístup k vymedzeniu vidieka

Podľa tohto prístupu je vidiek charakterizovaný špecifickou štruktúrou ekonomickej základne a to poľnohospodárstvom a tradičnými ekonomickými odvetvami (remeslá, miestne viazané služby).

Územný prístup k definícii vidieka

Vychádza z rozdelenia územia na urbanizované a vidiecke. Podľa tohto chápania urbanizované a vidiecke územie sú protiklady s inými, resp. protichodnými charakteristikami. Kým urbanizované územie je husto osídlené, aglomerované, s rozvinutou ekonomickou základňou, kvalitným ľudským kapitálom, avšak s environmentálnymi a priestorovými problémami, vidiecke územie je riedko osídlené, sídelná štruktúra je disperzná, ekonomická základňa málo konkurencieschopná, ľudský kapitál slabší, avšak s významnými komparatívnymi výhodami v environmentálnej oblasti a v dostupnosti priestoru a sociálnom kapitáli.

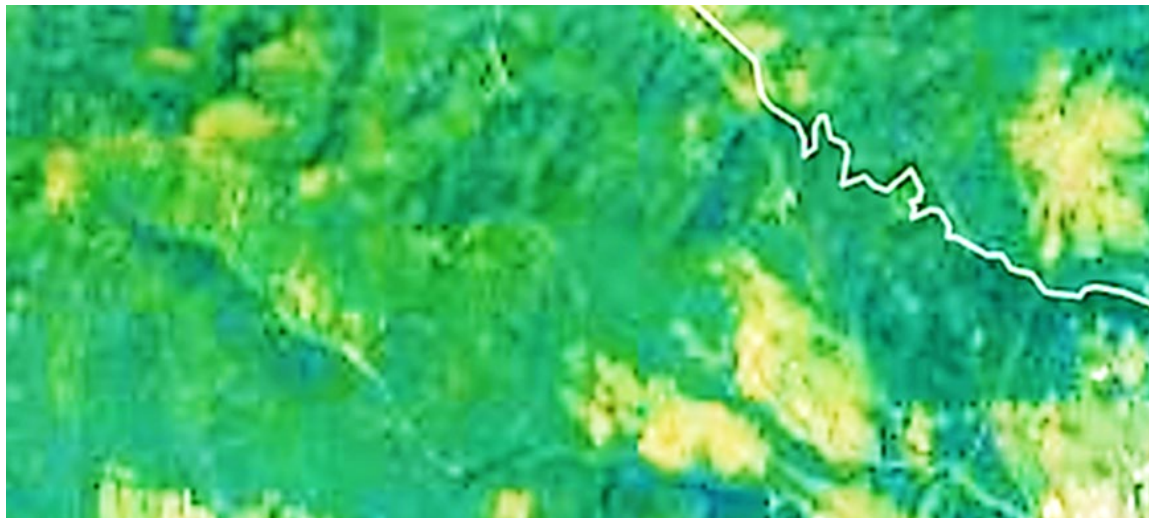
Administratívny prístup k vymedzeniu vidieka

Vychádza z administratívneho členenia územia na mestá a vidiecke obce. V rámci Európskej únie neexistuje jednotná klasifikácia mesta resp. vidieckej obce. Napr. v Belgicku a na Slovensku je štatistická hranica mesta viac ako 5000 obyvateľov. V Česku, Francúzsku, Luxembursku, Portugalsku je hranica počtu obyvateľov pre mesto 2000 obyvateľov. Grécko, Španielsko, Taliansko má hranicu 10 000 obyvateľov. V Nemecku je mestom obec s hustotou obyvateľstva na km² viac ako 150.

1.2 TYPOLÓGIA VIDIEKA

Typológia vidieka vychádza z potrieb pre ktoré je určená. Iné sú východiská typológie určenej pre potreby podpory rozvoja poľnohospodárstva, iné pre politiku podpory komplexného rozvoja územia (kohéznou politiku).

Územie je spojitý, dynamický systém, s diverzifikovanými vlastnosťami a charakteristikami. Z toho vyplýva rozmanitosť problémov rôznych území. Riešenie týchto problémov si vyžaduje určitú systematizáciu, s cieľom voliť účinné nástroje na ich riešenie.

Obr. 1 Krajina ako kontinuum primárnej, sekundárnej a terciárnej štruktúry
Zdroj: vlastné spracovanie

Typológia vidieckeho územia je volená vzhľadom na cieľ, pre ktorý je používaná. Východiskom je vymedzenie hraníc medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom. Rozdelenie územia na urbanizované a vidiecke vychádza zo základných charakteristík, ktorými sú **hustota obyvateľstva**, **sídlna štruktúra** a **spôsob využitia krajiny**.

Obr. 2 Vymedzenie urbanizovaného a vidieckeho priestoru
Zdroj: vlastné spracovanie

Konkrétnymi hranicami pre vymedzenie urbanizovaného územia je hustota obyvateľstva na km². Pre potreby spoločnej základne pre analýzu problémov vidieka a následne formuláciu nástrojov na riešenie problémov, prijala OECD kritériá (ktoré následne prevzala EÚ) pre odlíšenie urbanizovaného a vidieckeho priestoru na úrovni sídiel.

1.2.1 Typológia urbánne sídlo/vidiecke sídlo

Identifikuje sa na základe hustoty obyvateľstva v prepočte na km² územia katastra nasledovne:

- urbanizované sídlo je sídlo s hustotou 150 a viac obyvateľov na km² plochy katastra,
- vidiecke sídlo je sídlo hustotou menej ako 150 na km² plochy katastra.

Nová EÚ typológia urbánne územie/vidiecke územie

Identifikuje sa na základe hustoty obyvateľstva v štvorcovej sieti:

- urbánny klaster je územie, v ktorom hustota obyvateľstva v štvorcovej sieti je väčšia 300 obyvateľov na km² a na tomto území žije najmenej 5000 obyvateľov,
- vidiecke územie je to, ktoré nie je definované ako urbánny klaster (s hustotou menšou ako 300 obyvateľov na km² v štvorcovej sieti).

1.2.2 Sektorový prístup k typológii vidieckeho územia

Sektorový prístup sa využíva pri formulácii a implementácii nástrojov sektorových politík, najmä poľnohospodárskej politiky, ktorej hlavným cieľom v súčasnosti je ochrana poľnohospodárskej krajiny a kompenzácia strát, resp. negatívnych externalít vyplývajúcich z nepriaznivých prírodných podmienok. resp. z negatívnych dôsledkov obmedzení v dôsledku ochrany prírody a krajiny.

Obr. 3 Územia so špecifickými charakteristikami, na ktoré sa aplikujú sektorové podporné nástroje
Zdroj: vlastné spracovanie

EÚ pre účely implementácie poľnohospodárskej politiky resp. politiky rozvoja vidieka identifikuje rôzne typy území podľa miery ich znevýhodnenia resp. spoločenskej potreby ochrany. Sú to najmä:

➤ Znevýhodnené oblasti (LFA)

Vymedzenie znevýhodnených oblastí je stanovené podľa kritérií nariadenia Rady (ES) č. 1257/1999, čl. 16-2. Znevýhodnené oblasti sú súvislé územné celky, v ktorých vplyvom nepriaznivých podmienok, nadmorskej výšky, svahovitosti a nízkej úrodnosti pôdy a iných nepriaznivých prírodných podmienok, prípadne v spojení s osobitnými miestnymi hospodárskymi a sociálnymi podmienkami sú náklady na jednotku výroby v poľnohospodárskej činnosti trvalo nadpriemerné. Základnou územnou jednotkou pre zaradenie poľnohospodárskej pôdy do horských a ostatných znevýhodnených oblastí je obec, do oblastí so špecifickými nevýhodami katastrálne územie.

Znevýhodnené oblasti sú ďalej rozčlenené na:

- horské,
- ostatné znevýhodnené oblasti,
- oblasti so špecifickými nevýhodami.

➤ Oblasti s environmentálnymi obmedzeniami

Sú to oblasti, kde musia byť vzaté do úvahy environmentálne faktory pred tým, než sa začnú využívať na poľnohospodárske účely.

Patria sem územia:

- **Natura 2000** – sústava chránených území členských krajín Európskej únie a hlavným cieľom jej vytvorenia je zachovanie prírodného dedičstva, ktoré je významné nielen pre príslušný členský štát, ale najmä pre EÚ ako celok. Sústavu Natura 2000 tvoria dva typy území:
 - **Chránené vtáčie územia** – osobitne chránené územia (Special Protection Areas, **SPA**) – vyhlasované na základe smernice o vtákoch (smernica Rady Európskych spoločenstiev č. 79/409/EHS o ochrane voľne žijúcich vtákov),
 - **Územia európskeho významu** – osobitné územia ochrany (Special Areas of Conservation, **SAC**) – vyhlasované na základe smernice o biotopoch (smernica Rady Európskych spoločenstiev č. 92/43/EHS o ochrane biotopov, voľne žijúcich živočíchov a voľne rastúcich rastlín).

➤ Zraniteľné územia ochrany vodných zdrojov

Poľnohospodárske subjekty hospodáriace v spomínaných územiach sú povinné rešpektovať osobitné zásady hospodárenia podľa "**Dusičnanovej smernice**". **Dusičnanová smernica** je súborom opatrení smerujúcich k zníženiu možností znečistenia vodných zdrojov (povrchové aj podzemné) dusičnanmi, ktoré môžu pochádzať z minerálnych hnojív, a z hospodárskych

hnojív a to vtedy, keď sú aplikované v nadmerných dávkach a v nesprávnom čase, alebo keď sú zle uskladňované.

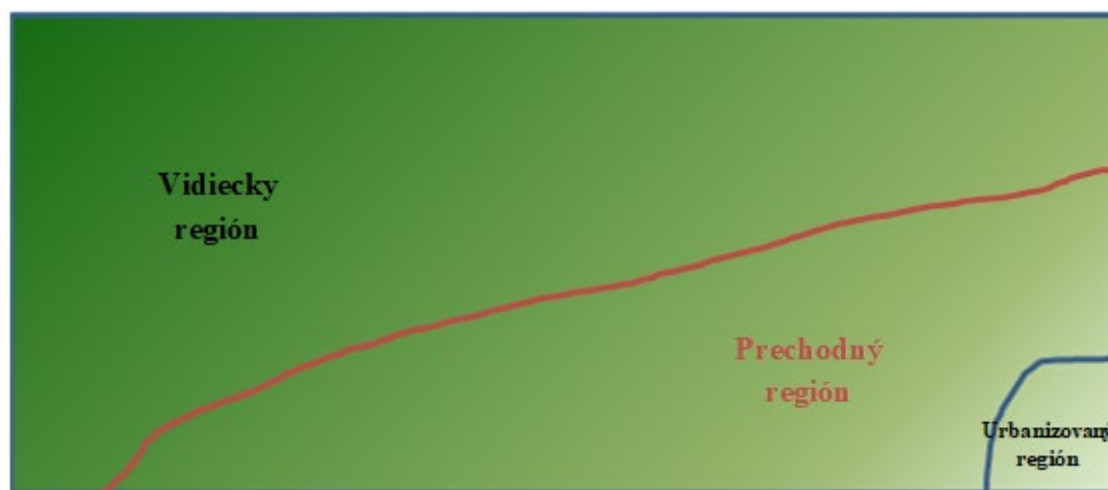
Okrem území s obmedzeným režimom hospodárenia vyčlenených na základe smerníc EÚ, sú vo vidieckom území ďalšie chránené územia vyhlásené na základe legislatívy SR.

Základným legislatívnym dokumentom ochrany prírody a krajiny Slovenskej republiky, účinným od 1. januára 2003, je zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 543/2003 z 25. júna 2002 Z. z. o ochrane prírody a krajiny. Podľa tohto zákona sú chránené územia rozdelené do nasledujúcich kategórií:

- veľkoplošné chránené územia (národné parky, chránené krajinné oblasti),
- maloplošné chránené územia (chránené areály, prírodné rezervácie, prírodné pamiatky, národné prírodné pamiatky, chránené krajinné prvky).

1.2.3 Územný prístup k typológii vidieka

Územný prístup k typológii vidieka chápe vidiek ako celistvý priestor s diferencovanými podmienkami, problémami a potrebami. Slúži pre potreby nasmerovania nástrojov na dosiahnutie udržateľného sociálneho, ekonomického a environmentálneho rozvoja, na dosiahnutie územnej kohézie a zníženie závislosti od verejných zdrojov.

Obr. 4 Členenie vidieckeho územia na prechodné regióny a vidiecke regióny
Zdroj: vlastné spracovanie

Vidiecky priestor (územie s nižšou hustotou obyvateľstva na km² plocha katastra) je členený na dva typy regiónov:

- prechodný región, v ktorom 15 – 50 % obyvateľstva žije vo vidieckych obciach (obce s hustotou menej ako 150 obyvateľov na km² plochy katastra),
- vidiecky región, v ktorom viac ako 50 % obyvateľstva žije vo vidieckych obciach (obce s hustotou menej ako 150 obyvateľov na km² plochy katastra),

- urbanizovaný región – územie v ktorom mennej ako 15 % obyvateľov žije v obciach s hustotou menšou ako 150 na km² plochy katastra.

Táto typológia bola zvolená OECD a prevzatá orgánmi EÚ pre potreby implementácie politiky rozvoja vidieka EÚ v roku 2010.

Rozšírená typológia OECD

Pri využití potenciálu rozvoja vidieka hrá dôležitú úlohu vzdialenosť územia od rozvojových centier, ktorými sú veľké mestá a mestské aglomerácie. Regióny nachádzajúce sa v blízkosti rozvojových centier môžu využívať ich infraštruktúru (rýchlostné cesty, IKT siete, blízkosť významných inštitúcií) čo im poskytuje výhody oproti vzdialenejším územiám. Z týchto dôvodov bola pre potreby implementácie kohéznej politiky prijatá nová typológia územia, ktorá zohľadňuje faktor vzdialenosti. Tento prístup berie do úvahy závislosť medzi mestom a jeho zázemím. Dôležitým faktorom je vzdialenosť vidieckych oblastí od miest a ich vzájomné prepojenie (pracovnou silou, demografickým pohybom, verejnými službami a environmentálnymi faktormi).

Typológia regiónov vychádza nasledujúcich kritérií:

- hustota obyvateľstva,
- podiel obyvateľov žijúcich vo vidieckych obciach,
- veľkosť centrálného mesta,
- dopravná dostupnosť mesta.

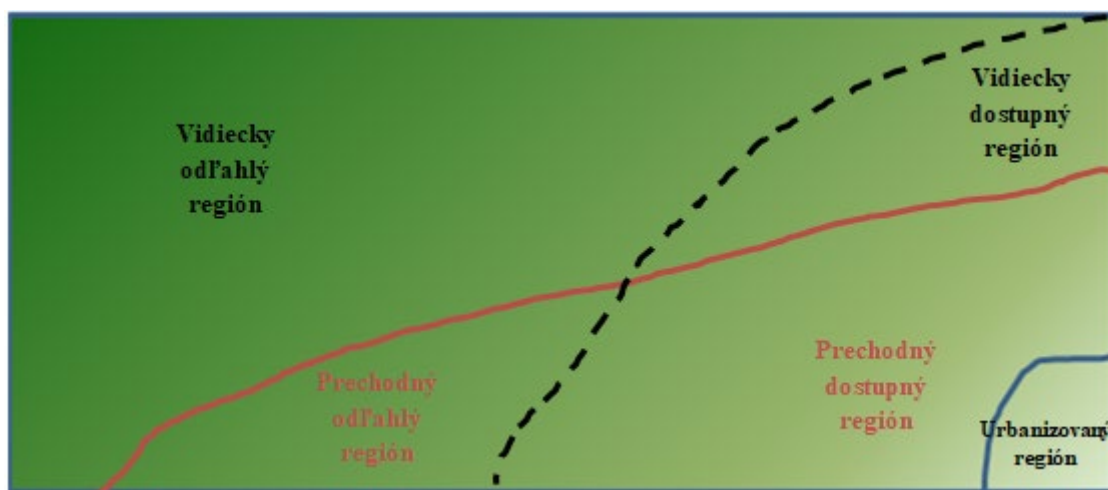
Základom je pôvodná typológia OECD (kap. 1.2.3 Územný prístup k typológii vidieka). Sídla sú rozdelené na základe hustoty obyvateľstva (150 obyvateľov na km²) na urbanizované a vidiecke.

Podľa podielu obyvateľov žijúcich v urbanizovaných a vidieckych sídlach sú definované regióny:

- prevažne urbanizované (menej ako 15 % žije vo vidieckych sídlach)
- prechodné (viac ako 15 % a menej ako 50 % obyvateľov žije vo vidieckych sídlach)
- prevažne vidiecke (viac ako 50 % obyvateľov žije vo vidieckych sídlach).

Veľkosť centrálného sídla je definovaná počtom obyvateľov najmenej 50 000. Dostupnosť, resp. odľahlosť regiónu je daná časovou dostupnosťou nasledovne:

- regióny dostupné – najmenej 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti kratšej ako 45 min. cesty autom do centrálného sídla s najmenej 50 tis. obyvateľmi,
- odľahlé regióny – viac ako 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti väčšej ako 45 min. cesty autom do centrálného sídla s najmenej 50 tis. obyvateľmi.

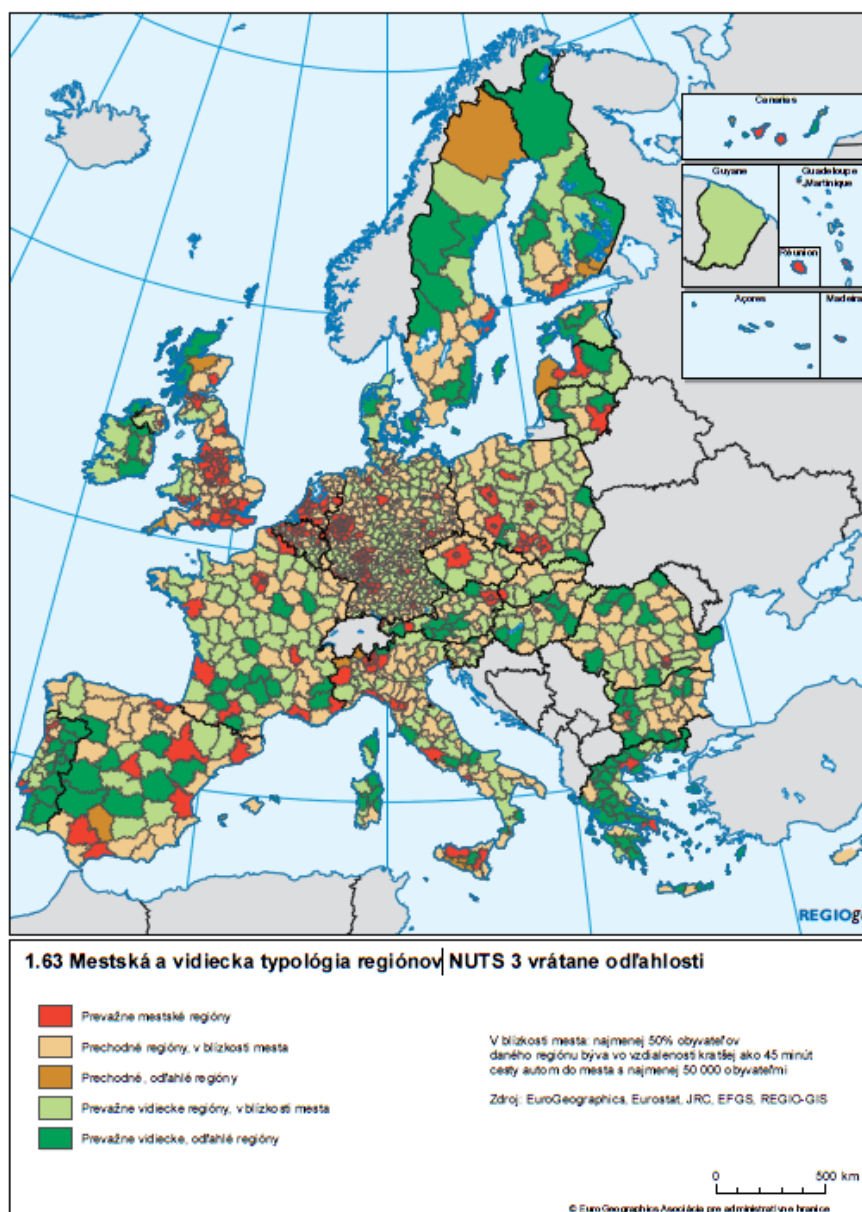

Obr. 5 Rozšírená typológia vidieka
Zdroj: vlastné spracovanie

Na základe tejto typológie identifikujeme nasledovné územné typy regiónov:

- Prevažne urbanizované regióny – podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckych sídlach < 20 %.
- Prechodné regióny dostupné – podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckom území > 20 % < 50 %, ≥ 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti kratšej ako 45 min. cesty autom do mesta s najmenej 50 tis. obyvateľmi.
- Prechodné odľahlé regióny – podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckom území > 20 % < 50 %, ≥ 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti dlhšej ako 45 min. cesty autom do mesta s najmenej 50 tis. obyvateľmi.
- Prevažne vidiecke regióny dostupné – podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckom území je väčší ako 50 %, ≥ 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti kratšej ako 45 min. cesty autom do mesta s najmenej 50 tis. obyvateľmi.
- Prevažne vidiecke regióny odľahlé regióny – podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckom území je väčší ako 50 %, ≥ 50 % obyvateľstva býva vo vzdialenosti dlhšej ako 45 min. cesty autom do mesta s najmenej 50 tis. obyvateľmi.

Základnou klasifikačnou jednotkou v tejto typológii je územie LAU 2.

Obr. 6 Typológia vidieckych regiónov v EÚ na základe polohy v priestore
 Zdroj: Zdroj: EC, Investovanie do rastu a zamestnanosti, Šiesta správa o hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti, Brusel, 2014

Harmonizovaná typológia EÚ

Vyššie uvedená typológia, kde sa hustota obyvateľstva prepočítava na plochu katastra, má značné nedostatky. Existujú mestá s veľkou výmerou katastra, s vysokým podielom extravilánu (napr. lesné porasty), ktoré dosahujú hustotu obyvateľstva na km² menej ako 150, čím sa zaraďujú medzi vidiecke obce. Existujú však aj vidiecke obce s nízkym počtom obyvateľov, avšak s vyššou hustotou ako 150 obyvateľov na km², ktoré sú podľa takejto definície mestami. Preto EÚ prijala harmonizovanú typológiu, kde je tento metodický nedostatok odstránený.

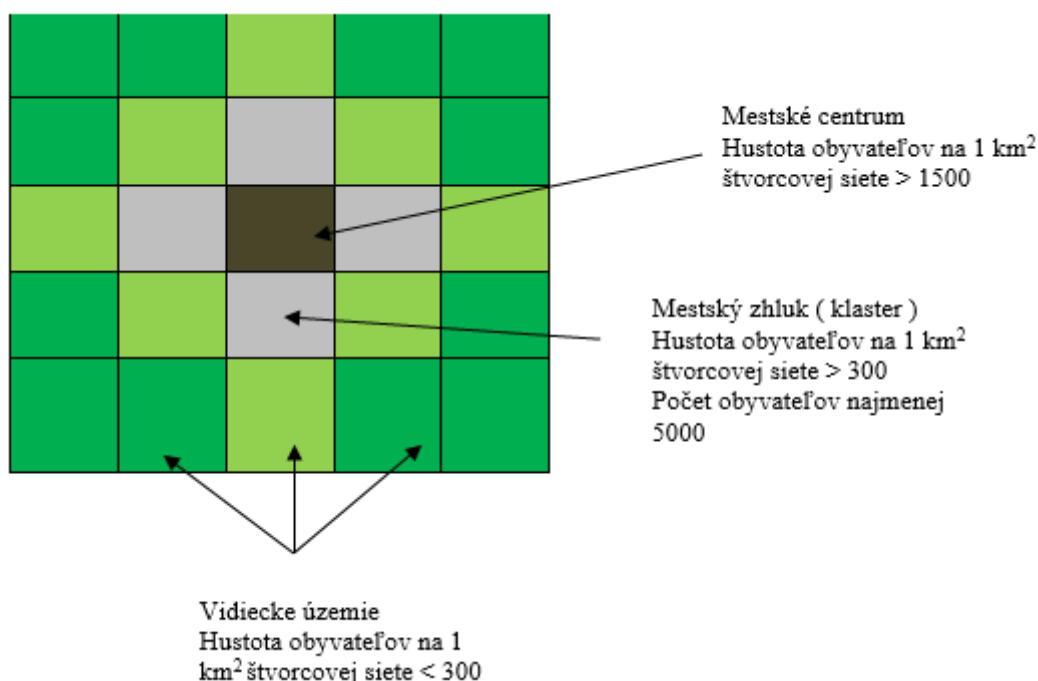
a) Vymedzenie mestského a vidieckeho územia

Územie sa vymedzí rastrom (štvorcovou sieťou) s plochou bunky 1 km^2 . Kritériom miery urbanizovanosti/vidieckosti je:

- hustota obyvateľstva v bunke rastra,
- spojitosť buniek tvoriacich zhhluk,
- minimálny počet obyvateľov v zhluku buniek spĺňajúcich predchádzajúce dve kritériá.

Na základe týchto troch kritérií dostaneme tri typy území, a to

- mestské centrá, kde hustota obyvateľstva na km^2 v bunke je väčšia ako 1500 a počet obyvateľov trvale žijúcich na tomto území je väčší ako 50 000,
- mestské zhluky (klastre) – územia, kde je hustota obyvateľstva v bunke rastra väčšia ako 300 obyvateľov na km^2 , pričom v tomto území musí byť koncentrácia obyvateľstva väčšia ako 5000,
- vidiecke územie – hustota obyvateľstva v bunkách rastra je menšia ako 300 obyvateľov na km^2 .

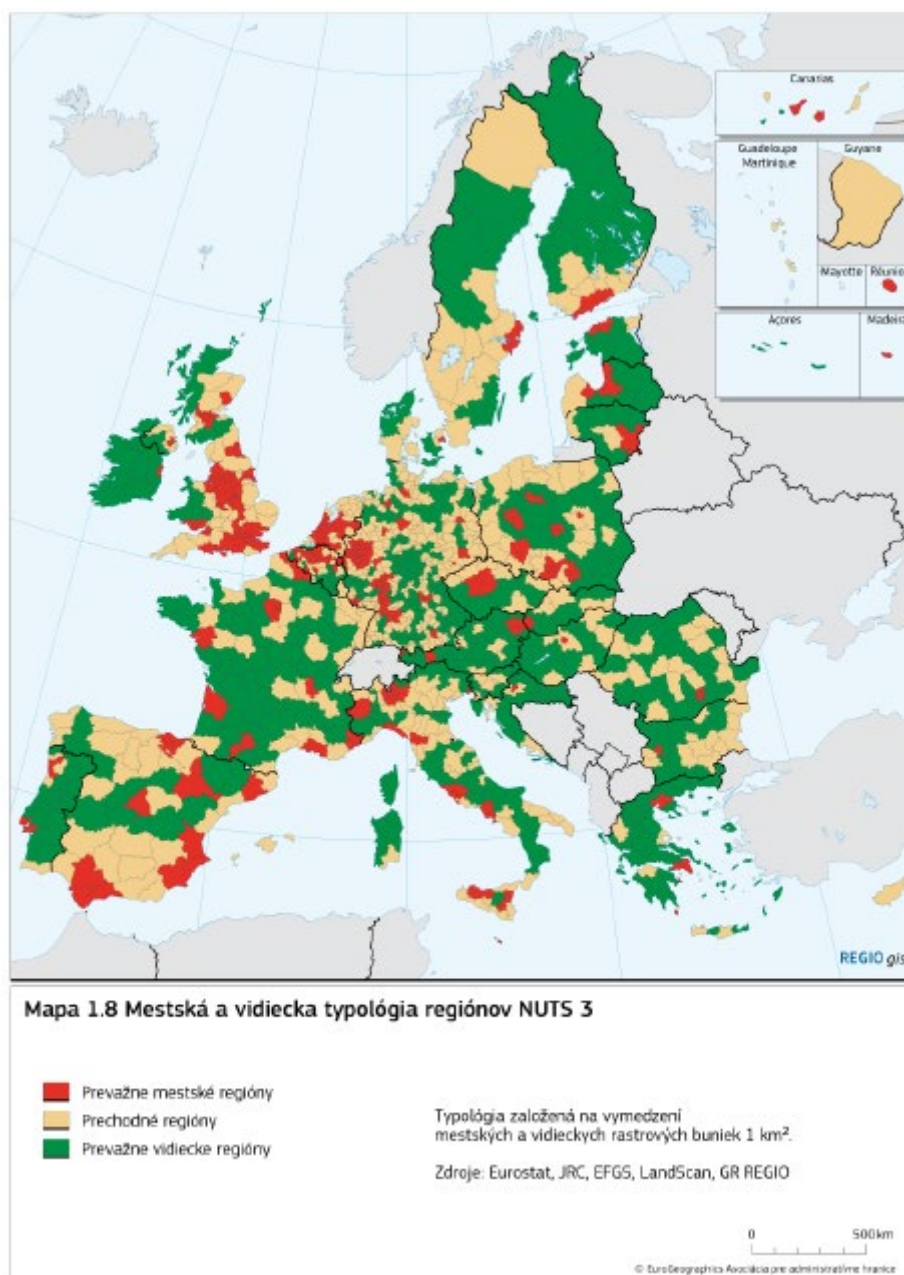
Obr. 7 Vymedzenie urbanizovaného a vidieckeho územia v štvorcovom rastri
Zdroj: vlastné spracovanie

b) Typológia regiónov podľa miery urbanizácie (podiel obyvateľstva žijúceho vo vidieckych/mestských územiach)

- prevažne mestské regióny – podiel obyvateľstva žijúceho v urbanizovaných klastroch je väčší ako 80%,
- prechodné regióny – podiel obyvateľstva žijúceho urbanizovaných klastroch je viac ako 50 % a menej ako 80 %,

- prevažne vidiecke regióny – najmenej 50% obyvateľstva žije vo vidieckom území mimo urbanizovaných klastrov.

Základnou klasifikačnou jednotkou sú regióny LAU 3.

Obr. 8 Typológia mestských a vidieckych regiónov v EÚ založená na rastrovej metóde
 Zdroj: EC, Investovanie do rastu a zamestnanosti, Šiesta správa o hospodárskej, sociálnej a územnej súdržnosti, Brusel, 2014

Vnútna štruktúra vidieckych regiónov je veľmi diverzifikovaná, charakteristická rozdielnou kombináciou rozvojových problémov a možností. Preto jednotlivé štáty pristupujú k vlastnej typológii vidieckych regiónov, kde sú zohľadňované okrem stupňa urbanizácie/vidieckosti aj iné kritériá, ktoré sú potrebné pre identifikáciu lokálnych problémov a prijímanie na mieru šitých stratégií rozvoja.

Rakúsko

Územie je rozdelené na mestské (mestom je obec s počtom obyvateľstva vyšším ako 2000) a vidiecke (všetky ostatné komunity, ktoré nie sú označené ako mestá).

Vidiecke územie je členené podľa prevládajúcej ekonomickej aktivity na:

- vidiecke regióny s vyššou ako priemernou zamestnanosťou v poľnohospodárstve,
- produkčne zamerané vidiecke regióny,
- vidiecke regióny s veľkým významom pre turizmus.

Česká republika

Územie je rozdelené na mestské (mestom je obec s počtom obyvateľstva vyšším ako 3000) a vidiecke všetky ostatné komunity, ktoré nie sú označené ako mestá).

Vidiecke oblasti sú členené na:

- neprofilovaný vidiek,
- štrukturálne postihnutý priemyselný vidiek,
- intenzívne rekreačné oblasti,
- problémový rekreačný vidiek,
- vybavený moravský vidiek,
- moravská periféria,
- nerozvojový susedský vidiek,
- rozvojový vidiek.

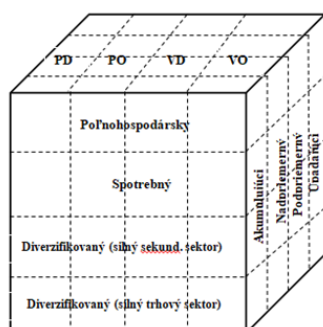
Taliansko

Identifikované sú 3 typy vidieckych oblastí:

- intenzívne poľnohospodárske vidiecke oblasti,
- zmiešané vidiecke oblasti,
- vidiecke oblasti s komplexnými rozvojovými problémami.

Európska únia odporúča typológiu vidieckych regiónov v ktorej sa berie do úvahy:

- stupeň vidieckosti a dostupnosti,
- stupeň ekonomickej reštrukturalizácie,
- stupeň socio-ekonomickej výkonnosti.

Stupeň vidieckosti a dostupnosti

- PD – prechodné dostupné
- PO – prechodné odľahlé
- VD – vidiecke dostupné
- VO – vidiecke odľahlé

Stupeň ekonomickej reštrukturalizácie

- poľnohospodárske regióny
- spotrebné regióny
- diverzifikované so silným, sekundárnym sektorom
- diverzifikované so silným sektorom trhových služieb

Stupeň socio-ekonomickej výkonnosti

- akumulujúce
- nadpriemerné
- podpriemerné
- upadajúce

Spracované podľa: European development Opportunities for Rural Areas, ESPON&UMI Millennium Institute, 2011, www.espon.eu

Slovenská republika nemá prijatú vlastnú detailnejšiu typológiu vidieckych oblastí. V strategických vládnych dokumentoch preberá definíciu EÚ, čo iba veľmi rámcovo popisuje rozmanitú situáciu vidieka v rôznych prírodných, polohových, ekonomických a sociálnych podmienkach regiónov.

1.3 VIDIECKE OBCE, ICH ZNAKY, DEFINÍCIA, TYPOLÓGIA

Trvale obývanú časť zeme tvoria mestá (urbánna krajina), vidiek (rurálna krajina) a divočina. Na Slovensku, ako aj vo väčšine európskych štátov divočina neexistuje (aj pralesy existujúce na území Slovenska sú zasiahnuté ľudskou činnosťou). Vidiekom je v tomto zmysle všetko, čo nie je mestom. Vymedziť konkrétne hranice medzi mestom a vidieckymi obcami je však metodologický problém, pretože v modernej spoločnosti sa predtým jasne vymedzené hranice medzi mestom a vidiekom postupne stierajú. Pre potreby analýz kritérium veľkosti obce (počet obyvateľov) nie je dostačujúce, vzhľadom na rôznorodú sídelnú štruktúru v jednotlivých štátoch a dokonca aj v regiónoch v rámci jednotlivých štátov. V podmienkach Slovenska je rozdrobená sídelná štruktúra. Existuje tu veľké množstvo malých obcí, ktoré sú ale blízko seba, takže sa stáva, že kritérium hustoty obyvateľstva prekračuje limitné hodnoty (nad 150 obyvateľov.km⁻²), avšak počtom obyvateľov a svojimi funkciami nemajú charakter mesta.

Tab. 2 Základné znaky vidieckeho sídla sú vo všeobecnosti nasledovné:

Kritérium	Hlavný znak
Urbanistická štruktúra	Riedka zástavba, poľnohospodársky podnik, rozsiahle verejné priestranstvá, nízky podiel zastavaných plôch.
Architektonické znaky	Nízkopodlažná zástavba, integrácia obytnej a ďalších funkcií, absencia nájomného bývania, individuálna výstavba.
Sociálne znaky	Konzervativizmus, tradicionalizmus, susedstvo, participácia, kooperatívnosť, zdieľanie spoločnej histórie.
Ekonomické znaky	Dochádzanie za prácou, zamestnanosť v poľnohospodárstve, vyšší podiel samozásobiteľstva, kútilstvo
Verejná správa	Označenie obce, postavenie obce v štruktúre verejnej správy.
Veľkostné znaky	Počet obyvateľov, hustota obyvateľstva, rozloha, podiel zastavanej plochy.

Zdroj: Perlín, 2003

Zatiaľ neexistuje jednotne na celom svete platná definícia vidieckeho sídla, lebo každá krajina má na jeho vymedzenie vlastné parametre odvodené od počtu obyvateľov cez funkcie až po infraštruktúru.

Vo všeobecnosti je vidiecka obec sídlo alebo zoskupenie sídiel s malým počtom obyvateľov, ktorá má hlavne obytnú, poľnohospodársku a rekreačnú funkciu. Charakteristická je nízka zástavba, nižšia vybavenosť službami, vidiecka architektúra. Môže mať hromadnú zástavbu, alebo to môžu byť obce s rozptýlenou zástavbou (kopanice, lazy, štále, rále).

Ekonomickú základňu vidieckych obcí utvárajú väčšinou poľnohospodárske a lesnícke podniky a malé resp. stredné podniky služieb. Okrajovo sa vo vidieckych obciach nachádzajú výrobné podniky vyžadujúce väčší operačný priestor, resp. lacnejšiu a menej kvalifikovanú pracovnú silu.

Väčšina obyvateľstva denne odchádza za prácou do mesta. Miestne zamestnané obyvateľstvo nachádza zamestnanie, okrem miestnych poľnohospodárskych podnikov a podnikov služieb v inštitúciách miestnej verejnej správy (obecný úrad, školstvo, kultúra, miestna polícia, a pod.).

Na Slovensku chápeme pod vidieckym sídlom každé sídlo, ktoré nie je zákonom (alebo inou zákonnou normou) vyhlásené za mesto. Podľa tohto kritéria je na Slovensku 2890 obcí, z čoho je 141 miest a 2749 vidieckych obcí. Ďalšie kritérium na rozlíšenie mesta a vidieckej obce je štatistické kritérium, podľa ktorého v SR je sídlo s počtom obyvateľov menším ako 5000 považované za vidieku obec.

1.3.1 Typológia vidieckych obcí

Základnými faktormi, ktoré ovplyvňujú rozvoj vidieckych obcí je ich

- veľkosť,
- poloha,
- ekonomická funkcia,
- postavenie v sídelnom systéme.

Kombinácia týchto štyroch faktorov determinuje možnosti využitia rozvojového potenciálu vidieckych obcí.

a) Typológia vidieckych obcí na základe veľkosti

Veľkosť obce (meraná počtom jej obyvateľov) má významný vplyv na jej celkový rozvoj. Vplýva na množstvo a kvalitu služieb poskytovaných miestnou samosprávou, na možnosť dosahovania ekonomiky z rozsahu, možnosti rozvoja miestnej ekonomiky, ako aj možnosti sociálneho rozvoja.

Prístupy k typológii vidieckych obcí na základe ich veľkosti (počtu obyvateľov) sú rozdielne, čo súvisí najmä s hustotou osídlenia a sídelnou štruktúrou. Najčastejšie sú členené na:

- malé,
- stredné,
- veľké obce.

Hranice určujúce zaradenie obce do jednotlivých kategórií nie sú stabilne dané.

Zaužívaná typológia vidieckych obcí do veľkostných skupín:

Typ obce	Počet obyvateľov
Malé obce	do 500
Stredné obce	500 – 2 000
Veľké obce	nad 2 000

Tab. 3 Veľkostné skupiny vidieckych obcí v SR (2019)

Veľkostná skupiny obcí	Počet obcí	Podiel %	Kumulatívne (%)	Stav trvale bývajúceho obyvateľstva	Podiel %	Kumulatívne (%)
do 199	415	14,4	14,4	51 743	0,9	1,0
200 - 499	710	24,6	38,9	247 719	4,5	5,5
500 - 999	755	26,1	65,1	538 214	9,9	15,4
1 000 - 1 999	570	19,7	84,8	800 062	14,7	30,0
2 000 - 4 999	305	10,6	95,3	889 010	16,3	46,3
5 000 - 9 999	63	2,2	97,5	425 207	7,8	54,1
10 000 - 19 999	34	1,2	98,7	480 213	8,8	62,9
20 000 - 49 999	28	1,0	99,7	799 759	14,7	77,5
50 000 - 99 999	8	0,3	99,9	549 627	10,1	87,6
100 000 a viac	2	0,1	100,0	676 319	12,4	100,0

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa ŠÚ SR

Sídlna štruktúra SR je roztrieštená, charakteristická veľkým počtom (65,1 %) malých sídiel do 1000 obyvateľov. Väčšina obyvateľstva je však sústredená v obciach väčších ako 5000 obyvateľov.

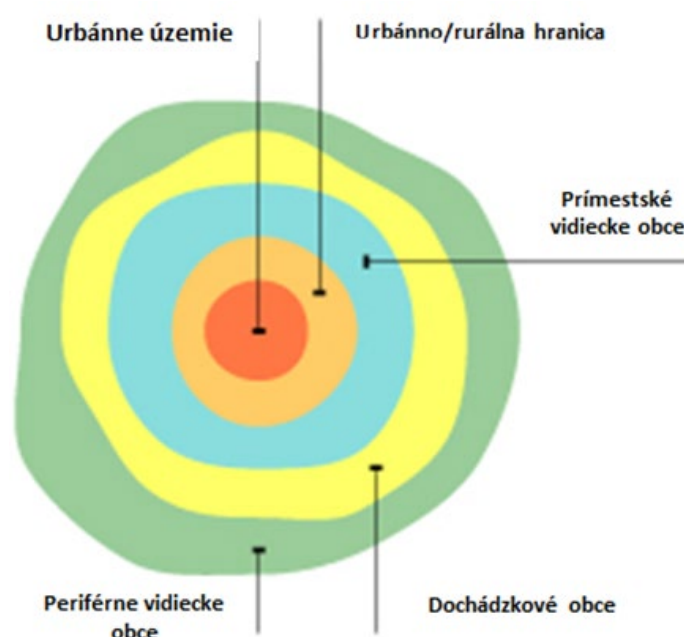
V štúdiu „Skrytý poklad v samospráve“ sa uvádza, že rozdrobenosť obcí na Slovensku sa prejavuje v neefektívnom vykonávaní ich správy. Efektívnosť výkonu správy obcí do určitej miery súvisí s počtom obyvateľov. Obce do 250 obyvateľov vynakladajú na výkon správy (časť administratívnych nákladov) až polovicu všetkých svojich výdavkov. Zvýšená polovica smeruje na rozvoj obce a poskytovanie služieb, ako je napr. údržba ciest, sociálna oblasť a pod. Naopak, obce s počtom obyvateľov od 20 000 do 50 000 dokážu až 90 % svojich výdavkov alokovať do rozvoja obce a poskytovania verejných služieb. Veľkostné skupiny obcí od 20 000 do 50 000 obyvateľov je vo výkone správy najefektívnejšia (inštitút finančnej politiky, MFSR, Katedra verejnej právy a regionálneho rozvoja, Ekonomická univerzita Bratislava (2017): Skrytý poklad v samospráve, Alternatívne možnosti sústredenia výkonu správy v samosprávach, <https://www.mfsr.sk/sk/financie/institut-financnej-politiky/publikacie-ifp/ekonomicke-analyzy/41-skryty-poklad-samosprave-alternativne-moznosti-sustredenia-vykonu-spravy-samospravach-jun-2017.html>

b) Typológia na základe polohy voči rozvojovému centru

Polohový typ obce je kombináciou vzdialenosti obce od mesta, dochádzkou za prácou a dostupnosťou dopravnej infraštruktúry. Tu rozlišujeme nasledovné typy obcí:

- **Prímestské vidiecke obce** sa nachádzajú v priamom susedstve s mestom. V minulosti už mohli byť aj administratívnou súčasťou mesta, prípadne môžu sa stať v budúcnosti. Sú tu zaradené aj všetky časti miest, ktoré sú všetkými znakmi vidiecke až ale ich obyvateľstvo sa štatisticky zaraďuje medzi mestské obyvateľstvo. Takéto sídla tvoria územie, kam by mohla postúpiť suburbanizácia. Veľkosť územia s týmito obcami závisí od veľkosti a sily centra (napr. pri Bratislave môže byť teoreticky v okruhu 50 km, pri Spišskej Starej Vsi teoreticky 1 km).

- **Dochádzkové vidiecke obce** majú denný kontakt s mestom, avšak istý vzťah existuje aj medzi susednými obcami navzájom, resp. je tu vyššia miera samostatnosti vo vzťahu k centru (k mestu). V tejto zóne sú jednak silnejšie a lepšie položené obce a tiež slabšie vybavené a horšie položené obce.
- **Periférne obce** sa nachádzajú veľmi ďaleko od centra, sú dopravne slabo dostupné s malým kontaktom na mesto, predstavujú tradičný obraz dediny s prevahou pôvodných zamestnaní. Patria sem obce v celkovo periférnych a zaostalých územiach s malým mestským centrom a so vzdialeným centrom druhého rádu (napr. krajským mestom).

Obr. 9 Typológia urbánno – rurálneho priestoru na základe intenzity väzieb
Zdroj: vlastné spracovanie

Binek et al. (2007) rozoznávajú nasledujúce polohové typy vidieckych obcí:

- A – obce v zázemí miest,
- B – obce s veľmi dobrou dopravnou polohou,
- C – obce s priemernou dopravnou polohou,
- D – obce so zlou dopravnou polohou,
- E – obce s veľmi zlou dopravnou polohou.

c) Typológia vidieckych obcí na základe ich funkcií

V sídelnej štruktúre rozoznávajú dva základné typy sídiel vzhľadom na ich postavenie v priestorovom ekonomickom systéme a to:

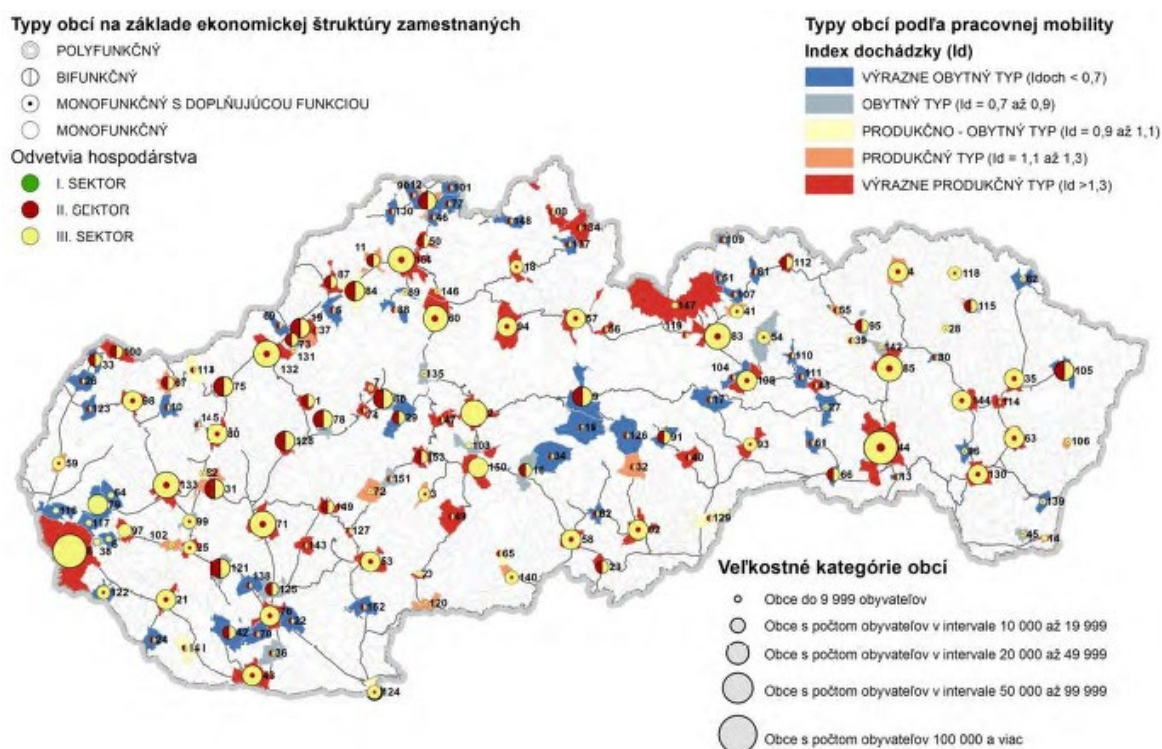
1. sídla s vlastnou ekonomickou základňou (monofunkčné alebo polyfunkčné)
2. sídla bez vlastnej ekonomickej základne (majú len obytnú funkciu).

Vidiecke obce sú čiastočne ekonomicky samostatné jednotky. Miera ich ekonomickej samostatnosti (meraná schopnosťou zabezpečiť primerané príjmy pre trvale žijúcich obyvateľov) závisí predovšetkým od veľkosti obce a od jej polohy voči rozvojovým centráram.

Základné funkčné typy vidieckych obcí klasifikujeme nasledovne:

- obytné,
- produkčné (poľnohospodárske, priemyselné, službové),
- rekreačné.

Väčšina vidieckych obcí má v sídelnom systéme zmiešané funkcie (obytno – výrobná, obytno – rekreačná, a pod.).

Obr. 10 Funkčné typy miest a vidieckych obcí nad 5000 obyvateľov
Zdroj: Ďurček, 2014

d) Typológia vidieckych obcí podľa postavenia v sídelnom systéme (KURS 2001¹)

Táto typológia vyjadruje postavenie obce v sídelnom systéme, ich postavenie voči urbanizovanému územiu a urbanizačným osiam. Postavenie obce v sídelnej štruktúre je významným faktorom podmieňujúcim jej budúci rozvoj. Na základe postavenia obcí v sídelnom systéme rozlišujeme 5 typov sídel:

¹ Koncepcia územného rozvoja Slovenska,

1. **Sídla v suburbánnom území jadra** – majú veľmi dobré predpoklady pre rozvoj rezidenčných funkcií.
2. **Sídla na hlavných urbanizačných osiach** – majú predpoklady pre významný celkový urbanistický rozvoj.
3. **Sídla na vedľajších urbanizačných osiach** – majú predpoklady pre celkový urbanistický rozvoj.
4. **Sídla mimo urbanizačných osí** – nemajú predpoklady pre celkový urbanistický rozvoj nad rámec súčasne zastavaného územia.
5. **Sídla v marginalizovanom území** – nemajú predpoklady pre celkový urbanistický rozvoj. Funkčnosť sídla je nevyhnutné udržať kvôli potrebe obhospodarovat' krajinu v potrebnom rozsahu.

1.4 FUNKCIE VIDIEKA V ROZVOJI PRIESTORU

Rastúce urbanizačné tlaky, environmentálna degradácia priestoru, ale najmä schopnosť vidieka poskytovať verejné služby nie iba pre obyvateľov vidieka samotného, ale najmä pre mestské obyvateľstvo, zvyšujú význam vidieckeho priestoru pri zabezpečovaní rovnovážneho priestorového rozvoja. Ide najmä o udržiavanie kultúrnej krajiny, nenarušeného životného prostredia a voľného priestoru pre rekreačné a oddychové aktivity obyvateľstva. Vidiek však plní aj ďalšie dôležité funkcie. Niektoré ekonomické aktivity sa môžu uskutočňovať iba vo vidieckom priestore, pretože tu sú lokalizované dôležité nemobilné zdroje (pôda – poľnohospodárstvo, les – lesníctvo, poľovníctvo, nerastné suroviny – ťažobný priemysel, voda – vodné hospodárstvo, atď.). Aby nedochádzalo k prehusteniu urbanizovaného priestoru a rozširovaniu urbanizačných nevýhod (vysoká koncentrácia odpadov, kriminalita, sociálne vylúčenie), je nevyhnutné, aby vidiecky priestor poskytoval obyvateľstvu primerané sociálne podmienky (priestor pre bývanie, vzdelávanie, zdravotnícku starostlivosť, služby a pod.).

Ako vyplýva z vyššie uvedených rozdielov medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom, vidiek má špecifické charakteristiky a z toho vyplývajúce špecifické funkcie v socio-ekonomickom rozvoji krajiny.

Funkcie vidieka v rozvoji priestoru možno zhrnúť nasledovne:

- ekonomická funkcia,
- sociálna funkcia,
- environmentálna funkcia.

1.4.1 Ekonomická funkcia vidieka

Ekonomickú funkciu vidiek naplňa prostredníctvom poskytovania lokalizačných podmienok pre:

- a) pôdohospodárstvo, ktoré
 - zabezpečuje potravinovú bezpečnosť štátu,
 - je garantom základného zdroja príjmov pre vidiecke obyvateľstvo,
 - zabezpečuje ochranu životného prostredia a regeneráciu produkčných zdrojov ako sú pôda, biomasa, vodné zdroje pre budúce generácie podľa princípov udržateľného rozvoja,
 - produkuje obnoviteľné suroviny pre priemyselné využitie a pre energetické využitie,
- b) malé a stredné priemyselné firmy, remeselníkov, obchodné firmy a firmy poskytujúce služby,
- c) rekreáciu a turistiku,
- d) uchováva genetické zdroje, ktoré sú základom pre pôdohospodárstvo a biotechnológie.

1.4.2 Sociálna funkcia vidieka

- a) Poskytuje vhodné lokalizačné podmienky pre bývanie veľkej časti populácie²,
- b) Uchováva a rozvíja hmotné aj nehmotné prvky kultúrneho dedičstva.

1.4.3 Environmentálna funkcia vidieka

- a) Ochraňuje a garantuje uvážlivé a udržateľné využívanie prirodzenej základne života – pôdy, vody a vzduchu.
- b) Zabezpečuje dostupnosť environmentálnych služieb a funkčných biotopov.
- c) Udržiava a ochraňuje krajinu.
- d) Udržiava a ochraňuje biodiverzitu, najmä genetickú diverzitu, diverzitu druhov a diverzitu krajiny.
- e) Ochraňuje divé zvieratá v súlade s platnými právnymi predpismi a primeranými ekologickými podmienkami.

Váha jednotlivých funkcií vidieka sa v čase a v priestore mení. Ovpływujú ju hlavne geografické podmienky a podmienky historického vývoja.

1.5 KOMPARATÍVNE VÝHODY A ROZVOJOVÉ PROBLÉMY VIDIEKA

Napriek negatívnym tendenciám, má vidiek komparatívne výhody, ktoré z hľadiska budúceho vývoja vytvárajú významný rozvojový potenciál. Rozvojový potenciál vidieckych regiónov a vidieckych obcí je diverzifikovaný, v závislosti od dopytu po tovaroch a službách na regionálnych aj globálnych trhoch, ktoré je možné produkovať využívaním existujúceho miestneho a regionálneho rozvojového potenciálu.

² V SR býva cca 42 % populácie vo vidieckych obciach.

Komparatívne výhody vidieka možno zhrnúť nasledovne:

- a) **Poľnohospodárstvo a životné prostredie.** Napriek globálnym trhom potravín, väčšina našich potravín je produkovaná na vidieku. Tu je kľúčová kvalita a spoľahlivosť zásobovania potravinami, čo závisí od ekonomických, politických a sociálnych podmienok sektora poľnohospodárstva a od stavu životného prostredia na vidieku.
- b) **Životne dôležité prírodné zdroje** pre mestské centrá, ako je napríklad pitná voda, drevo alebo biomasu zabezpečujú vidiecke oblasti. Tieto zdroje nadobúdajú na význame jednak pre ich rastúcu vzácnosť, ale aj kvôli ich dôležitosti pre trvalo udržateľný rozvoj.
- c) **Otvorený priestor a prírodné danosti, krása prírodnej a kultúrnej krajiny.** To sú produkčné faktory veľkej časti turistického priemyslu charakteristické pre vidiecku krajinu. Mestskému obyvateľstvu poskytujú možnosti športových a rekreačných aktivít. Počas víkendov a prázdnin je masívny pohyb mestského obyvateľstva smerom na vidiek.
- d) **Mnoho hodnotných prírodných ekosystémov** sa nachádza vo vidieckych oblastiach. V niektorých z nich sa vyskytuje veľa ohrozených druhov a boli vyhlásené za biosférické rezervácie. Chránené vidiecke územia nie sú dôležité iba kvôli ochrane vzácného genofondu pre budúce generácie, ale aj kvôli vzdelávaniu mestského obyvateľstva o hodnotách nedotknutej prírodnej krajiny.
- e) **Miesto pre bývanie.** S expandujúcou dopravnou a informačnou infraštruktúrou a relatívne nízkymi dopravnými a komunikačnými nákladmi vidiecke oblasti nachádzajúce sa v blízkosti miest sa pre časť mestského obyvateľstva stávajú atraktívne ako miesto pre bývanie. V mnohých vidieckych oblastiach sme svedkami suburbanizačných, dezurbanizačných aj reurbanizačných procesov, ktoré vyžadujú nové prístupy v regionálnom plánovaní a v plánovaní infraštruktúrnych sietí.

Funkčné regióny prechádzajú štyrmi základnými vývojovými štádiami spôsobenými migračnými prúdmi a s tým súvisiacou redistribúciou obyvateľstva v priestore. Model štádií vývoja regiónu, ktorého autormi sú Klaasen a Scimemi (1981, podľa Novotný, 2011) predpokladá, že pri prirodzenom vývoji každý región postupne prechádza od urbanizácie cez suburbanizáciu do štádia dezurbanizácie až reurbanizácie.

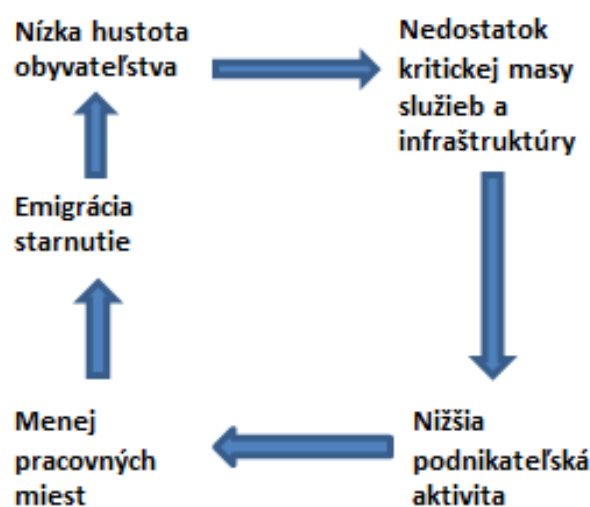
Jednotlivé štádiá možno charakterizovať nasledovne:

1. Štádium *urbanizácie* prebieha vtedy, keď populácia regiónu ako celku rastie a jadro regiónu zaznamenáva výraznejší rast ako zázemie, ktoré môže zaznamenávať aj úbytky obyvateľstva.
2. Štádium *suburbanizácie* prebieha, ak populácia regiónu ako celku rastie a zázemie regiónu zaznamenáva výraznejší rast ako jadro, ktoré môže zaznamenávať aj úbytky obyvateľstva.
3. Štádium *dezurbanizácie* prebieha, ak je región ako celok populačne úbytkový a jadro regiónu zaznamenáva výraznejší úbytok obyvateľstva ako zázemie, pričom zázemie môže vykazovať aj prírastky.
4. Štádium *reurbanizácie* prebieha, ak je región ako celok populačne úbytkový a zázemie regiónu vykazuje výraznejší úbytok ako jadro, ktoré môže zaznamenávať aj prírastky obyvateľstva.

Spracované podľa: Novotný, 2011

Vidiecke regióny čelia mnohým problémom, ktoré vyplývajú z ich charakteristík ako sú nízka hustota obyvateľstva, neexistencia veľkých urbanistických centier, väčšie dopravné vzdialenosti, horšia vybavenosť technickou, sociálnou aj environmentálnou infraštruktúrou. Tieto vlastnosti vidieckych regiónov spôsobujú, problémy, ktoré majú vplyv na ekonomické aktivity a kvalitu života vidieckeho obyvateľstva. Tieto problémy majú cyklický charakter, s tendenciou zväčšovania sa. Slabšia ekonomická sila vidieckych regiónov má za následok:

- a) emigráciu a starnutie obyvateľstva,
- b) nižšiu vzdelanostnú úroveň vidieckeho obyvateľstva,
- c) nižšiu priemernú produktivitu práce,
- d) nižšiu úroveň verejných služieb.

Obr. 11 Reťazec problémov upadajúcich vidieckych regiónov
Zdroj: OECD Rural Policy Reviews, 2006, vlastné spracovanie

Cyklicky sa opakujúce rozvojové problémy vidieka vyúsťujú do bariér, ktoré vidiecka ekonomika a societa nie je vlastnými silami schopná efektívne prekonať.

Bariéry rozvoja vidieka možno zhrnúť nasledovne:

- *Ekonomická a finančná*, prejavujúca sa v nízkej úrovni tvorby dôchodkov podnikov a domácností v malých vidieckych sídlach, s čím súvisí nízka vybavenosť vlastným kapitálom tak podnikov ako aj obcí a obyvateľstva. Obmedzený prístup k úverom, relatívne malé možnosti obcí uplatniť sa na kapitálovom trhu, v daňovom systéme veľmi nízky podiel obcí na daňových výnosoch.
- *Infraštruktúrna*: výrazná redukcia sociálnej a kultúrnej vybavenosti, nízka úroveň technickej a dopravnej vybavenosti, slabá informačná infraštruktúra prejavujúca sa nízkym stupňom využívania informačných technológií.

- *Informačná:* nízka dostupnosť a vysoké náklady na získavanie informácií spôsobené najmä lokalizáciou informačných a poradenských centier v mestách.
- *Demografická vo väzbe na trh práce a sociálne zabezpečenie:* nepriaznivý vývoj vekovej štruktúry obyvateľstva s rastúcim podielom obyvateľstva v poproduktívnom veku, odchod mladších vekových kategórií obyvateľstva z vidieka, súvisiaci najmä s vysokou nezamestnanosťou, zhoršovanie kvalifikačnej a vzdelanostnej štruktúry obyvateľstva na vidieku.
- *Kvalita života a trh práce:* konzervatívne, pomaly sa meniace postoje obyvateľstva v oblasti potreby zlepšovania a ochrany životného prostredia, využívania voľného času, sebazdokonaľovania, zvyšovanie nárokov na seba a na okolie.
- *Inštitucionálna:* nedostatočne rozvinutý tretí sektor, relatívne nízka úroveň manažmentu obcí, neukončenosť reformy verejnej správy prejavujúca sa v neschopnosti malých vidieckych obcí zabezpečovať požadovanú kvalitu života pre svojich obyvateľov.
- *Nevysporiadané vlastnícke vzťahy* k pozemkom a poľnohospodárskej pôde, čo sa prejavuje vo vysokých transakčných nákladoch na územný rozvoj.
- *Environmentálna:* nedostatočné využívanie miestnych a regionálnych zdrojov.

Vidiecke regióny sú veľmi heterogénne. Vidiek však nemusí byť synonymom zaostalosti. V praxi je možné nájsť príklady, keď vidiecke regióny boli schopné využiť príležitosti, ktoré im ponúka globalizácia, rastúca dostupnosť v dôsledku lepšie vybudovanej infraštruktúry, ako aj nové migračné trendy.

Vidiecke regióny mali po dlhú dobu pozitívny prirodzený prírastok obyvateľstva a zásobovali urbanizované regióny mladou populáciou. Táto situácia sa však zmenila a mnoho vidieckych regiónov má negatívny prirodzený prírastok obyvateľstva, trvale stráca najmä mladé obyvateľstvo. Aby si udržali pozitívny prírastok obyvateľstva a dostatok pracovných síl pre svoju ekonomickú základňu, sú závislé od imigrácie.

V dôsledku horšej dostupnosti najmä terciárneho vzdelania mnoho mladých ľudí po absolvovaní strednej školy opúšťa vidiecke regióny, v urbanizovaných regiónoch si dokončujú vzdelanie a potom si tam nachádzajú aj zamestnanie.

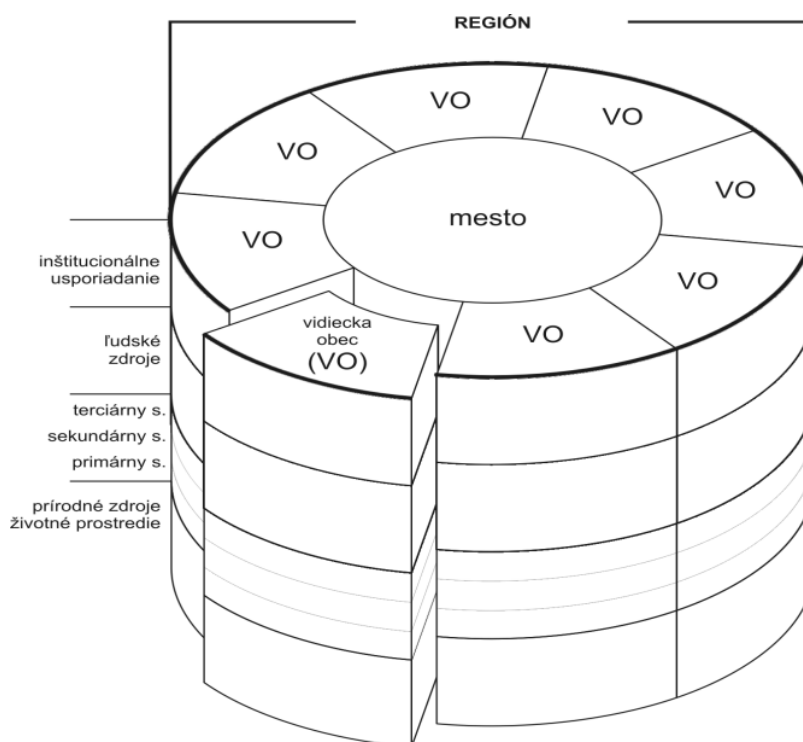
Nižšia úroveň HDP na obyvateľa vo vidieckych regiónoch je spôsobená niekoľkými faktormi, medzi ktoré patria špecializácia na odvetvia s nižšou pridanou hodnotou, nižšia kvalifikácia pracovných síl, nižšia miera ekonomickej aktivity obyvateľstva, vyššia miera nezamestnanosti, vyšší podiel starého obyvateľstva, vyšší podiel dochádzky za prácou.

Vidiecke regióny majú problém dosiahnuť kritickú masu kapitálu, infraštruktúry a služieb pre firmy a podnikanie. Ekonomika potom nevytvára dostatok pracovných príležitostí, čím rastie záujem mladých ľudí odísť mimo takýto región.

1.6 RURÁLNO – URBÁNNÉ VZŤAHY

Vidiek a mesto nie sú v priestore nezávislé jednotky, ale sú prepojené funkčnými väzbami, ktoré ich vzájomne prepájajú do funkčného regiónu, v ktorom majú rozdielne postavenie a funkcie. Mesto je v pozícii rozvojového pólu. Poskytuje najmä vhodné lokalizačné podmienky pre rozvoj väčšiny priemyselných odvetví a služieb. V mestách sa koncentrujú ekonomické aktivity a tým aj pracovné príležitosti pre mestské ale aj vidiecke obyvateľstvo.

Mestský a vidiecky priestor predstavujú spoločné kontinuum prepojené spoločným využívaním prírodných zdrojov, sieťou medziodvetvových a medzipodnikových vzťahov, sociálnych a inštitucionálnych vzťahov. Medzi mestami a okolitými vidieckymi oblasťami existuje vzájomná závislosť, pretože životaschopnosť miest je vo veľkej miere závislá od dopytu v okolitých vidieckych oblastiach.

Obr. 12 Priestorové a funkčné väzby medzi mestským a vidieckym územím

Zdroj: vlastné spracovanie

Vzťahy medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom majú mnoho foriem. Sú to najmä vzťahy typu domácnosť – práca, vzťahy s centrálnym miestom, sieťové vzťahy ako napr. prepojenia sieťovou infraštruktúrou (cestná sieť, energetické siete), spotrebné vzťahy, oddych a rekreácia, infraštruktúrne vzťahy, zdieľanie zdrojov.

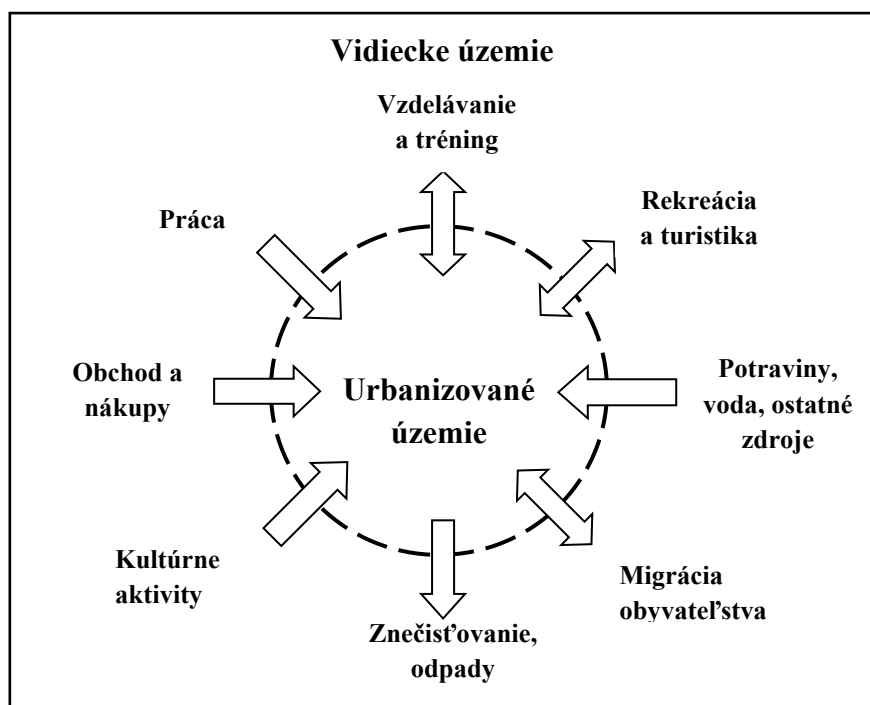
Tab. 4 Typy rurálno – urbánnych vzťahov

Typ vzťahu	Hlavné výstupy
Vzťahy domácnosť - práca	Zamestnanosť, dostupnosť, bývanie, dochádzka za prácou, trhy práce.
Vzťahy s centrálnymi miestami	Miestne danosti, vzdelávanie, tréning, obchod, zdravotníctvo, kultúrne zariadenia.
Sieťové vzťahy	Prepojenia medzi mestami cez rozvoj koridorov, konurbácie a polycentricitu.
Spotrebné vzťahy	Rekreácia, oddych, produkcia potravín, ukladanie odpadov.
Zdieľanie daností	Krajina, otvorený priestor.
Infraštruktúrne vzťahy	Cesty, železnice, telekomunikácie, produktovody.
Zdieľanie prírodných zdrojov	Energie, voda, suroviny.

Zdroj: Nordregio, 2000, vlastné spracovanie

Vzťah vidieka a urbanizovaného priestoru je vzťah vzájomnej závislosti. Vzájomné závislosti vidiekeho a urbanizovaného priestoru sa prejavujú ako:

- fyzické toky – bývanie, zamestnanie, vzdelávanie, doprava, turistika a oddych, využívanie zdrojov,
- ekonomické vzťahy – toky peňazí a informácií,
- informačné toky.

Obr. 13 Toky ľudí a materiálov medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom

Zdroj: Polycentric Urban Development and Rural Urban Partnership, vlastné spracovanie

Niektoré toky sú väčšinou jednosmerné (kultúrne aktivity, odpady), iné sú obojsmerné (rekreácia a oddych). Vzťahy medzi urbanizovaným a vidieckym priestorom sú značne komplikované. Vo vysoko urbanizovaných územiach napríklad prevláda migrácia obyvateľstva z miest na vidiek. Avšak existujú oblasti, kde sa naopak obyvateľstvo sťahuje z vidieka do miest. Geografický dosah tokov je taktiež veľmi rôznorodý. Určité toky sú spojené s aktivitami ľudí (denné aktivity spojené s prácou, vzdelávanie, týždenné aktivity spojené s nákupmi, trávením voľného času, kultúrou). Tieto aktivity zasahujú relatívne malé územie. Naopak materiálne toky môžu zasahovať vzdialené územia. Cestovný ruch môže spájať ľudí a miesta na veľmi veľké vzdialenosti. Ekonomické toky je naopak ťažko kvantifikovať, pretože sú skryté, alebo sa neevidujú.

Tieto toky zvyšujú dôležitosť „prechodných“ oblastí nachádzajúcich sa ma rozhraní medzi urbanizovaným a vidieckym priestorom. Vzťahy medzi mestom a vidiekom sa menia od jednoduchej jednosmernej výmeny medzi trhovými mestami a ich okolitými vidieckymi oblasťami ku zložitejším a komplexnejším väzbám.

Tieto vzťahy ovplyvňujú dva typy trendov:

- rast počtu obyvateľstva v mestských oblastiach, ktorý zvyšuje dopravné preťaženie a vyvoláva rast cien pozemkov a nehnuteľností,
- rastúci dopyt po kvalitných potravinách, miestnych výrobkoch, vidieckom spôsobe života a bývaní na vidieku, ako aj zvýšená ochrana životného prostredia generujú rozvoj príležitostí vo vidieckych územiach ale aj tlak ich na pôdu.

Rozvoj infraštruktúry a komunikačných technológií podporuje rast mestských oblastí. Zlepšenie dostupnosti vytvára nové pracovné príležitosti pre vidiecke aj mestské obyvateľstvo za predpokladu, že môže dochádzať za prácou a má potrebnú úroveň vzdelania a zručností. Príchod stále väčšieho počtu ľudí z miest na vidiek môže zmeniť jeho charakter. Rastie význam malých a stredných miest. Približne 21 % obyvateľstva v EÚ žije v mestách od 50 000 do 100 000 obyvateľov. Tieto mestá poskytujú svojim obyvateľom i okolitým oblastiam dôležité služby a zariadenia, pričom ľudia žijúci v mestách môžu mať tiež úžitok z blízkosti vidieckych oblastí. Mestá teda môžu slúžiť pre vidiecke oblasti ako centrá rozvoja, ako trhy pre výrobky, ktoré sa tam vyrobia. Môžu sa zameriavať na služby zamestnanosti všetkého druhu a na kultúrne a rekreačné aktivity.

Podmienky pre rozvoj partnerstva medzi mestom – vidiekom

Efektívny rozvoj územia vyžaduje prejsť na vyššiu úroveň mestsko-vidieckych vzťahov a to k partnerským vzťahom. Partnerstvo medzi mestom a jeho vidieckym zázemím sa dosahuje prostredníctvom integrovaného prístupu k manažmentu územia. Vybudovanie partnerstva medzi mestom a jeho vidieckym zázemím vyžaduje vysokú zainteresovanosť miestnych aktérov.

Podmienky úspešnosti partnerstva medzi mestom a vidiekom:

- **Prepojenia:** Základnou podmienkou pre vybudovanie partnerstva medzi mestom a vidiekom sú prepojenia (prostredníctvom rôznych typov infraštruktúry) medzi rôznymi priestorovými

typmi. (Môžu byť manažované prostredníctvom rôznych sektorových politík, napr. regionálne združenia pre verejnú dopravu v Dánsku manažujú toky ľudí v rámci regiónu. Takýto integrovaný prístup umožňuje dosahovať synergie, ako aj vzájomné kompenzácie).

- **Spoločne zdieľané problémy:** Základom pre dobré partnerstvo je spoločné riešenie spoločných problémov. Takýto prístup je predpokladom pre dosahovanie win – win stratégií, ale aj pre manažment konfliktov.
- **Spoločná identita:** Aktéri v regióne by mali mať pocit spoločnej identity, mali by vytvárať spoločnú funkčnú jednotku.
- **Stratégia/spoločne zdieľané ciele:** Všetci aktéri musia od začiatku súhlasiť so spoločnou stratégiou a jej cieľmi. Ciele musia byť zadefinované konkrétne, prostredníctvom konkrétnych projektov.
- **Spravovanie územia:** Správa územia je dôležitý aspekt mestsko-vidieckeho partnerstva. Územie spravujú volení zástupcovia, ktorí spoločne s nevolenými aktérmi rozhodujú o rozvoji územia.
- **Tradícia/skúsenosti so spoluprácou:** Mestsko – vidiecke partnerstvo má zvyčajne veľký počet partnerov, ktorí majú so spoluprácou rozdielne skúsenosti.
- **Čas:** Čas je dôležitý najmä pri budovaní dôvery medzi rôznymi aktérmi. Táto sa buduje v neustálej diskusii o krokoch, ktoré je potrebné urobiť pre dosiahnutie spoločného cieľa. Dôležité je uvedomiť si, že partnerstvo medzi mestom a vidiekom sa nebuduje náhodne. Naopak vyžaduje si neustály záujem, aby bolo udržateľné.
- **Malé kroky:** Celková mozaika spolupráce sa skladá z jednotlivých malých projektov. Stratégia malých krokov je obzvlášť dôležitá najmä vtedy, ak sa spolupráca začína bez predchádzajúcich spoločných skúseností.
- **Mnoho konkrétnych projektov:** Projekty sú dôležité, pretože vedú k výsledkom ktoré zlepšujú situáciu. Vzájomná spolupráca posilňuje pocit spolupatričnosti rozvojových aktérov. Množstvo rozličných projektov má aj ďalšie výhody. Umožňuje zaangažovať mnohých aktérov na jednotlivých projektoch a umožňuje aj kompenzovať prípadné zlyhania v niektorých projektoch.
- **Dobrá právny rámec:** V partnerstve medzi mestami a vidiekom sú zaangažované inštitúcie na všetkých riadiacich úrovniach, EÚ počínajúc, cez národnú, regionálnu až miestnu úroveň. Je potrebné mať prijatý dobrý právny a finančný rámec, pretože procesy prebiehajúce v rámci tohto prierezového partnerstva majú väčšinou smer zdola – nahor.
- **Rozliční aktéri:** Partnerstvo medzi mestom a vidiekom privádza ku vzájomnej spolupráci aktérov s rozličným regionálnym a sektorovým pozadím. Nespolupracujú spolu iba mestskí

a vidiecki aktéri, ale aj politici, úradníci, podnikatelia, akademici, mimovládne organizácie. Títo rozliční aktéri majú rôzne ciele, prístupy, časový horizont.

- **Motivovaní aktéri:** Najdôležitejší faktor, ktorý ale býva najviac ovplyvňovaný politickými rozhodnutiami. Motivovaní aktéri sú kľúčovým aspektom celého procesu ustanovenia mestsko – vidieckeho partnerstva najmä v jeho počiatočných fázach.

Otázky do diskusie

1. Ktoré charakteristiky vidieka najviac ovplyvňujú jeho sociálny a ekonomický rozvoj?
2. Aký je praktický význam typológie vidieckych regiónov a vidieckych obcí?
3. Aké sú dôsledky diskontinuity v riešení problémov miest a vidieckych obcí v ich zázemí?
4. Diskutujte o možnostiach partnerských riešení spoločných problémov mesta a vidieka vo vašom okolí.

2 KONKURENCIESCHOPNOSŤ VIDIEKA

Pojem konkurencieschopnosť pochádza z podnikového (mikroekonomického) prostredia, kde je jednoznačne chápaná ako schopnosť firiem byť ziskový a rásť. Každá firma musí byť schopná ponúkať výrobky alebo služby ktoré spĺňajú štandardy kvality miestnych a svetových trhov za ceny, ktoré sú konkurenčné a zabezpečujú primeranú návratnosť zdrojov použitých v reprodukčnom procese. Avšak nie iba firmy si konkurujú najmä o zdroje, ale aj národy, štáty, resp. regióny si konkurujú na medzinárodných, resp. vonkajších trhoch, najmä o investorov.

2.1 ÚZEMNÁ KONKURENCIESCHOPNOSŤ

Konkurencieschopnosť územia (regiónu, lokality) je založená na kombinácii jeho komparatívnych a najmä absolútnych výhod, prostredníctvom ktorých dané územie vytvára vhodné podmienky pre dosahovanie komplexného a udržateľného rozvoja.

„Územná konkurencieschopnosť je schopnosť územia produkovať tovary a služby spĺňajúce vysoké štandardy medzinárodných trhov, pričom je schopné dosahovať vysokú a udržateľnú úroveň dôchodkov, resp. schopnosť regiónu produkovať relatívne vysoké príjmy a úroveň zamestnanosti, pričom región musí čeliť vonkajšej konkurencii.

Inými slovami, aby bolo územie konkurencieschopné, musí byť schopné udržateľným spôsobom zabezpečiť vysokú a rastúcu životnú úroveň a vysokú mieru zamestnanosti.“

(EC, Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation of Regions in the EU, 1999, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/b47f2f5b-5538-4475-acac-9f0c56da62c0>)

Územná konkurencieschopnosť znamená schopnosť regiónu čeliť trhovej konkurencii, ale súčasne si zachovávať sociálnu, environmentálnu a kultúrnu udržateľnosť, založenú na duálnom princípe sieťovania a vnútro územných vzťahov.

(https://enrd.ec.europa.eu/sites/enrd/files/leaderii_dossiers_methodology_social-competitiveness.pdf)

Udržateľne konkurencieschopný región je schopný:

- využívať svoje zdroje pri zachovaní celkovej súdržnosti územia,
- zapájať do procesu rozvoja územia rôznych aktérov, ktorí sa v území nachádzajú,
- integrovať do inovačných procesov podnikateľský sektor,
- spolupracovať s inými regiónmi a prepájať sa s regionálnou, národnou a európskou politikou, ako aj s globálnymi systémami.

Dosiahnutie udržateľného konkurencieschopného územného rozvoja si vyžaduje, aby miestni aktéri a inštitúcie mali štyri základné zručnosti a to:

- schopnosť ohodnotiť potenciál územných zdrojov a prostredia,
- schopnosť pracovať spoločne,
- schopnosť prepájať sektory tak, aby sa dosahovala a udržiavala maximálna pridaná hodnota, ktorú je územie schopné poskytovať,
- schopnosť spolupracovať s inými regiónmi a so zvyškom sveta.

Udržateľná konkurencieschopnosť regiónu má štyri dimenzie, ktoré sú v každom regióne kombinované rozdielne, v závislosti od podmienok v území.

Dimenzie územnej konkurencieschopnosti:

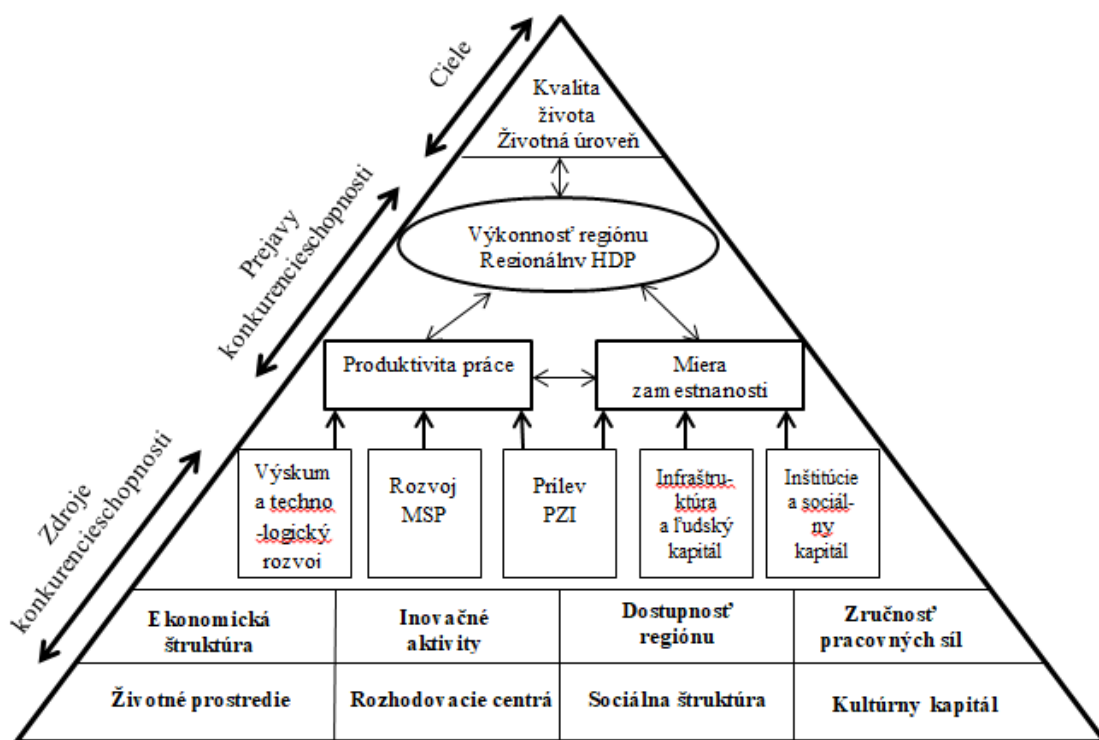
- *Ekonomická konkurencieschopnosť* – schopnosť aktérov v regióne vytvárať a udržiavať maximum pridanej hodnoty územia vytváraním a upevňovaním väzieb medzi sektormi a premenou špecifickej kombinácie regionálnych zdrojov na aktíva s cieľom zvyšovať pridanú hodnotu špecifických miestnych produktov a služieb.
- *Sociálna konkurencieschopnosť* – schopnosť aktérov konať efektívne spoločne, na základe zdieľaných kompetencií a kooperovať s inštitúciami na rôznych úrovniach.
- *Environmentálna konkurencieschopnosť* – schopnosť aktérov využívať špecifické charakteristiky územia pri jeho súčasnom udržiavaní a revitalizácii prírodných zdrojov a kultúrneho a historického dedičstva územia.
- *Globálna konkurencieschopnosť* – schopnosť aktérov nájsť špecifickú úlohu svojho územia vo vzťahu k iným územiám, rozvíjať územie tak aby sa rozvíjali jeho príležitosti v globálnom kontexte. Dosahuje sa prostredníctvom **regionálnej špecializácie**, ktorá umožňuje regiónom navzájom kooperovať v rámci celkového rozvoja (národného, globálneho).

Dlhodobý cieľ udržateľnej konkurencieschopnosti regiónu je vysoká kvalita života obyvateľov. Naplnenie dlhodobého cieľa musí byť postavené na vlastných zdrojoch, ktorými sú životné prostredie, inštitucionálne prostredie, sociálna štruktúra a kultúrny kapitál územia. Na týchto základných zdrojoch je postavená ekonomická štruktúra územia, jeho dostupnosť, zručnosť pracovných síl ako aj inovačné aktivity vznikajúce na danom území.

Strednodobý cieľ je rast výkonnosti regiónu (meraný HDP na obyvateľa). Tento cieľ je postavený na rozvojových faktoroch, ktorými sú výskum a technologický rozvoj, rozvoj malého a stredného podnikania, prílev priamych zahraničných investícií, infraštruktúra, ľudský kapitál, inštitúcie a sociálny kapitál. Tieto strednodobé faktory sú základom pre rast produktivity práce a miery zamestnanosti, čo je predpokladom pre rast hrubého regionálneho produktu a celkovej výkonnosti regiónu.

Základom pre rast konkurencieschopnosti regiónu sú jeho zdroje, ktorými sú životné prostredie, ľudské zdroje (ľudský, sociálny a kultúrny kapitál), hospodárska štruktúra, inovačné aktivity, inštitucionálna štruktúra (rozhodovacie centrá) a dostupnosť regiónu.

Súlad medzi dlhodobými cieľmi regiónu, strednodobými efektmi a zdrojovým základom konkurencieschopnosti je možné znázorniť pyramídovým modelom regionálnej konkurencieschopnosti (obrázok 14).

Obr. 14 Pyramídový model regionálnej konkurencieschopnosti

Zdroj: Vlastné spracovanie založené na: Filo, 2008

2.1.1 Územná konkurencieschopnosť vidieka

Konkurencieschopnosť vidieckeho územia je založená na jeho územnom kapitáli (absolútne výhody) a na výzvach a príležitostiach, ktoré poskytuje súčasný rozvoj (komparatívne) výhody.

Sú to nasledujúce výzvy a príležitosti:

- **Urbanizácia** poskytuje aktérom na vidieku príležitosť uspokojovať potrebu mestských obyvateľov oddýchnuť si od mestského prostredia na vidieku tým, že im poskytuje kvalitné ubytovanie, voľnočasové a kultúrne aktivity, atď. Toto vedie k rozvoju mnohorakých foriem vidieckeho turizmu.
- **Rastúce ceny nehnuteľností** spojené s vysokou hustotou aktivít v mestách, vysoká hustota dopravy a s tým súvisiace problémy vyvolávajú dopyt mestských domácností po bývaní na vidieku.

- **Dopyt spotrebiteľov po regionálnych a miestnych produktoch** je tiež ekonomickou príležitosťou pre menej rozvinuté poľnohospodárske oblasti. Umožňuje miestnym výrobcam vyrábať vysoko kvalitné výrobky v malom rozsahu, a zvyšovať svoju konkurencieschopnosť zdôrazňovaním odlišnosti kvality svojich výrobkov.
- **Nové komunikačné technológie** robia odľahlé vidiecke oblasti dostupnejšie a to najmä uľahčovaním prístupu k informáciám. Vytvárajú sa tým predpoklady pre zakladanie nových firiem a udomácnovanie nových odvetví.
- **Miestne, regionálne, národné a európske inštitúcie** sa čím ďalej tým viac zaujímajú o územný rozvoj, čo ale v súčasnosti spôsobuje problémy s prerozdeľovaním moci a kompetencií na rôznych rozhodovacích úrovniach.

Meniace sa preferencie spotrebiteľov a očakávania trhov, zavádzanie nových komunikačných technológií a meniace sa inštitúcie v kombinácii s procesmi globalizácie tlačia vidiecke oblasti, najmä tie, kde poľnohospodárstvo je dôležitým ekonomickým odvetvím, ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti. Túto môžu dosiahnuť kapitalizáciou svojich špecifických aktív, najmä prírodných zdrojov, kultúrneho a historického dedičstva, vedomostí a know-how. Toto sa môže úspešne udiť iba pri lepšej spolupráci a zosieťovaní všetkých aktérov. Dochádza k posilňovaniu „miestnej identity“, ktorá je kľúčovou pri tvorbe stratégií rozvoja územia.

2.2 ÚZEMNÝ KAPITÁL

Pod pojmom „územný kapitál“ rozumieme *„zásobu aktív, ktoré vytvárajú základ pre endogénny rozvoj každého mesta a regiónu, vrátane inštitúcií, rozhodovacích procesov a profesionálnych zručností, ktoré vedú k čo najlepšiemu využitiu týchto aktív“*.

Každý región má špecifický „územný kapitál“, ktorým sa líši od iných regiónov. Pretože územný kapitál je jedinečný pre každé dané územie, môže využitím jeho aktív dosiahnuť vyššiu návratnosť špecifických investícií a využiť svoj potenciál efektívnejšie.

2.2.1 Klasifikácia a zložky územného kapitálu

Klasifikácia územného kapitálu vychádza:

- z vlastností jeho súčastí (Camagni a Capello, 2009),
- z miery ich materiálnosti (OECD, 2001),
- z pozície v produkčnej funkcii (Hart, 1999)

Typy územného kapitálu podľa vlastností jeho súčastí

Základnými vlastnosťami územného kapitálu z hľadiska územného rozvoja sú **miera jeho materiálnosti a rivality**. Na základe týchto vlastností rozoznávame nasledovné typy územného kapitálu (Camagni a Capello, 2009)

A.) Verejné statky a zdroje

Infraštruktúra³, verejne vlastnené prírodné a kultúrne zdroje, environmentálne zdroje. Sú základom pre celkovú atraktivnosť územia. Vytvárajú externality, ktoré posilňujú ziskovosť miestnych aktivít.⁴

B.) Zmiešané hmotné statky

Súkromné a verejné statky ktoré sú súčasťou výrobnjej infraštruktúry, ako napr. komunikačné systémy, cestná sieť, hmotné kultúrne dedičstvo.⁵

Rivalita	Vysoká (súkromné statky)	C	I	F
	(klubové statky) (zmiešané verejné statky)	B	H	E
	(verejné statky) Nízka	A	G	D
		Hmotné statky (tvrdé)	Zmiešané statky (tvrdé + mäkké)	Nehmotné statky (mäkké)
Materiálnosť				

Obr. 15 Zložky územného kapitálu

Zdroj: vlastné spracovanie podľa Camagni a Capello (2009)⁶

C.) Súkromne vlastnený fixný kapitál a spoplatňované verejné služby

Zásoba fixného kapitálu (nehnuteľnosti, technické prostriedky) je tradičnou zložkou územného kapitálu. V krátkom časovom období sú tým zdrojom územia, ktorý umožňuje získať výhodu a expandovať na globálnych trhoch. V dlhom časovom období môže byť tento typ kapitálu nestály

³ Sú to odvetvia a inštitúcie, ktoré sú nevyhnutným predpokladom pre zabezpečenie plynulého chodu vlastnej výroby v krajine (doprava, spoje, energetika, vodné hospodárstvo, školstvo, zdravotníctvo). Vyžaduje vysoké kapitálové vklady, ktoré sú nedeliteľné.

⁴ Plné využitie týchto zdrojov môže byť limitované neudržateľným využívaním zdrojov a rastúcou rentou, ktorá spotrebovávajú čoraz väčší podiel zisku.

⁵ Ak je v určitom území hmotné kultúrne dedičstvo vysoko rozvinuté, vytvára to vysokú úroveň miestnej identity a spolupatričnosti, čo napomáha rozvoju ekonomických a sociálnych vzťahov, ktoré podporujú ekonomický rast.

a mobilný. Je ho však možné ukotviť v území najmä prítomnosťou menej mobilných mäkkých faktorov ako sú zručné pracovné sily, podnikateľské prostredie a miestne vedomosti. Patria sem aj pekuniárne externality⁷ a verejné služby, ktoré sú poskytované za poplatok.⁸

D.) Sociálny kapitál

Je to sústava miestnych noriem a hodnôt, podľa ktorých sa riadia vzťahy medzi ľuďmi aj inštitúciami. Sociálne siete, ktoré vznikajú na základe týchto vzťahov sú podmienkou pre vznik sociálnej súdržnosti územia. Sociálny kapitál je „lepidlo“, ktoré drží spoločnosť spolu. Sociálny kapitál znižuje transakčné náklady, čím sa zvyšuje ekonomická efektívnosť v území. Napr. ak je nízka miera dôvery medzi obchodnými partnermi, tak sa zvyšujú transakčné a administratívne náklady, a naopak, ak je sociálny kapitál vysoký, tak sa transakčné a administratívne náklady znižujú.

E.) Relačný kapitál

Je to sústava bilaterálnych/multilaterálnych prepojení rozvinutých miestnymi aktérmi, či už vo vnútri územia, alebo navonok. Tieto vzťahy posilňujú atmosféru spolupráce, dôvery a spoločných hodnôt. Relačný kapitál vytvára „lokálne milieu“, ako sústavu blízkych vzťahov, ktoré zbližujú a integrujú miestny výrobný systém, generuje miestny proces kolektívneho učenia sa. Geografická blízkosť je spojená so socio – kultúrnou blízkosťou.

F.) Ľudský kapitál

Ľudský kapitál, podľa endogénnych rastových teórií, hrá v procese ekonomického rastu regiónu najvýznamnejšiu funkciu, pretože rozvíja miestne zdroje a tým aj atraktivitu územia.

Do tejto skupiny patria okrem ľudského kapitálu aj pekuniárne externality, ktoré vznikajú v dôsledku rozvinutých súkromných služieb ako napr. finančné, technologické a marketingové poradenstvo, softvér šitý na mieru a pod.

G.) Aglomeračná ekonomika, konektivita a receptivita

Geografická blízkosť, vysoká hustota aktivít, koncentrácia infraštruktúry, hustota kontaktov a sociálna kohézia regiónu sa v konečnom dôsledku prejavujú v ekonomických efektoch aglomeračnej ekonomiky. Prejavuje sa v znižovaní transakčných nákladov, v krížových externalitách, v delbe práce a v ekonomike z rozsahu. Na základe odvetvovej a technologickej špecializácie vznikajú klastre, ktoré sa stávajú motorom ekonomického rastu regiónu.

Pre vznik klastrov je dôležitá konektivita – fyzická dostupnosť informácií, ktorá je podmienkou pre efektívne organizovanie transakcií.

Receptivita znamená schopnosť získať z dostupnosti územia, služieb a informácií v ňom poskytovaných, čo najvyšší úžitok.

⁷ Vznikajú vtedy, ak zisk firmy nezávisí len od vlastných vstupov a výstupov, ale aj od vstupov a výstupov iných firiem. Napr. miestne vyrábané vysokokvalitné tovary resp. medziprodukty sa prejavujú v dobrých odbytových podmienkach finálnych výrobcov.

⁸ Patria sem tie verejné služby, kde poplatok za ich používanie slúži najmä na ich údržbu a reprodukciu.

H.) Kooperačné siete

Kooperačné siete stoja v strede celého konceptu územného kapitálu. Integrujú aktíva ktoré sú v súkromnom aj verejnom vlastníctve, ako aj hmotné a nehmotné aktíva. Kooperačné siete v území formujú faktory ekonomického rastu. Ich funkciou je redistribuovať znalosti vznikajúce vo výskume a vývoji, čiže posilňovať inovačný potenciál územia. Pomáhajú taktiež pri korigovaní zlyhaní trhu a štátu.

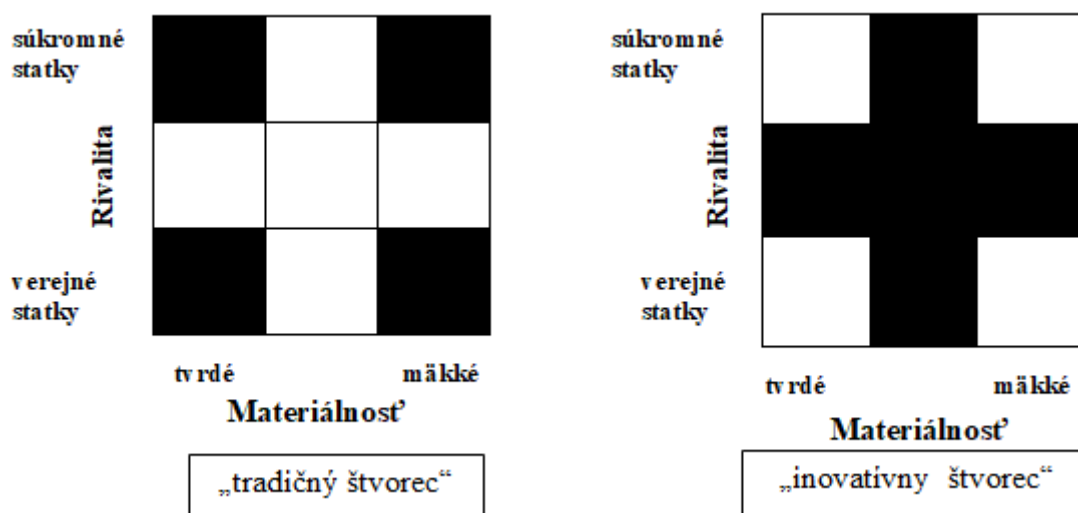
I.) Vzťahové súkromné služby

Vzťahy medzi ekonomickými subjektami vznikajú spontánne na základe trhového mechanizmu. Môžu však byť vedome iniciované na základe netrhových vzťahov (napr. s univerzitami, výskumnými inštitúciami), z čoho môže získať celé územie napr. v podobe technologických transferov alebo difúzie znalostí. Príkladom sú univerzitné spin – off.

Prvky územného kapitálu môžeme rozdeliť na dve skupiny a to na **tradičné** a **inovatívne**.

„Tradičný štvorec“ reprezentuje štyri hraničné skupiny a to: vysoká – nízka rivalita, materiálnosť – nemateriálnosť prvkov. Tieto štyri tradičné skupiny prvkov sú v doterajšej regionálnej politike chápané ako najvýznamnejšie.

„Inovatívny štvorec“, t. j. jeho stredný kríž je tvorený prvkami, na ktoré sa zameriava nová regionálna politika, orientovaná na miestny ekonomický rozvoj.

Obr. 16 Skupiny prvkov územného kapitálu

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Camagni a Capello (2009)

Typy územného kapitálu podľa miery materiálnosti (OECD 2001)

- **hmotné faktory**
 - geografická poloha,
 - veľkosť,
 - vybavenosť výrobnými faktormi,
 - klíma,
 - tradície,
 - prírodné zdroje,
 - aglomeračné efekty vyvolávané mestami,
 - podnikateľské inkubátory, priemyselné okrsky, resp. iné podnikateľské siete, ktoré znižujú transakčné náklady,
- **neobchodovateľné vzťahy**
 - porozumenie,
 - formálne a neformálne pravidlá ktoré umožňujú ekonomickým aktérom spolupracovať v podmienkach neistoty,
 - solidarita,
 - vzájomná pomoc a zdieľanie ideí umožňujúce vznik klastrov malých a stredných podnikov v tom istom odvetví,
- **nehmotné faktory**
 - výsledok kombinácie inštitúcií, pravidiel, praktík, producentov, výskumníkov a politikov, ktoré umožňujú dosiahnuť určitú kreativitu a inovácie.

Typy územného kapitálu podľa pozície v produkčnej funkcii (Hart, 1999)

- **prírodný kapitál**
 - prírodné prostredie, ktoré zahŕňa prírodné zdroje, ekosystémové služby (napr. čistiaca schopnosť vzduchu a vody), vlastnosti prírody podporujúce kvalitu života (napr. krása krajiny),
- **societálny kapitál**
 - ľudia v komunite, ich zručnosti, návyky, vzdelanie a zdravie, ich schopnosť kooperovať a spolupracovať,
- **fyzický a finančný kapitál**
 - vyrobené tovary, zariadenia, budovy cesty, energetické siete, vodovodné siete, pracovné miesta, zdroje informácií, úspory a pôžičky komunity.

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite pojem konkurencieschopnosť územia. Môže región/lokalita ovplyvňovať úroveň svojej konkurencieschopnosti?
2. V čom sú konkurenčné výhody/nevýhody vidieckeho regiónu/obce v porovnaní s urbanizovaným priestorom?
3. Aké procesy v pozadí posunu regionálnej politiky a politiky rozvoja vidieka od tradičných (tvrdých) zložiek územného kapitálu k väčším zložkám?

3 ROZVOJOVÝ POTENCIÁL VIDIEKA

Vidiecky priestor je charakteristický svojou multifunkčnosťou. Poskytuje trhové služby zhmotnené v surovinách, potravinách, energetických zdrojoch, v úžitkoch vyplývajúcich z relaxačných a rekreačných služieb. Veľká časť služieb poskytovaných vidieckym priestorom, najmä služby vyplývajúce z jeho environmentálnej a kultúrnej funkcie, majú charakter verejných služieb. Preto definovať a kvantifikovať potenciál vidieka je vedecky náročný problém vyžadujúci si prierezový prístup. Navyše vzniká problém s dostupnosťou informácií, ktoré nie sú diferencované na základe kritéria „rurality“, resp. neumožňujú v dostatočnej miere diferenciáciu priestoru.

Pojem potenciál označuje súhrn predpokladov pre určité konanie. V priestorovo-ekonomickej interpretácii označuje súhrnnú ponuku využiteľného územného kapitálu.

Potenciál vidieka tvorí komplex prírodných, demografických, ekonomických, infraštruktúrnych a ďalších daností vidieka, ktoré vytvárajú východiskovú základňu pre jeho možný dlhodobý rozvoj a zároveň ho v mnohých smeroch predurčujú.

Rozvojový potenciál vidieka je tvorený:

- prírodným potenciálom,
- ľudským potenciálom,
- ekonomickým potenciálom.

V rozvoji vidieka ide o optimálne, priestorovo a funkčne vyvážené využitie daného potenciálu s cieľom dosiahnuť lokálnu a regionálnu harmóniu a trvalú udržateľnosť rozvoja.

Kľúčovou podmienkou pre aktivizáciu rozvojového potenciálu vidieka je synergia. Synergia je **efekt spoločného pôsobenia viacerých prvkov, ktorý je obvykle väčší alebo kvalitatívne lepší než súčet efektov zo samostatného pôsobenia jednotlivých prvkov.**

$$1 + 1 > 2$$

Synergia v praktickom ponímaní znamená, že elementy, ktoré spolupracujú, sú efektívnejšie, ako keby fungovali oddelene.

Obzvlášť významná je potenciálna synergia medzi lokálnymi a regionálnymi ekosystémami, špecifickými výrobnými postupmi, špecifickými tovarmi a službami, miestnymi zásobovacími reťazcami a v konečnom dôsledku medzi špecifickými spoločenskými smermi a pohybmi.

3.1 PRÍRODNÝ POTENCIÁL VIDIEKA

Predstavuje zásobu využiteľných prírodných zdrojov určitého územia, ako sú geologické zásoby, pôda, voda, ovzdušie, živé organizmy, ktoré sa využívajú priamo, alebo sprostredkované v sociálno-ekonomickom reprodukčnom systéme. Zdrojom prírodného potenciálu vidieka je prírodný kapitál, ktorý je podstatou najvýznamnejších absolútnych výhod vidieckeho priestoru a vytvára predpoklady pre dosiahnutie konkurencieschopnosti vidieckeho územia. Prírodný kapitál vidieka vytvára predpoklady pre:

- výrobu potravín,
- získavanie bio energie,
- ťažbu surovín,
- oddych a rekreáciu,
- priestor pre bývanie a lokalizáciu sociálnych a ekonomických aktivít.

Výskyt, udržiavanie a investície do prírodného kapitálu sú základným pilierom rozvoja vidieckeho územia (OECD, 2006). Prírodný kapitál umožňuje prepojiť ostatné dva typy kapitálu (ľudský, fyzický), do špecifického geografického usporiadania a uľahčuje vzťahy medzi ľuďmi. Práve prírodný kapitál (najmä atraktivita prostredia, prírodné dedičstvo, ekosystémové služby) sú hlavnými hybnými silami pri reštrukturalizácii vidieckej ekonomiky a raste kvality života obyvateľov.⁹

Prírodný kapitál je priestorovo nerovnomerne rozdelený, v regiónoch má rozdielnu štruktúru a kvalitu. Využiteľnosť jednotlivých zložiek prírodného kapitálu v socio-ekonomickom systéme závisí od ich lokalizácie, koncentrácie a kvality, ale najmä od efektívnosti ich využitia. Nie všetky zložky prírodného kapitálu nachádzajúce sa v danom území sú v reálnom čase využiteľné. Využiteľné zložky prírodného kapitálu tvoria prírodný potenciál územia.

Oblasti využitia prírodného potenciálu vidieka:

1. Ekologicky stabilná kultúrna krajina vo väzbe na rozvoj cestovného ruchu.
2. Vidiecky priestor (priestor pre bývanie, umiestňovanie ekonomických aktivít).
3. Poľnohospodárska pôda vo väzbe na rastúci dopyt po kvalitných potravinách.
4. Les ako zdroj surovín.
5. Zásoby vody ako strategickej suroviny.
6. Zdroje termálnej vody a liečivé pramene vo väzbe na rozvoj cestovného ruchu.

Kultúrna krajina je zrkadlom stavu spoločnosti a zmien, ktoré v nej prebiehajú. Spoločenské zmeny, či už politické, ekonomické, demografické alebo technologické, zmena vlastníckych pomerov,

⁹ Napr. diverzifikácia fariem a cestovný ruch sa v súčasnosti stávajú jej významnými odvetviami.

výrobného spôsobu, alebo technologické inovácie, to všetko sa bezprostredne odráža v spôsobe využívania krajiny (Lipský a Kvapil, 2000).

Vidiecka krajina

Vidiecka krajina má svoje charakteristické črty.

- Je priestorom pre uskutočňovanie ekonomických aktivít (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybárstvo, cestovný ruch) založených na prírodných zdrojoch ktoré sa v nej nachádzajú.
- Je zásobárňou zdrojov pre rozvoj mestských oblastí (voda, nerastné suroviny, energetické zdroje).
- Poskytuje priestor pre infraštruktúru potrebnú na fungovanie mestského prostredia.
- Slúži ako otvorený priestor pre rozvoj a šírenie mestskej krajiny.
- Je priestorom kde sa odohráva významná časť spotreby obyvateľov mestského prostredia, ako aj ich relaxačno – oddychových aktivít. (Ira, 2011).

Vidiecka krajina je charakteristická vysokým podielom poľnohospodárskeho a lesného využitia, nižším podielom zastavaných plôch a ostatného využitia. Je ekologicky stabilnejšia ako mestská krajina (Huba, Ira a Chrenko, 2011). Koeficient ekologickej stability krajiny je dvojnásobne vyšší ako mestskej krajiny.¹⁰

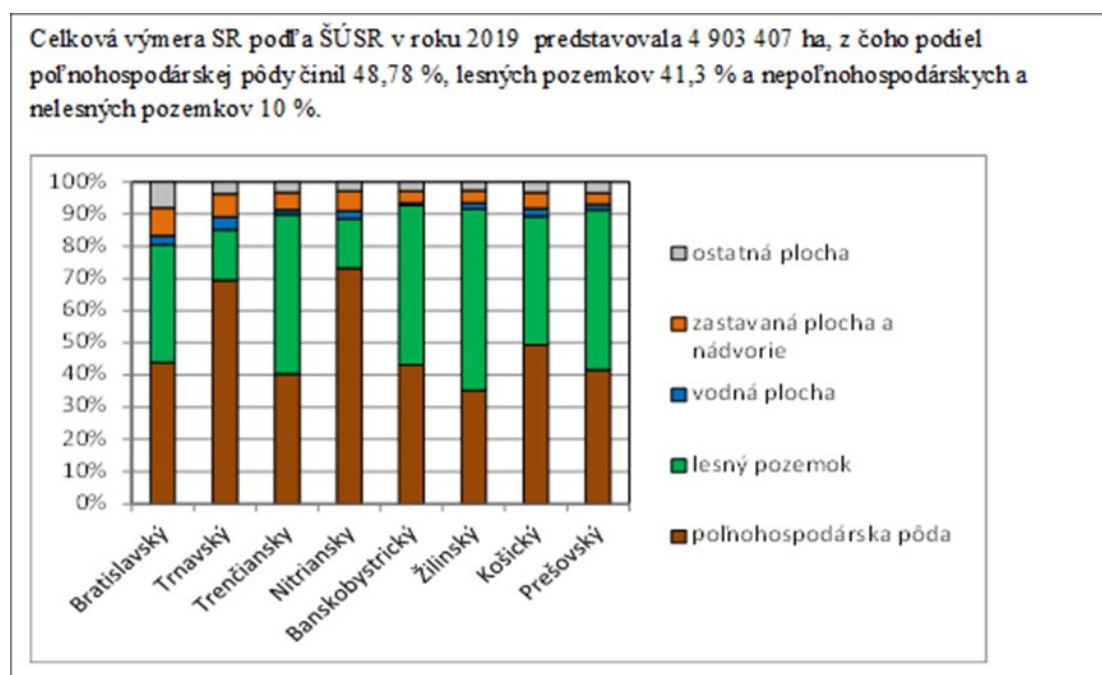
Pre účely evidovania v katastri nehnuteľností sa rozlišujú tieto druhy využitia krajiny:

- **poľnohospodárska pôda** – orná pôda, chmeľnice, vinice, záhrady, ovocné sady a trvalé trávne porasty,
 - **lesné pozemky** – pozemky porastené lesnými drevinami, pozemky, na ktorých boli lesné porasty dočasne odstránené s cieľom ich obnoviť, pozemky bez lesných porastov, ktoré slúžia lesnému hospodárstvu, pozemky nad hornou hranicou stromovej vegetácie vo vysokohorských oblastiach s výnimkou zastavaných pozemkov a ich príjazdových komunikácií,
 - **vodné plochy** – rieky, potoky, prieply, kanály, vodné nádrže, močiare, jazerá, odkryté podzemné vody ako sú štrkoviská a bagroviská,
 - **zastavané plochy a nádvorja** – pozemky, na ktorých sú postavené stavby a nádvorja, diaľnice, cesty, miestne komunikácie, dráhy, letiská a vodné stavby,
 - **ostatné plochy** – manipulačné a skladové plochy, pozemky, ktoré slúžia na ťažbu nerastov a surovín, pozemky súvisiace s elektrickými rozvodmi, alebo telekomunikačnými sieťami.
- Ďalej sem patrí účelová ochranná poľnohospodárska a ekologická zeleň protierozívnych

¹⁰ Huba, Ira a Chrenko (2011) uvádzajú koeficient ekologickej stability pre vidiecku krajinu SR 7,79 a pre mestskú krajinu 3,91.

opatrení, okrasné záhrady, verejná zeleň, cintoríny, pozemky na športové a rekreačné účely, zoologické záhrady, skanzeny, pamätníky a iné pozemky ako sú odkaliská, skládky odpadu, svahy a rokliny. Patria sem aj pozemky, ktoré slúžia na zabezpečenie účelu využívania jednotlivých druhov pozemkov (ako sú poľné cesty, poľné hnojiská, kompostoviská, močovkové jamy, hrádze slúžiace na ochranu poľnohospodárskej pôdy pred zamokrením a záplavou a iné).

Na Slovensku prevláda poľnohospodársko-lesnícke využitie krajiny. V súčasnosti cca 48,78 % vidieckej krajiny sa využíva ako poľnohospodárska pôda, 41,3 % krajiny je pokrytá lesom, 4 % zaberajú zastavané plochy, 1,8 % vodné plochy a 2,8 % je ostatné využitie. Slovensko patrí medzi najlesnatejšie štáty v rámci Európskej únie.

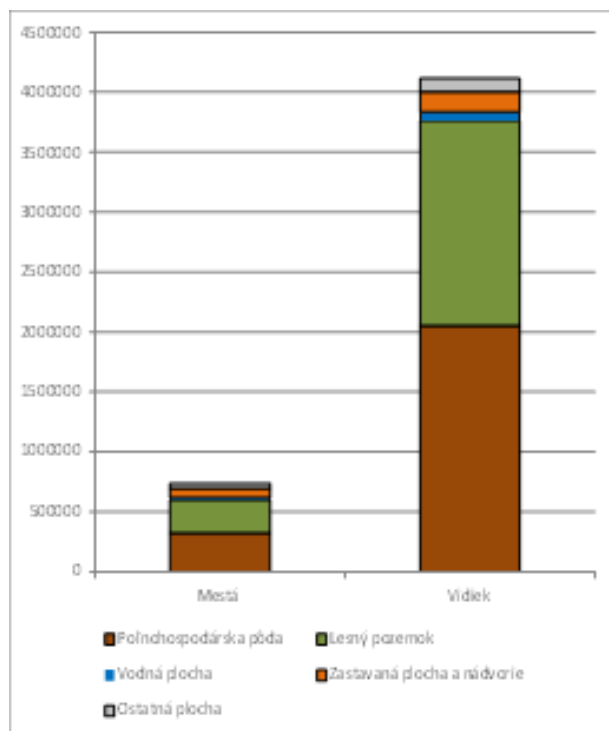

Obr. 17 Štruktúra využitia krajiny v roku 2019 v krajoch SR
Zdroj: Vlastné spracovanie

Využitie krajiny je regionálne veľmi rozdielne, v závislosti od geografických, klimatických, ale aj ekonomických a sociálnych podmienok. V nížinatých regiónoch, ako sú Trnavský a Nitriansky a čiastočne Bratislavský kraj, prevláda poľnohospodárske využitie krajiny, v hornatých regiónoch (Žilinský, Banskobystrický, Prešovský kraj) prevláda lesnícke využitie krajiny. Relatívne vysoký podiel zastavaných plôch a ostatného využitia (Bratislavský kraj) je prejavom vysokej miery urbanizácie krajiny.

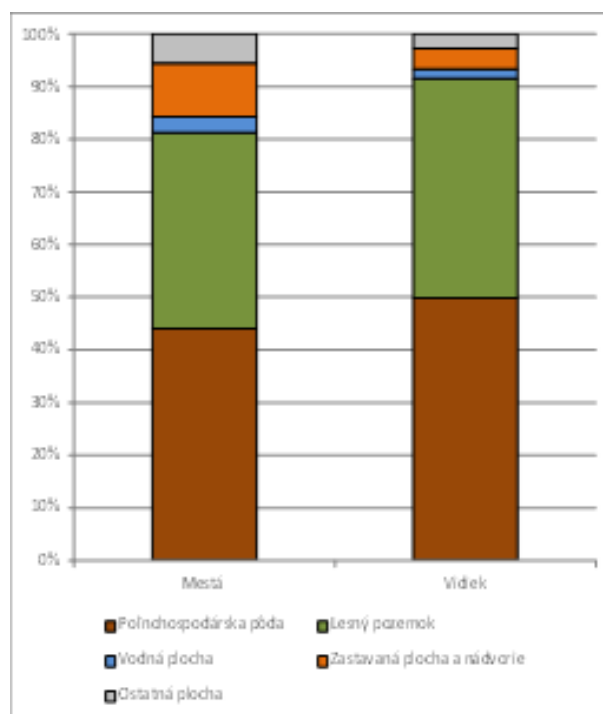
Vidiecke obce (suma výmery katastrov) zaberajú na Slovensku 84,8 % celkovej výmery krajiny, pokiaľ katastre miest pokrývajú zvyšných 15,2 % výmery krajiny. Na území vidieka sa nachádza 84,6 % poľnohospodárskej pôdy, 86,2 % výmery lesov, 77,3 % vodných plôch, 68,5 % zastavaných plôch a 73,4 % ostatných plôch. Vo vidieckej krajine sa teda koncentruje rozhodujúca časť prírodných zdrojov krajiny.

Štruktúra využitia krajiny je vo vidieckom a mestskom priestore odlišná. Kým vo vidieckej krajine prevládajú extenzívne formy jej využitia (poľnohospodárska pôda, lesné pozemky), v mestskej krajine sú vyšším podielom zastúpené intenzívnejšie formy využitia, ako sú zastavané plochy a ostatné formy využitia.

Obr. 18 Výmera jednotlivých foriem využitia krajiny v mestských a vidieckych sídlach v SR v r. 2019 (m²)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Datacube ŠÚSR

Obr. 19 Štruktúra využitia mestskej a vidieckej krajiny v r. 2019 (%)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Datacube ŠÚSR

Zmeny vo využití krajiny

Krajina a jej pokrývka nie je nemenná. V dôsledku politických, hospodárskych a vlastníckych pomerov prechádza výraznými zmenami. Zmeny v krajine sú spôsobené (Boltizár a Oláh, 2009):

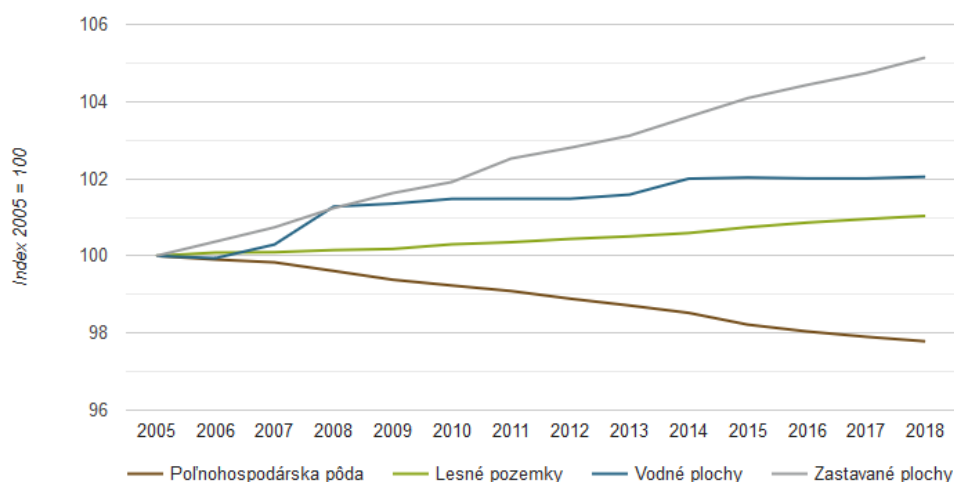
- zmenami v spoločnosti (zmena priorít, obhospodarovania, potrieb, možností, schopností, technológií, vlastníckych vzťahov, požiadaviek trhu),
- odozvou prírodného prostredia proti konkrétnemu využitiu krajiny tak, že sa toto stáva neudržateľné (negatívne dopady nevhodného obhospodarovania – vodná, veterná erózia, zosuvy, povodne, kalamity, lavíny). Po prekročení prahu únosnosti sa štruktúra krajiny mení.

Krajina na slovenskom vidieku prechádza výraznými zmenami. Dochádza najmä k poklesu výmery využívanej poľnohospodárskej pôdy a k rastu iných, nepoľnohospodárskych foriem využitia, najmä zastavaných plôch, lesných pozemkov a vodných plôch. Zmeny v štruktúre krajiny sa týkajú najmä vidieckej krajiny. Intenzívny tlak na poľnohospodársku pôdu nastal najmä v zázemí veľkých miest, kde v dôsledku procesu suburbanizácie dochádza k záberom poľnohospodárskej pôdy najmä pod bytovú výstavbu, budovanie infraštruktúry, ale aj lokalizáciu priemyselných a logistických areálov. Pretože veľké mestá sú lokalizované prevažne v rovinatých oblastiach s úrodnou poľnohospodárskou

pôdou, dochádza k záberu najúrodnejšej ornej pôdy, čo je z pohľadu budúcnosti nenahraditeľná strata.

Pôda patrí z dlhodobého pohľadu medzi neobnoviteľné prírodné zdroje. Patrí medzi základné výrobné faktory, popri práci a kapitáli. Okrem toho poskytuje aj ďalšie nenahraditeľné funkcie a služby, prostredníctvom ktorých sa udržiava celková rovnováha regionálnych aj globálnych ekologických systémov.

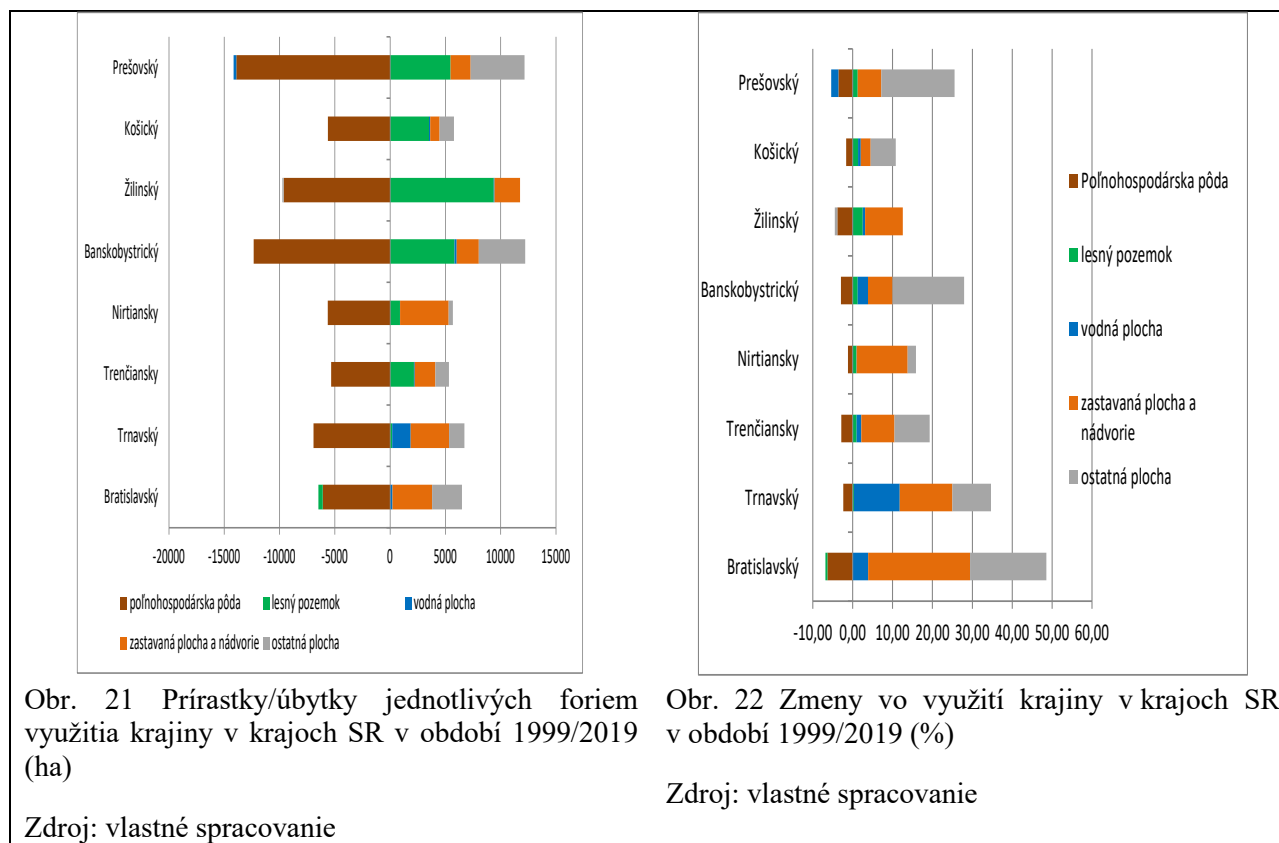
Podľa enviroportal.sk v rokoch 2005 – 2018 došlo k poklesu výmery poľnohospodárskej pôdy o 2,2 % (-53 878 ha) na súčasných 2 376 712 ha. Nárast bol zaznamenaný pri výmere vodných plôch o 2,1 % (+1 915 ha) a lesných pozemkov o 1 % (+20 793 ha), pričom najväčší percentuálny nárast oproti roku 2005 nastal pri zastavaných plochách a nádvoriach o 5,1 % (+11 632 ha).

Obr. 20 Vývoj zmien vo využívaní pozemkov

Zdroj: <https://www.enviroportal.sk/indicator/detail?id=161>

V regiónoch dochádza k zmenám vo využívaní krajiny rozdielnou mierou. K najväčším úbytkom poľnohospodárskej pôdy došlo v Prešovskom, Banskobystrickom a Žilinskom kraji v prospech najmä lesnej pôdy. V ekonomicky rozvinutejších krajoch (Bratislavský, Trnavský) bola poľnohospodárska pôda zaberaná najmä pod výstavbu obytných a podnikateľských priestorov a na infraštruktúru.

Funkcie pôdy rozdeľujeme do dvoch základných skupín a to ekologických a sociálno-ekonomických (Bujnovský, 2007).

Ekologické funkcie sú dôležité pre stabilizáciu krajinného prostredia, životných podmienok a zdravia človeka. Patrí sem:

- *Pufračná funkcia* – schopnosť pôdy tlmiť vplyv chemických látok na zmeny parametrov príp. vlastností pôdy. Pôdna voda a organická hmota zmiernujú teplotné výkyvy pôdy, príp. prízemnej vrstvy ovzdušia.
- *Rezervoár uhlíka* – táto funkcia má význam z hľadiska zmiernovania vývoja klimatických zmien.
- *Rezervoár biodiverzity* – tvorba životného prostredia pre živé organizmy, čím sa vytvára génová rezerva.

Sociálno-ekonomické funkcie sú dôležité pre zabezpečenie udržateľného sociálno-ekonomického rozvoja a udržateľnej kvality života obyvateľstva vidieckych regiónov a komunít. Patria sem:

- *Produkčná funkcia* – schopnosť pôdy zabezpečovať nároky rastlín na živiny, vodu a vzduch, rast koreňového systému, a tým vytvárať podmienky pre tvorbu plodín a úžitkovej fyto-masy (napr. dreva).

- *Fyzické prostredie pre ľudí a ľudské aktivity* – bytová výstavba, umiestňovanie priemyselných prevádzok, zariadení technickej, environmentálnej a sociálnej infraštruktúry.
- *Zdroj surovín* – poľnohospodárske suroviny, nerastné suroviny, voda.
- *Uchovávanie geologického a archeologického dedičstva*.
- *Filtračná funkcia* – akumulácia a transport vody, ako aj schopnosť pôd zachytávať rôzne látky (cudzorodé príp. toxické) vstupujúce do pôdy.
- *Transformačná funkcia* – premena látok fyzikálnymi, chemickými a biologickými procesmi v pôde.

Degradácia pôdy

Trvalé zabezpečovanie ekologických funkcií pôdy je spravidla v konflikte so zabezpečovaním sociálno-ekonomických funkcií. V procese populačného rastu a civilizačných zmien je pôda pod neustálym tlakom. Človek si odpradáva prispôsobuje krajinu svojim potrebám a pretvára pôvodnú krajinu na kultúrnu. Intenzita zásahov je v niektorých prípadoch taká vysoká, že dochádza k degradácii krajiny, k degradácii pôdy, čo znamená nenávratnú stratu jej vlastností. *„Pôda nie je niečo, čo môžeme jednoducho opraviť ak sa znehodnotí. Môže trvať až tisíc rokov kým sa vytvorí centimeter ornice. Tá istá ornica môže byť za niekoľko sekúnd odplavená eróziou. Vzhľadom na to sa o pôdu musíme starať udržateľným spôsobom.“* (José Graziano da Silva, generálny riaditeľ FAO, 2015).

Ak nie je zabezpečená ochrana funkcií pôdy, vedie to k jej degradácii. Degradácia pôdy je proces, ktorý znižuje základnú a potenciálnu schopnosť tvoriť úrodu, ekologicky pôsobiť a poskytovať služby (Demo a kol., 2008).

Hlavné príčiny degradácie pôdy (podľa FAO, 1993):

- *vodná erózia*,
- *veterná erózia*,
- *zamokrenie a zasolenie*,
- *chemická degradácia* (acidifikácia),
- *fyzikálna degradácia* (degradácia humusu, zhoršenie štruktúry pôdy, zhutňovanie pôdy),
- *biologická degradácia* (zhoršenie biologických vlastností pôdy ako následok zhoršenia fyzikálnych a chemických vlastností pôdy),
- *klimatická zmena*.

Klimatický systém Zeme má dynamický charakter. Kolísanie klímy prebieha v časových mierkach od desiatok rokov, cez tisícročia až po milióny rokov. V rôznych časových obdobiach dochádza ku klimatickým zmenám, ktoré rozdeľujeme na:

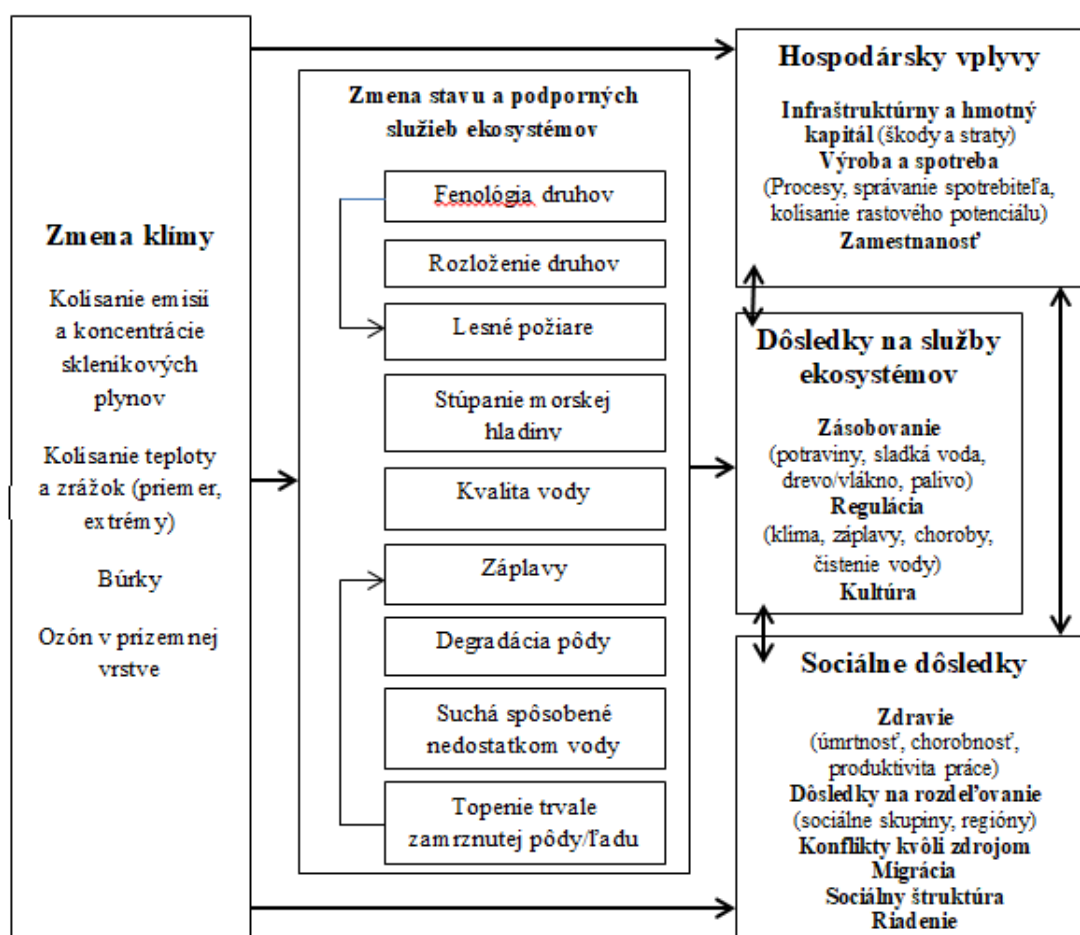
1. *Prirodzené*: astronomické (zmena sklonu zemskej osi, zmena slnečnej aktivity), sopečné erupcie, zmeny obsahu prirodzene sa vyskytujúcich atmosférických aerosólov.

2. *Antropogénne*: emisie skleníkových plynov a aerosólov ľudskou činnosťou, zmeny vo využívaní Zeme a urbanizácia.

Pojem klimatická zmena (v jednotnom čísle) používame pre antropogénne podmienené klimatické zmeny, ktoré sa prejavujú v súčasnosti najmä globálnym oteplením. (Machová, 2005).

Klimatická zmena sa prejavuje rastom priemernej teploty atmosféry, ktorej dôsledkom je striedanie horúčav a sucha, neočakávané povodne, stúpanie morskej hladiny, zvyšovanie koncentrácie prízemného ozónu. Výsledkom je zmena stavu ekosystémových služieb, čo má priame aj nepriame hospodárske a sociálne dôsledky.

Klimatická zmena má zásadné dopady na celú krajinu a na vidiecku obzvlášť. V podmienkach Slovenska sa prejaví posunom klimatických pásiem smerom na sever. Scenáre dopadov klimatických zmien na pôdny fond Slovenska (Sabocká et al., 2005) vychádzajú z predpokladu zvýšenia priemernej ročnej teploty do roku 2090 o 2 až 4 °C, poklesu priemernej vlhkosti vzduchu o 5 %, pričom tento vývoj bude regionálne rozdielny. Juh Slovenska sa dostane do mediteránneho klimatického pásma, charakteristického horúcimi, suchými obdobiami. Mierne klimatické pásmo sa posunie smerom na sever. Takáto zmena klímy spôsobuje nestabilitu väčšiny poľnohospodárskych a lesných ekosystémov. V dôsledku toho je možné očakávať pokles povrchových, podzemných aj pôdnych zdrojov vody. V dôsledku vysokých najmä letných teplôt a s tým spojeného vysokého výparu sa budú vyskytovať miestne prívalové dažde spojené s miestnymi povodňami. Prívalové dažde majú za následok vodnú eróziu poľnohospodárskej a lesnej pôdy najmä vo forme odtokovej plošnej, líniovej aj stružovej erózie.

Obr. 22 Reťazenie možných dôsledkov zmeny klímy

Zdroj: Stratégia adaptácie SR na nepriaznivé dôsledky zmeny klímy, Ministerstvo životného prostredia SR, 2013.

http://www.shmu.sk/File/ExtraFiles/SHMU_AKTUALITY/files/Strategia_adaptacie_SR_draft.pdf

Dopady klimatickej zmeny je možné zmierniť stabilizačnými opatreniami, ktorých cieľom je vytvoriť multifunkčnú, ekologicky stabilizovanú štruktúru a využitie poľnohospodárskeho pôdneho fondu a celkovej poľnohospodársko – lesnej krajiny.

Adaptačné opatrenia na zmiernenie dopadov klimatickej zmeny v poľnohospodárstve (Mindáš a kol., 2011):

- postupná zmena štruktúry pestovaných plodín a zmena odrodovej skladby,
- prispôsobenie agrotechnických termínov zmeneným agroklimatickým podmienkam,
- dobudovanie závlahových systémov a zabezpečenie dostatku závlahovej vody v spolupráci so sektorom vodného hospodárstva.

Adaptačné opatrenia na zmiernenie dopadov klimatickej zmeny v lesnom hospodárstve:

- postupná zmena drevinového zloženia lesov prostredníctvom umelej obnovy najohrozenejších lesných porastov,

- uplatňovanie princípov integrovanej ochrany lesov proti kalamitným a inváznym druhom škodcov,
- posilnenie hydrickej a protipovodňovej funkcie lesa a biodiverzity lesov uplatňovaním princípov prírode blízkeho obhospodarovania lesov a poznatkov lesníckych hydromeliórií.

Pôda a jej súčasný stav v SR (Drváková, Offertálerová a Rasulov, 2015)

Súčasný stav kvality pôdy v SR je výsledkom prirodzeného stáročného vývoja a taktiež produktom človeka. Z celkovej výmery 2 423 tis. ha je na území Slovenska 56 % pôd s dobrou kvalitou, 36 % s horšou kvalitou a 8 % pôd je nevhodných pre poľnohospodárske využitie. Pôdy Slovenskej republiky sú navyše ohrozované eróziou, kontamináciou, acidifikáciou a zhutňovaním.

Erózia

Najväčším problémom degradácie poľnohospodárskych pôd je jej erózia. Na Slovensku je potenciálne ohrozených vodnou eróziou asi 40 % aktuálnej výmery poľnohospodárskej pôdy a veternou eróziou približne 5 %.

Opatrenia proti erózii: protierózna agrotechnika, dodržiavanie správnych osevných postupov, protierózne usporiadanie pôdneho fondu.

Acidifikácia pôd

Príčinou acidifikácie sú kyslé dažde oxidov síry a dusíka. Podiel slabo kyslých pôd v súčasnosti je cca 31,5 % celkovej výmery.

Opatrenia proti acidifikácii: agrotechnické opatrenia zamerané na úpravu pôdnej reakcie.

Kontaminácia pôd

Na Slovensku je cca 99 % pôd hygienicky vyhovujúcich. V ostatnom období dochádza k miernemu zvýšeniu obsahu kadmia, medi, chrómu a olova. Kontaminovaná pôda sa nachádza prevažne v priemyselných oblastiach a v oblastiach vplyvu tzv. geochemických anomálií.

Opatrenia proti kontaminácii pôdy: znižovanie priemyselných emisií.

Zhutňovanie pôdy

Zhutnenie pôdy vzniká v dôsledku nesprávnych osevných postupov a postupov hnojenia, nedostatočného vápnenia a nesprávneho používania poľnohospodárskej techniky. Na Slovensku je cca 28,9 % poľnohospodárskej pôdy zhutnenej, resp. ohrozenej zhutnením. V ostatnom období je badateľný trend zhoršovania fyzikálnych vlastností a kompaktie pôd najmä na intenzívne obhospodarovateľných orných pôdach (černozeme, hnedozeme).

Opatrenia proti zhutňovaniu pôdy: Agrotechnické opatrenia a správne využívanie pôdy.

Pozri: <https://www.enviroportal.sk/spravy/detail/7281>

Vlastníctvo pôdy

Súkromné vlastnícke práva, ich vynucovanie a právna ochrana sú základným pilierom trhovej ekonomiky. Súkromné vlastníctvo podporuje ekonomickú efektívnosť tým že povzbudzuje záujem vlastníkov maximalizovať ich hodnotu. Čím je zdroj hodnotnejší, tým väčšiu trhovú silu môže jeho vlastník dosahovať.

Pôda a s ňou spojené aktíva sú základom pre fungovanie celej spoločnosti. Determinuje to kde žijeme, cenu nehnuteľností a bývania vôbec, to kde sú lokalizovaní naši zamestnávateľia, miesta nášho oddychu, ale aj to, akým smerom budeme orientovať náš budúci rozvoj.

Pôda je najdôležitejším výrobným faktorom na vidieku. Konkrétne využitie pôdy závisí od rozhodnutí jej vlastníka, preto je vlastníctvo pôdy kľúčovým faktorom pre rozvoj vidieka. Pokiaľ pôdu vlastní vlastníci žijúci a operujúci na jej území, potom spôsob jej využitia je harmonizovaný s rozvojovými

záujmami širšej society žijúcej na danom území. Ak je vlastníctvo pôdy mimo miestnej kontroly, dôsledkom je obmedzená možnosť miestnej komunity usmerňovať a kontrolovať svoj budúci rozvoj. Inštitút vlastníctva v podmienkach Slovenska nedostatočne plní svoje funkcie z nasledujúcich dôvodov:

- nevhodné dedičské zákony (rozdobenosť vlastníctva pozemkov),
- dôsledky kolektivizácie (oddelenie vlastníckeho a užívacieho práva),
- nedostatočná evidencia vlastníckych práv.

Dedičské zákony v SR spôsobujú, že výmera vlastníckych podielov sa neustále znižuje, čím dochádza k neustálemu drobeniu vlastníctva pôdy, čo bráni držiteľovi (vlastníkovi alebo užívateľovi) v jej efektívnom využívaní. Pre vlastníkov znamená rozdrobenosť obmedzenie výkonu vlastníckeho práva, v poľnohospodárstve obmedzuje vývoj, znižuje príležitosti pre udržateľný rozvoj vidieka, je prekážkou pri výkupe/predaji poľnohospodárskej pôdy, pretože zvyšuje transakčné náklady, uchováva nižšiu cenu poľnohospodárskej pôdy i cenu nájmu. Neprehľadný stav v pozemkovom vlastníctve i v nájomných vzťahoch je problém pre vlastníkov aj užívateľov, pre správcov štátneho majetku, samosprávy aj investorov (Komora pozemkových úprav SR, 2019). Rozdrobenosť vlastníckych vzťahov k pôde na Slovensku dokumentujú nasledovné fakty. Priemerný počet spoluvlastníckych podielov na 1 parcelu je 11,91 a počet parciel pripadajúci na 1 vlastníka je 22,61. Výmera pozemku pripadajúca na 1 vlastnícky vzťah je 0,084 ha. Miera rozdrobenosti pôdnej držby je regionálne rozdielna, čo ilustruje tabuľka č. 5.

Rozdrobenosť pozemkového vlastníctva spôsobuje znefunkčnenie inštitútu vlastníctva pozemkov. Je to evidentné najmä v extraviláne obcí, kde sú plochy poľnohospodárskej a lesnej pôdy obrábané do takej miery, do akej prinášajú úžitok. Užívatelia pozemkov majú snahu čo najviac z nich vyťažiť, nie však do nich investovať.

Tab. 5 Vlastnícke vzťahy k pozemkom v regiónoch SR

Kraj	Počet k.ú.	Počet parciel	Počet vlastníkov	Počet vlastníckych vzťahov	Počet vlastníkov na parcelu	Počet parciel na vlastníka
BA	93	363 000	202 000	3 338 000	9,18	16,53
TT	310	795 000	472 000	8 142 000	10,24	17,26
TN	327	989 000	544 000	10 272 000	10,39	18,89
NR	411	1 238 000	607 000	10 548 000	8,52	17,37
ZA	367	1 380 000	743 000	25 397 000	18,41	34,17
BB	515	1 268 000	535 000	11 518 000	9,08	21,53
PO	634	1 297 000	680 000	19 772 000	15,25	29,08
KE	446	963 000	585 000	9 755 000	10,13	16,67
SR	3103	8 293 000	4 368 000	98 742 000	11,91	22,61

Zdroj: Slovensko – krajina neznámych vlastníkov, Komora pozemkových úprav SR, Bratislava, 2019.

<http://www.kpu.sk/aktuality/slovensko-krajina-neznamych-vlastnikov>

Kolektivizácia poľnohospodárstva spôsobila v oblasti vlastníckych vzťahov oddelenie vlastníckeho a užívateľského práva. Nakoľko užívateľské právo bolo uprednostňované pred vlastníckym právom, došlo k odcudzeniu vlastníkov od pôdy a k nezáujmu o nakladanie s ich majetkom. Zmenou politického systému nedošlo k podstatným zmenám vo výkone vlastníckych a užívateľských práv. Zvýšená neistota užívateľov prispela k ich nezáujmu o investovanie do pôdy. Toto má za následok zrýchľujúce sa procesy degradácie a klesajúcej úrodnosti pôdy na veľkej časti územia Slovenska.

Nedostatočná evidencia vlastníckych práv

Uprednostnenie užívateľského práva malo za následok nie iba odcudzenie vlastníkov od pôdy, ale aj vznik veľkých nezrovnalostí v evidencii vlastníckych práv, ale aj evidencii hraníc konkrétneho využívania jednotlivých pozemkov. Výstavba infraštruktúrnych projektov (ciest, železníc, energovodov), ale aj rôzne krajinné úpravy (vodozadržné opatrenia, protipovodňové úpravy), sa diali bez toho, aby sa zaevidovali v katastrálnych mapách.

Jednoduchý, jednoznačný, a nespochybniteľný evidenčný systém umožňujúci jednoduchú identifikáciu vlastníctva v teréne (súladi vlastníckych a reálnych hraníc), je podmienkou pre efektívne využitie nehnuteľností a ochranu vlastníckych práv pred nárokmi ďalších osôb (napr. neoprávnené užívanie, verejné stavby a zariadenia na súkromných pozemkoch) (Komora pozemkových úprav SR, 2019).

Register obnovennej evidencie pozemkov (ROEP)

V období kolektivizácie poľnohospodárstva (po roku 1950) sa nezapisovali všetky zmeny vlastníctva a dedičské konania do katastra. Ak sa aj zapísali, tak nepresne, bez potrebných identifikačných údajov. Po roku 1989, keď dochádzalo k obnove vlastníckych vzťahov, nastal veľký zmätok v evidencii. Objavilo sa „dvojité vlastníctvo“, ale aj „neznámi vlastníci“. Pre nápravu tohto nepriaznivého stavu bol v roku 1995 prijatý zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 180/1995 Z. z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom. Na základe tohto zákona sa začali spracovávať registre obnovennej evidencie pozemkov, v ktorých budú určení vlastníci všetkých pozemkov¹¹. Kvôli nepresnej evidencii vznikla veľká skupina nezistených vlastníkov, ktorá sa ďalej delí na:

- a) neznámy vlastník – meno a dátum narodenia sú známe, ale miesto trvalého pobytu nie je známe,

¹¹ V súčasnosti je ukončených 97 % katastrálnych území.

b) nezistený (neidentifikovaný) vlastník – neexistujú žiadne údaje o vlastníctve ani v pozemkovo-knižnej vložke ani v katastri nehnuteľností.

ROEP je v súčasnej dobe ukončená na cca 97 %. Do veľkej miery vyriešil problém evidencie vlastníckych práv k pozemkom, nevyriešil však problém rozdrobenosti vlastníctva. Príliš malá veľkosť spoluvlastníckeho podielu znemožňuje vlastníkovi jej efektívne využívanie. Hospodárenie na vlastníckom princípe nie je možné. Presadzuje sa nájomné hospodárenie so všetkými svojimi dôsledkami (monopolizácia nájomných vzťahov, udržiavanie nízkej ceny pôdy, nedostatočný prístup k pozemkom, tlak na znižovanie ceny nájmu, nevyváženosť vlastníckych a užívacích vzťahov). Vysoká rozdrobenosť vlastníctva paradoxne vedie k homogenizácii ich užívania, t. j. k zväčšovaniu užívacích parciel s nepriaznivým dopadom na úrodnosť pôdy, biodiverzitu a krajinný obraz (Komora pozemkových úprav SR, 2019). Nájomný vzťah nemotivuje nájomníka investovať do pôdy, jeho orientácia je na maximalizáciu zisku. Trh s pôdou zlyháva, čo má nepriaznivé dopady na rozvoj vidieckeho územia/vidieckych obcí.

Pozemkové úpravy

Riešením nepriaznivého stavu na trhu s pôdou sú pozemkové úpravy. Pozemkové úpravy, (podľa zákona č. 330/1991 Zb. o pozemkových úpravách, usporiadaní pozemkového vlastníctva, pozemkových úradoch, pozemkovom fonde a pozemkových spoločenstvách v znení neskorších predpisov¹²), sú nástrojom na racionálne priestorové usporiadanie pozemkového vlastníctva v určitom území a ostatného nehnuteľného poľnohospodárskeho a lesného majetku s ním spojeného, vykonávané vo verejnom záujme, v súlade s požiadavkami a podmienkami ochrany životného prostredia a tvorby územného systému ekologickej stability, funkciami poľnohospodárskej krajiny a prevádzkovo – ekonomickými podmienkami moderného poľnohospodárstva a lesného hospodárstva a podpory rozvoja vidieka (Muchová a Antal, 2013).

Pozemkové úpravy zahŕňajú:

- zistenie a nové usporiadanie vlastníckych a užívacích pomerov, ako aj súvisiacich iných vecných práv v obvode pozemkových úprav a nové rozdelenie pozemkov (scelenie, oddelenie alebo iné úpravy pozemkov),
- technické, biologické, ekologické, ekonomické a právne opatrenia súvisiace s novým usporiadaním právnych procesov.

Pozemkové úpravy môžeme rozčleniť na tri základné typy:

¹² V roku 2019 bola Národnou radou Slovenskej republiky prijatá novela zákona, ktorá bola k dátumu vydania tejto učebnej pomôcky prezidentkou vetovaná.

a) komplexné pozemkové úpravy

Riešenie vlastníckych a užívacích vzťahov, komunikačných, ekologických, protieróznych a protipovodňových opatrení, sprístupnenie pozemkov, zlepšovanie poľnohospodárskej výroby;

- vykonávané na celom území katastra.

b) komasačné pozemkové úpravy

Primárne riešenie vlastníckych a užívacích vzťahov (komasácie, sceľovanie), verejných stavieb a zariadení, najmä existujúcich komunikácií, vodohospodárskych stavieb atď. Sprístupnenie pozemkov, oddelenie vlastníctva známych a neznámych vlastníkov;

- vykonávané spravidla v celom extraviláne,
- pozemkový úrad ich nariadi na žiadosť samosprávy alebo vlastníkov na základe prípravného konania a súhlasu vlastníkov najmenej 50 % výmery v obvode projektu.

c) jednoduché pozemkové úpravy (Urban, 2017)

Riešenie vlastníckych a užívacích vzťahov na dotknutom území menšieho rozsahu (len použitie inštitútu pozemkových úprav na zjednodušenie vlastníckych vzťahov);

- vyriešenie zón určených na individuálnu bytovú výstavbu, hospodárske dvory, priemyselné parky,
- pozemkový úrad ich povoľuje na žiadosť vlastníkov.

3.2 ĽUDSKÝ POTENCIÁL VIDIEKA

Ľudský potenciál reprezentujú ľudské zdroje schopné zabezpečiť demografický vývoj, v závislosti od vekovej a vzdelanostnej štruktúry, štruktúry podľa pohlavia, ovplyvňovaný internými a externými ekonomickými a sociálnymi podmienkami, kultúrnymi tradíciami a zvykmi.

Ľudia a ich vlastnosti sú určujúcim lokalizačným faktorom pri aktivizácii rozvojového potenciálu vidieka. Heterogenita podmienok, potenciálov a problémov vidieckych regiónov a vidieckych obcí si vyžaduje špecifické, na mieru šité riešenia, ktoré nie je možné dosiahnuť akoukoľvek kombináciou makroekonomických nástrojov. Znalosť miestnych zdrojov a potrieb, ako aj schopnosť miestnych aktérov zapojiť tieto zdroje do globálnej deľby práce je v súčasnosti základným východiskom pre rozvoj vidieka.

Ľudské zdroje a ich potenciál pre rozvoj sú typologizované do troch foriem kapitálu a to ako:

- ľudský kapitál,
- sociálny kapitál,
- kultúrny kapitál.

Ľudský kapitál na vidieku (Gajdoš, 2001)

Ľudský kapitál predstavuje ľudí, ich sociálno-demografické charakteristiky a kvality, vzdelanie, kvalifikovanosť, zručnosť, tvorivosť ako zdroj ich produktívnych schopností.

Kvalita ľudského kapitálu v území je kľúčovým faktorom pre rozvoj trhu práce a celkový ekonomický rozvoj územia.

Meranie úrovne ľudského kapitálu

Úroveň ľudského kapitálu meriame jeho kvalitatívnymi a kvantitatívnymi charakteristikami.

Kvalitatívne ukazovatele:

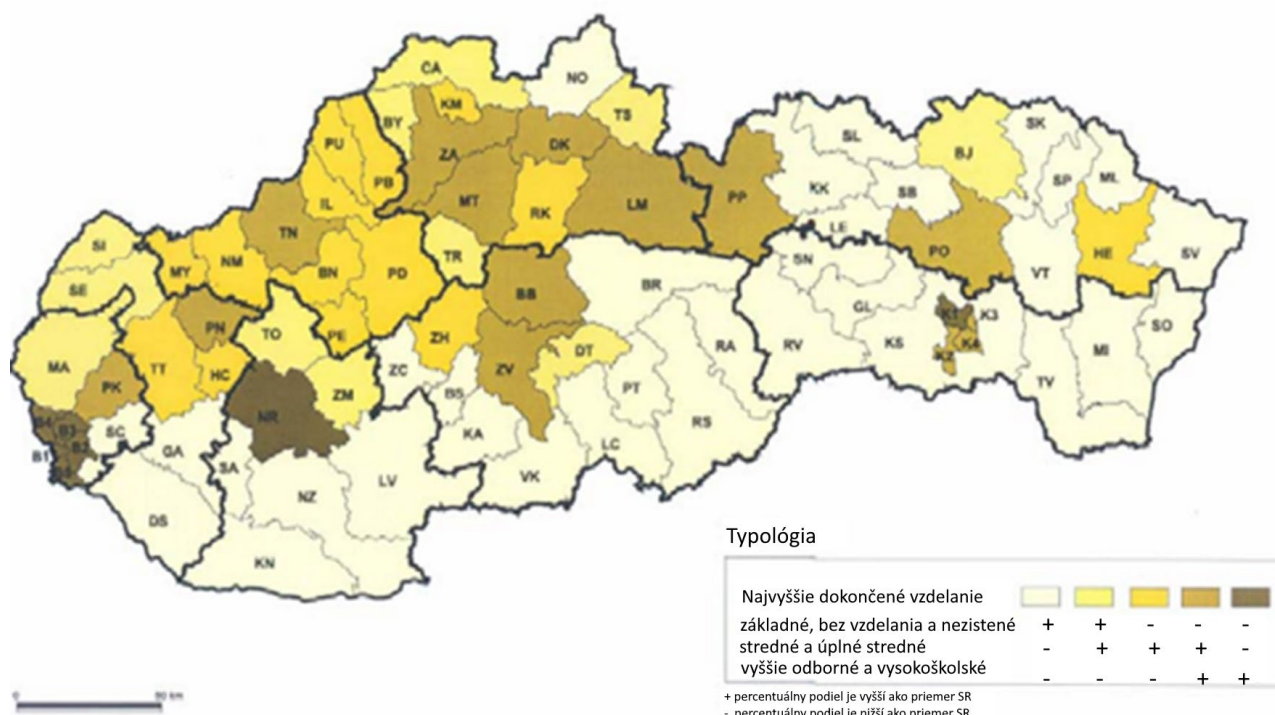
- vzdelanostná úroveň (štruktúra obyvateľstva, resp. trhu práce podľa dosiahnutej úrovne vzdelania, konkrétne napr. podiel obyvateľstva so základným, stredným, resp. vysokoškolským vzdelaním v %),
- zručnosti obyvateľstva (štruktúra obyvateľstva, resp. trhu práce odboru vzdelania)¹³,
- veková štruktúra,
- pohlavná štruktúra.

Kvantitatívne ukazovatele:

- množstvo dostupných pracovných síl v území s požadovaným vzdelaním a kvalifikáciou.

Najvýznamnejším ukazovateľom na meranie ľudského kapitálu je vzdelanostná úroveň obyvateľstva. Obyvateľstvo na vidieku vzhľadom na svoje charakteristiky (vyšší priemerný vek) a možnosti vzdelávania (ťažší prístup ku vzdelaniu vzhľadom na riedku školskú infraštruktúru, najmä prítomnosť a kvalitu stredoškolského a vysokoškolského vzdelávania), vo všeobecnosti dosahuje nižšie vzdelanie. Vo vidieckych regiónoch je vyšší podiel obyvateľstva so základným alebo neukončeným školským vzdelaním, ale nižší počet obyvateľov s terciárnym (vysokoškolským) vzdelaním. Všetky štúdie zaoberajúce sa priestorovými aspektmi ľudského kapitálu konštatujú, že jeho kvantitatívna aj kvalitatívna úroveň je vo vidieckych regiónoch nižšia ako v ostatných typoch regiónoch.

¹³ Podľa Národnej klasifikácie vzdelania máme v SR 9 skupín odborov vzdelania.
<https://www.minedu.sk/data/files/3772.pdf>

Obr. 23 Typológia okresov Slovenskej republiky podľa najvyššieho skončeného vzdelania obyvateľov vo veku 15 rokov a viac, SODB 2001

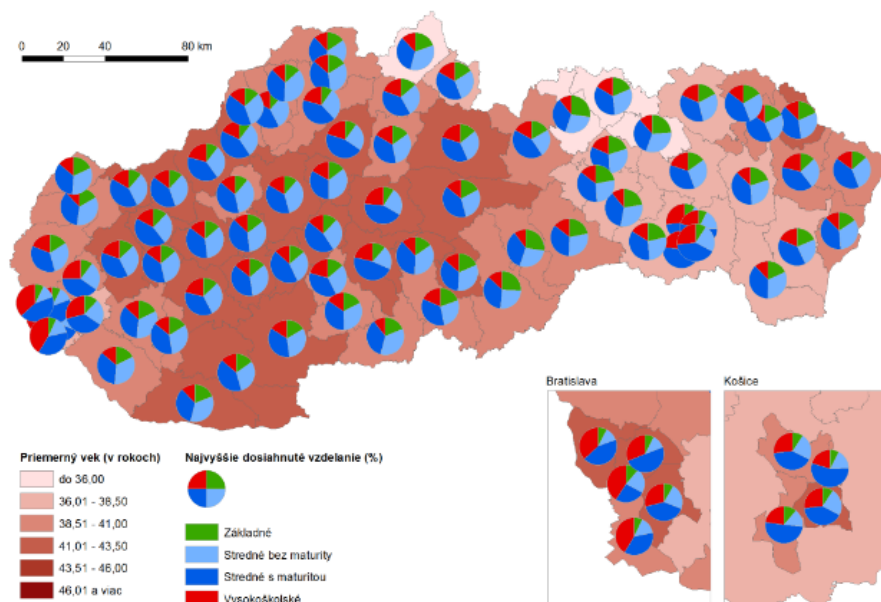
Zdroj: ŠÚSR https://slovak.statistics.sk/wps/wcm/connect/f158c80a-02b0-4c15-8581-ca5d9b685dd0/Typologia_okr_SR_podla_najvys_skon_vzdel_obyv vo_veku_15_a_viac_rokov_SODB_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=kKCji4O&CVID=kKCji4O&CVID=kKCji4O&CVID=kKCji4O

Vzdelanostná úroveň obyvateľstva úzko súvisí s pohlavnou a vekovou štruktúrou obyvateľstva. Vysoký priemerný vek obyvateľstva koreluje s jeho nízkou vzdelanostnou úrovňou. Taktiež vzdelanostná úroveň žien na vidieku je nižšia ako mužov.

Príčiny takéhoto stavu sú v tom, že vidiecky priestor poskytuje pracovné miesta ktoré sú menej náročné na kvalifikáciu, čo nevytvára dostatočný tlak na obyvateľstvo zvyšovať si vzdelanie. Okrem toho univerzitné centrá vzdelávania sú lokalizované predovšetkým vo veľkých mestách a vo vyspelých regiónoch, a študenti po ukončení vzdelávania sa zriedka vracajú naspäť do menej rozvinutého regiónu, kde nie je dostatok pracovných príležitostí, ktoré by spĺňali predstavy vysoko kvalifikovaných mladých ľudí. Ďalšou príčinou je selektívna migrácia mladých vzdelaných ľudí do miest, ktorí tam hľadajú naplnenie svojich predstáv o životnom štýle a o svojej životnej kariére.

Bariéry aktivizácie ekonomického potenciálu vidieka, menej rozvinutý ľudský kapitál ústia do nižšej dôchodkovej úrovne domácností na vidieku. Výsledkom je vyššia miera rizika chudoby vo vidieckych regiónoch. V EÚ celkove 16 – 17 % obyvateľstva sa nachádza na hranici chudoby, pričom v riedko osídlených oblastiach je to 19 – 24 % (OECD, 2020).

V ostatnom období bol v SR zaznamenaný významný rast vzdelanostného potenciálu obyvateľstva. Vzástol najmä podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva. Je však evidentný aj ďalší trend a to starnutie obyvateľstva. Tieto dva trendy pôsobia rozdielne v jednotlivých regiónoch. Regióny s vysokým vzdelanostným potenciálom majú nízky populačný potenciál (vysoký priemerný vek, nízka pôrodnosť) a opačne. Vznikajú veľké regionálne rozdiely najmä na okresnej úrovni.

Obr. 24 Obyvateľstvo podľa veku a vzdelania v okresoch SR v roku 2015

Zdroj: Vaňo, B., 2014, Populačný potenciál pre trh práce v okresoch SR do roku 2030, Bratislava, 2014. https://www.ceit.sk/IVPR/images/IVPR/NSZ/nsz_6.pdf

Podľa výsledkov národného projektu Inštitútu pre výskum práce a rodiny „Národná stratégia zamestnanosti“ je problematická najmä kombinácia vysokého populačného a nízkeho vzdelanostného potenciálu, ktorá je príznačná pre zaostávajúce okresy. Relatívne vysoké prírastky obyvateľstva a vysoký podiel mladého obyvateľstva v kombinácii s nízkou vzdelanostnou úrovňou vytvára riziko vysokej nezamestnanosti so všetkými následnými rizikami vzhľadom na životnú úroveň a kvalitu života v týchto regiónoch. Tieto problémy, ktoré sú už dnes vypuklé na lokálnej úrovni v niektorých regiónoch stredného a východného Slovenska, nie je možné zastaviť bez premyslenej stratégie podporovanej štátom.

Vzdelanostná úroveň vo vidieckych regiónoch, najmä odľahlých, je hlavným obmedzujúcim faktorom pre ekonomický rozvoj týchto regiónov

Kľúčovou podmienkou pre dosiahnutie ekonomického rozvoja územia týchto regiónov je zvyšovanie kompetencií ľudského kapitálu (vzdelanie a zručnosti). Nakoľko trh pre vysokokvalifikované pracovné sily je do veľkej miery globalizovaný, vidiecke regióny trpia „odlivom mozgov“. Trh práce pre nízko kvalifikované pracovné sily je lokalizovaný. Vidiecke regióny sa preto musia zamerať na zvyšovanie kvalifikácie nízko kvalifikovaných pracovných síl prostredníctvom ich udržania v školách, orientáciou vzdelávania na potreby regionálneho trhu práce najmä v oblasti zvyšovania technických zručností (OECD, 2016).

Podľa viacerých autorov (Porubčinová, 2011; Brock a Buckley, 2013; Sturzoiu, 2016) bude trh práce od jednotlivcov vyžadovať zmenu ich kľúčových kompetencií v priebehu svojej životnej dráhy niekoľkokrát. Veľmi významnú úlohu preto hrá systém formálneho a neformálneho vzdelávania. V rámci neformálneho vzdelávania sa otvára možnosť, ako, popri formálnom vzdelávaní, rozšíriť šance na úspech na pracovnom trhu rozvíjaním špecifických neformálnych kompetencií, ktoré sú na trhu práce žiadúce. Medzi kľúčové kompetencie jednotlivca v informačnej spoločnosti patria:

- komunikácia v materskom jazyku,
- komunikácia v cudzích jazykoch,
- matematické schopnosti a základné schopnosti vo vede a technológiách,
- digitálne kompetencie,
- schopnosť učiť sa,
- sociálne a občianske kompetencie,
- zmysel pre iniciatívu a podnikateľský duch,
- schopnosť vnímať kultúru a sebaujadrenie (kultúrna citlivosť).

Sociálny kapitál na vidieku

Sociálny kapitál je súbor neformálnych hodnôt a noriem spoločných pre členov skupiny, umožňujúci im vzájomnú spoluprácu. Je tvorený normami, vzťahmi a sieťami, ktoré umožňujú ľuďom konať spoločne spolu so širším prostredím (organizáciami, školami, komunitami). Sociálny kapitál výrazne ovplyvňuje úroveň a schopnosti rozvoja ľudského kapitálu. Zmeny v ľudskom kapitáli sú spúšťáčom spoločenských zmien smerom k novému typu spoločnosti.

Sociálny kapitál má vplyv na ekonomický rast. Je založený na dôvere v spoločné pravidlá a na inštitúciách ktoré ich zabezpečujú. Vzájomná dôvera a prepojenia medzi jednotlivými aktérmi umožňujú efektívnejšie dosahovať spoločné ciele. Využívanie sociálneho kapitálu je primárne záležitosťou jednotlivcov, avšak prináša úžitok sociálnej skupine a spoločnosti ako celku. Predstavuje sieť vzťahov – osobných, rodinných, susedských, profesijných, teda isté kontakty, ktoré sa môžu využívať vtedy, ak vznikne nejaká potreba (v niečom pomôcť, niečo vybaviť, niečo obstaráť a pod.).

Sociálne siete, ich funkčnosť a dôvera v spoločnosť a jej normy prispievajú k efektívnemu fungovaniu trhov.

Sociálny kapitál je postavený na:

- **normách** (pravidlá, čo je a čo nie je v určitom kontexte vhodné),
- **reciprocite** založenej na dôvere (simultánna vzájomná výmena alebo vzájomné očakávania, že dnešný prospech bude v budúcnosti vrátený),
- **sociálnych sietíach občianskej angažovanosti** (horizontálne a vertikálne) – prístup k zdrojom v sieťach a skupinách, ktorých sme členmi.

Sociálny kapitál je vnútorne štruktúrovaný. Hlavnými zložkami sociálneho kapitálu sú:

- vzťahy a kontakty medzi aktérmi sociálnych skupín a sietí,
- dôvera k ostatným členom skupiny či siete, k celej komunite, spoločnosti a jej inštitúciám.

Rozoznávajú sa tri hlavné typy sociálneho kapitálu:

- zväzujúci – vnútroskupinový,
- premostňujúci – medziskupinový,
- spájajúci – hierarchický .

Zväzujúci sociálny kapitál predstavuje silné sociálne väzby v rodine, medzi priateľmi, prípadne susedmi. Vyznačuje sa vysokou lojalitou, homogenitou a vysokou dôverou. Sú to primárne siete, ktoré fungujú na základe dobrého poznania sa. Vzťahy fungujú na základe vzájomnej reciprocit a spoločne uznávaných hodnôt. Možno ho chápať aj ako obranný sociálny kapitál (Putman, 2000), ktorý využívajú jednotlivci najmä v krízových záťažových situáciách.

Premostňujúci sociálny kapitál tvoria vzdialenejšie kontakty, napr. medzi známymi, kolegami, obchodnými partnermi. Tento sociálny kapitál spája ľudí naprieč rôznymi sociálnymi skupinami na základe ich spoločných záujmov alebo cieľov. Je to tzv. ofenzívny sociálny kapitál, lebo má potenciál získavať a prenášať informácie.

Kým zväzujúci sociálny kapitál je dôležitý pre prežitie, premostňujúci sociálny kapitál poskytuje možnosti „dostať sa ďalej“, získať lepšie možnosti a lepšie ich využiť.

Z hľadiska spoločenského a ekonomického rozvoja spoločnosti je preto premostňujúci sociálny kapitál považovaný za významnejší.

Intenzita premostňujúceho sociálneho kapitálu sa prejavuje najmä v existencii dobrovoľných združení s otvoreným členstvom. Jeho základným atribútom je všeobecná spoločenská dôvera, ktorá umožňuje kolektívne jednanie.

Spájajúci sociálny kapitál predstavuje prepojenie skupín z rôznych vrstiev spoločnosti v hierarchickej štruktúre, čo umožňuje prístup k moci, sociálnemu statusu a bohatstvu. Tento sociálny kapitál má potenciál získavať zdroje, nápady a informácie od formálnych inštitúcií, ktoré sú hierarchicky nad komunitou.

Sociálny kapitál je teritoriálne ukotvený (neprenosný), preto rozlišujeme sociálny kapitál komunity, obce, regiónu, štátu aj národnostných zoskupení ako je napr. EÚ.

Sociálny kapitál na vidieku

Vidiecka spoločnosť dosiaľ funguje na princípe reciprocit, teda služby a protislužby na princípe vzájomnosti, porozumenia, ochoty. Medzi zainteresovanými osobami sa vytvára určitá solidarita, získava sa uznanie, prestíž. Sociálny kapitál je v tomto zmysle jedným z najvýznamnejších potenciálov pre rozvoj vidieckych obcí a regiónov. Ako uvádza Moseley a Pahl (2007), rozvoj sociálneho kapitálu najmä na miestnej úrovni prináša významné efekty, ktoré sa prejavujú v:

- ekonomickom oživení (napr. priatelia a združenia podporujúci rodia sa podnikanie),
- v lepšej ponuke služieb (napr. využitím miestnych vedomostí a komunitného podnikania),
- vyššej podpore ohrozených skupín (napr. vďaka lepším susedským vzťahom),

- lepšom zdraví a vyššej kvalite života (vyplývajúcej z lepších sociálnych sietí),
- nižšej kriminalite a protispoločenskom správaní sa (vplyvom morálneho spoločenského tlaku),
- lepšej správe a občianskej angažovanosti (uprednostňovanie spoločných záujmov pred individuálnymi),
- vyššej sociálnej súdržnosti a nižšom sociálnom vylúčení (najmä ak je silný premost'ujúci sociálny kapitál).

Využitie sociálneho potenciálu (ochota spolupracovať, dôvera, spoločne zdieľané hodnoty) pre rast produktivity a konkurencieschopnosti územia si vyžaduje kritickú masu ďalších faktorov a to:

- dostatočne rozvinutý ľudský kapitál,
- existencia vodcov,
- dostatočná inštitucionálna hustota,
- dostatočná hustota hmotných aktív, (vybudovaná informačná a komunikačná infraštruktúra),
- fyzická dostupnosť zásobovacích a odbytových trhov.

Sociálny kapitál je kľúčovým faktorom rozvoja vidieka. Jeho rozvoj je základnou podmienkou úspešného rozvoja vidieckej komunity/regiónu. Rozvoj sociálneho kapitálu stojí na troch pilieroch (Jančák, et.al, 2010):

- **Dôvera a vzťahy k miestnym aktérom a inštitúciám** (susedia, miestne spolky, starosta obce, zastupiteľstvo obce, miestni podnikatelia, miestna škola, chalupári, miestna cirkev). Dobré susedské vzťahy vytvárajú priaznivú sociálnu klímu. Miestne spolky poskytujú jednotlivcom služby a uspokojujú potreby, ktoré verejnoprávne inštitúcie nevedia naplniť, preto rozvinutá sieť inštitúcií tretieho sektora je z hľadiska miestneho rozvoja veľmi významná. Dôvera v starostu a miestne zastupiteľstvo je signálom že sú to ľudia „na správnom mieste“, lebo vedú efektívne riešiť problémy komunity a jednotlivých občanov.
- **Angažovanosť obyvateľov v miestnom rozvoji a v spolkoch** (členstvo v spolkoch, účasť na miestnych rozvojových a spolkových aktivitách). Členstvo a angažovanosť v spolkoch pozitívne ovplyvňujú sociálnu klímu v komunite, účasť na rozvojových aktivitách komunity prispieva k jej celkovému sociálnemu a ekonomickému rozvoju.
- **Spokojnosť so životom v komunite** je základom jej stabilného rozvoja.

Kultúrny kapitál na vidieku

Kultúrny kapitál je definovaný ako suma znalostí, vedomostí, zručností, vzdelania, rodinného pôvodu a kultúrneho povedomia konkrétnej osoby, čo je dôležité pre dosiahnutie určitej sociálnej pozície. Predstavuje duchovné hodnoty, normy životného štýlu a správania sa i hmotnej kultúry, ku ktorým sa občania hlásia a praktizujú ich vo svojom každodennom živote. Kultúrny kapitál je nemobilný. U jednotlivca sa prejavuje ako (Bordieu, 1986):

- spôsob myslenia jednotlivca. Prejavuje sa v osobnostných schopnostiach jednotlivca, jeho znalostiach, vkuse a preferenciách, jeho schopnosti pohybovať sa v sociálnom priestore. Rozvíja sa výchovou, vzdelávaním, úspešnou socializáciou a prijatím spoločenských noriem (zvnútornený kultúrny kapitál),
- materiálna forma kultúrneho kapitálu. Prejavuje sa vo vybavení domácnosti (knihy, hudobné nástroje, obrazy a ďalšie kultúrne artefakty. Tieto rozvíjajú kultúrne povedomie čím umožňujú zdieľanie nadobudnutých vedomostí s ostatnými jednotlivcami (objektívizovaný kultúrny kapitál),
- spoločensky uznávané doklady o výške kultúrneho kapitálu (formálne akademické hodnosti, tituly, spoločenské ocenenia a pod.). Tieto je možné premeniť na ekonomický kapitál (inštitucionalizovaný kultúrny kapitál).

Každá obec/región má svoje špecifické znaky kultúry, kultúrnosti a kultivovanosti jej obyvateľov, vďaka ktorému má isté kultúrne postavenie (status), čo reprezentuje obec/región aj navonok. Kultúrny kapitál lokality (obce, regiónu, národa) má konkrétne prejavy v jeho kultúrnom dedičstve, ktoré sa prejavuje ako:

- hmotné – pamiatky a územia, predmety, zbierky, archiválie, písomnosti, dokumenty atď.,
- nehmotné – folklór, zvyky, nárečie, dejiny, miestne názvy, znalosti a pod.

Kultúrny kapitál spolu so sociálnym kapitálom sú základom pre utváranie *lokálnej identity*. Je to stotožnenie sa jednotlivca s istými hodnotami, špecifickými kvalitami, symbolmi a predstavami všeobecne uznávanými v danom území (Danglová, 2006).

Pocit lokálnej identity vedie k väčšej ochote občanov podieľať sa na rozvoji obce, zapájať sa do spolupráce, participovať na lokálnych aktivitách (Janto, 2013).

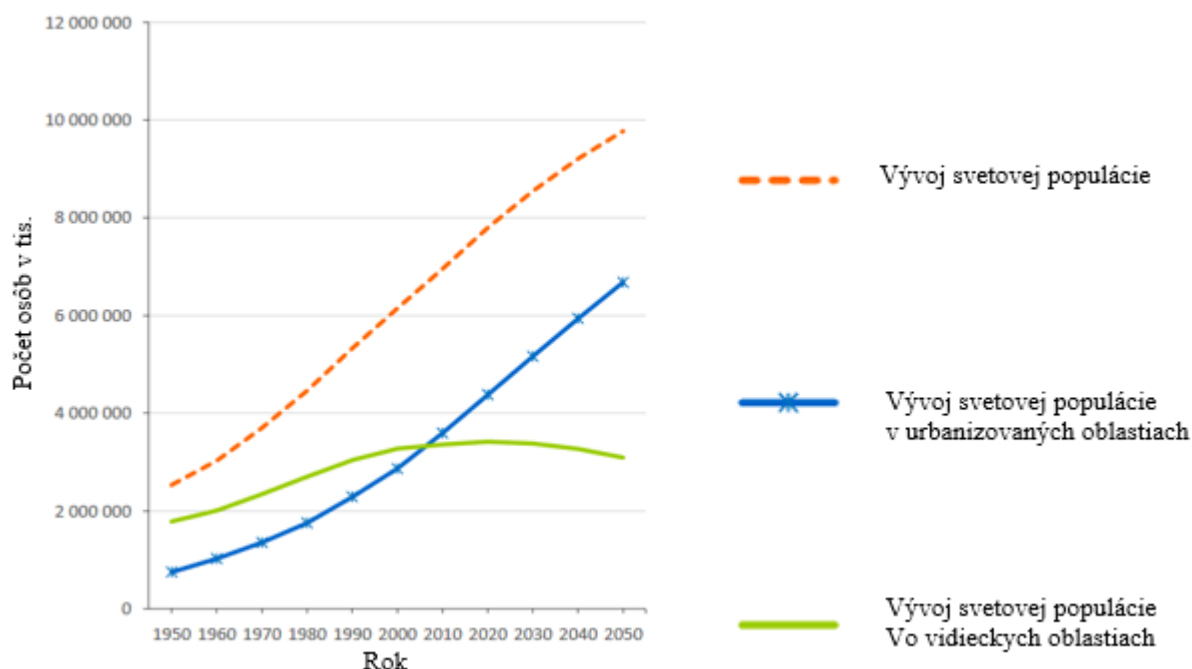
Kultúrny kapitál je v súčasnosti pokladaný za významný rozvojový faktor vidieckych regiónov a vidieckych obcí. Na vidieku sa ešte stále nachádzajú zachované atribúty ľudovej materiálnej a duchovnej kultúry, ktoré majú potenciál iniciovať miestny rozvoj najmä v oblasti cestovného ruchu. Problém je však v tom, či ho dokáže aj vhodne využiť v rozvojových zámeroch. Veľké ťažkosti sú s finančnými prostriedkami na záchranu historických kultúrnych pamiatok. No na druhej strane si

nevyžiada veľké investície napr. revitalizácia historickej pamäte obce, ako prostriedok udržovania historických hodnôt obce nastupujúcimi generáciami.

Demografické zmeny na vidieku

Vidiecke regióny

Vo svetovom meradle sa populácia čím ďalej tým viac koncentruje do urbanizovaných oblastí. Urbanizované regióny poskytujú pozitívne externality v podobe aglomeračných výhod, čo vedie ku koncentrácii ekonomických aj sociálnych aktivít v tomto priestore. To vedie k demografickým zmenám, najmä k rastu počtu obyvateľov v urbanizovaných regiónoch a k jeho poklesu vo vidieckych regiónoch. Podľa UN DESA (2018) žije v súčasnosti v urbanizovaných oblastiach cca 55 % svetovej populácie, kým v roku 1950 to bolo 30 %.

Obr. 25 Predpokladaný vývoj svetovej populácie v urbanizovaných a vo vidieckych oblastiach

Zdroj: ILO 2018, Rural-urban labour statistic, Geneva, 2018, dostupné na:

https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---stat/documents/meetingdocument/wcms_636038.pdf

Vývoj v jednotlivých makroregiónoch sveta je približne rovnaký. V Európe prebiehajú taktiež procesy koncentrácie obyvateľstva do urbanizovaných regiónov a ich úbytku vo vidieckych regiónoch. Slovensko je zasiahnuté takými istými tendenciami.

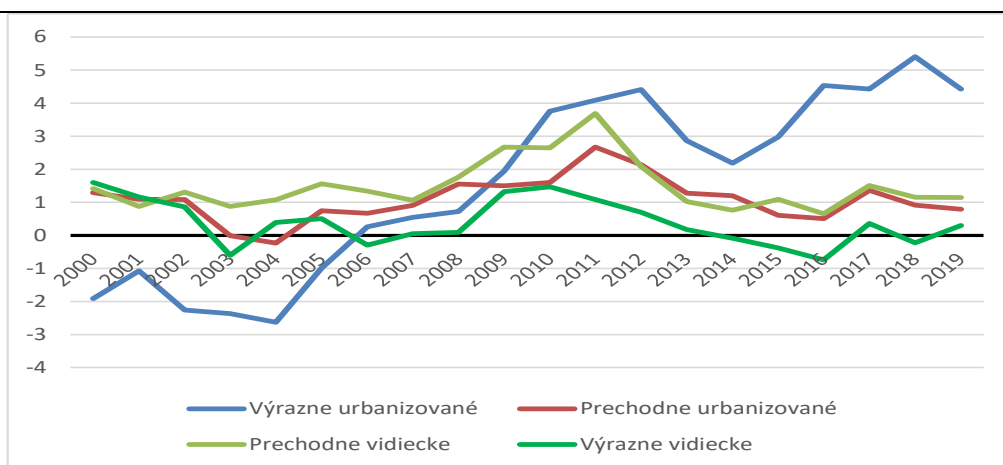
Okrem koncentrácie obyvateľstva do urbanizovaných oblastí prebieha v Európe aj na Slovensku proces starnutia obyvateľstva v dôsledku poklesu pôrodnosti, ale aj v dôsledku vysťahovania obyvateľstva z týchto väčšinou ekonomicky slabších regiónov.

Starnutie je rozdielne v rôznych typoch regiónov. Najviac sú starnutím postihnuté výrazne vidiecke regióny. Podľa OECD (2016) index závislosti staršieho obyvateľstva (podiel obyvateľov starších ako 65 rokov na ekonomicky aktívnom obyvateľstve) vzrástol v odľahlých vidieckych regiónoch z 24,3 % v roku 2002 na 30,9 % v roku 2014, čo je o 27,2 %, kým v dostupných vidieckych regiónoch bol tento rast o 20,9 % a v urbanizovaných regiónoch o 21,3 %. Odľahlé vidiecke regióny sú okrem rýchlejšieho starnutia populácie vystavené aj ďalšiemu tlaku, a to rastu indexu závislosti mladého obyvateľstva (podiel mladej populácie do 15 rokov na ekonomicky aktívnom obyvateľstve). Vo výrazne vidieckych regiónoch je podiel ekonomicky aktívnej populácie nižší ako v ostatných typoch regiónov, a tento podiel sa neustále znižuje.

Vidiecke obce

Napriek mnohým nepriaznivým tlakom na vidiek (redukcia výrobnjej funkcie, strata veľkého počtu pracovných miest v primárnom sektore, vyššia miera nezamestnanosti, vysoká dochádzka za prácou do miest) sa pozícia vidieckych obcí z hľadiska počtu obyvateľov posilnila. Za posledných 20 rokov sa v SR výrazne presadzuje trend rastu počtu obyvateľov vo vidieckych obciach a poklesu v mestách. Za toto obdobie sa podiel mestského obyvateľstva znížil z cca 57 % na súčasných 53,4 % (rok 2019) a vo vidieckych obciach sa podiel trvale žijúceho obyvateľstva zvýši zo 43 % na súčasných 46,6 %. Napriek tomu v mestách žije o 373 000 obyvateľov viac ako vo vidieckych obciach.

Časť vidieckych obcí poskytuje atraktívnejšie podmienky pre bývanie ako mestá. Nedostatok priestoru v mestách, ako aj ďalšie faktory (dostupnosť bývania, zlepšenie stavu technickej, sociálnej aj informačnej infraštruktúry, lepšia kvalita životného prostredia), spôsobujú, že mestské obyvateľstvo má (najmä v ekonomicky rozvinutých regiónoch) tendenciu migrovať do vidieckych obcí v zázemí miest, resp. aj do obcí ktoré sú dopravne dobre dostupné a dobre vybavené.

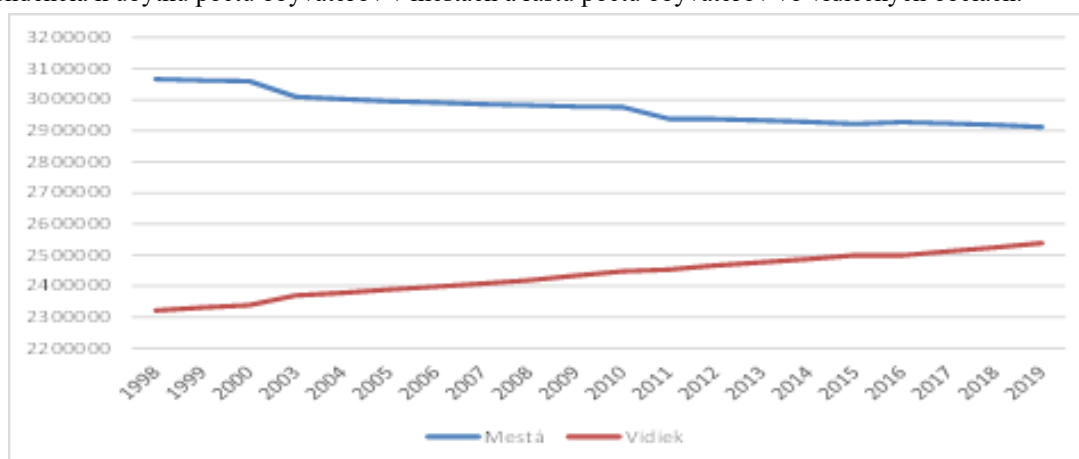
Obr. 26 Tempo rastu obyvateľstva v regiónoch podľa stupňa vidieckosti

Zdroj: ŠÚSR, vlastné spracovanie

V regiónoch SR (okresy), typologizovaných na základe miery vidieckosti ako výrazne urbanizované, prechodne urbanizované, prechodne vidiecke a výrazne vidiecke (Melichová, 2016) sú evidentné rozdielne tendencie vo vývoji obyvateľstva. Výrazne urbanizované regióny (mestá Bratislava a Košice) prešli od úbytku obyvateľstva k výraznému prírastku (pozitívny prírastok obyvateľstva zaznamenáva po roku 2014 Bratislava), kým výrazne vidiecke regióny majú trvale klesajúcu tendenciu až úbytok obyvateľstva v ostatnom období.

Zmeny v demografickom správaní sa obyvateľstva možno pripísať najmä veľkým socioekonomickým regionálnym rozdielom v neprospech vidieckych regiónov, z ktorých väčšina je podľa zákona č. 336/2015 Z. z. o podpore najmenej rozvinutých okresov zaradená medzi najmenej rozvinuté okresy. Suburbanizačné procesy sa dejú najmä v zázemí Bratislavy a krajských miest.

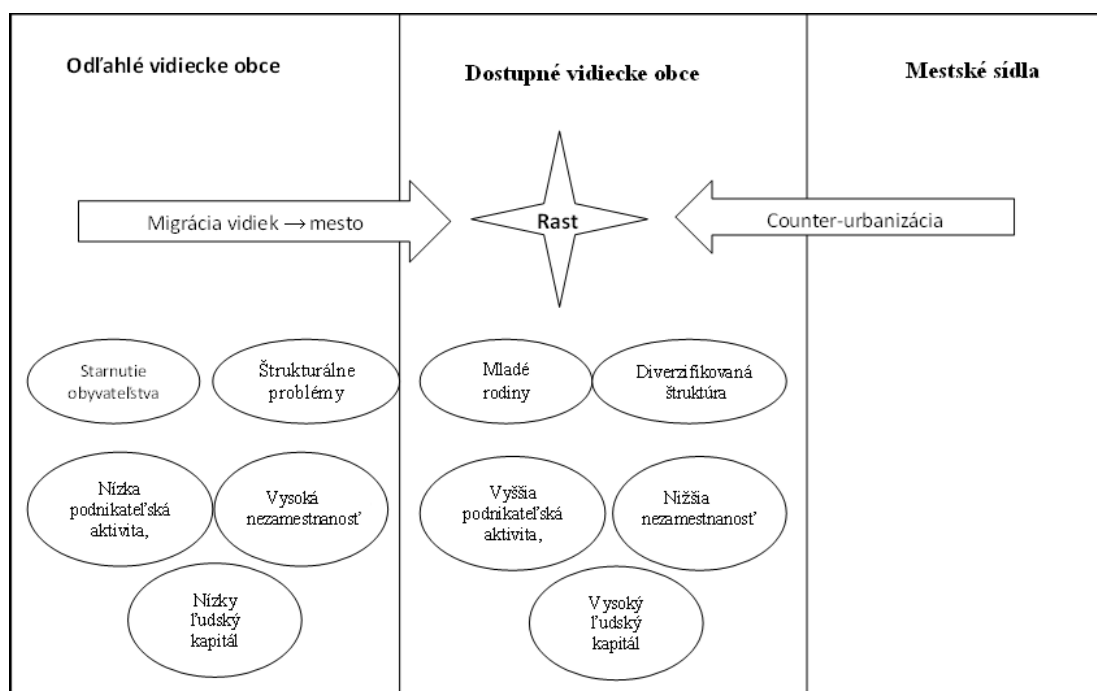
Vývoj počtu obyvateľov v urbanizovanom a vo vidieckom priestore bol odlišný. Za posledných 20 rokov sa prejavila jasná tendencia k úbytku počtu obyvateľov v mestách a rastu počtu obyvateľov vo vidieckych obciach.

Obr. 27 Vývoj počtu obyvateľov v mestách a vo vidieckych obciach v SR (1998 – 2019)

Zdroj: ŠÚSR, vlastné spracovanie

Zrejmá je tendencia vyľudňovania odľahlých vidieckych obcí spôsobená starnutím obyvateľstva, s málo rozvinutým ľudským kapitálom, štrukturálnymi problémami spojenými s nízkou podnikateľskou aktivitou a vysokou mierou najmä dlhodobej nezamestnanosti. V dostupných vidieckych obciach je zaznamenaný ekonomický a sociálny rast spôsobený dosťahovaním mladých vzdelaných rodín z odľahlých vidieckych obcí ale aj z miest. Následkom je rast hodnoty ľudského kapitálu, diverzifikovaná ekonomická štruktúra, rastúca podnikateľská aktivita a klesajúce miera nezamestnanosti a rast ceny nehnuteľností v týchto obciach.

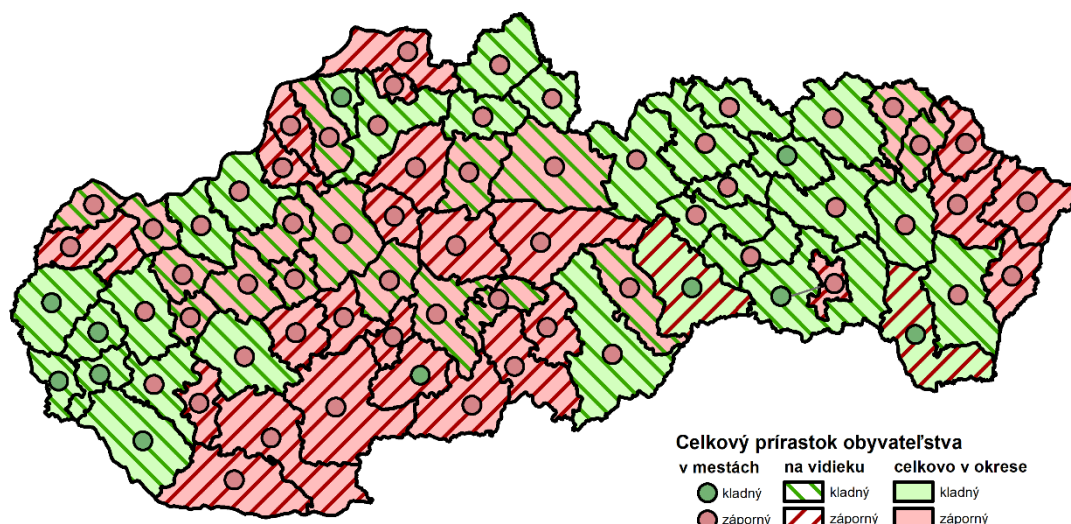

Obr. 28 Vývojové tendencie v osídlení krajiny

Zdroj: Vlastné spracovanie

Suburbanizačné zmeny sú podmienené najmä úrovňou ekonomickej a sociálnej vyspelosti regiónov. Dopyt po pracovnej sile v ekonomicky vyspelých resp. rozvíjajúcich sa regiónoch spôsobuje selektívnu migráciu obyvateľstva, čo v kombinácii s negatívnym prirodzených prírastkom obyvateľstva postihuje najmä výrazne vidiecke regióny.

Urbanizačné, suburbanizačné, resp. dezurbanizačné procesy v okresoch Slovenska sú znázornené na obrázku 30. Bratislavská aglomerácia je urbanizačným pólom Slovenska, keď v tomto priestore pribúda obyvateľstvo tak v mestách ako aj vo vidieckych obciach v ich zázemí. S rastúcou vzdialenosťou od bratislavskej aglomerácie, po línii hlavných urbanizačných osí a v priemyselných okresoch sú evidentné procesy suburbanizácie (rast počtu obyvateľov vo vidieckych obciach, pokles v mestách). V ekonomicky problémových okresoch južného, stredného a východného Slovenska prebiehajú procesy dezurbanizácie (úbytok počtu obyvateľstva v mestách aj vo vidieckych obciach), najmä v dôsledku emigrácie obyvateľstva do iných regiónov. Naopak, v niektorých okresoch severného Slovenska (Orava, Kysuce) a v časti okresov východného Slovenska prebiehajú suburbanizačné procesy, ktorých hlavnou hybnou silou je vysoký prirodzený prírastok obyvateľstva.

Obr. 29 Celkový prírastok obyvateľstva v okresoch SR, v mestách a vo vidieckych obciach v rokoch 2010 – 2019

Zdroj: vlastné spracovanie na základe údajov ŠÚ SR

3.3 EKONOMICKÝ POTENCIÁL VIDIEKA

Z hľadiska priestorového rozmiestnenia poznáme dva základný typy ekonomík a to aglomeračnú ekonomiku a ekonomiku nízkej hustoty.

Aglomeračná ekonomika (typická pre urbanizované regióny) je založená na vysokej hustote rozvinutých dodávateľských sietí, dostatku kvalifikovanej pracovnej sily, vybudovanej infraštruktúre prispôsobenej odvetviam a na dobrých dopravných prepojeniach.

V takejto ekonomike sa na určitom území koncentruje veľké množstvo priemyselných podnikov a podnikov služieb, ktoré profitujú z tzv. aglomeračných efektov, t. j. z pozitívnych externalít ktoré sa v tomto priestore šíria prostredníctvom tzv. procesu prelievania (spill over). Tento jav pomáha ekonomickým aktérom redukovať náklady a dosahovať efektívnosť ako dôsledok blízkosti.

Ekonomika nízkej hustoty (OECD, 2016) (charakteristická pre vidiecke regióny) je typická pre územia s nižšou hustotou obyvateľstva, s veľkými vzdialenosťami medzi sídlami. Ekonomická základňa je založená viac na využívaní miestnych prírodných podmienok. Základnými črtami ekonomiky nízkej hustoty je:

- *fyzická vzdialenosť od dôležitých trhov*, ktorá je ovplyvnená formami dopravy a prepojením dopravných sietí,
- *ekonomická konkurencieschopnosť* ovplyvnená vzdialenosťou trhov, preto zdroje rastu sú skôr exogénne, miestne trhy práce sú slabé,

- **špecifická ekonomická štruktúra** charakteristická koncentráciou produkcie do niekoľko málo sektorov, prevažujúcou zamestnanosťou v znalostne extenzívnych službách, priemyselná výroba je zameraná na výrobky vo fáze zrelosti, s nižším ľudským kapitálom.

Ekonomický potenciál vidieka je formovaný špecifikami lokalizačných podmienok. Charakteristickými znakmi lokalizačných faktorov na vidieku je ich disperznosť a nízka mobilita. To znižuje flexibilitu vidieckych firiem pri prispôbovaní sa rýchle sa meniacim potrebám globalizujúceho sa trhu, ale tiež znevýhodňuje vidiecky priestor pri lokalizačných rozhodnutiach investorov. Na obr. 31 sú šedou farbou znázornené charakteristiky lokalizačných faktorov, ktoré sú typické pre vidiecke regióny a vidiecke obce. Ekonomický potenciál vidieka je založený predovšetkým na nemobilných (prírodné zdroje, krajina) a málo mobilných (nízko kvalifikovaná pracovná sila) lokalizačných faktoroch. Tieto lokalizačné faktory utvárajú ekonomickú základňu vidieka.

		Lokalizácia	
		Koncentrovaná	Disperzná
Mobilita	Nemobilné	aglomeračné výhody, vysokošpecializovaná infraštruktúra, pozemky mimoriadnej kvality	slabo vyvinutá infraštruktúra, poľnohospodárska pôda, podniky s malým trhom
	Málo mobilné	vysoko kvalifikované pracovné sily, vnútropodnikové know-how	nekvalifikované pracovné sily
	Vysoko mobilné	špecializované informácie	nešpecifické informácie, bankový kapitál za bežné platobné podmienky

Obr. 30 Priestorová diferenciácia výrobných faktorov

Zdroj: Upravené podľa Maier, G., Tödtling, F., 1997, Regionálna a urbanistická ekonomika, Teoria lokalizácie a priestorová štruktúra, Elita, Bratislava, 1997, ISBN 80-8044-044-1

Ekonomika vidieka, nakoľko pôsobí v špecifických podmienkach, čelí bariéram, ktoré limitujú jej rozvoj. Sú to najmä:

- limitovaná veľkosť miestneho trhu (obmedzený okruh dodávateľov aj odberateľov),
- vysoké transakčné náklady súvisiace so zameraním na externých dodávateľov aj odberateľov,
- nízka dostupnosť vzdelanej pracovnej sily, znižujúci sa trh práce.

Sú to faktory, ktoré majú za následok, že vidiecka ekonomika je menej diverzifikovaná, založená na pôdohospodárskom sektore, na pracovne intenzívnych priemyselných odvetviach a na znalostne málo intenzívnych službách. To sú odvetvia v ktorých sa dosahuje nižšia produktivita práce, z čoho

vyplývajú nižšie mzdy zamestnancov a teda aj nižšie dôchodky vidieckych domácností. Vzhľadom na obmedzený odbytový trh a trh práce, pre vidiek sú charakteristické mikrofirmy a malé firmy, ktoré majú nízku schopnosť akumulovať kapitál, čo sa odráža v nízkej investičnej aktivite a schopnosti vidieckych firiem expandovať. Bariéry v rozvoji ekonomiky sa prejavujú v nižšej ochote vidieckej populácie preberať na seba podnikateľské riziko.

3.3.1 Štruktúra vidieckej ekonomiky

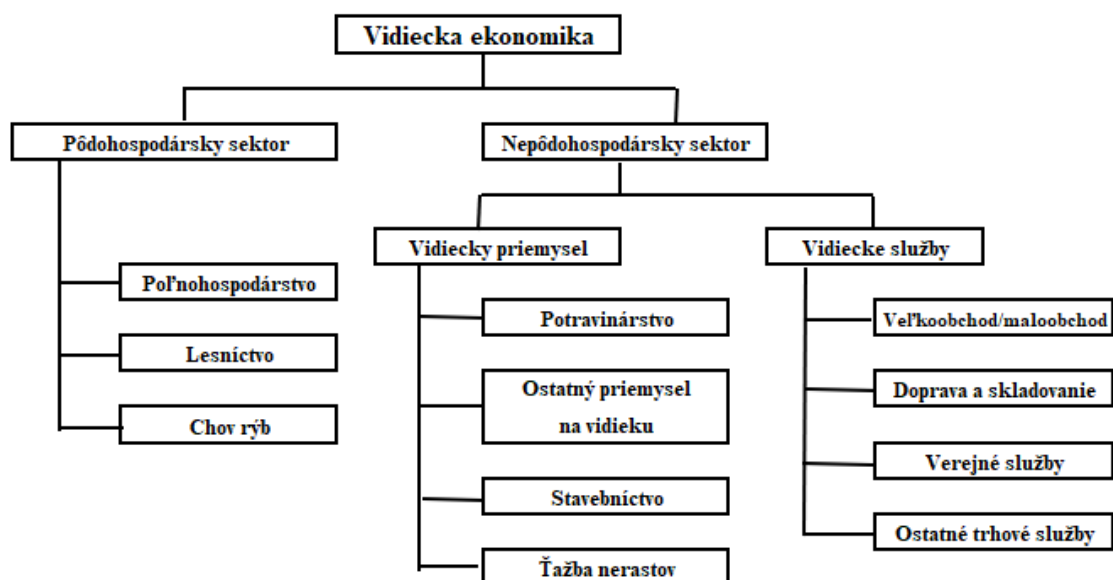
Ekonomickú základňu vidieka môžeme rozdeliť do dvoch skupín sektorov a to:

- pôdohospodársky sektor,
- nepôdohospodársky sektor.

Pôdohospodársky sektor predstavuje odvetvia viažuce sa na miestny prírodný kapitál (poľnohospodárstvo, lesníctvo, rybárstvo, poľovníctvo, vodné hospodárstvo), ktoré využívajú prírodné danosti pre produkciu tovarov a služieb ktorými zásobujú miestne, regionálne aj globálne trhy. Postavenie týchto odvetví je v čase a priestore rôzne. V ekonomicky vyspelých regiónoch význam týchto odvetví pri produkcii tovarov a služieb klesá (klesá ich podielom na HDP, a na zamestnanosti), avšak rastie ich význam z hľadiska tvorby mimoprodukčných funkcií (kultúrna, estetická krajina, kvalitné životné prostredie, vysoká biodiverzita), po ktorých rastie spoločenský dopyt.

Nepôdohospodársky sektor sa rozdeľuje na dve skupiny a to na vidiecky priemysel a vidiecke služby. Spomedzi priemyselných odvetví sa na vidieku lokalizujú najmä odvetvia s nižšou pridanou hodnotou, tzv. pracovne intenzívne odvetvia (textilný priemysel, spracovanie celulózy, odvetvia strojárstva vyžadujúce menej kvalifikovanú pracovnú silu).

Spomedzi odvetví služieb dominujú služby vyžadujúce menej kvalifikovanú pracovnú silu (pracovne intenzívne služby) ako sú obchodné služby, najmä maloobchod zásobujúci miestne obyvateľstvo, služby veľkoobchodu, dopravné a skladovacie služby s nadregionálnym pôsobením (v ostatnom období na vidieku vyrástlo množstvo logistických parkov s veľkým odbytovým radiusom). Ďalej tu nájdeme zariadenia verejných služieb ako sú vzdelávacie, zdravotnícke, sociálne zariadenia poskytujúce služby miestnemu obyvateľstvu, ale aj obyvateľstvu širšieho regiónu. Spomedzi ostatných trhových služieb sa na vidieku lokalizujú najmä služby cestovného ruchu a rôzne administratívne služby. V komunikačne a informačne dostupnom vidieku sa začínajú lokalizovať aj niektoré typy znalostne intenzívnych služieb, ako napr. softvérové, rôzne projektové a poradenské služby.

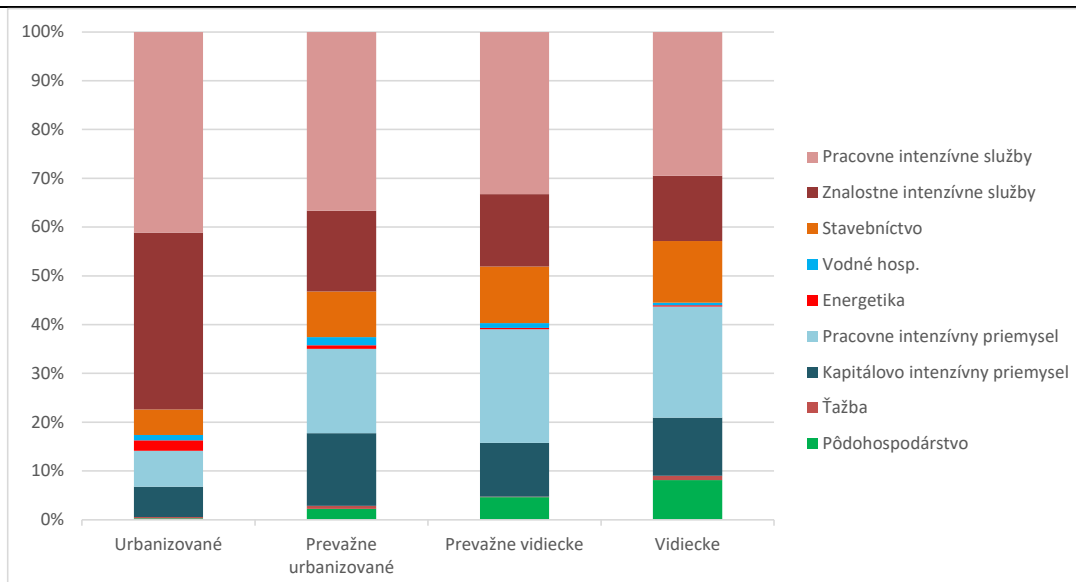

Obr. 31 Štruktúra ekonomickej základne na vidieku

Zdroj: Vlastné spracovanie

Veľkostná štruktúra podnikov v regiónoch korešponduje s ich vybavenosťou technickou infraštruktúrou a so štruktúrou a veľkosťou trhu práce. Nakoľko sú vidiecke a prevažne vidiecke regióny horšie infraštruktúrne vybavené, s menej kvalifikovanou a menej flexibilnou pracovnou silou, lokalizujú sa tu predovšetkým mikropodniky (s počtom zamestnancov 0 – 9). Tieto tvoria 95 % podiel na celkovom počte podnikov a vyše 50 % podiel na celkovej zamestnanosti v regióne.

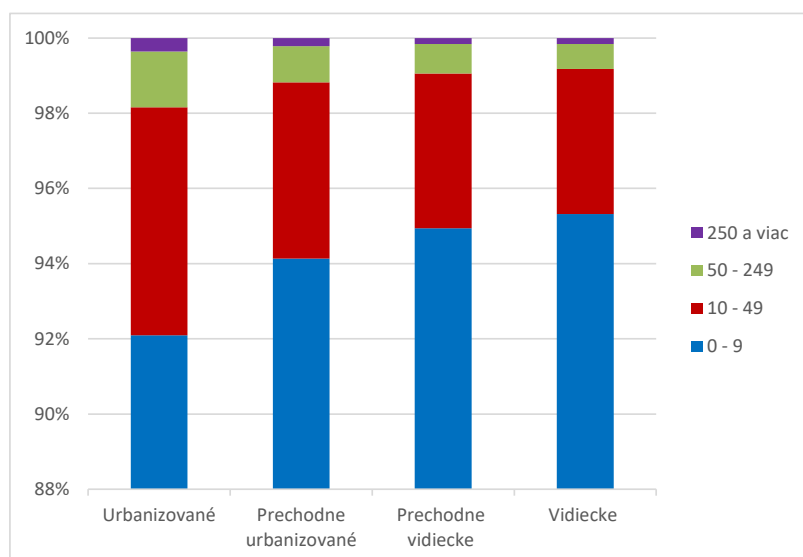
Rozdiely v štruktúre ekonomickej základne medzi jednotlivými typmi regiónov sú ešte stále veľké, hoci dochádza k ich zmiernovaniu. Prevládajúcimi odvetvami v prevažne vidieckych a vo vidieckych regiónoch sú okrem pôdohospodárstva pracovne intenzívne priemyselné odvetvia a znalostne nenáročné odvetvia služieb. Sú to odvetvia, v ktorých sa dosahuje nižšia produktivita práce a teda aj nižšia pridaná hodnota. Dôsledkom toho je, nie iba nižšia mzdová úroveň spôsobujúca nižšie dôchodky vidieckych domácností, ale aj nižšia schopnosť vidieckych podnikov akumulovať kapitál, čo sa následne prelieva do ich investičnej a inovačnej aktivity.

Obr. 32 Štruktúra ekonomickej základne jednotlivých typov regiónov podľa stupňa vidieckosti (rok 2019)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe databázy ELIS

Na obrázku 34 je znázornená veľkostná štruktúra podnikov v jednotlivých typoch regiónov.

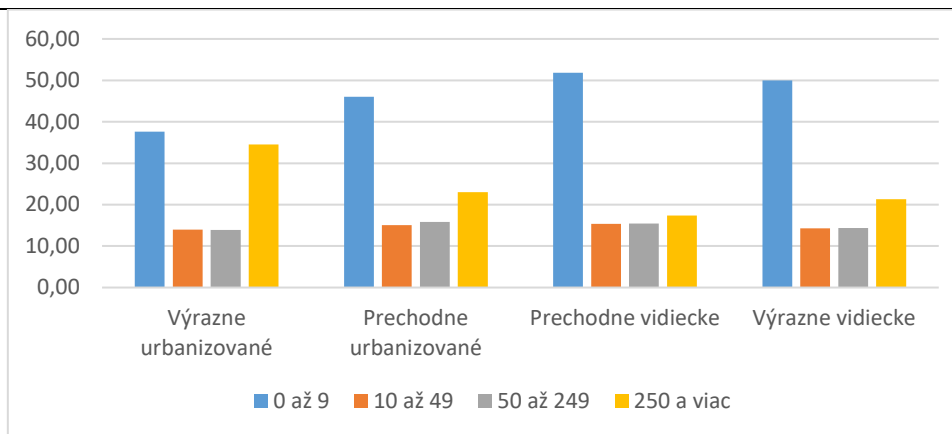

Obr. 33. Veľkostná štruktúra podnikov v typoch regiónov podľa miery vidieckosti (rok 2019)

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe databázy ELIS

Vo všetkých typoch regiónov tvoria absolútne najpočetnejšiu skupinu mikropodniky. Avšak v prechodne vidieckych a vo vidieckych regiónoch je ich podiel o cca 3 % vyšší.

Ešte výraznejšie sa rozdiely vo veľkostnej štruktúre podnikov preukážu ak porovnáваме zamestnanosť vo veľkostných skupinách. Vo výrazne urbanizovaných regiónoch (mesto Bratislava a Košice) je takmer rovnaký podiel zamestnancov zamestnaný v mikropodnikoch a vo veľkých podnikoch, kým v ostatných typoch regiónov sú najvýznamnejšími zamestnávateľmi mikropodniky.

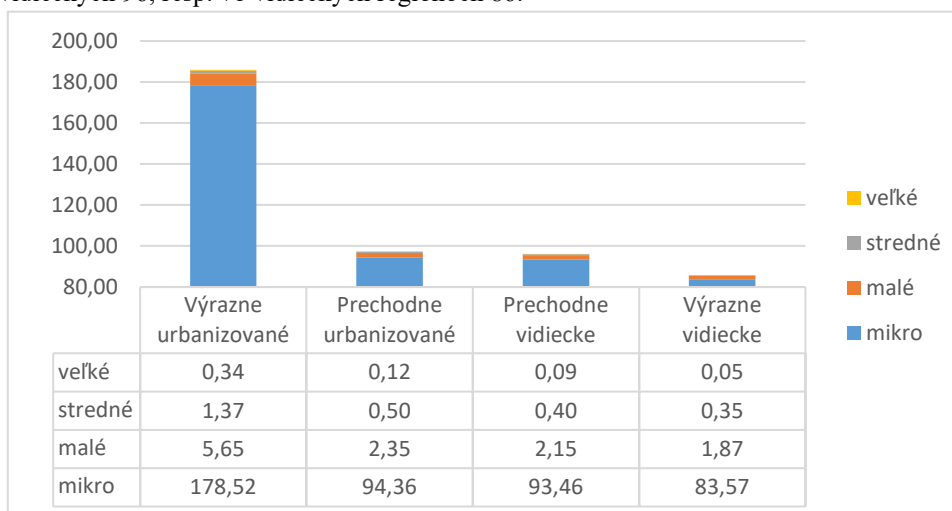
Obr. 34 Štruktúra zamestnanosti podľa veľkostných skupín podnikov v typoch regiónov podľa miery vidieckosti

Zdroj: Vlastné spracovanie na základe databázy ELIS

Podnikateľská aktivita na vidieku

Charakteristické črty aglomerovanej ekonomiky resp. ekonomiky nízkej hustoty sa prejavujú v intenzite podnikateľskej aktivity¹⁴. Ekonomická rozvinutosť a diverzifikovaná ekonomika spolu s ďalšími hmotnými a nehmotnými lokalizačnými podmienkami v aglomerovanej ekonomike vytvárajú stabilné, menej rizikové podnikateľské prostredie vhodné pre vznik malých a stredných firiem.

Intenzita ekonomickej aktivity vyjadrenej indexom ekonomickej aktivity (IPA = počet podnikov na 100 trvale žijúcich obyvateľov v regióne) je v urbanizovaných regiónoch SR dvojnásobne nižšia ako v ostatných typoch regiónov. Pokým je v urbanizovaných veľkosť súhrnného IPA 186, v prechodne urbanizovaných regiónoch dosahuje hodnotu 97, v prechodne vidieckych 96, resp. vo vidieckych regiónoch 86.

Obr. 35 Intenzita podnikateľskej aktivity (IPA) podľa veľkostných skupín podnikov v jednotlivých typoch regiónov (2019)

Zdroj: vlastné spracovanie

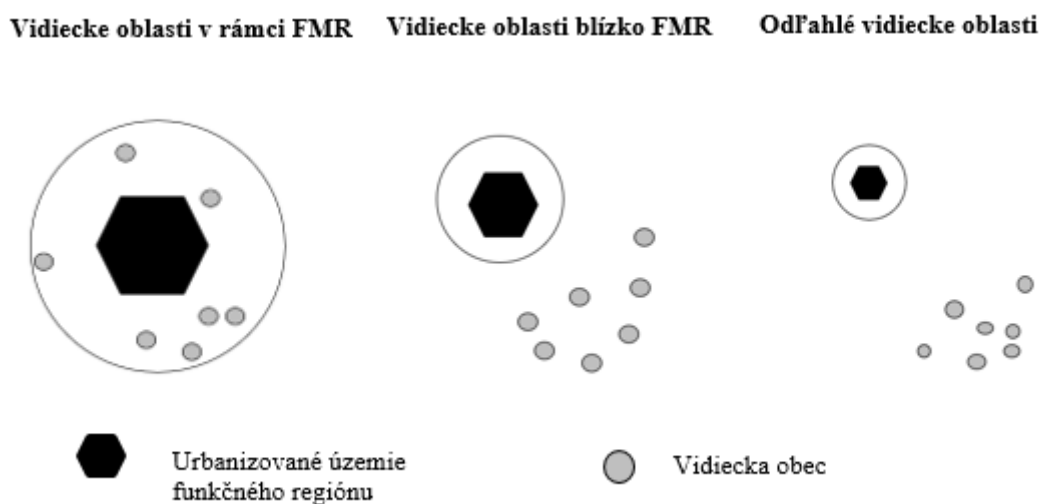
¹⁴ Vyjadruje sa indexom podnikateľskej aktivity IPA, čo je počet podnikov v prepočte na 100 trvale žijúcich obyvateľov.

V každej veľkostnej kategórii sú značné rozdiely medzi jednotlivými typmi regiónov. Najväčšie rozdiely sú pri veľkých podnikoch. IPA veľkých podnikov je v urbanizovaných regiónoch (mestá Bratislava a Košice) je takmer 7-krát vyšší ako vo vidieckych regiónoch. Pri malých podnikoch je tento rozdiel trojnásobný a u mikropodnikov dvojnásobný.

3.3.2 Vzťah urbanizovaných centier a vidieckych oblastí

Faktorom, ktorý v rozhodujúcej miere vplýva na rozvoj vidieka je blízkosť urbanizovaných oblastí a ich prepojenie na vidiek. Urbanizované a vidiecke oblasti sú prepojené cez pohyb obyvateľstva, trh práce, verejné služby, životné prostredie, ktoré väčšinou prekračujú tradičné administratívne hranice. Tieto vzťahy sú obojsmerné a každý z nich má v priestore špecifické geografické, navzájom sa prekrývajúce rozloženie. Tieto územné vzťahy a ich interakcie formujú *funkčný región*. Vzťahy medzi urbanizovaným centrom a vidieckym zázemím nie sú prerušované administratívnymi hranicami, majú však rôznu mieru zložitosti a intenzity v závislosti od vzdialenosti a hustoty obyvateľstva. S rastúcou vzdialenosťou a klesajúcou hustotou obyvateľstva sa charakter týchto vzťahov mení. Na základe typu vzťahov a ich intenzity medzi urbanizovaným centrom a vidieckym zázemím sú identifikované tri polohové typy vidieckych oblastí (OECD, 2016):

- vidiecke oblasti v rámci funkčných mestských regiónov (FMR),
- vidiecke oblasti blízko funkčných mestských regiónov,
- odľahlé vidiecke oblasti,

Obr. 36 Rozdielne typy vidieckych oblastí

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa OECD (2016)

Ekonomická štruktúra v každej z týchto oblastí je rozdielna.

Vidiecke oblasti v rámci funkčných mestských regiónov sú integrálnou súčasťou dochádzkovej zóny mestského centra a ich rozvoj je plne integrovaný do FMR.

Hlavné problémy územia:

- dostupnosť služieb (služby sa koncentrujú v meste),
- súlad medzi kvalifikáciou pracovných síl a potrebami trhu práce,
- manažment pôdy a krajiny vzhľadom na rastúci tlak urbanizovaného územia.

Vidiecke oblasti blízko funkčných mestských regiónov majú silné väzby na príslušný mestský región, nie sú však súčasťou jeho trhu práce. Prebiehajú tu toky tovarov, environmentálnych služieb a iných ekonomických transakcií. Napriek tomu, že mestská a regionálna ekonomika nie sú integrované, veľká časť rozvoja vo vidieckom území je spojená s rastom funkčného mestského regiónu. Takéto územie má obvykle vhodný odvetvový mix, čo zabezpečuje ekonomickú stabilitu. Územie je atraktívne pre nových obyvateľov.

Hlavné problémy územia:

- konkurencia o pôdu a krajinu
- rozdielne potreby a predstavy starých a nových obyvateľov.

Odľahlé vidiecke oblasti sú vzdialené od funkčných mestských regiónov. Kontakty s funkčným mestským regiónom sa uskutočňujú prostredníctvom trhovej výmeny tovarov a služieb. Miestna ekonomika je vo veľkej miere závislá od exportu výstupov primárnych odvetví. Zdrojom ekonomického rozvoja sú absolútne a komparatívne výhody územia a prepojenie na exportné trhy. Ekonomika založená na miestnych zdrojoch môže zabezpečovať vysokú produktivitu, ale môže viesť k zacykleniu (path dependence).

Hlavné problémy:

- udržanie pracovných síl a príťahovanie nových,
- nedostatočné služby podnikateľom aj obyvateľom.

Tab. 6 Problémy a príležitosti rôznych typov vidieckeho územia

Typ územia	Problémy	Príležitosti
Vidiecke oblasti v rámci FMR	▪ strata kontroly nad budúcnosťou ▪ aktivity sa koncentrujú v urbanizovanom centre ▪ strata vidieckej identity	▪ stabilnejšia budúcnosť ▪ potenciál zachytiť benefity urbanizovaného územia a predísť negatívam
Vidiecke oblasti blízko FMR	▪ konflikty medzi starými a novými obyvateľmi ▪ pre niektoré firmy príliš ďaleko, pre iné príliš blízko urbanizovaného centra	▪ potenciál prilákať vysokoprájmové domácnosti ktoré hľadajú vysokú kvalitu života ▪ dobrá dostupnosť dopravy

		▪ relatívne dobrá dostupnosť znalostne intenzívnych služieb a urbánnej kultúry
Odľahlé vidiecke oblasti	▪ vysokošpecializovaná ekonomika podliehajúca výkyvom trhu ▪ nedostatočná konektivita a veľké vzdialenosti medzi sídlami ▪ vysoké náklady služieb na obyvateľa	▪ absolútna výhoda v produkcii založenej na prírodných zdrojoch ▪ atraktívne územie pre firmy, ktoré potrebujú dostupnosť k urbanizovanému centru, nie však na dennej báze ▪ poskytuje unikátne životné Prostredie, ktoré môže byť atraktívne pre firmy aj jednotlivcov

Zdroj: OECD Regional Outlook, 2016

3.4 PODNIKANIE NA VIDIEKU

Rozvoj podnikania je základnou hybnou silou ekonomického rastu na vidieku. Problémy tradičných sektorov vidieckej ekonomiky je možné prekonať zvyšovaním schopnosti vidieckych podnikateľov inovovať a nachádzať nové podnikateľské príležitosti, ktoré budú zdrojom zamestnanosti a príjmov obyvateľov vidieka.

V dôsledku lokalizačných podmienok na vidieku sú lokalizované predovšetkým mikro a malé podniky, ktorých základnými problémami sú:

- malý rozsah miestneho trhu,
- obmedzená dostupnosť základných služieb (financie, informácie, poradenstvo),
- menej rozvinutá dopravná a komunikačná infraštruktúra,
- obmedzené príležitosti pre sieťovanie a spoluprácu.

Tieto faktory spôsobujú, že vidiecka ekonomika je menej diverzifikovaná ako mestská. Dôsledkom je, že miestne trhy práce neponúkajú dostatok pracovných príležitostí s potrebnými zručnosťami. To má za následok emigráciu najmä mladých, vzdelaných ľudí s negatívnymi dôsledkami na budúci ekonomický a sociálny rozvoj. Napriek týmto negatívam podnikanie na vidieku má určité možnosti a príležitosti, na ktorých si môže zakladať.

Základné rozdiely medzi mestskými a vidieckymi podnikmi (Patterson a Anderson, 2003)

- **Veľkostná štruktúra podnikov**

Pre vidiecke obce sú typické mikropodniky a malé podniky. V mestách je lokalizovaných väčšina stredných a veľkých podnikov.

- **Odvetvová štruktúra podnikov**

Vo vidieckych obciach sa okrem pôdohospodárskych odvetví lokalizujú znalostne málo intenzívne služby, menšie, priemyselné technologicky málo náročné podniky.

- **Odbytové trhy**

Vidiecke podniky majú tendenciu orientovať sa prevažne na exportné trhy, vzhľadom na malý rozsah miestneho trhu a väčšiu vzdialenosť od hlavných odbytových centier. Manažment vidieckych podnikov, lokalizovaných najmä v odľahlých vidieckych oblastiach je viac nútený hľadať nové typy zákazníkov a nové geografické trhy ako podniky v urbanizovaných centrách.

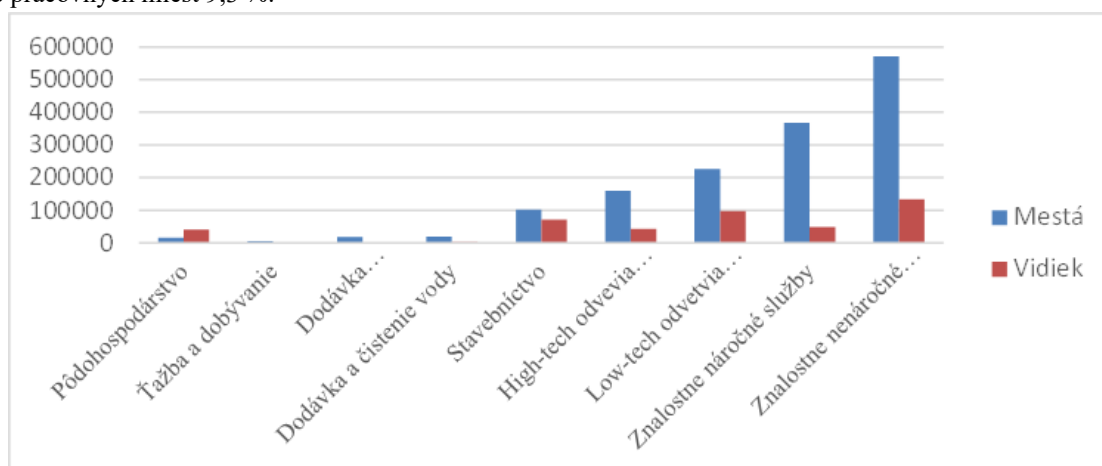
- **Inovácie a technológie**

Vidiecke podniky vo všeobecnosti majú nižšiu inovačnú aktivitu. Vzhľadom na ich obmedzený prístup ku kapitálu a high-tech technológiám využívajú najmä pracovné intenzívne technológie. Výnimky sa objavujú vo vidieckych podnikoch lokalizovaných v dostupných vidieckych obciach, ktoré využívajú inovačne orientované exportné stratégie orientované na nové, špecifické trhy.

- **Pracovné sily**

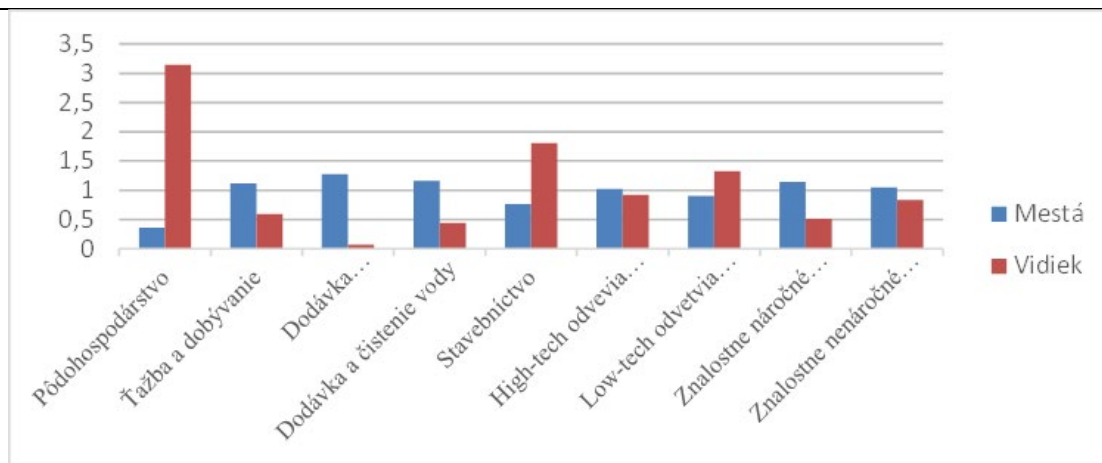
Vidiecke podniky majú lepšiu dostupnosť k lacnej pracovnej sile ako mestské podniky. Nevýhodou je, že mestské podniky sú konkurentom pre vidiecke, pretože ponúkajú vyššie mzdy, čo vidieckym podnikom spôsobuje problémy pri náboře pracovných síl. Vo vidieckych podnikoch je vo všeobecnosti nižšia fluktuácia a tiež miera organizovanosti v odboroch.

Napriek tomu, že vo vidieckych obciach v SR žije cca 43 % populácie, tieto obce sa podieľajú na tvorbe pracovných miest iba 23,87 %, kým v mestách je to 77,13 % pracovných miest. Pracovné miesta vo vidieckych obciach sú vytvárané predovšetkým vo verejnej správe a verejných službách (školsko, sociálne služby), ktoré sa podieľajú na pracovných miestach 30,5 %, v stavebníctve (16,4 %), v technologicke nenáročných odvetviach (22,3 %). Poľnohospodárstvo je síce významným hospodárskym odvetvím na vidieku, ale na zamestnanosti sa tu podieľa na tvorbe pracovných miest 9,3 %.

Obr. 37 Počet pracovných miest v mestách a vo vidieckych obciach v SR podľa ekonomických odvetví (2018)
Zdroj: ELIS, vlastné spracovanie

Z hľadiska miery koncentrácie odvetví sú vo vidieckych obciach zastúpené nadproporcionálne poľnohospodárstvo, stavebníctvo a technologicke nenáročné odvetvia. Ostatné odvetvia sú na vidieku podproporcionálne zastúpené.

Obr. 38 Index lokalizácie ekonomických odvetví v mestách a vo vidieckych obciach v SR

Zdroj: Vlastné spracovanie

3.4.1 Vidiecky podnik

Podľa OECD (2016) rozlišujeme dva typy podnikov na vidieku. Je to podnik na vidieku a vidiecky podnik.

Vidiecky podnik je v priestore zakorenený, pretože pre svoje podnikanie využíva nemobilné resp. málo mobilné lokalizačné faktory (miestne prírodné zdroje, životné prostredie, nemej kvalifikované a menej mobilné pracovné sily), čím prepája lokalitu s priestorom. Vidiecky podnik spĺňa aspoň dve z nasledujúcich troch charakteristík (Bosworth, 2012):

- lokalizácia na vidieku,
- produkcia „vidieckeho“ produktu,
- poskytovanie služieb obyvateľom vidieka.

Obr. 39 Typológia vidieckych podnikov

Zdroj: Bosworth, 2012

V tabuľke 7 sú uvedené príklady typov vidieckych podnikov.

Tab. 7 Typy vidieckych podnikov

Typ A	Typ B	Typ C	Typ D
Vidiecky produkt, vidiecka lokalita.	Vidiecky trh, vidiecka lokalita.	Vidiecky trh, vidiecky produkt.	Vidiecky produkt, vidiecka lokalita, vidiecky trh.
Farma, výroba potravín, vidiecky cestovný ruch, ustajňovanie koní, lesný podnik.	Miestna predajňa, miestne pohostinstvo, miestna škola.	Zásobovanie fariem, poľnohospodárske poradenské služby, veterinár.	Farmársky obchod, hájnik, poľná stráž.

Zdroj. Vlastné spracovanie podľa Bosworth 2012

Zakorenenosť vidieckeho podniku v miestnej komunite sa prejavuje vo vzťahu medzi podnikom a miestnou komunitou. Tento vzťah sa prejavuje najmä pri riešení problémov podniku napr. v prípade potreby sezónnych prác, v prípade prírodných kalamít. Miestni občania sú skôr ochotní poskytnúť miestnemu MSP pomoc. Miestni obyvatelia majú sklon uprednostňovať miestnych podnikateľov pri zákazkách resp. nákupoch. Obecná samospráva pozná miestnych podnikateľov a je v jej záujme mať na zreteli ich problémy a záujmy. V prípade rozvojových projektov má na zreteli miestnych podnikateľov pri alokácii rozvojových kontraktov.

Podnik na vidieku je lokalizovaný vo vidieckom priestore, avšak je tu málo zakorenený, pretože využíva mobilné, resp. čiastočne mobilné lokalizačné podmienky (dobrá dopravná dostupnosť, vybudované ITC, nízke ceny nehnuteľností). Takýto podnik, ak sa zmenia lokalizačné podmienky, môže ľahko migrovať. Takýchto podnikov sa na vidieku nachádza množstvo. Napríklad v ostatnej dobe sa najmä v dostupných vidieckych obciach lokalizujú rôzne firmy z oblasti IT, kreatívneho priemyslu, alebo z oblasti znalostne intenzívnych služieb. Tieto firmy, využívajúce vhodné lokalizačné podmienky na vidieku (nižšie ceny nehnuteľností, dostatok voľného priestoru, lepšia kvalita životného prostredia, nižšia cena práce) prinášajú rozvoj, inovácie aj nové trhy.

Nie sú však „vkorenené“ do sociálno-ekonomického systému vidieka, preto ich rola pri dosahovaní sociálne a ekonomicky udržateľného rozvoja vidieka je obmedzená.

Výhody a nevýhody podnikania na vidieku je možné zhrnúť nasledovne:

Tab. 8 Výhody a nevýhody podnikania na vidieku

Výhody	Priestor pre podnikanie	Nižšie nájomné v porovnaní s mestom
		Možnosť rozširovania prevádzkových priestorov
	Prírodné zdroje	Dostupnosť zdrojov materiálov
		Pokojné a čisté prírodné prostredie
	Podpora komunitou	Prepojenie na miestnu komunitu

		Znalosť potenciálnych zákazníkov
		Perspektíva dlhodobej miestnej spolupráce
		Pracovné miesto blízko bydliska
	Konkurenčné prostredie	Slabá miestna konkurencia
		Popularita miestnych produktov
Nevýhody	Administratívna preťaženosť	
	Priestor pre odbyt výrobkov a služieb	Menší odbytový trh
		Nízka kúpyschopnosť miestnych domácností
		Rastúca konkurencia mestských obchodných reťazcov
	Úroveň infraštruktúry	Nedostatočné dopravné spojenia
		Nedostatočné prepojenia obce dopravnými sieťami
		Slabá kvalita nehnuteľností
	Nedostatok kvalifikovaných prac. síl	

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Kubičková et al., 2017

Úloha MSP v rozvoji vidieckych obcí

Malé a stredné podniky sú kľúčové pre ekonomický a sociálny rozvoj vidieckych obcí a regiónov. K rozvoju obce prispievajú najmä **finančne**, prostredníctvom finančných platieb do rozpočtu obce. Je to daň z nehnuteľností, príjem do rozpočtu obce z nájomného alebo predaja majetku obce, miestne poplatky, ako aj príspevok miestnych firiem k podielovej dani z príjmov fyzických a právnických osôb. Ďalším významným príspevkom k rozvoju je **tvorba pracovných miest a poskytovanie práce mladým ľuďom**, čím sa predchádza emigrácii mladých. Významným je aj využívanie **miestnych materiálnych, prírodných, ľudských zdrojov, miestnych produktov** pre tvorbu vlastných produktov, alebo medziproduktov pre väčších odberateľov. Tým sa zachytáva v miestnej ekonomike väčší podiel z celkovej pridanej hodnoty v rámci hodnototvorného reťazca. Miestne firmy sa podieľajú na **rozvoji infraštruktúry**, tým že budujú a udržiavajú miestne cesty a siete. Zameraním na lepšiu kvalitu výrobkov a služieb, na lepšie pracovné podmienky, na okrajové trhy vytvárajú **konkurenčné prostredie**. Rastúca ponuka miestnych výrobkov a služieb zvyšuje **atraktivitu** vidieckeho prostredia, priťahuje turistov aj nových rezidentov. Prostredníctvom sponzoringu, prehľbovaním vzťahov s vidieckou komunitou, podporou rôznych obecných aj firemných spoločenských podujatí prispievajú k **upevňovaniu sociálnych vzťahov v komunite**.

Tab. 9 Vzťahy MSP na vidieku a vidieckych komunít

Finančný príspevok	Príjem do rozpočtu obce	Daň z nehnuteľností
		Príjem z prenájmu/predaja obecného majetku
		Miestne poplatky
		Príspevok k podielovej dani
Pracovné miesta	Ponuka pracovných miest pre miestnych občanov	Predchádzanie emigrácie
Využívanie miestnych zdrojov	Prírodné zdroje (pôda, krajiny)	
	Ľudské zdroje	
	Miestne produkty	
	Medziprodukty pre externých odberateľov	
Rozvoj infraštruktúry	Budovanie a udržiavanie miestnych ciest a sietí	
Vytváranie konkurenčného prostredia	Lepšia kvalita výrobkov a služieb	
	Lepšie pracovné podmienky	
	Vyhľadávanie „okrajových“ trhov	
Zvyšovanie atraktivity vidieckeho prostredia	Ponuka miestnych výrobkov a služieb	
Upevňovanie sociálnych vzťahov v komunite	Sponzorstvo	Príspevky miestnym záujmovým organizáciám a klubom
		Príspevky na spoločenské podujatia
	Prehlbovanie pozitívnych vzťahov v rámci komunity	
	Poriadanie vlastných spoločenských aktivít	

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Kubičková et al., 2017

3.4.2 Dynamika vidieckej ekonomiky

Zmeny vo vidieckej ekonomike sú vyvolávané globálnymi hnacími silami, ktorými sú technologické zmeny, environmentálne a klimatické zmeny, demografické zmeny, globalizácia, rozvíjajúce trhy a politické zmeny. Tieto procesy spôsobujú mnohým vidieckym ekonomikám problémy, ale prinášajú tiež nové ekonomické príležitosti, ako produkcia potravín s vysokou pridanou hodnotou, bioekonomika, zelená ekonomika, cirkulárna ekonomika, digitálna ekonomika, sociálna ekonomika, zážitková ekonomika a strieborná ekonomika (European Network for Rural Development, 2017).

a) Technologické zmeny

Významné technologické zmeny priniesol na vidiek rýchly **pokrok v digitalizácii**. Vplyv digitálnych technológií na vidieku sa prejavuje ako:

- nahrádzanie strojov automatizovanými technológiami (precízne poľnohospodárstvo). Pomocou týchto technológií sa dosahuje rast efektívnosti. Dochádza však aj k substitúcii práce technológiami, čo má za následok pokles zamestnanosti v poľnohospodárstve,
- lepšie komunikačné možnosti, zlepšená logistika a dostupnosť vidieckych oblastí. Napomáha prekonávať geografickú vzdialenosť medzi vidieckymi podnikmi a ich potenciálnymi trhmi. Lepšia komunikácia s miestnymi obyvateľmi zvyšuje ich záujem o výrobky a služby miestnych podnikateľov,
- technologické zmeny vyvolali vznik nových odvetví, ako sú produkcia energie z obnoviteľných zdrojov, biotechnológie a sprístupnili ich pre vidieckych podnikateľov.

b) Environmentálne a klimatické zmeny

Rastúci environmentálny tlak má významný vplyv na mnohé aktivity na vidieku závisiace od prírodných zdrojov a klímy. Vidiecke oblasti v rozhodujúcej miere ovplyvňujú budúcu produkciu potravín, zmierňovanie dôsledkov klimatickej zmeny, zmierňovanie poklesu biodiverzity a straty druhov, udržateľný manažment prírodných zdrojov, kvalitu vody, pôdy ako aj produkciu obnoviteľných zdrojov energie.

S riešením environmentálnych problémov vznikajú pre vidiek nové príležitosti, ako sú:

- zelená ekonomika,
- cirkulárna ekonomika,
- bioekonomika.

c) Demografické zmeny

Mnohé vnútorne prepojené demografické procesy sa vo veľkej miere dotýkajú priamo vidieka. Starnutie populácie, migrácia medzi urbanizovanými a vidieckymi oblasťami, zahraničná migrácia sú faktory ktoré sa odlišne prejavujú na rôznych miestach. Vidiecke oblasti vo všeobecnosti strácajú obyvateľstvo v dôsledku nízkej pôrodnosti ale aj v dôsledku emigrácie mladých rodín. Výsledkom je rozdielny populačný vývoj v rozdielnych typoch obcí. Kým obce v blízkosti miest sú populačne ziskové, vzdialené, slabo dostupné obce sú populačne stratové. Príležitosti pre vidiecke obce vyplývajúce z týchto trendov sú:

- sociálna ekonomika,
- strieborná ekonomika.

d) Globalizácia a rozvíjajúce sa trhy

S narastajúcou globalizáciou rastie zraniteľnosť primárnych producentov v dôsledku kolísania cien na globálnych trhoch. Globálny hodnotový reťazec je stále zložitejší. Prináša to pre vidiecke podniky rastúcu konkurenciu o výrobné faktory ako sú:

- lacnejší dodávatelia,
- nové trhy.

Dôsledkom globalizácie sú aj meniace sa spotrebiteľské preferencie obyvateľstva, čo vytvára nové príležitosti a nové trhy pre:

- lokálne potraviny vysokej kvality,
- potraviny s vysokou pridanou hodnotou,
- biopotraviny.

e) Politické zmeny

Problematiky vidieka sa v ostatnom období stále viac dostáva do pozornosti politikov. Miera reflexie problémov vidieka v politických rozhodnutiach do veľkej miery ovplyvňuje vývoj na vidieku. Centralizované riadenie spoločnosti často problémy vidieka odsúva na vedľajšiu koľaj. Znižovanie verejných výdavkov a centralizácia verejných služieb majú za následok vznik uzavretého reťazca problémov spojených s úpadkom vidieckych oblastí.

3.4.3 Perspektívne odvetvia vidieckej ekonomiky

Globálne trendy a výzvy spôsobujú mnohým vidieckym regiónom a podnikom problémy, ale prinášajú so sebou tiež významné príležitosti ako sú ekonomika potravín, bioekonomika, zelená a cirkulárna ekonomika, sociálna ekonomika, zážitková ekonomika, strieborná ekonomika.

a) Ekonomika potravín

Poľnohospodári produkujúci primárne produkty (suroviny) sú vystavení globálnemu kolísaniu cien. Svoju stabilitu môžu zvýšiť zvýšenou tvorbou pridanej hodnoty svojich výrobkov. Táto príležitosť vyplýva z rastúcej ochoty spotrebiteľov platiť za kvalitné potraviny, ako sú lokálne a regionálne produkty, organické potraviny a potraviny vyrábané podľa prísnych environmentálnych štandardov. Produkcia takýchto potravín je spravidla nákladnejšia, avšak výrobcovia môžu dosiahnuť vyššiu cenu. Spracovaním, značením výrobkov, ako aj krátkymi odbytovými cestami môžu výrobcovia dosiahnuť veľkú časť pridanej hodnoty výsledného produktu. Zmenšenie bariéry medzi vidieckymi výrobcami a spotrebiteľmi (najmä mestskými) je možné budovaním chytrejších zásobovacích kanálov, ako je napr. priamy predaj. Významné je tiež vzdelávanie spotrebiteľov v oblasti správnej výživy.

b) Bioekonomika

Bioekonomika je spôsob výroby, využívania, uchovávania a regenerácie biologických zdrojov vrátane vedomostí, vedy, technológií a inovácií. Dosahuje udržateľné riešenia naprieč všetkými ekonomickými sektormi a umožňujú prechod na udržateľnú ekonomiku.

c) Zelená a cirkulárna ekonomika

Zelená a cirkulárna ekonomika je založená na ekonomických príležitostiach, ktoré sú v súlade s environmentálnou udržateľnosťou a sociálnou kvalitou života.

Je to nízkouhlíková ekonomika efektívne využívajúca zdroje a podporujúca sociálne začlenenie.

Ekonomický rast v zelenej ekonomike je zameraný na:

- investície do nízkouhlíkových, energeticky a zdrojovo efektívnych praktík,
- obnovu a odolnosť ekosystémov, zameranú na zabránenie klimatickej zmeny,
- zabránenie straty biodiverzity a ekosystémových služieb na minimum a posilňovanie súdržnosti medzi ekonomickým a environmentálnym rastom,
- sociálnu inklúziu.

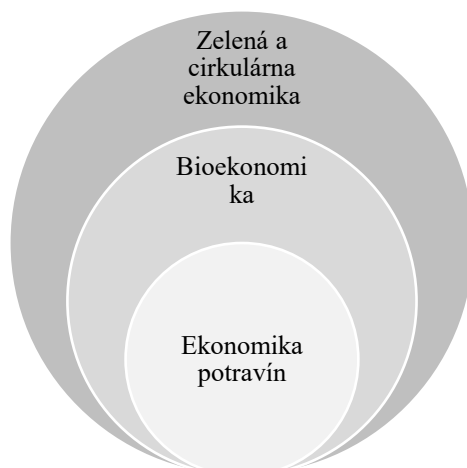
Úžitky zelenej ekonomiky sú:

- environmentálne,
 - ochrana, zachovanie a zveľaďovanie prírodných zdrojov,
 - udržateľná biodiverzita a ekosystémové služby,
 - zníženie emisií skleníkových plynov a ukladania uhlíka.
- ekonomické a sociálne:
 - rast počtu pracovných miest a zručností,
 - rast produkčného potenciálu,
 - efektívne a udržateľné podnikanie,
 - nové trhy a nové produkty,
 - ekonomicky udržateľné a prosperujúce komunity,
 - sociálna inklúzia.

Zelená ekonomika sa týka predovšetkým sektorov:

- poľnohospodárstva,
- energetiky,
- dopravy,
- priemyslu,
- cestovného ruchu.

Vidiecka ekonomika môže implementovať princípy zelenej a cirkulárnej ekonomiky napr. prostredníctvom zeleného turizmu, investícií do infraštruktúry založenej na obnoviteľných prírodných zdrojoch.

Obr. 40 Vzťah medzi zelenou a cirkulárnou ekonomikou, bioekonomikou a ekonomikou potravín

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Birner R. (2017) Bioeconomy Concepts. In: Lewandowski I. (eds) Bioeconomy. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-68152-8_3

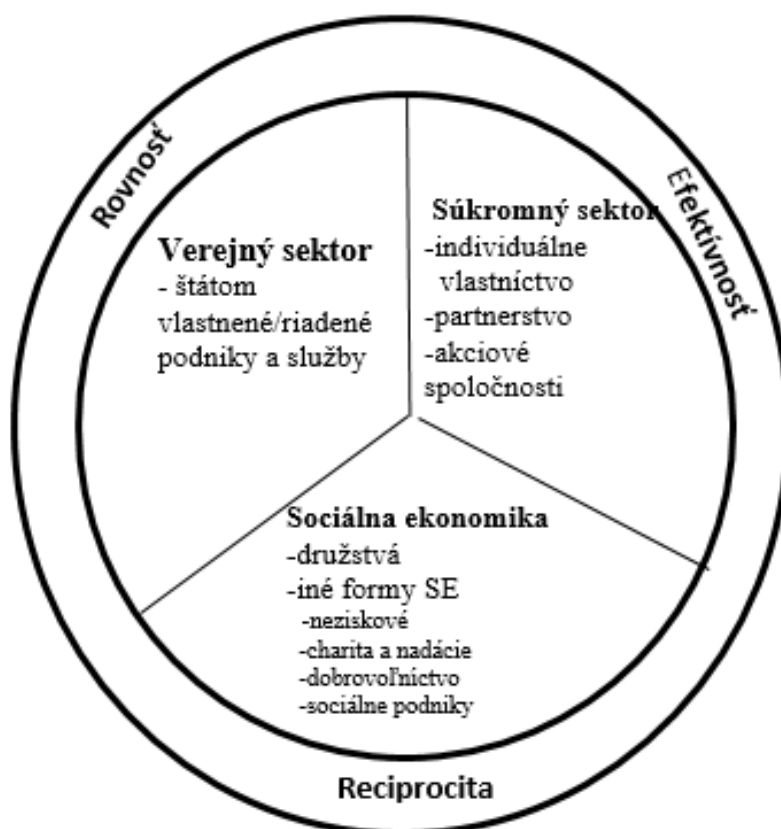
d) Digitálna ekonomika

Digitálna ekonomika umožňuje prostredníctvom IT (širokopásmový internet) vidieckym podnikateľom konkurovať a prosperovať v prostredí globálnej ekonomiky. Umožňuje prístup k informáciám, obchodným platformám, propagáciu služieb vidieka a kontakt so zákazníkmi a potenciálnymi návštevníkmi. Príkladom využívania digitálnych technológií na vidieku je napr. digitálny marketing, digitálne technológie v poľnohospodárstve (presné poľnohospodárstvo). Konektivita vidieckych oblastí znižuje administratívnu náročnosť pri čerpaní finančných prostriedkov z fondov EÚ.

e) Sociálna ekonomika

Sociálna ekonomika je tá časť trhovej ekonomiky, kde socio – ekonomické iniciatívy (nezávisle na ich právnej forme) produkciou trhov orientovaných tovarov a služieb sledujú sociálne ciele. Základné znaky sociálnej ekonomiky sú nasledujúce:

- produkuje tovary a služby pre trh aj pre netrhové účely (verejné služby) a dosiahnuté príjmy spätne reinvestuje,
- je založená na hodnotách udržateľnosti, solidarity, dôvery, reciprocity, miestneho rozvoja, sociálnej kohézie a inklúzie,
- zameriava sa na posilňovanie sociálnej kohézie a občianskej uvedomelosti prostredníctvom vnútornej a vonkajšej spolupráce a kolektívneho úsilia.

Obr. 41 Štruktúra trhovej ekonomiky podľa princípov fungovania

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Neamtan N. The Political Imperative: Civil Society and the Politics of Empowerment, <http://www.socialeconomy-bcalberta.ca>

f) Zážitková ekonomika

Vidiecke oblasti môžu získať úžitok z prírodných daností (hory, pláže, lesy, termálne pramene), kultúrnych a historických daností ale aj miestnych špecialít ktoré lákajú návštevníkov. Rastie záujem o „zážitkový turizmus“. Pre využívanie týchto daností je kľúčový marketing, informácie, označovanie, miestnych služieb. Potenciál zážitkovej ekonomiky rastie s rozvojom IT a digitalizácie na vidieku.

g) Strieborná ekonomika

Vo vidieckych komunitách žije, alebo trávi významný čas vysoký podiel dôchodcov čo prináša ekonomické príležitosti vo forme striebornej ekonomiky. Strieborná ekonomika je tvorená najmä sektorom služieb zameraných na špecifické potreby seniorov, ako sú napr. rekreačné služby, služby starostlivosti o domácnosť, záhradkárske služby, zdravotné služby.

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite rozdiely medzi aglomeračnou ekonomikou a ekonomikou nízkej hustoty.
2. Aké sú príčiny a dôsledky rozdielnej štruktúry ekonomickej základne v urbanizovaných oblastiach a na vidieku?
3. Aké sú konkurenčné výhody vidieka oproti urbanizovaným centráram?
4. Najväčším handicapom vidieckych oblastí je ich vzdialenosť od odbytových trhov? Ako môžu tento handicap prekonať?
5. Aké sú charakteristiky vidieckeho podniku? Prečo sa zdôrazňuje jeho význam v rozvoji vidieka?
6. Ktoré perspektívne odvetvia vidieckej ekonomiky sa rozvíjajú vo vašom regióne?
7. Vysvetlite najdôležitejšie rozdiely medzi starým a novým prístupom k rozvoju vidieckej ekonomiky.
8. Identifikujte príčiny menšej inovačnej aktivity vidieckych podnikov.
9. Čo je hnacou silou vidieckych inovácií vo vašom regióne?

4 POĽNOHOSPODÁRSTVO AKO NOSNÉ ODVETVIE EKONOMIKY VIDIEKA

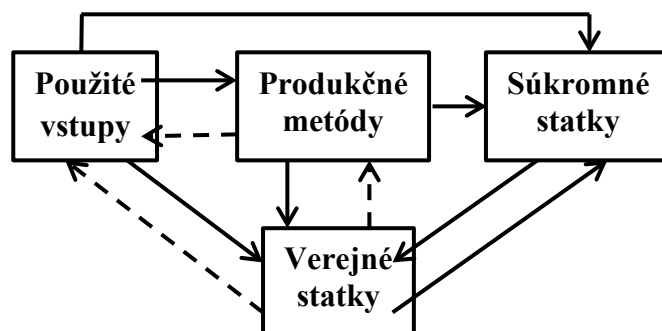
4.1 ŠPECIFIKÁ POĽNOHOSPODÁRSTVA

Poľnohospodárstvo je ekonomickým odvetvím, ktoré má určité špecifiká oproti ostatným odvetviám národného hospodárstva, ktoré sa prejavujú najmä nasledovne:

- bezprostredná väzba na prírodné zdroje, najmä na základný výrobný faktor poľnohospodársku pôdu. Táto väzba spôsobuje jeho značnú závislosť na geografických a klimatických podmienkach a na počasí, jeho biologický charakter má za následok sezónnosť poľnohospodárskej výroby a jej značnú rizikovosť,
- je strategickým odvetvím, pretože zabezpečuje potravinovú bezpečnosť štátu, čo je primárnou strategickou úlohou každého štátu,
- je producentom potravín, surovín a energií pre spracovateľské odvetvia a poskytovateľom určitých trhových služieb, prostredníctvom ktorých vstupuje do trhových vzťahov,
- zabezpečuje reprodukciu pre spoločnosť nemenej významných verejných úžitkov, ako sú ekologická stabilita krajiny, biodiverzita, zdravé životné prostredie, atď.

4.2 FUNKCIE POĽNOHOSPODÁRSTVA V SPOLOČENSKO – EKONOMICKOM SYSTÉME

Špecifikom poľnohospodárstva je okrem iných aj to, že v jednom technologickom procese, s využitím tých istých vstupov a tých istých produkčných metód, produkuje súkromné a verejné statky. Nemožno ich od seba oddeliť, resp. produkovať izolovane. (Např. súčasne s produkciou sena sa zabezpečuje udržiavanie kultúrneho charakteru lúk a pasienkov). Jednotlivé funkcie poľnohospodárstva sú prepojené a neoddeliteľné.

Obr. 42 Spoločná produkcia súkromných a verejných statkov poľnohospodárstvom

Zdroj: vlastné spracovanie

Poľnohospodárstvo plní zo spoločenského hľadiska:

- produkčné funkcie,
- mimoprodukčné funkcie.

Produkčná funkcia je základnou a nenahraditeľnou funkciou. Poľnohospodárstvo ju napĺňa prostredníctvom výroby tovarov a poskytovania služieb, ktoré sa realizujú na trhu.

Mimoprodukčné funkcie vznikajú ako vedľajší efekt produkčnej funkcie, pričom niektoré sa môžu komodifikovať prostredníctvom poskytovania verejných služieb po ktorých je spoločenský dopyt, časť sa prejavuje prostredníctvom produkcie pozitívnych a negatívnych externalít, ktoré nemajú komoditný charakter.

Slovenské poľnohospodárstvo v súčasnosti plní túto úlohu nedostatočne. Podľa Global Food Security Index, bolo Slovensko v potravinovej bezpečnosti na 37 mieste spomedzi 107 hodnotených štátov. Spomedzi európskych štátov horšie skončili už iba Rusko, Bielorusko, Ukrajina, Srbsko a Bulharsko. Spomedzi skupiny štátov s najvyššími príjmami skončilo Slovensko ako posledné. Kritériami hodnotenia sú bezpečnosť potravín z hľadiska kvality, cenová prístupnosť a dostupnosť potravín.

Vizitka Slovenska			
	Body	Priemer všetkých krajín	Poradie
Celkové skóre	63,2	53,59	37
Cenová prístupnosť	75,8	52,78	25
Dostupnosť	49,6	52,91	58
Kvalita a bezpečnosť	69,1	57,47	36

Zdroj: Economist Intelligence Unit

POTRAVINOVÁ BEZPEČNOSŤ SLOVENSKA

Silné stránky (75 a viac bodov)

- ✓ Prítomnosť potravinových programov pre chudobných (100)
- ✓ Nutričné štandardy (100)
- ✓ Bezpečnosť potravín (100)
- ✓ Podiel populácie pod svetovou mierou chudoby (99,9)
- ✓ Preferenčné tarify pri poľnohospodárskom dovoze (79,3)
- ✓ Rozmanitosť stravy (78,9)
- ✓ Politická stabilita (77,8)
- ✓ Podiel potravín na výdavkoch domácností (76)
- ✓ Prístup farmárov k financovaniu (75)

Priemerne hodnotené stránky (25 – 75 bodov)

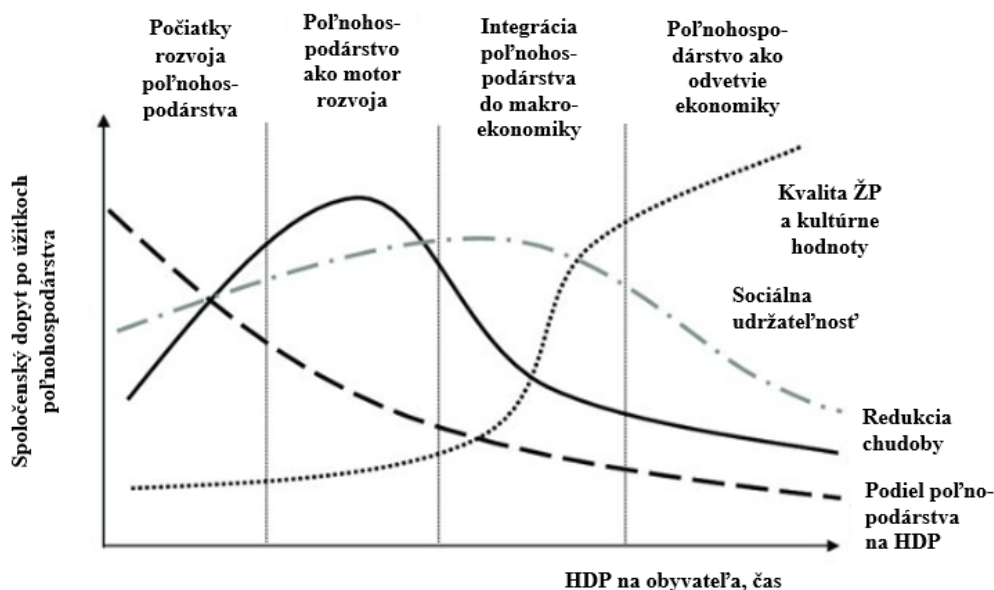
- ✓ Dostatočnosť zásobovania (69,3)
- ✓ Schopnosť absorbovať vplyvy urbanizácie (67,8)
- ✓ Poľnohospodárska infraštruktúra (50,9)
- ✓ Korupcia (50)
- ✓ Dostupnosť mikroživín (46,8)
- ✓ Kvalita proteínov (44,7)
- ✓ HDP per capita (37,2)

Slabé stránky (menej než 25 bodov)

- ✓ Volalita poľnohospodárskej produkcie (2)
- ✓ Verejné výdavky na poľnohospodársky výskum a vývoj (12,5)

Zdroj: <https://foodsecurityindex.eiu.com/Country/Details#Slovakia>

Význam produkčnej funkcie poľnohospodárstva v priebehu dlhého časového obdobia klesá, zatiaľ čo naopak dopyt po verejných úžitkoch vyplývajúcich z mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva rastie.

Obr. 43 Vývoj funkcií poľnohospodárstva v rozličných vývojových etapách spoločnosti

Zdroj: Upravené podľa: Czyżewski, Brelik (2013)

4.3 POĽNOHOSPODÁRSTVO A EKONOMICKÝ RAST

Civilizácia začala poľnohospodárstvom. Zmenou spôsobu života pastierskych kmeňov na usadlý, sa spoločnosť navždy zmenila. Nevyhnutnosť samostatne produkovať potraviny, budovať si obydlia v dedinách, spoločne zdieľať zdroje, podporil rozvoj vedomostí, ale aj umení či technických zručností. Moderná spoločnosť často zabúda na životne dôležité prepojenie s pôdou a s poľnohospodárstvom. Je to dôsledkom vývoja globálnej ekonomiky a zapojenia poľnohospodárstva do globálnych ekonomických systémov. Výsledkom je paradoxný vývoj, keď napriek tomu, že neustále rastie produktivita poľnohospodárstva (meraná hektárovými výnosmi plodín), jeho podiel na HDP klesá. Čím je poľnohospodárstvo úspešnejšie z hľadiska produktivity, tým je jeho celkový význam v ekonomike nižší.

Po roku 1989 bol na Slovensku zaznamenaný trend zmiernenia intenzifikácie, ako dôsledok zmeny politických a ekonomických podmienok. V tomto období klesla rastlinná a živočíšna produkcia, výrazne klesli vstupy do pôdy vrátane agrochemikálií, energie, vody, klesli počty hospodárskych zvierat. Týmto došlo k zníženiu zaťaženia životného prostredia súvisiaceho s emisiami do ovzdušia z poľnohospodárstva, kontamináciou vody, pôdy. Napriek tomu, že sa predpokladá postupné zlepšovanie ekonomickej situácie v poľnohospodárstve, tlakom Spoločnej poľnohospodárskej politiky na presadzovanie extenzívnejších foriem hospodárenia na pôde, environmentálnych opatrení, čo je implementované aj do legislatívy Slovenska sa vytvára predpoklad udržania, prípadne ďalšieho zlepšenia trendov prijateľných pre životné prostredie.

Zvýšenie vstupov a výnosov bolo sprevádzané väčšou špecializáciou poľnohospodárstva, čo môže mať negatívny vplyv na životné prostredie.

Homogénne, špecializované sústavy hospodárenia vedú k poklesu diverzity poľnohospodárskych biotopov, variet plodín a živočíšnych plemien. Napriek tomu niektoré špecializované systémy hospodárenia majú pozitívny vplyv na ekosystémy a krajinu. Napríklad špecializovaný extenzívny chov hospodárskych zvierat v horských oblastiach priamo ovplyvňuje udržiavanie poloprirodných trávnych porastov a území vysokej prírodnej hodnoty.

Opačným procesom špecializácie je diverzifikácia. Diverzifikácia fariem sa prejavuje rozšírením poľnohospodársky a nepoľnohospodársky orientovaných aktivít na farmách, vzťahuje sa na príjem farmárov z poľnohospodárskych a nepoľnohospodárskych činností, ako z hlavného alebo vedľajšieho zamestnania. Diverzifikácia fariem nemá priamy vplyv na životné prostredie. Napriek tomu stabilizuje príjmy farmárov a zabraňuje opúšťaniu pôdy, ktoré je z environmentálneho hľadiska nežiaduce.

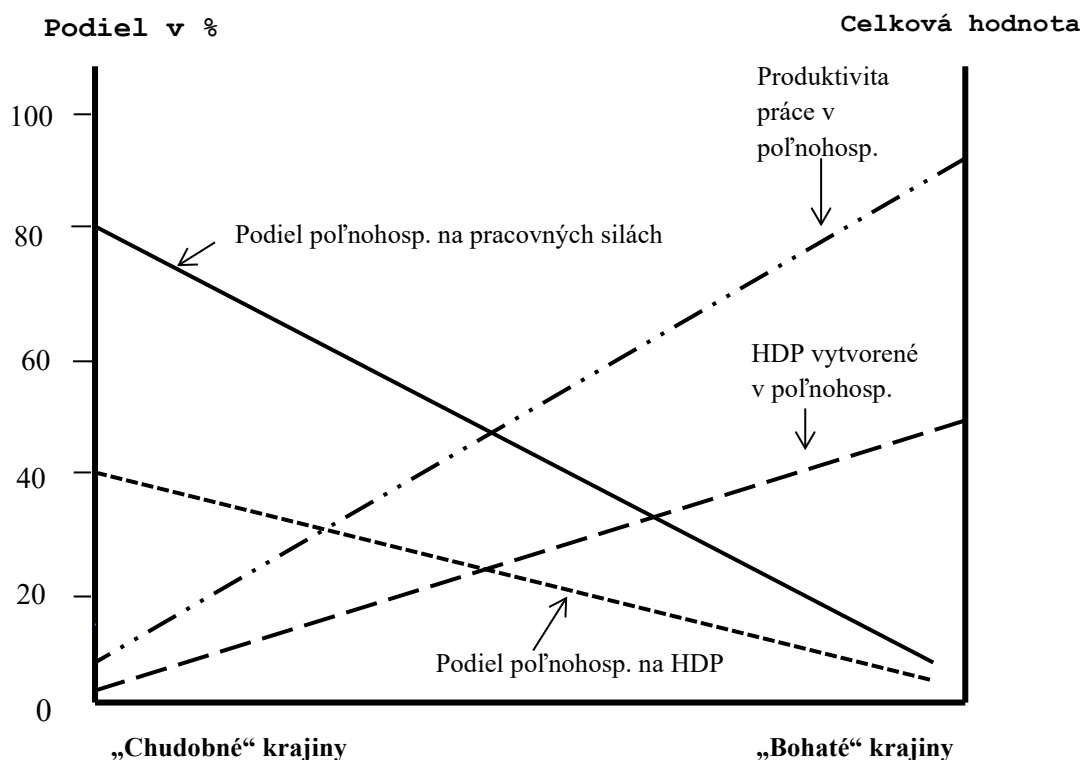
Podpora využívania obnoviteľných zdrojov energie v poľnohospodárstve by mala do budúcnosti prispieť k diverzifikácii fariem.

Marginalizácia je spôsobená nízkou ziskovosťou poľnohospodárstva, čo je často podmienené zhoršenými prírodnými a klimatickými podmienkami a ďalšími socio-ekonomickými trendmi. Negatívnym dôsledkom marginalizácie je aj opúšťanie pôdy, čo má za následok pokles biodiverzity a zachovávanie kultúrneho dedičstva. Na Slovensku hlavnými faktormi marginalizácie je nižšia rentabilnosť poľnohospodárskej výroby v horských a podhorských oblastiach, narastanie počtov farmárov v dôchodkovom veku, zvlášť na neregistrovaných farmách, kde dominuje zastúpenie hospodáriacich mužov vo veku nad 60 až 65 rokov.

V súčasnosti na Slovenskom vidieku prebiehajú protichodné vývojové procesy ovplyvnené najmä vysokým stupňom polarizácie ekonomiky Slovenska a vysokým stupňom periferiality veľkej časti regiónov a obcí. Kým v západnej časti Slovenska sa urýchlili procesy suburbanizácie, kde vidiek využíva technickú a sociálnu infraštruktúru miest pre svoj rozvoj, vo východnej časti krajiny prebiehajú procesy urbanizácie, ktoré ale nie sú doprevádzané adekvátnym rastom finančných príjmov obyvateľstva. Následkom je až proces vysídľovania niektorých najmä vidieckych regiónov a úpadok všetkých ich funkcií.

Zdroj: Poľnohospodárstvo a jeho vplyv na životné prostredie v Slovenskej republike k roku 2011, <https://www.enviroportal.sk/uploads/report/sprava-poln-2013-final.pdf>

Technologický pokrok v poľnohospodárstve vytláča pracovné sily z tohto odvetvia a spolu s rastúcou urbanizáciou spôsobuje vyľudňovanie vidieka. Napriek klesajúcemu podielu vidieckeho obyvateľstva miera chudoby na vidieku rastie. Hlavnými príčinami týchto trendov sú globalizácia a liberalizácia, vertikálna koordinácia globálnych hodnotových reťazcov, urbanizácia, hranice využívania prírodných zdrojov, klimatické zmeny.

Obr. 44 Schematické znázornenie globálnych trendov v poľnohospodárstve

Zdroj: spracované podľa The Structural Transformation and the Changing Role of Agriculture in Economic Development: Empirics and Implications, Dostupné na: http://iis-db.stanford.edu/pubs/22133/Timmer_wendt_lecture.pdf

4.4 VÄZBY MEDZI ROZVOJOVÝMI PROBLÉMAMI VIDIEKA A POĽNOHOSPODÁRSTVA

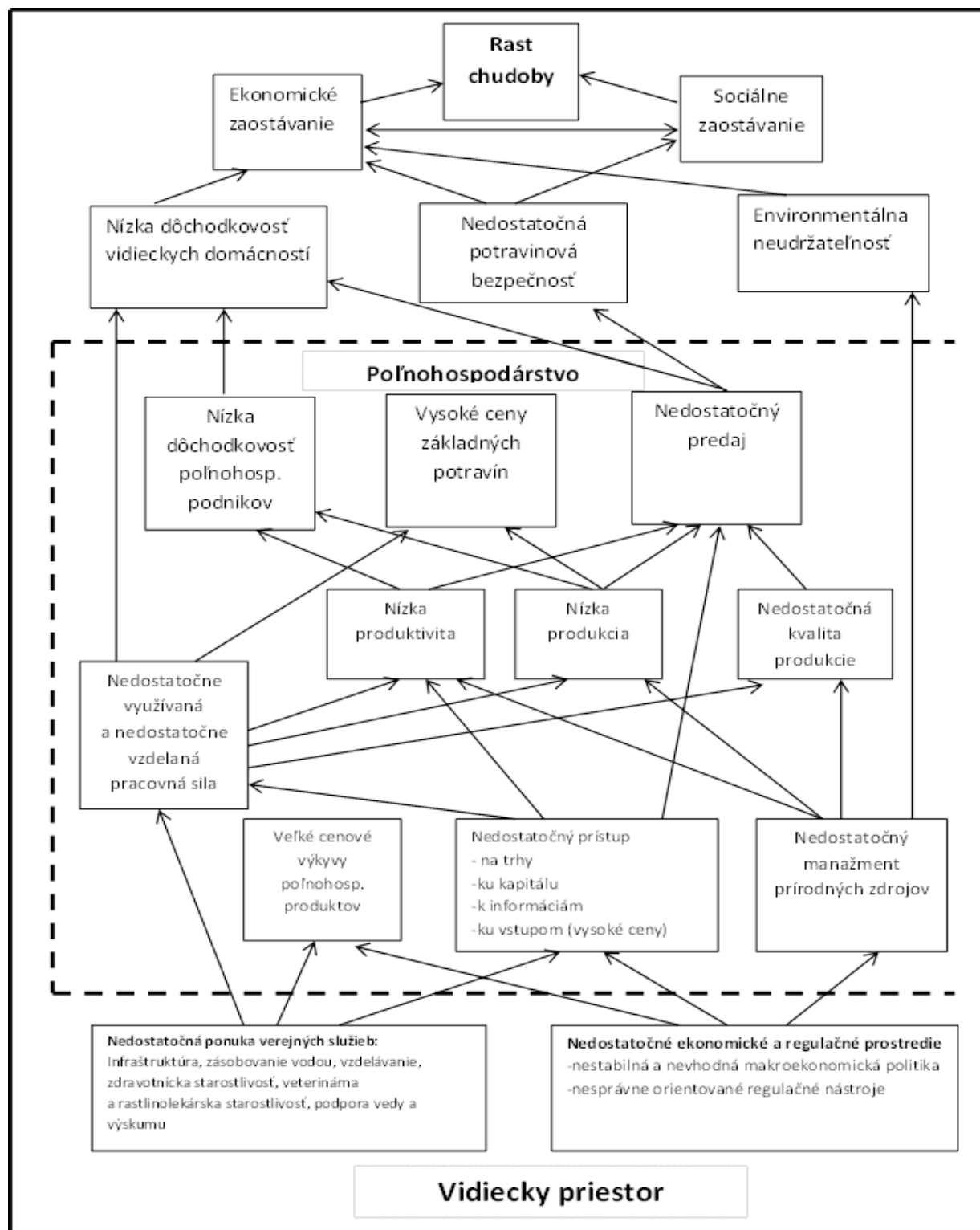
Poľnohospodárstvo je vzhľadom na nemobilnosť jeho základného výrobného faktora – pôdy, fixované na vidiecky priestor. Rozvojová úroveň poľnohospodárstva a vidieka spolu úzko súvisia. Problémy vidieka sa prenášajú do poľnohospodárstva, ktoré následne ovplyvňuje rozvojovú úroveň vidieka. Väzby medzi rozvojovými problémami poľnohospodárstva a vidieckeho priestoru sú znázornené na obrázku 46.

Kľúčovými problémami poľnohospodárstva je jeho nízka produktivita (v porovnaní s ostatnými odvetviami národného hospodárstva), nízka produkcia a nedostatočná kvalita produkcie. Tieto problémy spôsobujú nízku dôchodkovosť poľnohospodárskych podnikov, vysoké ceny základných potravín a s tým súvisiaci nízky predaj. Tu sa problémy prelievajú z poľnohospodárstva do vidieckeho priestoru. Nízka dôchodkovosť poľnohospodárskych podnikov má za následok nízku dôchodkovú úroveň vidieckych domácností závislých na tomto odvetví. Zhoršuje sa potravinová bezpečnosť vidieka a celej krajiny. Nedostatok zdrojov a nedostatočný manažment prírodných

zdrojov ohrozujú environmentálnu udržateľnosť poľnohospodárstva a vidieckeho priestoru. Výsledkom je ekonomické a sociálne zaostávanie a rast chudoby na vidieku.

Uvedené rozvojové problémy majú korene v poľnohospodárstve, (nedostatočná kvalita ľudského kapitálu), ale aj v nerozvinutom ekonomickom a inštitucionálnom prostredí (nedostatočný prístup na globálne trhy, nedostatočný prístup ku kapitálu, vysoké ceny vstupov, nedostatočný prístup k informáciám).

Podmienky vo vnútri odvetvia poľnohospodárstva sú významne ovplyvňované úrovňou rozvinutosti vidieckeho prostredia, charakteristického nedostatočnou ponukou verejných služieb (infraštruktúra, zásobovanie vodou, prístup ku zdravotníckej starostlivosti a ku vzdelávaniu, nedostatočná rastlinolekárska a veterinárna starostlivosť, slabá podpora poľnohospodárskej vedy a výskumu). Tieto problémy sú rámcované nedostatočným ekonomickým a regulačným prostredím v dôsledku nestabilnej a nevhodnej makroekonomickej politiky a nesprávne nastavených regulačných nástrojov. Je zrejmé, že rozvoj poľnohospodárstva, vidieka a celej spoločnosti spolu úzko súvisia. Stabilnou makroekonomickou politikou, správne zacielenými ekonomickými nástrojmi, podporou rozvoja verejných služieb na vidieku, sa dosiahne zníženie rizikovosti poľnohospodárskej výroby, zvýšenie dôchodkovosti poľnohospodárskych podnikov, stabilizácia vidieckej krajiny, s celkovým dopadom na zlepšenie kvality života na vidieku.

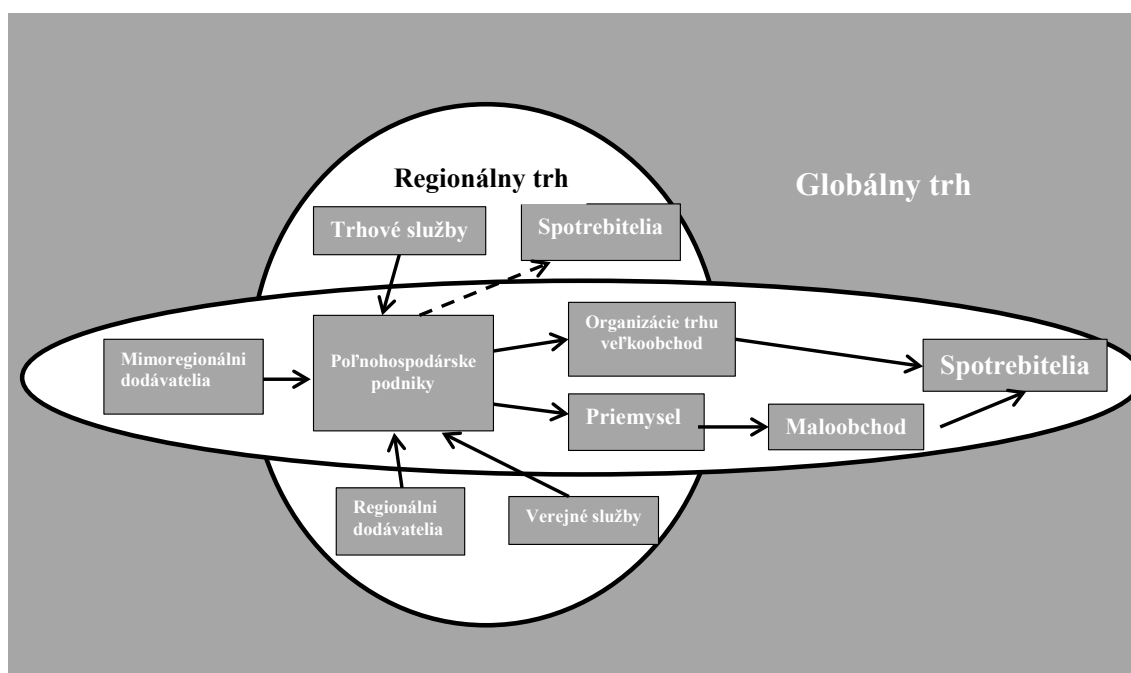
Obr. 45 Väzby medzi rozvojovými problémami poľnohospodárstva a vidieckeho priestoru

Zdroj: Upravené podľa: Outcome and Impact Level Indicators, Agriculture & Rural Development, EC External Service Evaluation Unit,
http://ec.europa.eu/europeaid/how/evaluation/methodology/impact_indicators/wp_agri_en.pdf

4.5 VZŤAHY MEDZI POĽNOHOSPODÁRSTVOM A NEPOĽNOHOSPODÁRSKYM SEKTOROM

Ak chceme poznať úlohu poľnohospodárstva v ekonomickom rozvoji priestoru, musíme identifikovať jeho väzby na iné odvetvia a na ekonomický priestor ako taký. Spomedzi týchto väzieb sú najvýznamnejšie:

- väzby v komoditnom reťazci,
- väzby na trhy výrobných faktorov,
- väzby na priestor (región).

Obr. 46 Väzby poľnohospodárskych podnikov v komoditnom reťazci a na regionálnych trhoch

Zdroj: Upravené podľa: Dannenberg a Kulke, 2005

4.5.1 Väzby poľnohospodárskych podnikov v hodnotovom reťazci

Poľnohospodárske podniky stoja v strede hodnotového reťazca. Pred nimi sú tzv. odvetvia na vstupe (proti prúdu) a za nimi odvetvia na výstupe (po prúde).

Odvetvia na vstupe predstavujú

- priemyselné odvetvia zásobujúce poľnohospodárstvo technikou, energiou, chemikáliami, stavebnými materiálmi atď.,
- dodávatelia genetického materiálu,
- podniky služieb.

Odvetvia na výstupe:

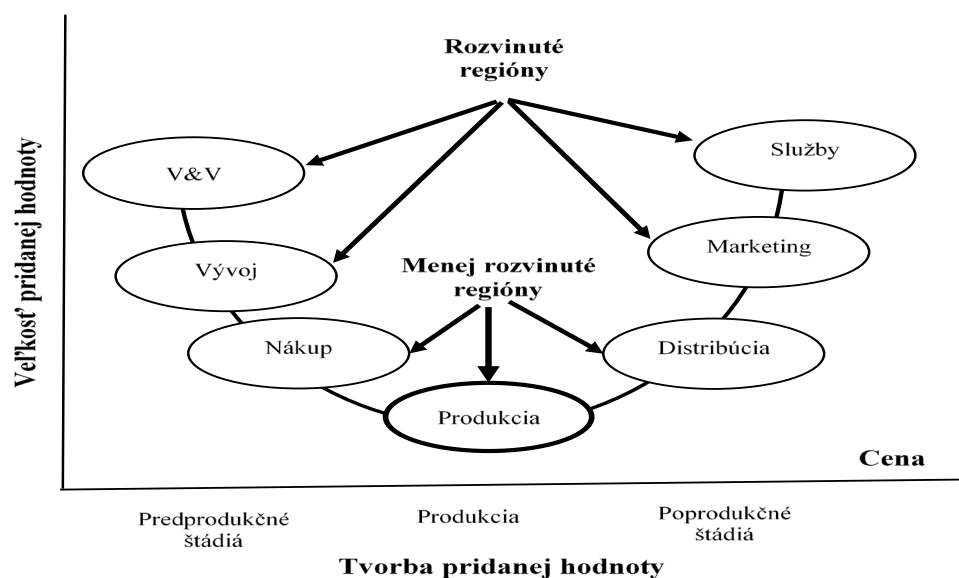
- trhové (odbytové organizácie výrobcov),
- veľkoobchod,
- spracovatelia (potravinárske podniky, spracovatelia vlákien, oleja, atď.),
- maloobchod,
- priami spotrebitelia.

Postavenie poľnohospodárskych podnikov v komoditnom reťazci je relatívne nevýhodné, nakoľko väčšina poľnohospodárskej produkcie slúži ako medziprodukt (vstupná surovina) pre nadväzujúce odvetvia. Vysoká ponuka poľnohospodárskych surovín na globálnych trhoch, monopolné postavenie veľkej časti odberateľov poľnohospodárskej produkcie spôsobujú neustály tlak na znižovanie cien poľnohospodárskych surovín. Na strane vstupov dochádza taktiež k ich neustálemu rastu, predovšetkým v dôsledku trvalého rastu energií a surovín. To má za následok neustále roztváranie tzv. „cenových nožníc“ (pomer medzi vývojom cien poľnohospodárskych surovín a vstupov do poľnohospodárstva).

4.5.1.1 Globálny hodnotový reťazec v poľnohospodárstve

Poľnohospodárstvo je v súčasnosti odvetvie ktoré je integrované v ekonomickej štruktúre národného hospodárstva a je tiež súčasťou globálnej ekonomiky. Globálna ekonomika sa štruktúruje okolo globálnych hodnotových reťazcov. Hodnotový reťazec predstavuje celý rozsah aktivít počínajúc od vzniku konceptu produktu až po jeho finálnu spotrebu. Zahŕňa aktivity ako sú veda a výskum, vývoj, výroba, marketing, distribúcia až po predaj konečným spotrebiteľom. V jednotlivých segmentoch hodnotového reťazca sa k naturálnym vstupom pridáva hodnota, ktorej podiel je v jednotlivých segmentoch hodnotového reťazca rozdielny. Podiel jednotlivých segmentov v hodnotovom reťazci potravín je najnižší v segmente produkcie potravín, kým v segmentoch proti prúdu aj po prúde rastie. Jednotlivé segmenty globálneho hodnotového reťazca majú tendenciu geograficky sa lokalizovať v rozdielnych rozvojových typoch regiónov. Konkurenčnou výhodou menej rozvinutých regiónov je nízka cena práce a dostupnosť surovín, preto sa v nich lokalizujú tie segmenty hodnotového reťazca, kde dochádza k nižšej tvorbe pridanej hodnoty (nákup technológií, výroba, distribúcia). Konkurenčnou výhodou rozvinutých regiónov je vysoko kvalifikovaná pracovná sila, rozvinutá veda, výskum a vývoj, preto tu majú tendenciu lokalizovať sa segmenty hodnotovej vertikály s vyššou tvorbou pridanej hodnoty (veda a výskum, vývoj, marketing a služby spotrebiteľom). Vidiecke regióny by sa vo svojich rozvojových politikách mali zameriavať na zachytenie čo najviac segmentov

hodnotového reťazca potravín, čo im umožní podieľať sa na tvorbe globálnej pridanej hodnoty väčším dielom.

Obr. 47 Usmievavá krivka globálneho hodnotového reťazca vo výrobe potravín

Zdroj: Upravené podľa Gefferi, 2016

4.5.2 Väzby poľnohospodárskych podnikov na trhy výrobných faktorov

Sú to trhy, kde sa obchoduje s výrobnými faktormi (práca, pôda, kapitál) za rovnovážne trhové ceny. Vo vidieckych regiónoch sú trhy výrobných faktorov často nerozvinuté, preto dochádza k ich zlyhaniu.

K zlyhávaniu trhu s pôdou dochádza z rôznych dôvodov, z ktorých najvýznamnejšie je oddelené vlastníctvo a užívanie pôdy, rozdrobené pozemkové vlastníctvo spôsobujúce vysoké transakčné náklady pri kúpe a predaji.

K zlyhávaniu trhu práce dochádza v poľnohospodárstve najmä v sezónnom období, keď je pracovných síl nedostatok. Nízka cena práce v poľnohospodárstve dokonca spôsobuje nie iba sezónny, ale stály nedostatok kvalifikovaných pracovných síl.

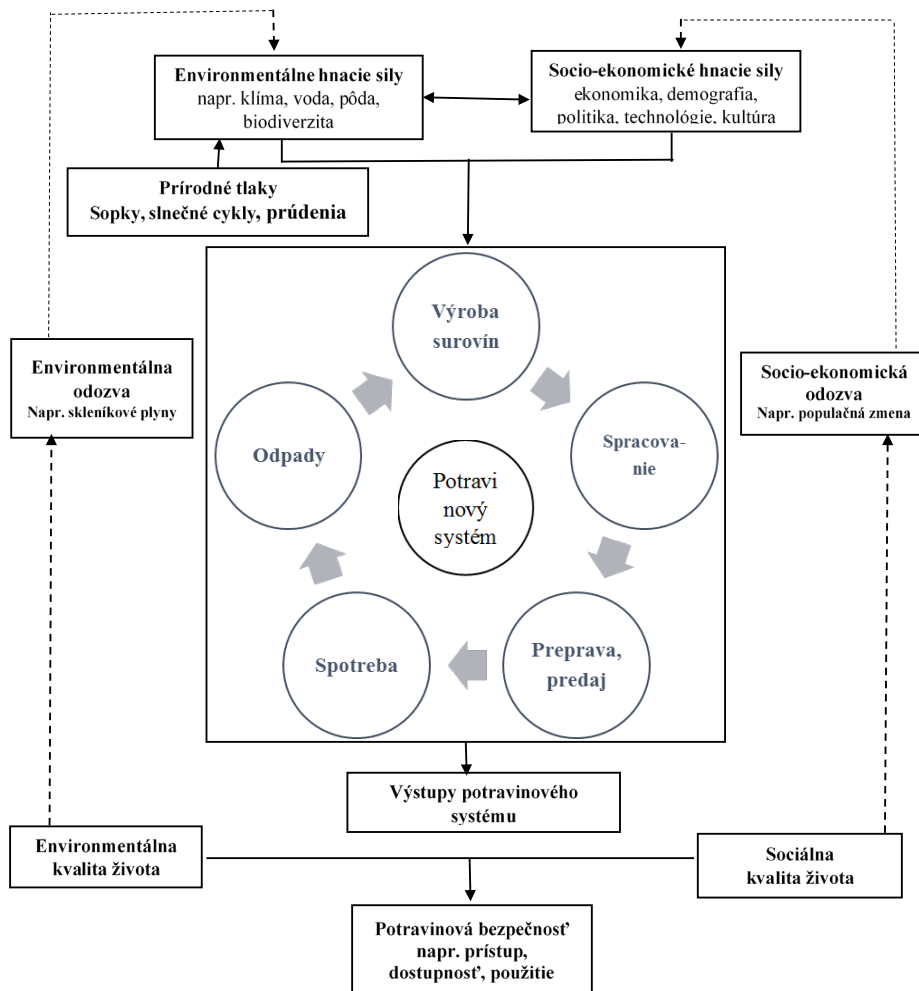
Kapitálové trhy na vidieku sú neúplné, čo sa prejavuje v obmedzených podmienkach poľnohospodárskych podnikov a farmárskych domácností získať úver na investície za výhodných podmienok.

4.5.3 Vázby poľnohospodárskych podnikov na región

Vázby poľnohospodárskych podnikov na región sa realizujú prostredníctvom lokalizácie článkov komoditného reťazca a prostredníctvom lokalizácie trhov výrobných faktorov. Poľnohospodársky podnik môže ovplyvňovať svoje najbližšie okolie vytváraním regionálnych dodávateľsko – odberateľských väzieb a sietí. Vytváranie regionálnych trhov zvyšuje tvorbu pridanej hodnoty v regióne tým, že dôchodky vytvorené v regióne sa tu aj realizujú. Vytváranie podnikových aj medziodvetvových sietí uľahčuje šírenie inovácií v regióne, čím podnecuje jeho ďalší rozvoj.

4.5.3.1 Lokálne / regionálne potravinové systémy

Potravinový systém je zložitá sieť aktivít, ktoré zahŕňajú produkciu, spracovanie, prepravu a spotrebu.

Obr. 48 Potravinový systém, jeho hnacie sily a odozvy

Zdroj: Upravené podľa Ericksen, (2008)

Súčasný potravinový systém je do značnej miery globalizovaný. Má nasledujúce charakteristiky:

- veľká zamestnanosť je v spracovaní, balení a predaji potravín,

- zásobovací reťazec je dlhý, s mnohými uzlami,
- poľnohospodárske produkčné systémy sú zamerané na niekoľko druhov plodín, intenzívne, s vysokými vstupmi,
- typický poľnohospodársky podnik je veľký, priemyselne manažovaný,
- typické spotrebovávané potraviny sú do veľkej miery spracovávané, označované, s vysokým podielom potravín živočíšneho pôvodu,
- prevládajúci predaj vo veľkých obchodných reťazcoch,
- nutričné vlastnosti spôsobujúce chronické choroby z výživy,
- hlavným zdrojom potravinových šokov na národnej úrovni sú veľké výkyvy cien potravín na globálnych trhoch,
- nízke príjmy domácností vedú k potravinovej chudobe,
- vznikajú environmentálne problémy spôsobené vysokou spotrebou chemikálií, vody a produkciou skleníkových plynov.

Zhoršuje sa potravinová bezpečnosť s negatívnymi dôsledkami na zdravie obyvateľstva, ako aj s negatívnymi dopadmi na životné prostredie a biodiverzitu.

Globalizácia potravinového systému má za následok koncentráciu jeho častí v určitých geografických oblastiach sveta. Špecializácia poľnohospodárskych regiónov na malý počet plodín vedie o.i. k nesebestačnosti vo výrobe potravín, pretože určitých plodín je nadbytok (napr. v SR sú to obilniny, najmä pšenica a kukurica, olejniný), a iných je zasa nedostatok.

Lokálne potravinové systémy

Lokálne potravinové systémy sú reakciou na problémy globálnych potravinových systémov. Cieľom je posilnenie environmentálnej, ekonomickej a sociálnej udržateľnosti a výživnej hodnoty potravín.

Lokálny potravinový systém (LPS) je taký systém, v ktorom výroba, spracovanie, distribúcia a spotreba potravín integrované a lokalizované v definovanom geografickom území (European Parliament, 2016).

Geografický rozsah lokálneho potravinového systému¹⁵ závisí od konkrétnych podmienok v danom území ako sú hustota obyvateľstva, dostupnosť, urbánny/rurálny charakter územia. Lokálny potravinový systém je založený na spolupráci, vzájomnej dôvere a dobrých vzťahoch medzi výrobcami a spotrebiteľmi.

Cieľom je zvýšiť efektívnosť najmä malých poľnohospodárskych podnikov prostredníctvom ich vyššieho podielu na pridanej hodnote, zvýšiť zamestnanosť na vidieku, dosiahnuť vyššiu kvalitu

¹⁵ Európska Únia podporuje lokálne potravinové systémy prostredníctvom podpory krátkych potravinových reťazcov. Táto podpora je regulovaná Nariadením komisie EÚ č. 807/2014. Podľa tohto nariadenia si geografický rozsah územia definuje každý štát sám.

bezpečnosť potravín, znížiť produkciu odpadov pri výrobe, spracovaní aj spotrebe potravín, zvýšiť stabilitu vidieka.

Hlavným nástrojom na vytváranie LPS sú krátke potravinové reťazce.

Krátky potravinový reťazec (KPR) zahŕňa obmedzený počet kooperujúcich ekonomických aktérov na geograficky ohraničenom území, s úzkymi sociálnymi vzťahmi medzi výrobcami, spracovateľmi a spotrebiteľmi, podporujúci miestny ekonomický rozvoj (Nariadenie EÚ 1305/2013).

Foriem krátkych potravinových reťazcov je mnoho, v závislosti od miestnych podmienok. Môžeme ich rozdeliť do troch typov podľa miery spolupráce medzi výrobcami a spotrebiteľmi (European Parliament, 2016):

- priamy predaj jednotlivcami,
- kolektívny priamy predaj,
- partnerstvo medzi výrobcami a spotrebiteľmi.

Priamy predaj jednotlivcami je najjednoduchšia forma KPR. Sú to bezprostredné transakcie medzi výrobcami a spotrebiteľmi. Fyzicky sa uskutočňujú priamo v poľnohospodárskom podniku, kde je zriadené predajné miesto, alebo mimo poľnohospodárskeho podniku (napr. pri cestách). Rozšírené sú aj „debničkové systémy“ zásobovania domácností čerstvými miestnymi potravinami.

Kolektívny priamy predaj jednotlivcom alebo spotrebiteľským skupinám. Príkladom sú farmárske trhy a farmárske predajne, ktoré bývajú organizované buď organizáciami výrobcov, alebo verejnými inštitúciami (obec, región)¹⁶. Rozšírené je usporiadanie miestnych potravinových festivalov. Efektívne je aj zásobovať potravinami miestne školy a iné verejné zariadenia miestnymi organizáciami výrobcov potravín.

Partnerstvo medzi výrobcami a spotrebiteľmi je založené na dohodách. Sú to väčšinou spotrebiteľmi aktivované iniciatívy – solidárne spotrebiteľské skupiny. Tieto spotrebiteľské iniciatívy kolektívne nakupujú priamo od konkrétnych výrobcov na základe spoločne zdieľaných etických princípov. Partnerstvo môže byť inštitucionalizované prostredníctvom formálnej dohody. Typickým príkladom formálneho partnerstva je **komunitou podporované poľnohospodárstvo**¹⁷.

¹⁶ Farmársky trh je miesto kde dochádza k výmene nie iba komerčných hodnôt, ale aj kultúrnych hodnôt a aktívneho občianstva.

¹⁷ Komunitou podporované poľnohospodárstvo je partnerstvo, v ktorom spotrebiteľia (členovia partnerstva) sú prepojení s rozhodnutiami a prácou výrobcov, pričom zdieľajú s nimi časť rizika ako aj výdajov na produkciu. Spotrebiteľia sú teda priamo prepojení s farmou a produkciou potravín. Odkupujú časť sezónnej produkcie, čím uhrádzajú časť ročných prevádzkových nákladov farmy. Za to dostanú časť čerstvej lokálnej sezónnej produkcie, ktorá je vyprodukovaná podľa zásad správnej poľnohospodárskej praxe, ekologického poľnohospodárstva, alebo inými technológiami udržateľného poľnohospodárstva.

Partnerstvo medzi profesionálnymi spotrebiteľmi (miestni maloobchodníci, hotely, reštaurácie, verejné stravovanie), ktorí zakladajú svoju podnikovú stratégiu na čerstvých miestnych potravinách a na logistike (úspora dopravných nákladov, denné dodávky, menšia potreba skladovania). Dobré vzťahy medzi profesionálnymi spotrebiteľmi a výrobcami umožňujú lepšiu kvalitu vstupných surovín a výrobných procesov.

4.5.4 Formy priestorovej spolupráce poľnohospodárskych podnikov

Poľnohospodárske podniky spolupracujú s inými subjektami nachádzajúcimi sa v priestore (inými poľnohospodárskymi podnikmi v danom regióne, s podnikmi z iných odvetví, s inštitúciami a pod.) a vytvárajú tak rôzne formy regionálnych poľnohospodárskych systémov.

Tab. 10 Formy priestorovej spolupráce v agropotravinárskom systéme

		Formy priestorovej spolupráce			
		Individuálna firma	Reťazec	Sieť	Klaster
Faktory priestorovej spolupráce	Členstvo	Nie je	Úzke, väčšinou stabilné	Otvorené	Nevyžaduje sa
	Vzťahy	Konkurenčné	Sekvenčné	Recipročné	Kooperatívne a konkurenčné
	Základňa pre dohodu	Kontrakty	Vzájomné dohody, nemusia byť založené na kontraktach	Určované väčšinou	Spoločné normy a reciprocita
	Pridaná hodnota	Individuálna	Zameraná na kľúčové kompetencie	Súhrnná, plynúca zo spoločne poskytovaných služieb	Pozitívne externé efekty
	Hlavné výsledky	Autonómne	Rastúce tržby/zisky, znižovanie nákladov	Zdieľané zdroje, nižšie náklady, benchmarking	Zdieľanie informácií a vedomostí
	Externé efekty	Nie sú	Koordinované funkcie a využitie zdrojov	Členstvo	Lokalizácia, blízkosť
	Zdieľanie podnikateľských cieľov	Nie je	Podnikateľské výstupy	Kolektívna vízia	Žiadne

Zdroj: Upravené podľa Kostadinovič et al. (2019)

V rámci týchto systémov poľnohospodárske podniky využívajú svoje komparatívne výhody a dosahujú vyjednávaciu silu v hodnotovom reťazci v závislosti od intenzity materiálových a nemateriálových tokov a prepojení.

V európskom meradle najlepšiu pozíciu na trhu majú podniky ktoré sú súčasťou takéhoto systému, ale súčasne majú aj prepojenie na supra-regionálne siete.

4.5.4.1 Podnikové siete v agrobiznise

Dosiahnuť zmeny v agropotravinárskom sektore vyžaduje lepšiu *vertikálnu koordináciu*. Vertikálna koordinácia predpokladá nadväznosť aktivít medzi jednotlivými článkami zásobovacieho a odbytového reťazca. Predpokladom vertikálnej koordinácie je vznik rozličných typov sietí.

Najčastejšou formou sietí v agropotravinárskom sektore sú „*organizácie výrobcov*“. Existuje mnoho druhov organizácií výrobcov ako napr. organizácie farmárov, organizácie vidieckych výrobcov, organizácie poľnohospodárskych výrobcov, poľnohospodárske družstvá, asociácie farmárov, skupiny výrobcov, asociácie výrobcov, vyjednávacie asociácie. Organizácie výrobcov vznikajú ako formálne alebo dobrovoľné organizácie založené kvôli dosiahnutiu ekonomického úžitku poľnohospodárskych výrobcov tým, že im budú poskytovať služby pri ich výrobných aktivitách, ako je napr. vyjednávanie so zákazníkmi, zber trhových informácií, zabezpečenie technickej asistencie, zabezpečenie spracovania a predaja poľnohospodárskych produktov. Organizácie výrobcov sú zakladané predovšetkým menšími farmármi, ktorých vyjednávací pozícia voči veľkým spracovateľským firmám je slabá, majú ťažší prístup k informáciám aj k rizikovému kapitálu.

Organizácie výrobcov plnia nasledovné úlohy:

1. Výmena informácií – zameranie na zber a výmenu informácií o trhu.
2. Technická asistencia – poskytovanie technickej asistencie a poradenstva pre svojich členov tak, aby boli schopní dosahovať štandardy vysokej kvality svojich výrobkov.
3. Uľahčovanie uzatvárania dodávateľsko – odberateľských zmlúv, zabezpečovanie informácií, technickej asistencie vstupov, atď.
4. Profesionálny manažment – organizácie výrobcov najímajú alebo vychovávajú profesionálnych manažérov.

Organizácie výrobcov môžu kombinovať vertikálnu koordináciu (medzi výrobcami a spracovateľmi), a preto hrajú významnú úlohu pri napájaní najmä malých farmárov na zásobovacie reťazce s vysoko kvalitnými produktmi.

4.5.4.2 Klastre v agrobiznise

Sieťovanie v sektore poľnohospodárstva má dlhodobú tradíciu. Družstvá, združenia výrobcov a iné formy spolupráce boli inštitucionalizované v tomto sektore už v 18. tom storočí.

Podľa Portera (1990) klaster je skupina nezávislých firiem a pridružených inštitúcií v určitej oblasti, spojená spoločnými technológiami a zručnosťami. Základným predpokladom pre tvorbu klastrov je priestorová blízkosť členov klastra, ich sieťovanie a špecializácia.

Cieľom klastra je zvyšovanie konkurencieschopnosti regiónu prostredníctvom

- rastu produktivity,
- podpory inovácií,
- uľahčovania komercializácie inovácií,
- vytvárania vysokej zamestnanosti.

Klaster je tvorený sieťou geograficky sústredených podobných alebo príbuzných, vzájomne závislých firiem a inštitúcií produkujúcich znalosti, ktoré majú aktívne kanály pre obchodné transakcie, komunikáciu a dialóg. Spoločne využívajú špecializovanú infraštruktúru, pracovné trhy a služby, pričom sú vystavené spoločným príležitostiam a hrozbám. (OECD, 2004).

Podľa Európskej komisie (2021) sú klastre skupiny firiem, príbuzných ekonomických aktérov a inštitúcií, ktoré sú lokalizované blízko seba a v dostatočnom rozsahu, čo im umožňuje spoločne rozvíjať špecializovaný vývoj, služby, zdroje, dodávateľov a zručnosti.

Klaster znamená integrovanú a systematickú spoluprácu vychádzajúcu z koncepcie „triple helix“. Tento koncept predpokladá intenzívnu spoluprácu medzi tromi partnermi – podnikmi, akademickým sektorom a verejným sektorom.

Faktory, ktoré pôsobia na rozvoj spolupráce a sieťovania v agrobiznise sú (Matopoulus et al., 2005):

- interné,
- externé.

Interné faktory

➤ Vlastnosti poľnohospodárskych produktov:

- sezónnosť produkcie,
- krátka trvanlivosť (problém pri skladovaní),
- vysoká rizikovosť (rizikovosť počasia),
- kolísavosť cien.

Tieto vlastnosti poľnohospodárskej produkcie nútia poľnohospodárskych výrobcov voliť stratégie spolupráce, ktorých cieľom je minimalizovať čas potrebný na spracovanie produkcie a minimalizovať trhovú neistotu pri predaji produktov. Ďalším cieľom je dosiahnuť výhody ekonomiky z rozsahu spojením mnohých menších výrobcov do spoločného odbytového subjektu.

➤ Priestorová a sektorová diverzifikácia výrobcov

Výrobný reťazec má veľké množstvo článkov, ako sú poľnohospodárske podniky, dodávatelia vstupov, odbytové organizácie, baliarne, spracovatelia, veľkoobchod, maloobchod aj spotrebitelia. Aby sa dosiahla efektívnosť celej výrobovej vertikály, je potrebné všetky články skoordinať a synchronizovať, čo manažérsky náročný proces.

➤ Trhová asymetria

Poľnohospodárske podniky a družstvá majú v hodnotovom reťazci slabšiu vyjednávaciu pozíciu voči veľkoobchodu a maloobchodu resp. veľkým spracovateľom. Túto nevýhodu môžu prekonať stratégiou spolupráce.

Externé faktory

➤ Globalizácia a deregulácia trhov

Tieto faktory majú za následok rastúcu konkurenciu na globálnych trhoch a zmenu podnikateľského prostredia. Kritériom úspechu sa stávajú medzinárodné porovnania namiesto národných štandardov. Globálni predajcovia zvyšujú požiadavky na kvalitu, ako aj na logistické zabezpečenie.

➤ Poľnohospodárska politika

Poľnohospodárska politika, najmä európska, je významným rozvojovým faktorom. Významne podporuje spoluprácu v agrobiznise. V súčasnosti sa orientuje na podporu sociálnej a environmentálnej funkcie poľnohospodárstva. Cieľom je revitalizácia regionálnej ekonomiky a udržanie vidieckeho osídlenia.

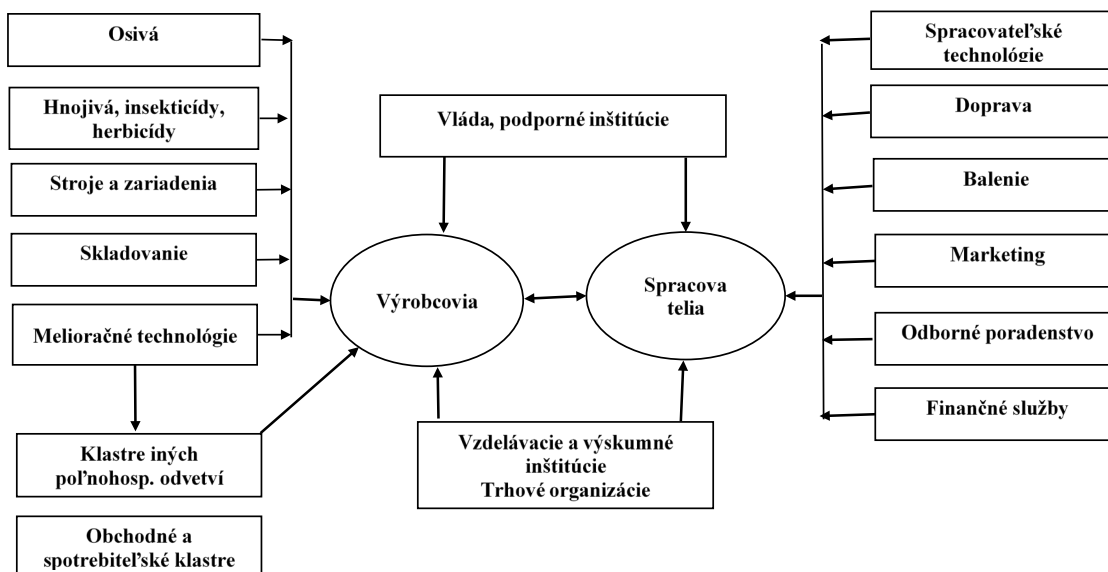
➤ Dopyt spotrebiteľov po bezpečných potravinách

Tento trend, ako aj európske zákony v oblasti kvality potravín nútia výrobcov koordinovať procesy kontroly kvality spracovania a výslednej kvality potravín.

Bariéry rozvoja klastrov v agrobiznise

Rozvoj kooperácie a sieťovania v agrobiznise je ovplyvňovaný lokalizačnými podmienkami na vidieku. Je to najmä menej rozvinutá technická aj sociálna infraštruktúra, nedostatok vzdelanej a zručnej pracovnej sily, slabá dostupnosť kapitálu, absencia organizačných štruktúr, chýbajúce informačné kanály. Významným faktorom je slabá dostupnosť nových technológií, ktoré sú kľúčovou podmienkou pre vznik a rozvoj klastrov.

Klastre v agropotravinárskom sektore sú zložené systémy obsahujúce jednotlivé segmenty odvetví v hodnotovom reťazci od poľnohospodárskych podnikov až po spotrebiteľa (napr. vinohradnícky a vinársky klaster, ovocinársky klaster), ako aj segmenty jednotlivých odborov (napr. vzdelávací klaster). Súčasťami klastra sú inštitúcie na rôznej organizačnej a priestorovej úrovni, ktoré plnia rôzne poslanie.

Obr. 49 Štruktúra klastra v agrobiznise

Zdroj: Upravené podľa Kostadinovič et al. (2019)

4.6 MULTIFUNKČNÉ POĽNOHOSPODÁRSTVO

Pojem multifunkčnosť v ekonomike znamená, že ekonomická aktivita môže mať niekoľko rôznych výstupov, resp. môže napĺňať viacero spoločenských cieľov naraz. Má teda dve stránky, ponukovú a dopytovú.

Z pohľadu ponuky multifunkčnosť znamená, že subjekt (poľnohospodársky podnik, miestny výrobný systém, odvetvie) je schopný produkovať viacej výstupov.

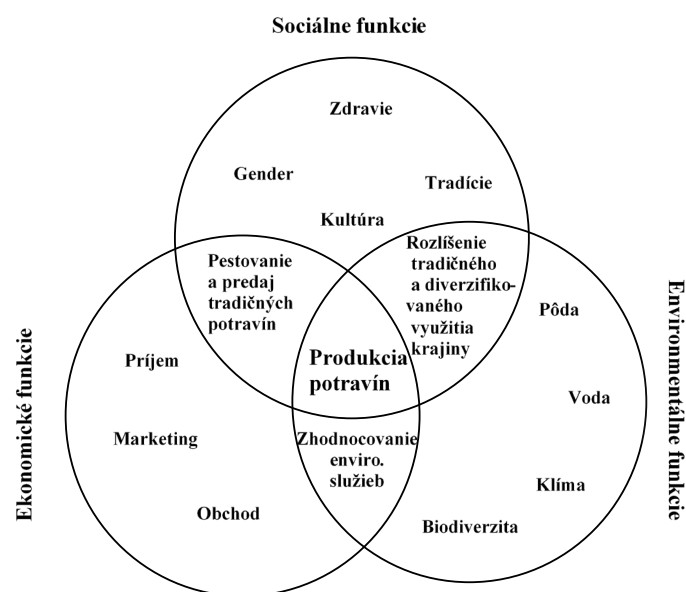
Z pohľadu dopytu multifunkčnosť znamená, že subjekt (poľnohospodársky podnik, miestny výrobný systém, odvetvie) je schopný uspokojovať súčasne viaceré potreby spoločnosti.

Pojem multifunkčný poľnohospodársky podnik označuje taký podnik, ktorý kombinuje poľnohospodársku produkciu s environmentálnymi službami (tvorba krajiny, udržiavanie biodiverzity, ochrana pôdy a vody), a sociálnymi službami. (sociálne poľnohospodárstvo, vzdelávanie na farme, farmárske obchody/krátke reťazce, agroturistika a pod.). Kľúčom k rozvoju týchto služieb sú vzťahy medzi farmármi a komunitou/spotrebiteľmi.

Koncept multifunkčného poľnohospodárstva sa začal rozvíjať v druhej polovici dvadsiateho storočia ako reakcia na globálny vývoj agrobiznisu, ako aj na meniace sa potreby a požiadavky spoločnosti.

Multifunkčnosť poľnohospodárstva spočíva v plnení mnohých funkcií, ktoré majú spoločensko – ekonomickú hodnotu. Tieto funkcie rozdelíme do troch oblastí:

- **Ekonomická funkcia** – produkcia bezpečných a kvalitných potravín a surovín za primerané ceny. Poľnohospodárstvo je základnou silou pri udržiavaní chodu a rastu celej ekonomiky aj v ekonomicky vyspelých štátoch. Ohodnocovanie rôznych ekonomických funkcií poľnohospodárstva vyžaduje ocenenie krátkodobých, strednodobých aj dlhodobých efektov poľnohospodárstva. Dôležitými determinantmi ekonomických funkcií sú komplexnosť a zrelosť trhu a úroveň inštitucionálneho rozvoja.
- **Sociálna funkcia** – zabezpečenie potravinovej bezpečnosti štátu, pohoda zvierat, kvalita života na vidieku, ochrana kultúrneho a historického dedičstva. Udržiavanie a dynamika vidieckych komunít je základom pre udržanie agro-ekologických systémov a rast kvality života na vidieku, najmä marginalizovaných skupín ako sú ženy, seniori, mládež.
- **Environmentálna funkcia** – udržateľné využívanie prírodných zdrojov (biodiverzita, kultúrne dedičstvo, hodnoty človekom vložené do krajiny, možnosti rekreácie a dostupnosť krajiny, jej vedecká a vzdelávacia hodnota). Poľnohospodárstvo a jeho spôsoby využívania krajiny môžu prispievať ku znižovaniu zaťaženia životného prostredia. Multifunkčný prístup pomáha identifikovať príležitosti a optimalizovať väzby medzi poľnohospodárstvom a biologickými a fyzickými zdrojmi prírody.

Obr. 50 Neoddeliteľné väzby medzi rôznymi funkciami poľnohospodárstva

Zdroj: Upravené podľa: IAASTD, Towards Multifunctional Agriculture for Social, Environmental and Economic Sustainability. Dostupné na: www.agassessment.org

Tieto tri skupiny funkcií sú silne previazané¹⁸. Ich relatívna dôležitosť závisí od strategických rozhodnutí na miestnej a národnej úrovni. Vplyv týchto rozhodnutí sa dá ohodnotiť až po čase. Väzby medzi jednotlivými funkciami poľnohospodárstva a ich vnútorná previazanosť umožňujú dosahovať ekonomiku z obsahu (economies of scope) čo znamená dosahovanie úspor z produkcie viacerých výstupov naraz, ktoré sú lacnejšie, ako keby sa produkoval každý individuálne.¹⁹

Výsledkom napĺňania týchto troch základných funkcií multifunkčného poľnohospodárstva sú

- ❖ **komoditné výstupy**, ktoré tvoria príjmy z produkčnej činnosti poľnohospodárstva. Sú to najmä potraviny a suroviny pre priemysel a stavebníctvo, spracované produkty, ostatné obchodovateľné produkty, vidiecky turizmus, sociálne poľnohospodárstvo;
- ❖ **nekomoditné výstupy**, ktoré majú formu verejných statkov alebo externalít. Patria sem najmä potravinová bezpečnosť a sebestačnosť, vidiecky spôsob života/tradície, ochrana pôdy, vidiecka krajina, biodiverzita, zdravie a ostatné nekomoditné úžitky.

Nekomoditné výstupy majú charakter externalít a verejných úžitkov. Pre tieto výstupy neexistujú trhy, alebo fungujú veľmi slabo. Dopyt spoločnosti po nekomoditných výstupoch poľnohospodárstva neustále rastie (najmä v dôsledku klimatickej zmeny, zhoršovania kvality životného prostredia, rastúcemu záujmu o zdravý životný štýl, rastúcej vzácnosti priestoru a pod.). Ochota spotrebiteľov platiť za tieto výstupy umožňuje ich komodifikáciu.

Výstupy multifunkčného poľnohospodárstva majú interný alebo externý charakter.

- ❖ **Interné výstupy** pôsobia do vnútra poľnohospodárskeho podniku. Zvyšujú jeho príjem, znižujú náklady, zlepšujú vnútorné sociálne prostredie.
- ❖ **Externé výstupy** zvyšujú kvalitu a cenu vonkajšieho prostredia, pôsobia na rast spoločenskej hodnoty regiónu/obce (rast cien nehnuteľností), prispievajú k stabilizácii miestneho/regionálneho sociálneho prostredia.

¹⁸ Ako príklady previazanosti a jednotlivých funkcií poľnohospodárstva sú:

- biodiverzita – závisí od spôsobu využívania pôdy,
- krása krajiny – závisí od spôsobu hospodárenia (špecializovaná výroba/diverzifikovaná výroba)
- zamestnanosť/životaschopnosť vidieka – súvisí s ekonomickou úrovňou poľnohospodárskych podnikov
- kvality vody – súvisí s intenzitou poľnohospodárskej výroby (množstvo vstupov do pôdy).

¹⁹ Napr. pri udržateľnom obrábaní pôdy súčasne sa udržiava a kultivuje krajina, uchováva biodiverzita.

Tab. 11 Klasifikácia výstupov multifunkčného poľnohospodárskeho podniku

	Interné (vnútropodnikové) efekty	Externé (vonkajšie) efekty
Trhové produkty	Vyššie ceny produktov, vyšší podiel pridanej hodnoty, vyššie príjmy, lepšie využitie pracovnej sily v podniku, vyššia príjmová stabilita podniku.	Širšia ponuka tovarov, vyšší počet turistov, vyššia cena pôdy, lepší imidž územia, nové zamestnanecké príležitosti.
Netrhové úžitky	Lepšia kvalita práce, zvýšená sebaúcta poľnohospodárov, menší stres, lepšie zhodnotenie práce.	Stabilizované vidiecke osídlenie, vyššia kvalita služieb, zlepšenie stavu krajiny, zlepšenie stavu životného prostredia a biodiverzity, lepšie welfare zvierat, starostlivosť o kultúru, zlepšenie sociálneho kapitálu, akumulácia vedomostí a podnikateľskej kultúry.

Zdroj: vlastné spracovanie

4.6.1 Multifunkčnosť na podnikovej úrovni

Multifunkčný poľnohospodársky podnik nie je iba podnik produkujúci verejné – netrhové statky a súkromné statky. Je niečo viac. Je to podnik, pre ktorý multifunkčnosť je základným princípom resp. východiskom pre krátkodobé aj dlhodobé rozhodnutia. Každý poľnohospodársky podnik dosahuje určitý stupeň multifunkčnosti. Rozdiely sú v tom, nakoľko sú princípy multifunkčnosti vtelené do hodnotového a vedomostného systému poľnohospodárov. Rôzni podnikatelia môžu rôznym spôsobom dosiahnuť zhodnotenie netrhových úžitkov, ktoré sú produktom multifunkčných aktivít podniku.

Každý poľnohospodársky podnik je lokalizovaný v určitom konkrétnom priestore, s ktorým je previazaný určitými typmi väzieb.

Tieto väzby je možné rozdeliť do troch skupín. Sú to väzby na:

- agropotravinársky zásobovací reťazec, čo je sústava trhových vzťahov vybudovaných okolo poľnohospodárskych produktov;
- vidiecky priestor (poľnohospodársky podnik využíva prírodný, sociálny a kultúrny kapitál vytváraný vidieckou krajinou a spoločnosťou, ktorý súčasne prostredníctvom svojich aktivít reprodukuje). Keď poľnohospodársky podnik zavádza ekologicky prijateľné praktiky, prispieva k rozvoju vidieckej krajiny. Keď poľnohospodársky podnik využíva pri svojich ekonomických aktivitách princíp reciprocity, posilňuje tým a zväčšuje sociálny kapitál vidieckej komunity;
- vnútorné zdroje podniku (spôsob organizácie a miera ich využitia, ako sú vedomosti, práca, zvieratá, rastliny, finančný kapitál, pôda, voda, stroje a budovy).

V konvenčnom poľnohospodárskom podniku sú prevládajúce väzby na agropotravinársky odbytový trh, kde realizuje prevažnú časť svojich produktov. Tento trh má globálny charakter, odberatelia sú lokalizovaní prevažne mimo regiónu. Takýto podnik má málo intenzívne kontakty

s lokálnym/regionálnym prostredím. Keďže nekomoditné výstupy sú lokálne viazané, podnik ich poskytuje v obmedzenom rozsahu.

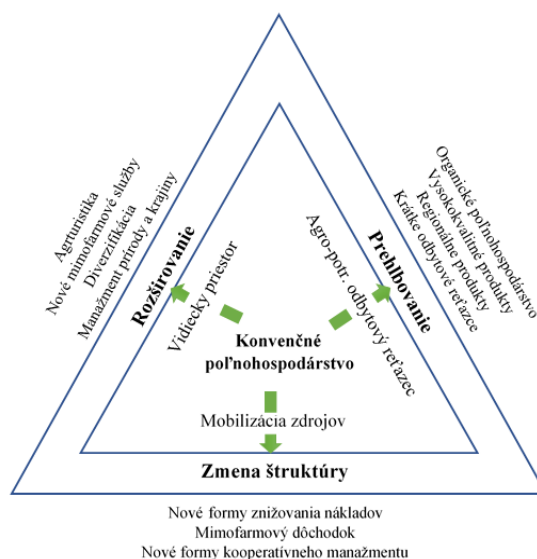
Taktiež zdrojová základňa podniku, je vzhľadom na jeho užšiu špecializáciu, užšia.

Multifunkčný poľnohospodársky podnik zväčšuje svoj operačný priestor. Stáva sa vidieckym podnikom, ktorý miestnej/regionálnej komunite poskytuje okrem tradičných poľnohospodárskych produktov širokú škálu ďalších produktov a služieb po ktorých je dopyt na miestnej/regionálnej úrovni. Podnik sa v priestore „zakoreňuje“, stáva sa aktívnym hráčom v jeho rozvoji.

V multifunkčnom podniku prebiehajú tri typy procesov aktivít (Van der Ploeg a Roep, 2003). Tieto sú navzájom previazané a vzájomne sa ovplyvňujú, súčasne sa reprodukujú a transformujú.

Sú to nasledovné typy procesov:

- **Prehlbovanie**, čo znamená že poľnohospodárske aktivity sa transformujú, expandujú, alebo si vytvárajú nové väzby na iných aktéroch. Výsledkom je výroba a odbyt produktov obsahujúcich vyššiu pridanú hodnotu v jednotke produkcie, ktorá lepšie naplňa spoločenský dopyt. Typickým prejavom prehlbovania aktivít poľnohospodárskeho podniku je organické poľnohospodárstvo, výroba výrobkov vysokej kvality (vrátane spracovania v poľnohospodárskom podniku), a vytváranie nových krátkych reťazcov medzi výrobou a spotrebou (predaj z hospodárskeho dvora, priame dodávky do obchodnej siete).
- **Rozširovanie**, napr. zavádzanie agroturizmu, manažmentu prírody a krajiny, rozvoj nových aktivít vnútri farmy (napr. sociálna starostlivosť), diverzifikáciu (napr. výroba energie). V konečnom dôsledku takéto aktivity zväčšujú dôchodok podniku, pričom súčasne ponúkajú spoločnosti také tovary a služby, za ktoré je ochotná platiť.
- **Reštrukturalizácia výrobnjej základne**. Multifunkčný poľnohospodársky podnik je založený na novej, resp. inej štruktúre zdrojov, resp. zavádza nové formy využitia zdrojov.

Obr. 51 Štruktúra multifunkčných aktivít na podnikovej úrovni

Zdroj: Van der Ploeg, Long a Bans, 2002

Prehlbovanie, rozširovanie a reštrukturalizácia vyvolávajú inovatívne posuny hraníc podnikov. Z klasického poľnohospodárskeho podniku sa stáva zložitejší vidiecky podnik zabezpečujúci produkciu nových produktov a služieb. Takáto multi-produkčná firma pôsobí na viacerých trhoch a na trhoch rozdielnych typov. Niektoré z týchto trhov sú globálne, niektoré regionálne resp. lokálne. Môžu to byť trhy s poľnohospodárskymi komoditami, turistické trhy, trhy služieb, práce alebo energií. Výsledkom je vyšší a rovnomernejšie plynúci dôchodok podniku.

Otázky do diskusie

1. Ktoré vývojové trendy môžu zmeniť postavenie poľnohospodárstva v globálnom ekonomickom systéme?
2. Platí aj v podmienkach Slovenska závislosť miery chudoby na vidieku a rozvojovej úrovne poľnohospodárstva?
3. Aké zmeny v hodnotovom reťazci môžu prispieť k posilneniu úlohy poľnohospodárstva v ekonomike vidieka?
4. Vysvetlite ekonomický a spoločenský zmysel sieťovania a klastrovania v agrobiznise.
5. Môže koncept multifunkčného poľnohospodárstva prispieť k rastu kvality života aj v SR? Aké podmienky je k tomu potrebné vytvoriť?
6. Poznáte praktické príklady prehlbovania, rozširovania a reštrukturalizácie podnikov? Ako sa prejavujú v podniku a ako v okolitom priestore?

5 ROZVOJ VIDIEKA

Ekonomický rast a rozvoj sú procesy kvantitatívnych a kvalitatívnych zmien v hospodárstve krajiny. Definície týchto procesov sú rôzne a v priebehu času sa menili. V ostatnom období väčšina odborných zdrojov pod ekonomickým rastom rozumie **kvantitatívny rast** produkčného potenciálu národného hospodárstva. Meria sa ukazovateľom rastu HDP za určité časové obdobie. Rast HDP je determinovaný kapitálovými investíciami, spotrebou a úsporami domácností. Rast HDP však nevyhnutne nemusí znamenať aj zvyšovanie životnej úrovne a kvality života všetkých skupín občanov, čo je determinované aj prerozdeľovacími procesmi v národnom hospodárstve. Tento aspekt ekonomickej úrovne štátu vystihuje pojem rozvoj, čo je proces **kvalitatívnych zmien** v národnom hospodárstve. Najčastejšie sa meria indexom ľudského rozvoja (HDI – human development index).²⁰ Ekonomický rozvoj je výsledkom dlhodobého a stabilného ekonomického rastu a prerozdeľovacích procesov. Jeho výsledkom je rast kvality života vo všetkých troch pilieroch a to sociálnom, ekonomickom aj environmentálnom.

5.1 MODEL ROZVOJA VIDIEKA

V širšom ponímaní je rozvoj vidieka proces udržateľného rastu kvality života a životnej úrovne ľudí žijúcich v relatívne izolovaných a riedko osídlených oblastiach.

V užšom ponímaní je to súbor aktivít a iniciatív zameraných na rast životnej úrovne neurbanizovaných oblastí.

Pri modelovaní ekonomického rozvoja vidieckych regiónov sa vyprofilovali štyri základné prístupy a to:

- exogénne rozvojové modely,
- endogénne rozvojové modely,
- neoendogénne (integrované) rozvojové modely,
- neoendogénne územne integrované modely.

Aplikácia rozdielnych prístupov v praxi má rozdielny dopad na tvorbu rozvojových stratégií miestnych aktérov aj na politiky rozvoja vidieka.

²⁰ Index ľudského rozvoja (angl. Human Development Index, skr. HDI) je porovnávací údaj chudoby, gramotnosti, vzdelania, priemernej dĺžky života, pôrodnosti a ďalších faktorov štátov sveta vypracúvaný Organizáciou Spojených národov (OSN). Štandardne sa používa na meranie potenciálnej sociálnej prosperity. HDI zahŕňa údaje štátu v troch základných pohľadoch na ďalší potenciálny rozvoj ľudských zdrojov.

- Dlhý a zdravý život meraný priemernou dĺžkou pri narodení.
- Vedomosti merané gramotnosťou dospelého obyvateľstva (dve tretiny váhy hodnoty údajov) a počtom prihlásených na školy prvého, druhého a tretieho stupňa (tretina váhy hodnoty údajov).
- Slušný životný štandard meraný hrubým domácim produktom na hlavu v parite kúpnej sily v medzinárodných dolároch.

5.1.1 Exogénne prístupy k rozvoju vidieka

Exogénne modely regionálneho rastu vychádzajú z neoklasických ekonomických teórií, ktoré sú založené na jednoduchom princípe neustáleho dosahovania rovnováhy medzi dopytom a ponukou, čo je podmienené predpokladmi charakterizujúcimi dokonalú konkurenciu. Modely predpokladajú, že exogénne daný je technický pokrok, zatiaľ čo práca a kapitál sú endogénne, avšak úplne mobilné. Keďže rôzne regióny sú rôzne vybavené prácou a kapitálom, tieto dosahujú aj rozdielne výnosy z kapitálu a práce. Kapitál aj práca majú teda tendenciu migrovať do regiónu s vyšším výnosom. Keďže ale odliv pracovnej sily z regiónu s nižšou mzdovou úrovňou má za následok rast jej vzácnosti a teda aj rast ceny práce v tomto regióne, dochádza postupne k vyrovnávaniu mzdovej úrovne medzi regiónmi. To isté platí pre kapitál. Zvyšovaním jeho koncentrácie dochádza k znižovaniu jeho marginálnych výnosov, čo znamená, že investori si hľadajú možnosti investovania v iných kapitálovo výnosnejších regiónoch.

Neoklasické ekonomické teórie sa takmer nekriticky uplatňovali v 70-tych rokoch minulého storočia pri riešení problémov vidieckych regiónov, ktoré boli pokladané za špecifický prípad periférnych a problémových regiónov s rozhodujúcou úlohou poľnohospodárstva.

Funkcia vidieckych oblastí sa zúžila na zabezpečovanie potravín pre rozrastajúce sa mestá. Ponímanie rovnovážneho rozvoja sa sústredilo na dosiahnutie priestorovo polarizovanej, ale národne integrovanej geografie, kde mestá pôsobia ako jadro regionálnych rozvojových ekonomík, koncentrujúce väčšinu populácie a komerčnú aj priemyselnú činnosť, zatiaľ čo vidiecke oblasti sa stali oblasťami s technicky progresívnym, na trh orientovaným poľnohospodárstvom. Presadzovala sa predstava, že stagnujúce vidiecke regióny by mali byť spojené s dynamickými mestskými centrami a s expandujúcimi sektormi. Tým by sa odstránili problémy vidieckeho obyvateľstva vyplývajúce zo sociálnej vylúčenosti a nízkej kvality života.

Ako dôsledok takéhoto exogénneho prístupu k rozvoju vidieka bola politika rozvoja vidieka zameraná na zlepšenie služieb na vidieku, pretvorenie poľnohospodárskych štruktúr a modernizáciu poľnohospodárskej produkcie, na posilnenie príjmov poľnohospodárov, a na posilnenie kapitálovej a pracovnej mobility. Štátom sponzorovaná modernizácia vidieckych služieb a poľnohospodárskej praxe a technológií bola trvalým znakom povojnového rozvoja vidieka. Politiky podpory mobility kapitálu a práce sa menili. Prvou fázou európskej politiky bolo posilnenie ekonomickej a sociálnej štruktúry vidieckych oblastí prostredníctvom podpory budovania silného a konkurencieschopného poľnohospodárstva.

Neakceptovanie špecifických znakov vidieckeho priestoru a základných znakov primárneho sektora spôsobili zlyhanie modelu exogénneho rastu, hoci do vidieckych oblastí boli vkladané veľké investície na podporu budovania poľnohospodárstva. Vidiek sa naďalej vyľudňoval, kvalita života

vidieckeho obyvateľstva nerástla, vznikli problémy s prebytkami poľnohospodárskej výroby a začali sa objavovať environmentálne problémy zapríčinené vysokou intenzitou vstupov do pôdy.

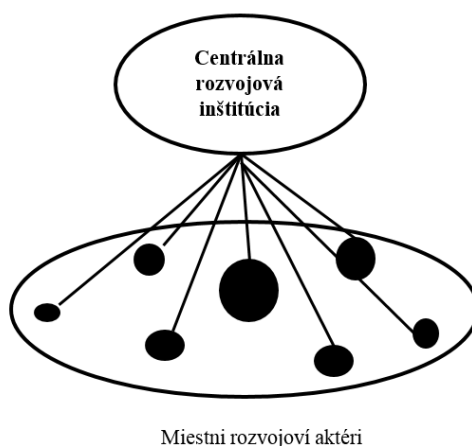
Preto muselo dôjsť k zmenám v politike rozvoja vidieka. Ekonomické nástroje sa preorientovali na podporu budovania nových typov zamestnania vo vidieckych oblastiach, budovanie infraštruktúry, vrátane zlepšovania dopravných a komunikačných systémov a usídlenie obchodných firiem. V niektorých regiónoch sa podporoval rozvoj cestovného ruchu, inde priemysel. Ani tieto nástroje však nedokázali stabilizovať ani vidiecku ekonomiku, ani populáciu, naopak, odliv pracovnej sily z poľnohospodárstva aj z vidieckych oblastí sa zintenzívnil.

Aj v podmienkach Slovenska (v rámci Československej republiky) sa proces intenzifikácie a modernizácie výrazne prejavil prostredníctvom zakladania veľkokapacitných, priemyselne riadených jednotných roľníckych družstiev, združstevňovaním pôdy a modernizáciou poľnohospodárstva. Myšlienka intenzifikácie a modernizácie vyplýva zo spomínanej neoklasickej teórie rastu a jednou so zákonitostí zvyšovania výnosov z rozsahu, ktorými sa tak poľnohospodárstvo, vo vtedajšej povojnovej situácii, snažilo zabezpečiť dostatok potravín pre obyvateľov.

Nástroje exogénneho rozvoja

Exogénne prístupy sú založené na zásadoch politického centra, teda na princípe zhora – nadol. Zahŕňajú európsku aj národnú politiku, predpokladajú centrálné rozdeľovanie zdrojov, inštitucionálne siete, skúsenosti, technické a procedurálne znalosti rôznych úradníkov, strategické rozvojové plánovanie, centrálna pravidlá a regulatívy, ktoré sú reprezentované rôznymi záujmovými skupinami, mimovládnyimi organizáciami atď. Tento systém má formalizovaný a inštitucionalizovaný charakter. Je založený na písaných pravidlách, ustálených procedúrach a je kontrolovaný úradníckymi inštitúciami. Využíva externé zdroje, obvykle disponuje veľmi obmedzeným tokom informácií. Rozvoj je zvyčajne dosahovaný s vysokými transakčnými nákladmi a je zameraný na kvantifikovateľné výsledky. Cieľom je pomáhať presadiť záujmy centra, zabezpečiť dostupnosť ku miestnym zdrojom a vytvárať „pokojné“ prostredie pre ekonomický rozvoj vidieka vyplývajúci z jeho nedostatočnej dostupnosti.²¹

²¹ Problémy s nedostupnosťou vyplývajú z nedostatočnej úrovne rozvoja jednotlivých typov infraštruktúry, ktoré majú za dôsledok obmedzenú dostupnosť pracovných síl, tovarov a služieb, financií a informácií. Ich výsledkom je viditeľný a kvantifikovateľný nerovnomerný rozvoj, založený na nerovnakej dostupnosti k zdrojom. Limitujú rozličné typy dostupnosti do, a z periférnych oblastí najmä: fyzickú, ekonomickú a politickú dostupnosť. Napríklad zlá fyzická dostupnosť v dôsledku slabej infraštruktúry (cesty, telekomunikácie, kultúrne zariadenia, atď.), čím vytvárajú silné obmedzenia pre pohyb ľudí, tovarov, služieb a informácií. Ďalším príkladom je nedostatok tzv. mäkkej infraštruktúry (služby podnikateľom, finančné služby, vzdelávacie inštitúcie, zdravotná starostlivosť). Tieto sú menej viditeľné, avšak spomaľujú tok peňazí (investícií) a podnikov, ktoré sú obmedzované slabou ekonomickou dostupnosťou. Tretím typom obmedzenia je nedostatok ako verejných tak civilných inštitúcií, ako napr. inštitúcie verejnej správy, organizované

Obr. 52 Schéma vzťahov v modeli exogénneho rozvoja

Zdroj: Upravené podľa: Nemes G., Integrated Rural Development, The concept and its Operation, Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest, 2005, ISBN 963 9588 46 6

Tento prístup je založený na nasledujúcich princípoch:

- rozvoj sa dá najlepšie dosiahnuť prostredníctvom veľkých finančných investícií, budovaním infraštruktúry a s tým súvisiacich inštitúcií,
- rozvoj by mal byť založený na programovaní, uskutočňuje sa vo väčšom časovom a geografickom rozsahu, je zameraný na dlhodobejšie a vyššie ciele (environmentálne ciele, alebo kohézia územia),
- zdroje sú koncentrované do veľkých projektov, ktoré sú administrované, kontrolované a prehodnocované centrálnymi inštitúciami,
- rozvojové zdroje sú dodatkové ku súkromným a (domácim) verejným zdrojom.

5.1.2 Endogénne prístupy k rozvoju vidieka

Pod endogénnym rozvojom rozumieme taký rozvoj, ktorý je založený na miestnych zdrojoch a poháňaný rozvojovými impulzmi z vnútra. Oproti s exogénnemu modelu (exportne orientovanému) úžitky z rozvoja zostávajú zväčša v miestnej ekonomike a rešpektujú miestne hodnoty. Endogénne prístupy vychádzajú z teórií lokálneho milieua, teórií endogénneho rastu, a teórií priemyselných okrskov, v ktorých významnú úlohu zohrávajú inštitúcie.

záujmové skupiny, rozličné agentúry, ako aj zastrešujúce inštitúcie pre občianske spolky a rozvojové združenia. Nerozvinutosť týchto inštitúcií brzdí politickú dostupnosť, resp. schopnosť ústredných inštitúcií riadiť periférne oblasti a posilniť riadiace mechanizmy, resp. ponúknuť týmto územiám rozvojové zdroje.

Dôsledkom všetkých týchto deficitov je obmedzený prístup k zdrojom (kapitálu, tovarov, ľudí, informácií, politik. To má za následok vylúčenie týchto oblastí z hlavného prúdu ekonomického rozvoja, z politického a kultúrneho života a udržiava status zaostávania.

Politika rozvoja vidieka vychádzajúca z endogénnych prístupov kladie dôraz na diverzifikáciu vidieckej ekonomiky, prístup zdola – nahor, podporu miestnych podnikateľov, iniciatív a rozvoj ľudského kapitálu podporou vzdelávania.

V rámci endogénneho prístupu k rozvoju vidieka boli sformulované tri špecifické teórie a to:

- komunitne orientovaná teória rozvoja vidieka,
- Brydenova teória potenciálu nemobilných zdrojov pre vytváranie konkurenčných výhod vidieckych oblastí,
- teória tzv. kreatívnej deštrukcie.

Komunitne orientovaná teória rozvoja vidieka²² zdôrazňuje schopnosť miestnych aktérov pomôcť sami sebe. Táto ich schopnosť je základnou podmienkou pre dosiahnutie udržateľného rozvoja miestnej ekonomiky. Schopnosť samoiniciácie rozvoja predpokladá detailné poznanie organizačnej štruktúry vidieckej komunity, poznanie záujmových skupín a procesov ktoré v nich prebiehajú, predpokladá schopnosť riešiť konflikty, mediáciu, vodcovstvo, pochopenie záujmov vlády a dosiahnutie spoločne zdieľanej vízie. Hlavnými nástrojmi v procese budovania kapacít je partnerstvo a prispôsobenie inštitucionálnych štruktúr konkrétnym podmienkam lokality. Komunitne orientovaná teória rozvoja vidieka vyžaduje takú inštitucionálnu štruktúru, ktorá bude zavádzať a reagovať na iniciatívy zdola – nahor, preto prispôsobenie inštitucionálnej štruktúry je zvlášť potrebné kvôli prepojeniu medzi miestnymi, regionálnymi a národnými inštitúciami.

Brydenova²³ **teória potenciálu nemobilných zdrojov** (Bryden, 1998) pri formovaní konkurenčnej výhody vidieckych oblastí vychádza z toho, že rastúca mobilita kapitálu, zručnej pracovnej sily, informácií a ostatných tovarov a služieb v podmienkach napredujúceho globalizačného procesu vytvára nestabilné podmienky pre stratégie rozvoja vidieka. Bryden tvrdí, že konkurenčná výhoda vidieka môže byť budovaná na nemobilných zdrojoch, ktoré nie sú zapojené do globálnej konkurencie.

Na vidieku sa vyskytujú štyri druhy nemobilných zdrojov a to:

- sociálny kapitál,
- kultúrny kapitál,
- environmentálny kapitál,
- kapitál miestnych vedomostí.

Ekonomický rozvoj vidieckych regiónov a komunít podľa tejto teórie závisí od kombinácie hmotných a menej hmotných nemobilných zdrojov a od spôsobu ich vzájomnej interakcie v miestnom kontexte.

²² Komunitne orientovaná teória rozvoja vidieka bola v ucelenej forme publikovaná v dokumente Svetovej banky: „New Path to Social Development: Community and Global Network in Action.“ Washington D.C.

²³ John Marshal Bryden, nar. 1941 v Škótsku, Profesor na Nórskom inštitúte ekonomiky poľnohospodárstva v Oslo

Teória kreatívnej deštrukcie (Schumpeter, 1934) vychádza z faktu, že komparatívne výhody vidieka sa začínajú komodifikovať. Mestské obyvateľstvo túžiace po hodnotách „ideálneho vidieka“ je ochotné za tieto úžitky a služby platiť. Vznikajú tak „dediny obchodujúce s dedičstvom“. Rozvoj takýchto dedín je založený na:

- podnikateľských investíciách,
- spotrebe vidieckeho dedičstva mestským obyvateľstvom,
- a deštrukcii vidieckej idyly.

Východiskovým predpokladom tejto teórie je podnikanie s dedičstvom vidieka, ktoré je možné na základe nostalgickej túžby post moderných spotrebiteľov navrátiť sa k vidieckym koreňom. Výsledkom je rast spotreby vidieckeho dedičstva, čo má za následok rast ziskov vidieckych podnikateľov, ktorí zasa následne reinvestujú do dedín obchodujúcich s dedičstvom. Toto môže viesť ku kumulatívne procesu rastu spotreby a následne k novému kolu investícií. Výsledkom je nadužívanie a deštrukcia vidieckej idyly.

Endogénne teórie rozvoja vidieka sa začali v Európe uplatňovať koncom 70-tych rokov minulého storočia, keď sa pokračujúci proces industrializácie a intenzifikácie sa dostal do rozporu s nasýtením domácich trhov a s ekologickými limitmi (vzrástli problémy poľnohospodárskeho znečistenia a ekologickej degradácie) a s veľkým oslabením schopnosti urbanizovaných oblastí absorbovať nadbytok vidieckej populácie. Narastajúce problémy viedli k nutnosti vytvárania nových prístupov k rozvoju vidieka. Začal sa rozvíjať výskum endogénnych prístupov k rozvoju vidieka založených na predpoklade, že špecifické zdroje oblastí – prírodné, ľudské a kultúrne – sú kľúčom k trvalo udržateľnému rozvoju.

Modely endogénneho rozvoja sú založené hlavne na využití domácich zdrojov, a to hlavne na potenciáli miestnych prírodných zdrojov, ľudských zdrojov, poznatkov, skúseností, miestnych systémov prepájania produkcie so spotrebou a iné. Rozvoj vidieka umožňuje revitalizáciu a dynamizáciu týchto miestnych zdrojov, ktoré by inak mohli upadať alebo by sa mohli stať zbytočnými. Okrem toho pomerne veľká časť príjmov, ktoré sa vytvárajú v regióne práve využívaním miestnych zdrojov, sa realokuje späť do danom území.

Ekonomovia teórií endogénneho rastu veria, že zlepšenie produktivity môže byť prepojené s rýchlejšim pokrokom v inováciách a s vysokými investíciami do ľudského kapitálu. Zdôrazňujú potrebu inštitúcií verejného a súkromného sektora a trhov, ktoré podporujú inovácie, a zabezpečujú priestor pre tvorivosť jednotlivcov. Najvýznamnejším faktorom takto založeného ekonomického rastu je vzdelanie. Teória endogénneho rastu predpokladá pozitívne externality a pretvára efekty rozvoja, pracuje so znalostnou ekonomikou s vysokou pridanou hodnotou, ktorá je schopná rozvíjať a udržiavať konkurenčnú výhodu v rastových priemysloch v globálnej ekonomike.

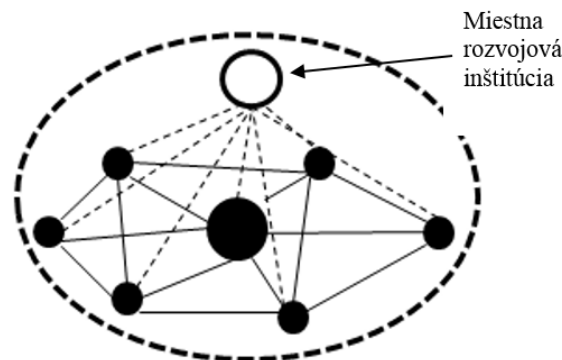
Ide tu hlavne o:

- rozvíjanie miestneho a regionálneho podnikania a vytváranie priestoru pre inovácie,
- podporu rozvoja miestnych a regionálnych firiem,
- využívanie miestneho fyzického a ľudského kapitálu a jeho valorizáciu,
- vytváranie väzieb medzi firmami,
- využívanie aktivít miestnych spoločenstiev a koordinačných schopností podnikateľov miestnej a regionálnej samosprávy.

Hospodársky mechanizmus vstupuje do regiónu ako exogénny faktor štruktúrneho pohybu. Endogénny rozvoj nie je spontánny. Vyžaduje angažovanosť aktérov žijúcich v regióne a koncepčný prístup.

Nástroje endogénneho rozvoja

Endogénny prístup k rozvoju je založený na princípe zdola – nahor, t. j. o zdrojoch rastu, firmách a ich aktivizácii sa rozhoduje na miestnej úrovni. V rozhodovacom a rozvojovom procese sú zahrnutí miestni ekonomickí, politickí a sociálni aktéri. Títo sú organizovaní v sociálnych sieťach a postupujú na základe konsenzom prijatých miestnych rozvojových plánov.

Obr. 53 Schéma vzťahov v endogénnom rozvojovom modeli

Zdroj: vlastné spracovanie

Takýto prístup predpokladá vzťahy založené na dôvere k miestnym autoritám, inovatívnym jednotlivcom a rozvojovým združeniam. Kľúčovým je partnerstvo, skúsenosti a zručnosti miestnych aktérov s rozvojovými aktivitami. Je založený na miestnych zdrojoch, hodnotách vidieka a synergickom efekte rôznorodých aktivít. Je obvyčajne založený na hlbokých a komplexných znalostiach miestnych podmienok, veľmi širokých informačných tokoch a na sieťach miestnych občianskych združení. Miera inštitucionalizácie a formalizácie je obvyčajne nízka. Tento typ rozvoja sa pokúša flexibilne reagovať na vnútorné a vonkajšie zmeny a možnosti, s cieľom chrániť miestne hodnoty a udržiavať ich pre miestnu komunitu.

Výsledný miestny rozvojový systém je veľmi rôznorodý a špecifický, ťažko aplikovateľný v iných podmienkach. Tento prístup je prednostne zameraný na riešenie problémov s nedostatkom zdrojov.²⁴

Výsledkom aplikácie teórií endogénneho rastu v politike rozvoja vidieka bola polarizácia priestoru. Špecifická kombinácia endogénnych faktorov, vrátane lídrov schopných identifikovať tento rozvojový potenciál a aktivizovať ho, sa vyskytuje iba na určitých miestach v priestore. Nie každý vidiecky región disponuje potrebnou koncentráciou finančného a najmä ľudského kapitálu.

Niektoré vidiecke regióny boli úspešné a stali sa konkurencieschopnejšie, avšak vo všeobecnosti procesy degradácie vidieka pokračovali naďalej.

Politika rozvoja vidieka založená na endogénnych rozvojových koncepciách bola úspešná, avšak iba v určitých regiónoch, resp. lokalitách, ktoré disponovali unikátnou kombináciou hmotných a nehmotných faktorov a boli schopné tieto v relevantnom čase aktivizovať. Nepriniesli však rozvojové impulzy pre všetkých. Veľká časť vidieckych regiónov a obcí aj naďalej trpela následkami zaostávania. Ukázalo sa, že vidiecke regióny nedisponujú takým množstvom kapitálu (hmotného i finančného), ktorý by bol schopný sám aktivovať rozvoj. Nemajú ani dosť ľudského kapitálu, ktorý by bol hybnou silou (lídom) rozvoja prostredníctvom ktorého by vedel aktívnejšie získať vonkajšie finančné zdroje pre rozvoj.

5.1.3 Neoendogénne prístupy k rozvoju vidieka

Neoendogénne prístupy k rozvoju vidieka vychádzajú z predpokladu aktivizácie endogénneho potenciálu, avšak s pomocou špecificky definovaných exogénnych vstupov. Zdôrazňujú spoluprácu medzi lokálnymi a externými silami, čím sa dosiahne kontrolovaný proces rozvoja. Tento prístup je založený na teórii priemyselných okrskov, ktorá tvrdí že ekonomické, sociálne a inštitucionálne vzťahy ako aj vnútorné a vonkajšie väzby sú v rozličnom priestore rozdielne. Neoendogénny prístup dáva do vzájomného vzťahu rozvoj vidieka a procesy rastúcej globalizácie, najmä kvôli rýchlym technologickým zmenám v sektore komunikácií a informácií. V tomto meniacom sa globálnom kontexte aktéri na vidieku majú tendenciu byť zahrnutí ako v lokálnych, tak v externých sieťach. Veľkosť, smerovanie a intenzita sietí je však regionálne diferencovaná. Rozvoj vidieka je pokladaný

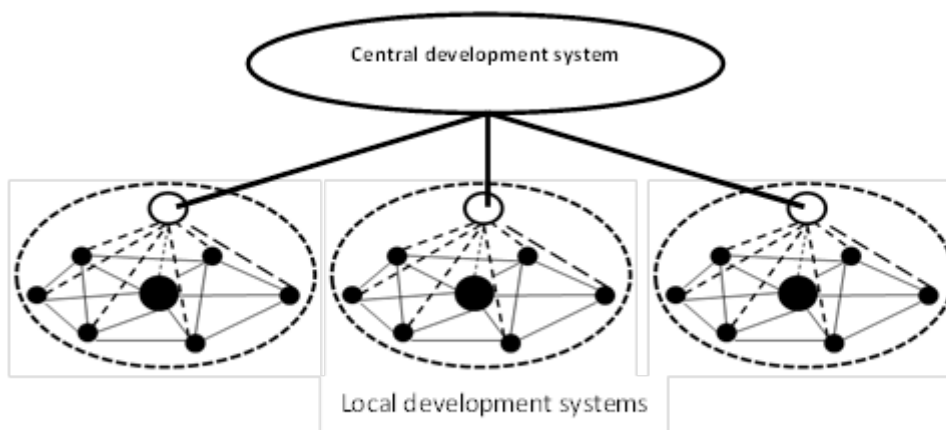
²⁴ Nevýhody vidieka vyplývajúce z nedostatku zdrojov sú výsledkom dlhodobej ekonomickej a politickej závislosti vidieka od urbanistických centier. Úlohu zohráva aj nevhodná ekonomická štruktúra, periférne geografické umiestnenie regiónu, ktoré spôsobuje obmedzenú dostupnosť tovarov, služieb a informácií nachádzajúcich sa v centre. Tieto nevýhody spôsobujú, že vidiecke oblasti majú malú schopnosť produkovať tovary a služby po ktorých je dopyt na globálnych trhoch. Vidiecke oblasti sú finančne, ľudsky aj inštitucionálne poddimenzované.

za zložitú spleť sietí v rámci ktorých sa mobilizujú zdroje a kde kontrola procesov je výsledkom vzájomnej súhry medzi miestnymi a externými silami.

Politika rozvoja vidieka je založená na integrovanom prístupe, ktorý vychádza z podmienok miestnych zdrojov, avšak poskytuje im vonkajšie rozvojové impulzy v súlade s ich možnosťami a potrebami.

Nástroje neoendogénneho modelu rozvoja

Je to integrovaný model, v ktorom centrálny rozvojový systém a miestny heuristický systém navzájom dynamicky spolupracujú. Kontrola, zdroje a zodpovednosť sú rozdelené na rôzne úrovne riadenia systému. Nevyhnutnou podmienkou pre fungovanie tohto modelu je existencia rozvinutých miestnych rozvojových inštitúcií.

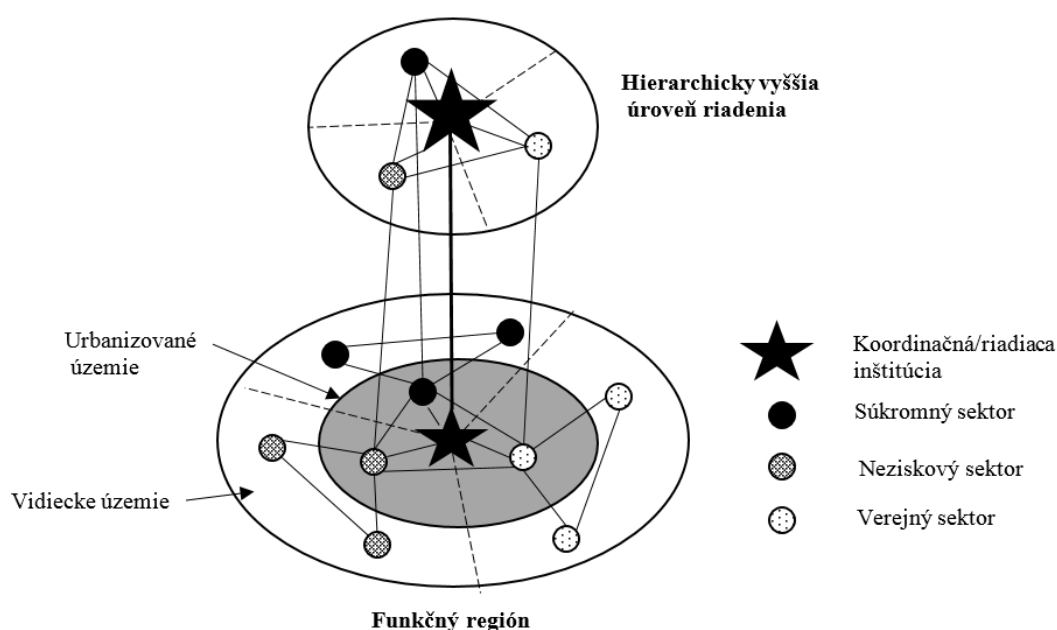
Obr. 54 Schéma vzťahov v neoendogénnom integrovanom modeli
Zdroj: vlastné spracovanie

Neoendogénny model rozvoja je funkčným prepojením exogénnych a endogénnych prístupov k rozvoju. Východiskom je endogénny prístup, ktorý sa zakladá na udržateľnom využití absolútnych a komparatívnych výhod konkrétneho územia. Integrovaný prístup predpokladá zapojenie všetkých relevantných aktérov na území do tvorby integrovaných územných stratégií. Keďže vidiecky priestor je veľmi diverzifikovaný, integrované stratégie vychádzajúce z miestneho územného kapitálu musia byť šité na mieru konkrétneho územia. Relevantným územím je región spojený spoločnými znakmi, záujmami, resp. cieľmi (napr. skupina obcí spojená spoločnou kultúrnou identitou, spoločnými prírodnými danosťami a pod.). V území musí byť vytvorená funkčná sociálna sieť, ktorá uľahčuje komunikáciu výmenu know-how, zdieľanie skúseností a zdrojov. Kľúčovým nástrojom rozvoja je integrovaný strategický rozvojový plán šitý na mieru územia. Keďže ide o rozvojové aktivity, ktoré sú v záujme miestnych aktérov, hlavným zdrojom ich financovania sú vlastné a spoločne zdieľané zdroje miestnych aktérov (finančné, naturálne, intelektuálne). Úlohou centrálnej rozvojovej inštitúcie

je koordinácia rozvojových aktivít medzi regiónmi, finančná, materiálna a informačná podpora pri implementácii strategických plánov.

5.1.4 Neoendogónny územne integrovaný model rozvoja

Neoendogénne prístupy k rozvoju vidieka sa uplatňovali (a dosiaľ sa uplatňujú) v členských štátoch EÚ²⁵ (ale aj v mnohých iných krajinách sveta, napr. USA, Austrália, India, atď.). V mnohých prípadoch zaznamenali úspech v rozvoji územia. Prejavujú sa ale aj nedostatky takéhoto modelu, ktorými sú hlavne vysoké nároky na inštitucionálnu kapacitu, na koordináciu rozvojových aktivít v priestore. Okrem toho, ekonomické a sociálne aktivity v priestore majú tendenciu koncentrovať sa v urbanizovanom priestore.

Obr. 55 Schéma vzťahov v územne založenom integrovanom modeli rozvoja
Zdroj: vlastné spracovanie

Opäť sa dostáva do popredia úloha miest ako pólov rozvoja, ktoré vysielajú rozvojové impulzy do svojho zázemia. Medzi mestom a obcami v jeho zázemí prebieha intenzívna výmena materiálnych, nemateriálnych aj ľudských zdrojov. Mestá a obce v ich zázemí sú prepletené hustou sieťou väzieb, čím tvoria „*funkčný región*“. Ekonomický rozvoj vidieckych obcí nie je možný bez rozvoja ich väzieb na mestské centrá. Neoendogénny územne integrovaný model rozvoja predpokladá, že základnou územnou rozvojovou jednotkou je funkčný región, v ktorom sú vytvorené silné funkčné väzby medzi urbanizovaným centrom a jeho zázemím. Toky energií, materiálov, informácií prebiehajú obojsmerne a sú spoločne zdieľané obyvateľmi urbanizovaných centier aj vidieka. Keďže

²⁵ Neoendogénny integrovaný model rozvoja vidieka sa v členských štátoch EÚ realizuje prostredníctvom nástroja LEADER, ktorý je nástrojom Spoločnej poľnohospodárskej politiky.

podstatou udržateľného rozvoja je synergia, kľúčovou úlohou je účelne zorganizovať tieto toky tak, aby sa dosahoval spoločensky efektívny rozvoj územia.

Ak chceme dosiahnuť udržateľný rozvoj regiónu, musíme do rozhodovacieho procesu zapojiť všetky rozhodovacie a riadiace úrovne. Ide o integrovaný rozvoj, pre úspech ktorého je podmienkou mnohoúrovňové spravovanie územia (multilevel governance).

Mnohoúrovňové spravovanie územia znamená decentralizáciu moci a s tým súvisiacich právomocí, kompetencií a zdrojov medzi relevantných aktérov v území.

V území pôsobia štyri skupiny aktérov ktoré majú zásadný vplyv na jeho rozvoj. Je to verejný sektor, súkromný sektor, občiansky sektor a akademický sektor. Každý z týchto sektorov plní určité funkcie a úlohy, ktorými sa podieľa na rozvoji územia. Koordináciou aktivít a zosúladením záujmov týchto sektorov je možné dosiahnuť synergický efekt, ktorý sa v konečnom dôsledku prejaví na rýchlom raste kvality života.

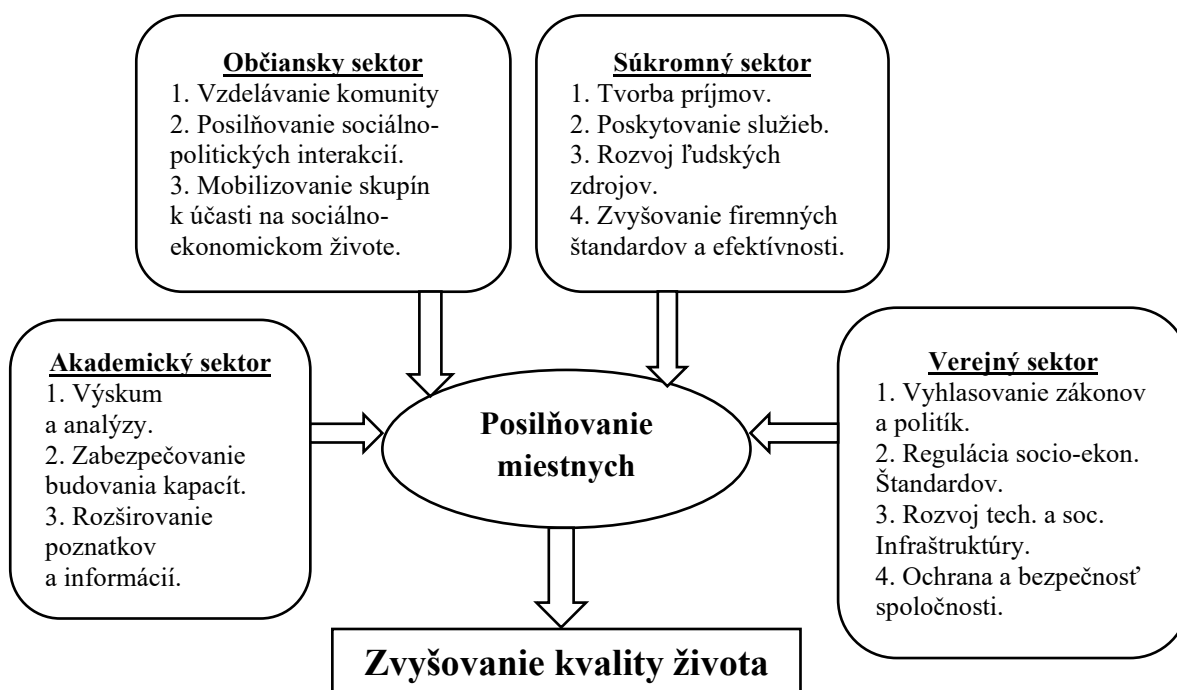
Dosiahnutie udržateľného rozvoja v oblasti kvality života je v podstatnej miere závislé od kvality verejnej správy a jej spolupráce so všetkými zložkami spoločnosti, t. j. od účasti občianskej spoločnosti na rozhodovacích procesoch, ktorými verejná správa prijíma opatrenia.

Mnohoúrovňové spravovanie územia je predpokladom pre jeho integrovaný rozvoj.

Integrovaný prístup k regionálnemu rozvoju predpokladá:

- subsidiaritu – politické akcie a rozhodnutia majú byť uskutočňované z úrovne, ktorá je najbližšia občanom,
- prístup zdola – nahor,
- politiku a projekty vychádzajúce z miestnych podmienok,
- kolektívne rozhodovanie,
- autorita a vplyv sa delí medzi aktérov,
- rozliční aktéri sú zahrnutí do procesu rozhodovania v rozličnom čase.

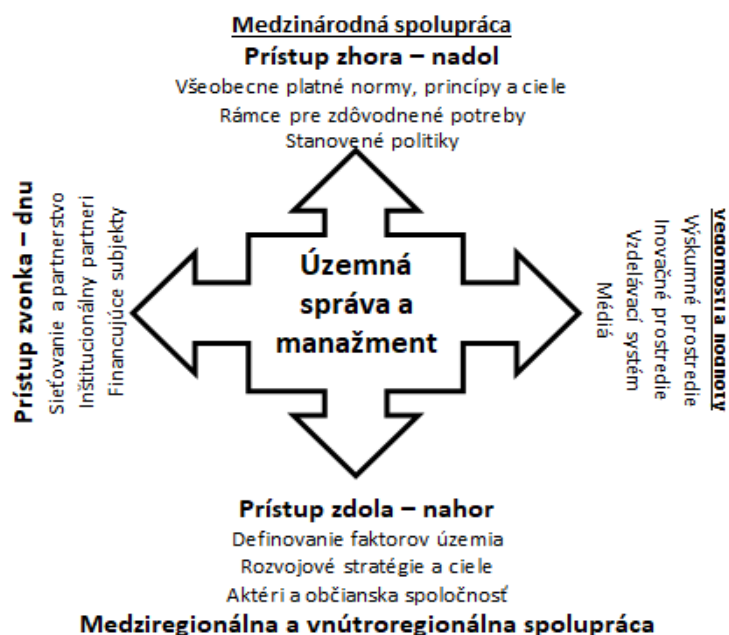
V integrovanom modeli spravovania územia centrálna, regionálna a lokálna inštitúcie navzájom dynamicky spolupracujú. Kontrola, zdroje a zodpovednosť sú rozdelené na rôzne úrovne riadenia systému. Nevyhnutnou podmienkou pre fungovanie tohto systému je existencia rozvinutých miestnych rozvojových inštitúcií.

Obr. 56 Aktéri ich úlohy a ciele viacúrovňového spravovania územia
Zdroj: vlastné spracovanie

Integrovaný prístup je založený na

- územných faktoch;
- prístupe zhora – nadol predstavuje medzinárodnú spoluprácu, čo znamená prijímanie a rešpektovanie všeobecných noriem, princípov, cieľov, podporných politík;
- prístupe zdola – nahor znamená definovanie územných faktorov, vytváranie rozvojových stratégií a cieľov, kooperácia aktérov v území a občianskej spoločnosti;
- prístupe zvonka – dnu predstavuje na jednej strane sieťovanie a spoluprácu inštitucionálnych partnerov a financujúcich inštitúcií, na druhej strane tvorbu vedomostí a spoločných hodnôt prostredníctvom výskumu, inovácií, vzdelávania a médií.

Obr. 57 Vertikálna a horizontálna koordinácia integrovaného manažmentu územia
Zdroj: vlastné spracovanie

Politici reprezentujúci miestnu/regionálnu úroveň sa zameriavajú na procesy zdola – nahor. Definujú stratégie a ciele na základe územne založených faktov (ako sú zdroje a potreby územia, ako aj rozhodnutia manažmentu územia na podporu rozvoja). Obyvateľstvo v území nie je iba účastníkom tvorby stratégie, ale bude aj profitovať na úžitkoch a pridanej hodnote z realizácie stratégie. Je to napr. návratnosť investícií, alebo neustále rastúci medziregionálny a medzinárodný obchod a kooperácia. Okrem aktívnej účasti kľúčových aktérov na tvorbe a implementácii integrovanej stratégie, je dôležitá kontinuita tohto procesu. Preto na národnej, regionálnej aj lokálnej úrovni, musia existovať inštitúcie prostredníctvom ktorých je možné kontinuitu dosiahnuť.

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite koncepčné východiská teórií regionálneho ekonomického rastu aplikované na rozvoj vidieckych regiónov.
2. Ako sa jednotlivé koncepčné prístupy k rozvoju vidieka odrazili v politických nástrojoch a v procese ich praktickej realizácie?
3. Porovnajte pozitíva exogénnych a endogénnych rozvojových prístupov k riešeniu problémov vidieka.
4. Porovnajte negatíva exogénnych a endogénnych rozvojových prístupov k riešeniu problémov vidieka.
5. Aká je podstata a ciele neoendogénnych a neoendogénnych územne integrovaných prístupov k rozvoju územia?

5.2 MIESTNY ROZVOJ

5.2.1 Globalizácia a jej dôsledky na rozvoj vidieka

Hlavnou hnacou silou zmien na vidieku (aj v okolitom svete) je globalizácia. Táto vplýva na ekonomické aktivity, ich štruktúru a vzťahy, na migračné trendy a štruktúru vidieckej populácie, na kultúrne tradície a spôsob manažmentu prírodných zdrojov aj životného prostredia. V dôsledku globalizácie sa väčšina ekonomických aktivít, ale aj politickej moci koncentruje do globálnych miest. Vidiecke oblasti sú vtiahnuté do procesu globalizácie prostredníctvom globálnych potravinových hodnotových reťazcov (Woods, 2017). V týchto reťazcoch sú prepojení výrobcovia a spotrebitelia potravín v rôznych krajinách, ale zahŕňajú tiež procesy spracovania a balenia, ktoré globálne spoločnosti lokalizujú, kvôli redukcii nákladov, do nízkonákladových regiónov. Priestorová del'ba práce v agropotravinárstve sa fragmentuje, čo má významný dopad na vidiek. Oslabovanie lokálnych odbytových reťazcov mení sociálne a kultúrne vzťahy medzi poľnohospodármi a miestnymi komunitami. Potravinárske podniky, ktoré boli lokalizované v blízkosti zdrojov produkcie, zanikli, pretože ich výroba bola presunutá do nízkonákladových regiónov. Príjmy malých farmárov sa znížili, pretože sú vystavovaní konkurencii lacnejšieho importu. Využitie poľnohospodárskej pôdy sa zmenilo, pretože sa na nej začali pestovať komodity s vyššou trhovou hodnotou a exportným potenciálom. V dôsledku globalizácie vzrástla regionálna koncentrácia a špecializácia poľnohospodárskej výroby. Živočišna výroba sa premiestnila do regiónov ktoré ponúkajú nižšie výrobné náklady, ale aj menej prísnu reguláciu životného prostredia a pohody zvierat.

Hoci väčšina poľnohospodárskych podnikov je malých, významná časť hodnotového reťazca v agrobiznise je ovládaná niekoľkými nadnárodnými korporáciami. Sú to biotechnologické firmy, ktoré dodávajú vstupy do poľnohospodárstva (osivá, chemikálie, hnojivá), obchodné reťazce, siete fast-foodov, ktoré nakupujú najväčší podiel poľnohospodárskych produktov. V mnohých prípadoch tieto korporácie vytvárajú strategické aliancie kvôli vertikálnej integrácii, prostredníctvom ktorej ovládajú všetky uzly potravinového hodnotového reťazca. Tým sa poľnohospodárski výrobcovia dostávajú do veľmi nevýhodnej pozície voči korporáciám.

Dôsledkom globalizácie agropotravinárskeho hodnotového reťazca je štandardizácia a unifikácia produkcie, vysoký podiel spracovaných potravín s nepriaznivými dopadmi na pestrosť ponuky a kvalitu potravín. Odpoveďou globálnych korporácií na problémy vznikajúce s odbytom, na rôzne nákupné zvyklosti a preferencie obyvateľstva v rôznych regiónoch je „glokalizácia“. **Glokalizácia** je prispôbovanie sa globálnych a medzinárodných produktov miestnym trhom a spotrebiteľským zvyklostiam. Toto má negatívny dopad na miestnych výrobcov, pretože nadnárodné korporácie, ktoré majú významný podiel na trhu, znižujú ceny výrobkov. Miestne podniky, ktoré sa im snažia

konkurovať, musia znižovať svoje výrobné náklady, čo ich privádza k bankrotu. Monopol globálnych firiem na odbytovom trhu môže v konečnom dôsledku viesť k rastu cien potravín.

Strata ekonomickej sily vidieka sa netýka iba poľnohospodárstva, ale aj ostatných vidieckych odvetví, ako napr. ťažba nerastov, lesníctvo, menšie pracovne intenzívne priemyselné podniky.

5.2.2 Miestny rozvoj

Je to relatívne nový priestorový koncept rozvoja, ktorý sa začal formovať v deväťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia ako reakcia na problémy lokalít (regiónov, miestnej úrovne) v ekonomickej oblasti (kríza tradičných odvetví ekonomiky, rýchle rozširovanie sektorov služieb), v sociálnej oblasti (pretrvávajúca nezamestnanosť, nové formy sociálnej exklúzie), aj v politickej oblasti (decentralitácia kríza welfare štátu, európska integrácia) (Jouen, 2010).

Ucelená teória miestneho rozvoja nie je dosiaľ koncipovaná, vychádza z niekoľkých, endogénnych a neoendogénnych teoretických východísk. Tieto teoretické východiská boli formulované do ucelenejších koncepcií ako napr. teória komunitného rozvoja (Keane and Cinneide, 1986), Mannion, 1996) zdôrazňujúca nevyhnutnosť participatívneho prístupu k rozvoju vidieka. Nevyhnutnosť zakladať rozvoj vidieka na využívaní územných absolútnych výhod formuloval Bryden (1998) v teórii nemobilných zdrojov. Nevyhnutnosť prepojiť rozvoj vidieka na procesy globalizácie prostredníctvom pomocou technologického rozvoja v odvetviach informačných technológií a komunikácií zdôrazňujú neoendogénne teórie (Terluin, 2003).

Miestny rozvoj je metóda ktorá pomáha rozvoju kvality života, podporuje rozvoj jednoduchých ľudí, rozvíja a udržiava miestne zdroje, prekonáva zlyhania trhu, posilňuje kohéziu a umožňuje rozvíjať grass root projekty. Je to holistický koncept zmeny ktorý má ekonomické, sociálne a environmentálne dimenzie a je založený na inováciách v rámci priestoru (Mayer-Stamer, 2009).

Je to dynamický proces, ktorý má vstupy, výstupy a výsledky.

- **Vstupy:** územie, zmysel pre spolupatričnosť, komunita, prístup zdola – nahor, partnerstvo, endogénny potenciál, blízkosť.
- **Výstupy:** miestni beneficianti, svojpomoc, rastúce príjmy a dôchodky, dostupnosť služieb, kvalita, efektívnosť, diverzifikácia, nové metódy, rastúca hodnota lokality.
- **Výsledky:** kolektívne a verejné statky, rozvoj, stratégia, regenerácia, hospodárnosť, budúcnosť, sociálne inovácie, kvalita života, kolektívna inteligencia.

Uskutočňuje sa v **lokalitách** – ohraničenom území s diverzifikovanou štruktúrou, s ekonomicky, sociálne, kultúrne a politicky homogénne, so spoločnou identitou.

Podľa cieľa, ktorý chceme dosiahnuť uplňovaním princípov miestneho rozvoja rozlišujeme:

- **Komunitný rozvoj**, ktorého cieľom je udržateľný sociálny rozvoj všetkých členov komunity, rast kvality života, jej jednotlivých zložiek na komunitnej úrovni. Založený je na kreativite

a individuálnych aj kolektívnych zručnostiach komunity. Dosahuje sa prostredníctvom svojpomoci, solidarity a rovnosti v prístupoch. Metódami pre dosahovanie týchto cieľov je budovanie kapacít, rozvoj zručností a účasť všetkých zainteresovaných na rozvojových aktivitách komunity.

- **Miestny ekonomický rozvoj** je zameraný na tvorbu pracovných príležitostí v komunite. Je založený na spolupráci medzi miestnymi podnikateľmi, miestnou samosprávou, verejnou správou a neziskovým sektorom. Objektom rozvojových aktivít sú miestne podniky. Metódami pre dosahovanie týchto cieľov je rast udržateľnej konkurencieschopnosti založenej na miestnych zdrojoch a inklúzie.

5.2.3 Miestny ekonomický rozvoj

Rozvoj je výsledkom kombinácie makro, mikro a mezopolitiky, kde miestna/regionálna mezodimenzia je miestom, kde sa spájajú ostatné dve. Územie a jeho potenciál endogénnych zdrojov je hlavný zdroj rozvoja. Na mezo úrovni nachádzajú malé a stredné firmy lokálne milieu, ktoré im umožňuje dosahovať kolektívnu ekonomiku z obsahu.

Miestny ekonomický rozvoj (MER) je spoločne cielená aktivita podnikov, miestnych samospráv a ďalších lokálnych skupín, zameraná na dosiahnutie územnej konkurencieschopnosti lokality, pri rešpektovaní princípov udržateľného rozvoja.

Základné charakteristiky MER (Treller, 2014):

- Je to participatívny a inkluzívny proces, v ktorom je zahrnutá široká škála aktérov s rôznymi záujmami.
- Je to prístup zdola – nahor, umožňujúci robiť miestnym ľuďom miestne rozhodnutia o miestnych problémoch.
- Uskutočňuje sa kvôli kvalitatívnemu aj kvantitatívnemu rozvoju životnej úrovne.
- Uskutočňuje sa na ohraničenom území, najčastejšie zadanom politickými hranicami.
- Je zameraný na určité spôsoby ekonomickej stimulácie.

5.2.3.1 Princípy MER

Miestny ekonomický rozvoj je svojpomocná rozvojová stratégia. Jej kľúčovým prvkom je sieťovanie a prístup zdola – nahor. Základné princípy MER sú zameranie na verejný záujem, integrovaný holistický prístup, poskytovanie nenaplnených potrieb komunity, obnova miestnych ekonomických cyklov, budovanie a rozvoj sociálneho kapitálu, rozvoj zameraný na komunitu (Birkhölzer, 2005).

1. Zameranie na verejný záujem

Miestne ekonomické iniciatívy sú založené na silnej miestnej a komunitnej identite a angažovanosti. Svoju lokalitu/komunitu vnímajú ako spoločnú firmu, ako vnútorne previazaný ekonomický systém, ktorého cieľom nie je naplňať individuálne záujmy, ale dosahovať „sociálny zisk“ alebo „komunitný úžitok“ resp. verejný záujem.

2. Integrovaný holistický prístup

Miestny ekonomický rozvoj zahŕňa okrem ekonomickej sféry (ponuka tovarov a služieb) aj ponuku environmentálnych služieb, sociálnych a kultúrnych aktivít. Je to cyklický proces produkcie a reprodukcie. Každá lokalita má obmedzenú reprodukčnú kapacitu ktorá je tvorená environmentálnymi, fyzickými sociálnymi a kultúrnymi zdrojmi. Ak sú tieto zdroje využívané bez reinvestovania do ich obnovy, tak miestna ekonomika sa stáva neudržateľnou. Primárnym a všeobecným cieľom miestneho ekonomického rozvoja teda musí byť obnova a udržanie reprodukčnej kapacity miestnych zdrojov.

3. Poskytovanie nenaplnených potrieb

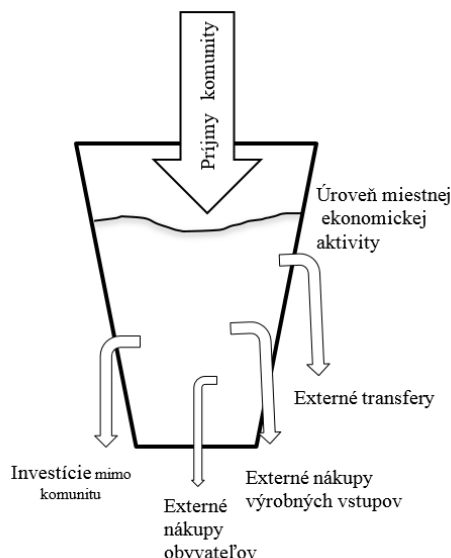
Zmysel všetkých ekonomických aktivít je zabezpečovať nenaplnené potreby ľudí. MER je zameraný na dopyt prostredníctvom identifikovania a poskytovania tzv. nenaplnených potrieb. Nedostatočne naplňané potreby na vidieku, ktoré tvoria nevyužitý (skrytý) potenciál ekonomického rastu komunit možno zhrnúť nasledovne:

- poskytovanie základných potrieb ako sú potraviny a bývanie,
- decentralizované a nízko kapacitné technológie zabezpečujúce komunitám energiu, dopravu, zásobovanie vodou a likvidáciu odpadov,
- všetky druhy služieb by mali byť v bezprostrednej blízkosti,
- miestne kultúrne aktivity a kultúrne dedičstvo,
- ochrana životného prostredia, prevencia a obnova,
- služby miestnej infraštruktúry.

4. Obnova miestnych ekonomických cyklov

Všetky vyššie uvedené aktivity nemôžu byť uskutočňované jednotlivo a izolovane, ale spoločne, ako integrovaný celok. Významným opatrením je sledovanie toku peňazí v rámci lokality resp. komunity. Koľko prostriedkov priteká dovnútra komunity, koľko a čo sa stane medzi tým. Aby sa obnovili miestne ekonomické väzby a cykly, financie musia cirkulovať vo vnútri komunity v čo najväčšej miere (Ward a Lewis, 2002).

Miestnu ekonomiku môžeme prirovnať k sudu, ktorý je deravý. Do suda pritekajú peniaze v podobe príjmov z predaja tovarov a služieb, transferov zo štátu, miezd obyvateľov zamestnaných mimo lokality. Všetky tieto príjmy zvyšujú celkovú úroveň blahobytu v komunite. Jej úroveň je daná úrovňou hladiny v sude. Dierami v sude odtiekajú z komunity peniaze v podobe výdavkov na externé nakupované tovary a služby, daní, mimo lokality investovaných úspor domácností a ziskov firiem. S rastúcimi výstupmi financií z miestnej ekonomiky klesá hladina ekonomickej aktivity v nej, čo následne vyvoláva pokles úrovne blahobytu v komunite.

Obr. 58 Deravý sud lokálnej ekonomiky

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Ward & Levis (2002)

Z obrázku vyplýva že:

- 1) Komunita je bezprostredne prepojená so zvyškom sveta prostredníctvom vstupov a výstupov v podobe príjmov, tovarov a služieb, surovín, pracovných príležitostí, výdavkov, investícií, ziskov, informácií, atď.
- 2) Komunita používa zdroje na produkciu výstupov kvôli ich predaju. Tieto zdroje získava buď miestne, alebo ich nakupuje mimo komunity.
- 3) Rozsah ekonomickej aktivity v komunite (výška hladiny v sude) závisí od veľkosti vstupov do komunity zvonka, od výstupov v podobe výdavkov mimo komunitu a od množstva zdrojov, ktoré sú používané na produkciu výstupov v komunite.
- 4) Úroveň miestnej ekonomiky závisí od pomeru vstupov do ekonomiky komunity a výstupov z nej.

Štruktúra a dynamika komunitnej ekonomiky je charakteristická zložitou sieťou vzťahov medzi domácnosťami, firmami, miestnou samosprávou a všadeprítomným životným prostredím. Komunitná ekonomika obsahuje toky tovarov, služieb, maloobchodného predaja, produkcie s vysokou pridanou hodnotou, investičných fondov, príjmov, daňových výnosov a výdavkov verejného sektora a ďalších ekonomických tokov. Čím je miestna ekonomika diverzifikovanejšia a integrovanejšia, tým je väčší počet vnútroodvetvových a iných vzťahov. Čím je hustejšia sieť vzťahov a prepojení, tým väčší objem príjmov obieha v rámci ekonomiky. Miestna ekonomika nie je izolovaný, uzavretý systém, ale je prepojená sieťou väzieb so svojim okolím, národnými aj globálnymi trhmi. Nie všetky výstupy mimo miestneho ekonomického systému sú pre tento systém unikmi (nevyužitými zdrojmi). Za úniky (nevyužité možnosti) môžeme považovať: externé nákupy takých tovarov a služieb, ktoré by mohli byť produkované miestne v rovnakej, alebo lepšej kvalite a cene, predaj nespracovaných surovín, ak v rámci komunity existuje know-how a potenciálny trh tovarov a služieb s vysokou pridanou hodnotou. Rast úrovne miestnej ekonomiky a tým aj životnej úrovne jej občanov je možné dosiahnuť minimalizáciou únikov zdrojov zo systému.

Rast úrovne miestnej ekonomiky a tým aj životnej úrovne jej občanov je možné dosiahnuť minimalizáciou únikov zdrojov zo systému a dosiahnutím multiplikačného efektu. Efekt multiplikácie nastane, keď zmena vo výdavkoch spôsobí neproporcionálnu zmenu v celkovom dopyte.

Napr. ak vláda „prileje“ do ekonomiky viac peňazí prostredníctvom budovania diaľnic, zvýšia sa príjmy firiem ktoré diaľnice budujú. Firmy si musia najat' viac pracovníkov, ktorým môžu vyplácať vyššie mzdy.

Multiplikačný efekt funguje aj na regionálnej a lokálnej úrovni.

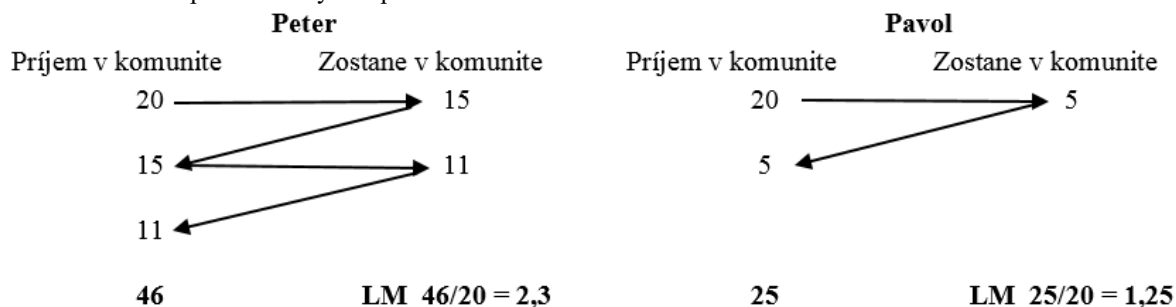
Príklad: Dvaja bratia, dvojčičky Peter a Pavol dostali od tety Anny na meniny po 20 EUR.

Peter:

Kúpil si v neďalekom nákupnom centre za 5 Eurá čokoládu, a za 15 Eur si dal v miestnej cukrárni zmrzlinový pohár, zákusok a limonádu. Majiteľka cukrárne hneď poslala svojho syna aby sa nechal naproti u kaderničky ostrihať za 7 Eur. Za zvyšné 4 Eur si dala v miestnom bistro obed a 4 Eur si odložila na blízku sa súťaž kaderničok.

Pavol:

Objednal si elektronickú hračku za cez internet za 15 Eur a zvyšných 5 Eur minul v miestnej cukrárni. Miestna cukrárka si za 5 EUR nakúpila suroviny v supermarkete.

Peter väčšinu svojich peňazí minul v miestnej komunite, pričom sa tieto peniaze v komunite obrátili ešte dva krát. Petrov lokálny multiplikátor (LM) je 2,3 čo znamená, že každé jeho vynaložené euro prinieslo pre komunitnú ekonomiku ďalšie 1,3 euro. Pavol minul väčšinu svojich peňazí externe, pričom jeho peniaze sa v ekonomike komunity obrátili jeden krát. Jeho lokálny multiplikátor má hodnotu 1,25. Každé Pavlom vynaložené euro prinesie miestnej ekonomike ďalších 0,25 eur.

Lokálny multiplikátor je jednoduchý nástroj, pomocou ktorého môžeme zistiť, ako peniaze kolujú v miestnej ekonomike, a ako sa využívajú. LM je významným ukazovateľom efektívnosti utrácania verejných peňazí, mala by ho sledovať vláda aj miestna samospráva. V chudobnejších regiónoch/komunitách bývajú štátne zariadenia (školy, zdravotnícke zariadenia, dodávatelia služieb) najbohatšími inštitúciami. Štátni zamestnanci sú tu významnými rozvojovými hráčmi. Efektívne vynakladanie verejných zdrojov je tu preto veľmi dôležité.

LM je významnou informáciou aj pre podnikateľov a neziskový sektor. Ak sa napr. súkromná firma usiluje získať štátne dotácie, tak schopnosť jasne preukázať a kvantifikovať jej prínos pre komunitu/región, je výhodou.

Komunita a jednotlivcom poskytuje LM informáciu, akým spôsobom ovplyvňujú podnikatelia, vláda, či miestna samospráva, miestnu komunitu.

Spracované podľa:

Kutáček, S., (2007) Penězům na stopě, Trast pro ekonomiku a společnost, 2007, ISBN 978-80-254-1690-7, <https://docplayer.cz/336453-Lm3-penezum-na-stopce-mereni-vaseho-dopadu-na-mistni-ekonomiku-pomoci-lm3.html>

Ward B. Lewis J. (2002). Plugging the Leaks. New Economic Foundation. UK , 2002. ISBN 1 899407 52 9. <https://www.slideshare.net/led4lgus/plugging-the-leaks-making-the-most-of-every-pound-that-enters-your-local-economy>

5. Budovanie a rozvoj sociálneho kapitálu

Ak máme dostatok fyzického alebo finančného kapitálu, nie je väčší problém s rozvojom. Ale lokality a územia v ekonomickej kríze ich majú obyčajne nedostatok. Preto najvýznamnejším zdrojom pre miestny ekonomický rozvoj sú miestni obyvatelia s ich schopnosťami, vedomosťami, zručnosťami a vzťahmi. MER je o mobilizovaní nevyužitých zdrojov miestnych ľudí a ich navrátení do reprodukčného procesu.

Úroveň sociálneho kapitálu meriame nasledujúcimi indikátormi:

- úroveň dôvery medzi obyvateľmi komunity alebo organizácie, ako aj medzi členmi komunity a jej lídrami,
- rozsah a kvalita reciprocity, t. j. vzťahy na báze vzájomnej pomoci a spolupráce medzi členmi komunitných organizácií,
- existencia kvalitných všeobecne akceptovaných pravidiel a zvyklostí správania sa medzi členmi komunity ako aj voči novopristaňovalcom a návštevníkom,
- pozitívna identifikácia sa s komunitou a rešpektovanie komunitných organizácií,
- rozvinuté formálne aj neformálne sociálne siete,
- kvalitné informačné kanály v rámci aj mimo komunitných organizácií.

6. Rozvoj zameraný na komunitu

V mnohých lokalitách je sociálny kapitál nerozvinutý, oslabovaný mnohými vnútornými konfliktami alebo ekonomickou depresiou. V takýchto prípadoch nebude MER úspešný, ak sa sociálny kapitál, najmä dôvera znovu nevybuduje. Obnovenie siete sociálnych vzťahov môže byť dôležitejšie, alebo dokonca nevyhnutná podmienka k prebudovaniu fyzickej infraštruktúry. Preto proces miestneho ekonomického rozvoja má začínať nie ekonomickými aktivitami, ale aktivitami zameranými na budovanie kapacít a budovanie vzťahov v komunite.

5.2.3.2 Predpoklady pre implementáciu MER

Pre implementáciu MER v praxi je potrebné, aby boli vytvorené nevyhnutné predpoklady, bez ktorých tento proces nebude úspešný (Ward, Lewis, 2002). Ide o:

- vytvorenie aktivizujúceho prostredia,
- angažovanú účasť rozvojových aktérov,
- participatívne plánovanie,
- vytvorenie zodpovedajúceho právneho prostredia,
- zabezpečenie financií a zdrojov pre MER,
- pripravenosť komunity na MER.

1. Aktivizujúce prostredie pre MER

MER je postavený na ekonomickom, sociálnom, environmentálnom a inštitucionálnom pilieri. Tieto štyri piliere vytvárajú aktivizujúce prostredie a rámcujú podmienky pre realistické a praktické ciele. Relatívne silné alebo slabé stránky týchto pilierov MER podporujú, alebo tlmia rast celkovej prosperity komunity. Aktivizujúce prostredie hrá významnú úlohu pri rozhodovaní o tom čo je realistické a uskutočniteľné pri praktickej realizácii MER.

- **Ekonomický pilier MER** – sú to ekonomické podmienky a príležitosti,
 - konkurencieschopnosť a konkurenčné výhody,
 - podnikateľská aktivita,
 - charakter podnikov, zameranie a spôsob ich rozvoja,
 - zamestnanosť a príjmy,
 - pracovné a kapitálové trhy,
 - blízkosť trhov a ich dostupnosť.
- **Sociálny pilier MER** – úroveň sociálneho rozvoja a sociálneho kapitálu,
 - občianska spoločnosť,
 - kultúra a vzdelávanie,
 - zdravie, sociálne zabezpečenie, bezpečnosť,
 - rodová rovnosť.
- **Environmentálny pilier MER** – environmentálna kvalita a udržateľnosť,
 - pôda, vzduch, voda, ich kvalita a množstvo,
 - regulácia životného prostredia, zaužívané spôsoby ochrany,
 - „zelené alternatívy“ a príležitosti.
- **Inštitucionálny pilier MER** – inštitucionálna štruktúra a jej právomoci,
 - systém vládnutia a spravovania územia,
 - nástroje na podporu MER,
 - legislatíva na podporu MER,
 - transparentnosť a zodpovednosť.

2. Angažovaná účasť rozvojových aktérov

Pre vytvorenie a implementáciu efektívnej rozvojovej stratégie MER, je veľmi dôležité, aby sa na jej tvorbe aktívne a zaangažovane zúčastňovali rozvojoví aktéri. V procese tvorby rozvojovej stratégie musia byť úmerne a spravodlivo zastúpení všetci relevantní rozvojoví aktéri. Každá skupina aktérov prináša do rozvojového procesu svoje špecifické skúsenosti, zručnosti a zdroje. V procese spolupráce aktérov pri dosahovaní spoločného cieľa sa vytvára atmosféra dôvery. Výsledkom je ochota aktérov pre dlhodobú formálnu spoluprácu verejného, súkromného a neziskového sektora na MER. Veľmi dôležitým krokom je správne identifikovať rozvojových aktérov a dosiahnuť ich angažovanosť v procese MER.

Typickými rozvojovými aktérmi v MER sú:

➤ **Verejná správa**

- volení zástupcovia,
- pracovníci miestnej samosprávy,
- zástupcovia miestnych/regionálnych/národných inštitúcií, najmä tých, ktoré sa špecificky zaoberajú plánovaním a implementáciou ekonomického rozvoja,
- ostatné vládne agentúry,
- univerzity, stredné školy a výskumné inštitúcie.

➤ **Súkromný sektor**

- veľké podniky a korporácie,
- malé, stredné a mikropodniky, vrátane samostatne podnikajúcich osôb,
- developeri zaoberajúci sa rozvojom bývania, prípravou priestoru pre priemyselný rozvoj a rozvoj služieb,
- banky, poisťovne a iné finančné inštitúcie,
- agentúry na podporu podnikania, podnikateľské zväzy, združenia podnikateľov, klastre a pod.,
- obchodné a priemyselné komory a ostatné podnikateľské združenia.

➤ **Neziskový a občiansky sektor**

- komunitné organizácie poskytujúce služby,
- miestne školy a kluby,
- organizácie a združenia reprezentujúce špecifické záujmy komunity a ko napr. mládež, zdravotne či mentálne postihnutý, marginalizované skupiny,
- organizácie/združenia zamerané na špecifické aspekty MER, napr. environmentálne problémy, problémy rodovej rovnosti a pod.,
- odborové organizácie a ostatné profesionálne združenia.

3. Participatívne plánovanie

Participatívne plánovanie je proces, v ktorom sú zainteresovaní zástupcovia všetkých rozvojových aktérov v území. V procese participatívneho strategického plánovania je jednoduché vytvoriť pracovnú skupinu, ktorá adekvátne reprezentuje všetky aspekty MER. Každá komunita má špecifickú štruktúru miestnych podmienok, ktoré vplyvajú na MER. Preto počet členov pracovnej skupiny, jej štruktúra a miera zaangažovanosti aktérov je pre každú komunitu rôzna. Participatívne plánovanie musí zabezpečiť že:

- V procese plánovania sa dosiahne že sa budú zohľadňovať protichodné záujmy aktérov. Predkladá to facilitovať a podporovať postupnú koordináciu protichodných záujmov, nie presadzovať vopred dohodnuté jednostranné akcie.

- Aktéri zapojení do procesu plánovania musia byť informovaní, kompetentní a schopní pracovať v spoločnom záujme.
- Dohodnúť sa na organizovaní procesu plánovania. Proces participatívneho plánovania nie je lineárny. V jeho priebehu sa vyskytujú rôzne problémy, želania aj možnosti riešení. Zahŕňa procesy vyjednávania o možných riešeniach a hľadania všeobecného konsenzu.

Úžitky z participatívneho plánovania sú nasledovné:

- Posilňuje zmysel pre zodpovednosť za spoločné vlastníctvo a za projekty uskutočňované v komunite.
- Napomáha lepšie pochopenie problémov MER a jeho zložitosť.
- Dosahuje sa medzisektorové previazanie priorít.
- Nasmerováva široký rozsah rôznych pohľadov a myšlienok do konzistentného rámca vyúsťujúceho do spoločných akcií.
- Zvyšuje kompetentnosť aktérov.
- Garantuje udržateľnú implementáciu konsenzom dohodnutých stratégií.

4. Právne prostredie

Právne prostredie je významným faktorom MER aktivizujúceho prostredia. Predstavuje veľké množstvo politík, regulatívov, programov a služieb, ktoré sú nariaďované a administrované na rôznych úrovniach vládnutia. Absencia podporného právneho prostredia môže znemožniť aj najviac žiadané ekonomické príležitosti na rozvoj.

5. Zabezpečenie financií a ostatných zdrojov pre MER

Financie a ostatné zdroje sú prvou a kľúčovou témou pri rozhodovaní sa o začatí procesu MER v komunite. V procese MER riešime dve línie financovania:

- financovanie procesu tvorby, implementácie a manažmentu aktivít MER (základné financovanie),
- financovanie individuálnych aktivít ktoré sú súčasťou programu (financovanie programu).

Tab. 12 Zdroje a formy financovania miestneho ekonomického rozvoja

Úroveň financovania	Formy financovania						
	Granty	Príspevky	Majetková účasť	Pôžičky	Vecné plnenie	Sponzoring	Dobrovoľníctvo
Nadnárodné	■						
Národné zdroje	■	■			■	■	
Regionálne zdroje	■	■			■	■	
Miestne zdroje		■			■		
Zdroje súkromného sektora		■		■	■	■	■
Zdroje neziskového sektora	■			■	■	■	■
Ostatné zdroje (jednotlivci)			■		■	■	■

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Treller (2014)

Udržateľný MER má byť viaczdrojovo financovaný, zdroje majú byť adekvátne potrebám a vybilancované. K zdrojom MER patria okrem financií aj ľudské zdroje, infraštruktúra a technológie. Vzhľadom k tomu, že MER je dlho trvajúci proces, vyžadujúci veľké nasadenie ľudských zdrojov, infraštruktúry, marketingu, mnoho kumúnit sa zameriava na krátkodobé plánovanie a ročné vyhodnocovanie výsledkov. Nedostatočne zabezpečené základné financovanie MER spôsobuje závislosť celého procesu od politického cyklu, pokles miery zaangažovanosti miestnych rozvojových aktérov, a ich orientáciu na zabezpečenie si vlastných bezprostredných potrieb. Zdroje základného financovania majú mnoho foriem a úrovní a závisia od miestnych podmienok. Formy základného financovania MER sú rôzne granty, príspevky, majetková účasť, pôžičky, vecné plnenie, sponzoring, dobrovoľníctvo. Úrovně financovania sú národné zdroje, regionálne zdroje, miestne zdroje, súkromné zdroje, zdroje neziskových organizácií, ostatné zdroje (napr. jednotlivci).

6. Pripravenosť komunity na MER

Skôr ako začneme s procesom MER, je potrebné identifikovať, či komunita je dostatočne pripravená na tento proces. Komunita musí mať nevyhnutné prostriedky potrebné k MER, ako je dostatok zdrojov, príležitosti a konkurenčné výhody. Musí však tiež mať správny postoj k rozvoju, zaujatie, nadšenie, vodcov, teda celá klíma v komunite musí byť prorozvojová.

Faktory pripravenosti komunity na rozvoj sú nasledovné:

- existujúca stratégia MER,
- organizačná kapacita komunity,
- pripravenosť komunity prijímať inovácie,
- kvalita života – schopnosť komunity prepojiť stratégie MER s rastúcou kvalitou života,

- vzdelávanie – existencia kvalitných vzdelávacích a rozvojových inštitúcií,
- vodcovstvo a tímová práca – existencia vodcov v komunite, ktorí sú schopní a ochotní viesť MER. Tímový duch v komunite,
- celkový prístup k rozvoju a schopnosť využívať príležitosti,
- zdroje financovania – dostatočný prístup miestnych podnikateľov k finančným zdrojom,
- služby pre podnikateľov – pozitívne miestne podnikateľské prostredie. Podpora podnikateľov municipalitou.

5.2.3.3 Úloha samosprávy v MER

Bohatstvo v komunite vytvárajú úspešné podniky a fungujúce verejno – súkromné partnerstvá. Podniky k dosiahnutiu úspechu potrebujú pozitívne podnikateľské prostredie.

Pri tvorbe priaznivého podnikateľského prostredia hrá kľúčovú úlohu miestna samospráva. MER je vo svojej podstate partnerstvo medzi podnikateľským sektorom, záujmami komunity a miestnou samosprávou. Miestna samospráva má v procese MER iniciačnú, líderskú a koordinačnú funkciu.

V tomto procese:

- **Iniciuje proces strategického územného plánovania**
Budovaním infraštruktúry a poskytovaním verejných služieb na podporu podnikateľov, a vytváraním miestnych rozvojových stratégií.
- **Integruje neformálnu ekonomiku** do miestneho rozvojového systému.
Vtiahnutím aktérov neformálnej ekonomiky do procesu strategického plánovania, ako aj poskytovaním spoločenskej podpory.
- **Podporuje MER a tvorbu pracovných miest**
Vytváraním stabilných a bezpečných podmienok pre podnikateľov podporuje vytváranie pracovných miest.
- **Rozvíja spoluprácu medzi mestom a vidiekom**
Spolupráca medzi mestom a vidiekom umožňuje rozvíjať regionálnu výrobu a spotrebu, podporovať regionálne trhy potravín a vytvárať regionálne potravinové systémy.

K podpore MER má miestna samospráva sústavu nástrojov, ktoré využíva v rôznych situáciách v rôznej miere. Ježek a Ježková (2018) uvádzajú nasledujúce nástroje.

Tab. 13 Prehľad nástrojov komunálnej podpory miestneho ekonomického rozvoja

Skupina nástrojov	Konkrétne nástroje
Technická infraštruktúra	- dopravná a telekomunikačná infraštruktúra, - technická infraštruktúra (energie, voda, plyn, kanalizácia, atď.), - zainvestovanie podnikateľských priemyselných plôch, vytváranie priemyselných parkov, inovačných centier, inkubátorov, atď.,
Pozemková politika a politika nakladania s nehnuteľnosťami	- vykupovanie pozemkov a nehnuteľností (vytváranie rozvojových plôch), - zvýhodnené prenájmy, - revitalizácia priemyselných areálov a ladom ležiacich plôch,
Územné plánovanie a stavebný poriadok	- vytlačanie priemyslu a priemyselných plôch na okraj obcí, - prispôbovanie stavebného konania požiadavkám podnikateľských subjektov, - v územných plánoch vyčleňovanie plôch využiteľných na podnikateľské účely,
Finančná pomoc a politika daní a poplatkov	- subvencie (napr. formou lacných pozemkov), - poskytovanie a sprostredkovanie pôžičiek a úverov, - poskytovanie záruk za pôžičky a úvery,
Propagácia	- podpora všeobecného povedomia o podnikateľských subjektoch, - prezentácia na regionálnych a nadregionálnych akciách, - poradenská pomoc podnikom ktoré majú záujem v obci investovať, - vytváranie pozitívneho imidžu o obci u miestnych podnikateľov a občanov,
Mäkké lokalizačné faktory	- starostlivosť o celkový vzhľad a atraktivitu obce, - rozvoj sociálnej infraštruktúry (bývanie, vzdelávanie, voľný čas, atď.),
Informácie a poradenstvo	- pravidelné informovanie podnikov o stratégii rozvoja obce, - podpora nových technológií a inovácií, - poradenstvo zamerané na možnosti podpory podnikania,
Skvalitnenie správnych činností	- transparentnosť, plánovitosť a spoľahlivosť pri rozhodovaní o budúcnosti obce, - flexibilita a otvorenosť samosprávy k žiadostiam podnikateľských subjektov, - znalosť problematiky o ktorej sa rozhoduje,
Ostatné opatrenia	- uprednostňovanie miestnych firiem pri zadávaní zákaziek, - prenášanie záujmov podnikateľov a občanov do rozvojových stratégií obce, - minimalizácia zákazov a príkazov,

Zdroj: Ježek, J., Ježková, R., (2018)

5.2.3.4 Príklady úspešného rozvoja marginalizovaných obcí

Miestny ekonomický rozvoj je v každom konkrétnom území špecifický proces. Každé územie má špecifické prírodné podmienky aj štruktúru ľudských zdrojov, vlastnú históriu. Nie je možné jednoznačne povedať, ktoré rozvojové faktory územia sú dôležité a ktoré menej dôležité. Veľkosť územného kapitálu je významným faktorom, avšak v praxi nachádzame mnoho príkladov úspešného rozvoja málo rozvinutých, marginalizovaných regiónov a obcí.

Príklad rozvoja marginalizovanej obce s využitím sociálneho kapitálu

Prípadová štúdia obce Spišský Hrhov

Obec Spišský Hrhov leží na úpätí Levočských Vrchov, v historicky atraktívnom území, pri ceste I. triedy medzi mestami Levoča a Spišské Podhradie. Jej dobrá dopravná poloha je umocňovaná blízkosťou významného regionálneho centra Poprad (33 km), Prešov (50 km), ako aj relatívna blízkosť centra nadregionálneho významu Košice (86 km). Ekonomická úroveň regiónu, v ktorom sa obec nachádza patrí k najnižším na Slovensku a v obci žije silná rómska komunita. V roku 2019 mala obec 1665 obyvateľov. Týmto počtom sa zaraďuje v rámci vidieckych obcí Slovenska medzi stredne veľké obce. Zaujímavá je však dynamika vývoja obyvateľstva v obci. Od roku 2000 počet obyvateľov v obci takmer zdvojnásobil. V obci so silnou rómskou menšinou by to nebolo nič výnimočné, ak by súbežne s rastom počtu obyvateľstva významne nerástla aj kvalita života v obci. Z hľadiska technickej infraštruktúry a technickej vybavenosti môžeme obec označiť ako modernú a kvalitne zabezpečenú. V kontexte regiónu je jej úroveň nadštandardná. Okrem kvalitných miestnych komunikácií, kvalitných inžinierskych sietí je obec kompletne odkanalizovaná, s vlastným vodným hospodárstvom, zdrojom pitnej vody a vlastnou ČOV. Obec je kompletne plynofikovaná s dostatočujúcimi energetickými sieťami. V roku 2011 bola ukončená komplexná revitalizácia centra obce, vďaka ktorej sa obec môže popýšiť nie len kvalitou a polyfunkčnosťou infraštruktúry, ale aj jej estetickým vzhľadom (osvetlenie, chodníky, verejné priestranstvá a pod.). Zdravotná starostlivosť o obyvateľov obce je zabezpečená zdravotníckymi zariadeniami v meste Levoča, Poprad, Spišská Nová Ves, prípadne Krompachy a Prešov.

V obci je vybudované komunitné centrum, ktoré poskytuje priestor pre vzdelávanie najmä rómskej komunity, ale aj pre ostatných občanov. Obec poskytuje sociálne poradenstvo a opatrovateľskú službu. Nachádza sa tu materská škola a základná škola, ktorá je spádovou pre okolité obce. Počet žiakov materskej aj základnej školy neustále rastie z dôvodu rastu počtu detí, ale aj preto, že škola je atraktívna svojou vybavenosťou (jazyková a počítačová učebňa, ihrisko, letné kino, záhrada, dielňa, telocvičňa), ale aj svojimi aktivitami, ktoré vedú žiakov k uvedomenému vzťahu k prírode, životnému prostrediu, ale aj k sociálnemu správaniu. Obec zriadila základnú umeleckú školu a poskytla podmienky pre súkromné pedagogicko-diagnostické centrum.

Nachádza sa tu reedukačné centrum, ktoré je v pôsobnosti krajského úradu. Obec vlastní sociálne byty ktoré prenajíma sociálne slabším rodinám. Podľa sčítania obyvateľstva, domov a bytov 2011 sa tu nachádza 341 bytov, z čoho 111 (32,5 %) bolo postavených po roku 1990. Takémuto vývoju bytovej výstavby môžu konkurovať iba obce v suburbanizovanom zázemí Bratislavy. Vysoká ponuka stavebných pozemkov za relatívne nízke ceny a vysoká úroveň vybavenosti robia obec veľmi atraktívnou pre bývanie.

Ako sa z ničím výnimočnej obce stala obec výnimočná svojím búrlivým rozvojom, z ktorého neťaží len pár jednotlivcov ale celá komunita? Jej úspešná anabáza je založená na komunitných lídroch a na úspešnom aktivovaní sociálneho kapitálu komunity. Začalo sa to v roku 2001, keď nové vedenie obce chcelo spracovať nový strategický rozvojový dokument – program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce. Pretože v tejto činnosti nebolo zbehlé, pozvalo si na pomoc expertov. Hlavný poznatok, ktorý miestni lídri získali v spolupráci s expertmi bol, že úspech obce je determinovaný silou sociálneho kapitálu v obci. Od líderských schopností obecného zastupiteľstva, ich kapacity a zainteresovanosti, ale najmä od atmosféry dôvery v obci, ochoty občanov spolupracovať na spoločných cieľoch, nadšenia pre vec, aktívnej účasti na spoločných rozvojových projektoch. Spracovávanie strategického rozvojového dokumentu bolo príležitosťou začať budovať sociálny kapitál v obci. PHSR sa v obci vytváral (a naďalej vytvára) participatívnym spôsobom. Do procesu plánovania zapája všetkých rozhodujúcich aktérov. Priority sú identifikované predovšetkým na plánovacích stretnutiach, kde sa ľudia vyjadrujú, čo by v obci chceli mať. Musí to byť naviazané na reálne zdroje, to zn. na miestne zdroje ktoré tu existujú. Napr. ľudia chceli kúpalisko s teplou vodou. Keďže v okolí nie sú termálne pramene, tak postavili kúpalisko s vyhrievanou vodou, pričom vyhrievané je biomasou, ktorú sami získavajú z miestnych zdrojov. Po dobrej skúsenosti s tvorbou PHSR obec našla ďalšie nástroje ako udržať vysokú úroveň aktivity v obci. Obecný úrad, aj celé obecné zastupiteľstvo je otvorené návrhom, názorom a požiadavkám občanov. Starosta a obecný úrad vždy hľadá cesty ako nápad realizovať²⁶. Existujúce dobré neformálne vzťahy medzi jednotlivými členmi sociálnej siete vytvorili dobré predpoklady pre vyššiu úroveň spolupráce rozvojových aktérov v obci. Obec usporiada viacero pravidelných aj jednorazových kultúrnych aj spoločenských podujatí. Najvýznamnejším podujatím s regionálnym presahom je festival „Hrhovske čuda a zabaviska“. Ide o ojedinelý, originálny a veľmi obľúbený festival, ktorého cieľom je stretnúť sa, zabaviť, utužovať vzťahy aj originálne zviditeľňovať obec. Festival sa usporadúva od roku 2003 a každoročne na ňom participujú kluby, občianske združenia a záujmové skupiny občanov. Hlavnou myšlienkou je vytvoriť spoločnými silami jedinečný rekord. Počas festivalu vzniklo viacero atrakcií (čúd), ktoré sú zapísané ako slovenské či svetové rekordy.

Ekonomická základňa obce je v porovnaní so situáciou vo väčšine vidieckych obcí relatívne rozvinutá. Reálne na území obce vyvíja podnikateľskú činnosť 8 ZSČ O a 4 obchodné spoločnosti. Katalyzátorom úspešného rozvoja podnikania v obce je obecný sociálny podnik Hrhovské služby. Pôvodný zámer obecného podniku bolo riešiť vysokú nezamestnanosť rómov v obci. Prispievať k vytváraniu ich pracovných návykov, zvyšovaniu ich životného štandardu a uľahčovať ich

²⁶ Napr. mladá mamička prišla s nápadom, že bude deťom čítať rozprávky. Spočiatku sa zdalo, že tento nápad nebude úspešný, pretože deti majú televíziu, internet, kde trávia čas pozeraním rozprávok. Napriek tomu sa projekt rozbehol a bol veľmi úspešný. Deti uprednostnili bezprostredný prežitok a osobný kontakt s rovesníkmi pred neosobnými médiami.

začlenenie do väčšinovej komunity²⁷. Obecný sociálny podnik sa stal medzitrhom práce, kde sa rómovia učia pracovným a sociálnym návykom, dosiahnu určité pracovné zručnosti, čo im umožňuje zamestnať sa na lepšie platených pracovných pozíciách v ziskových firmách. Niektorí zamestnanci dosiahnu takú úroveň kvalifikácie, že sú schopní založiť si vlastnú firmu, v čom je im obec aktívne nápomocná²⁸.

Portfólio činnosti obecného podniku je široké, naviazané na miestne prírodné a ľudské zdroje. Obecný podnik je úspešný najmä preto, že vo svojej činnosti sa zameriava na napĺňanie potrieb miestnej komunity, využíva miestne zdroje a darí sa mu optimálne prepájať jednotlivé aktivity. Významný je fakt, že medzi verejným sektorom, podnikateľmi a neziskovými inštitúciami existujú významné dodávateľsko – odberateľské vzťahy, čo posilňuje pevnosť sociálnej siete a otvára možnosti pre miestny ekonomický rozvoj.

Obecný podnik prispieva k rozvoju lokálnej ekonomiky aj tým, že je dodávateľom vstupov aj pre obecný úrad a miestne verejné inštitúcie (materská a základná škola, základná umelecká škola). Prostriedky rozpočtu obce, resp. rozpočtov miestnych verejných inštitúcií tak môžu cirkulovať v miestnej ekonomike a multiplikovať prínosy do obce. Takouto politikou obec zabráňuje únikom časti peňazí mimo lokality.

Podpora sociálneho kapitálu v obci, príprava lídrov, identifikácia vhodných, na mieru šitých nástrojov podpory miestneho rozvoja majú široké multiplikačné efekty. Tento fakt potvrdzujú slová starostu obce: *„Keď som sem nastúpil, mali sme 30 % žiakov v osobitnej škole a žiadny rómsky žiak nemal maturitu. Dnes máme rómskych vysokoškolákov, ktorí absolvovali napr. EUBA, Lekársku fakultu v Martine, v škole sú rómske deti jednotkári. Je to tak preto, lebo rodičia ak vidia, že jeho dieťa nemusí skončiť na aktivačných prácach, v tom momente vidí perspektívu a vzdelanie detí sa v rebríčku hodnôt dostane na vyššiu úroveň. Rozvoj nemôžete riešiť tak, že obídete nejakú skupinu obyvateľstva. Rozvoj je ako reťaz. Nesmie tam byť slabé ohnivko, lebo na tom to všetko padne. Musí sa pomáhať najslabším, ale nie tak, že im budeme zadarmo dávať peniaze, ale tak, že im vytvoríme podmienky a príležitosti“.*

²⁷ Ako príklad možno uviesť že zamestnanci si prostredníctvom firmy vybudovali kúpeľne s tečúcou vodou, pričom náklady na ich vybudovanie znášala firma. Tieto zamestnanci splácali v mesačných splátkach zrážkou zo mzdy. Dosiahol sa dvojaký efekt. Zamestnanci si snažia udržať pracovné miesto a dodržiujú pracovnú disciplínu a ďalším efektom je, že deti z týchto rómskych rodín chodia čisté a upravené do školy, čím ich ostatné deti neodmietajú.

²⁸ V obecnom sociálnom podniku bola zriadená kováčska dielňa. Kováč ktorý tam bol zamestnaný dosiahol takú mieru zručnosti v remesle, že s mohol osamostatniť. Obec mu výhodnej prenajala dielňu a pomohla v začiatkoch podnikania.

Príklad rozvoja marginalizovanej obce s využitím kultúrneho kapitálu obce

Prípadová štúdia obce Hrušov

Geografia a priestorová ekonomická teória hovoria, že rozvojový potenciál obce je v rozhodujúcej miere viazaný na polohu obce a veľkosť obce. Malé, odľahlé obce ležiace mimo urbanizačných osí nemajú veľké predpoklady pre rozvoj. Vzdialenosť rozvojových pólov a ich slabá dostupnosť, kríza v poľnohospodárstve a následne úbytok ponuky lokálnych pracovných miest spôsobuje odchod mladého obyvateľstva, čo má za následok zníženie dopytu po miestnych službách s dopadom na ďalšie znižovanie kvality života miestnych obyvateľov. Tento začarovaný kruh sa len málokomu podarí preťať. Pozitívnym príkladom je obec Hrušov. Táto obec, s 856 obyvateľmi leží v okrese Veľký Krtíš. Odľahlosť obce, členitý reliéf jej chotára s nadmorskou výškou o 200 do 525 m n.m., relatívna kultúrna izolovanosť obce (obec susedí s obcami s inou etnickou aj konfesijnou štruktúrou obyvateľstva) vytvárali po stáročia podmienky pre charakteristický, jedinečný rozvoj hrušovskej ekonomiky a kultúry. Hrušov je charakteristický „dvojrezidenčnosťou“, ktorá má pôvod v dávnej minulosti (Augustínová, 2015). Obyvatelia počas týždňa hospodárili a žili na svojich gazdovstvách na lazoch a v nedeľu sa schádzali v dedine, kde mali „druhé“ bývanie. Laznícke gazdovstvá sú roztrúsené po celom katastri obce jednotlivo, alebo vytvárajú malé osady. Výrazné zmeny Hrušovského „rurálneho spoločenstva“ nastali po roku 1979, keď tu došlo ku kolektivizácii poľnohospodárskych gazdovstiev a ich začleneniu do Jednotného roľníckeho družstva Vinica. Oneskorená kolektivizácia poľnohospodárstva v Hrušove spôsobila, že modernizačné a urbanizačné procesy, ktoré sa inde na Slovensku rozbíjali už od päťdesiatych rokov, do života hrušovčanov zasiahli omnoho neskôr (Botík, 2014). V dôsledku toho si hrušovská pospolitosť udržala svoj autentický spôsob života, kultúru a tradície dlhšie. Pôvodný spôsob života sa ale postupne rozrušoval, avšak nakoľko si celá spoločnosť a aj hrušovčania uvedomovali hodnotu ich „kultúrneho kapitálu“, uchovávajú ho vo forme folklórnych tradícií v organizovaných a inštitucionalizovaných formách.

V súčasnosti obec zaujme súborom zachovaných ľudových obydlí, ekologickým obhospodarovaním krajiny, živými javmi tradičnej kultúry i výnimočným ľudským potenciálom s netradičnou schopnosťou občanov stretávať sa, vzájomne sa rešpektovať a spolupracovať. Je tu bohatý kultúrny a spolkový život, čo prispieva ku kvalite života. Pôsobí tu Občianska spoločnosť obyvateľov Hrušova (OSOH), Matica slovenská, Združenie vidieckeho turizmu a agroturizmu Hont, folklórna skupina Hrušov, detská folklórna skupina Ragačinka, telovýchovná jednota, klub turistov, dobrovoľný hasičský zbor, poľovnícke združenie a iné organizácie a spolky (Košťálová, 2020).

Po roku 1989 sa situácia v obci, najmä pokiaľ ide o jej ekonomický rozvoj, možnosti zamestnania či podnikania radikálne zmenila. Poľnohospodárstvo, ako kľúčové odvetvie na vidieku aj v obci Hrušov začalo v dôsledku globalizačných tlakov upadať, dochádzalo k strate pracovných príležitostí aj v regióne Veľký Krtíš. Obci hrozilo, že v dôsledku slabého komunikačného prepojenia do miest, bude

opäť devalvovaná, so všetkými s tým súvisiacimi dôsledkami. Tu sa prejavil vysoký kultúrny kapitál obce, občianska spolupatričnosť s schopnosť spolupracovať. Prejavil sa význam miestnych lídrov, proaktívnych skupín a jednotlivcov. Títo identifikovali konkurenčnú výhodu obce, ktorou je práve zachované hmotné a nehmotné kultúrne dedičstvo, vysoká úroveň sociálneho kapitálu, ako aj atraktívne, environmentálne nenarušené prírodné prostredie. Rozhodli sa tieto silné stránky prezentovať verejnosti, zdieľať s ňou svoje životné skúsenosti s zapojiť ju do tohto procesu prostredníctvom festivalu „Hontianska paráda“. Príprava prvého ročníka festivalu (1996) bola náročná. Organizátori navštívili takmer každú domácnosť v obci, vysvetľovali celkový zámer festivalu, jeho ciele a dramaturgiu. Identifikovali možnosti ubytovania, stravovania, priestorové možnosti aj príspevok ku programovej skladbe. Prvotná myšlienka bola organizovať festival každý rok v inej obci hontianskeho regiónu. Po ročných skúsenostiach však žiadna obec neprejavila záujem. Festival sa teda udomácnil v Hrušove. Bol koncipovaný ako agroturistický a cykloturistický projekt zameraný na podporu vidieckeho turizmu. Postupne sa vyprofiloval po dramatickej, programovej a organizačnej stránke na jeden z najvýznamnejších prezentačných festivalov tradičnej kultúry obce i regiónu a má celoslovenský presah (Košťalová, 2020).

V súčasnosti medzinárodné podujatie Hontianska paráda ponúka ľuďom nahliadnutie do života tejto nezvyčajnej dediny. Predstavuje ľudovú kultúru nie iba javiskovou formou, ale predovšetkým tým, že návštevníkom priblíži, z čoho kultúrne dedičstvo pramení.

Ak má niekto chuť, môže navštíviť obec aj v inom období, nielen počas trvania parády v auguste. Obec poskytuje počas celého roka konkrétne produkty cestovného ruchu, ktoré môžu návštevníci využívať. Medzi ne patrí ubytovanie na súkromí so sprievodnými zážitkovými aktivitami priamo v ubytovacom zariadení na vidieku a v obci. Ďalším produktom je „EKOMÚZEUM Hont“ (PHSR obce Hrušov, 2014). Z marginalizovanej obce s minimálnym rozvojovým potenciálom sa stala atraktívna obec s potenciálom pre ekonomický rozvoj v oblasti cestovného ruchu, ekologického poľnohospodárstva a remesiel. Obec v roku 2003 získala titul Dedina roku. Reprezentovala Slovenskú republiku v európskej súťaži o „Európsku cenu obnovy dediny roka 2004“, kde získala ocenenie za to, že sa v ťažkých geografických a hospodárskych podmienkach snaží chrániť svoju identitu, budovať infraštruktúru, zlepšovať kvalitu života a rozvíjať turizmus zachovávaním tradičných remesiel a kultúry. Pozitívny imidž obce a jej rastúca prestíž nie iba v rámci regiónu, ale aj celej SR a v zahraničí uľahčili obci prístup k externým finančným zdrojom. Obec je úspešná pri získavaní finančných prostriedkov z národných aj európskych zdrojov (Program SAPARD, Regionálny operačný program, Operačný program zamestnanosť a služby). V obci sa vyriešil stáročia trvajúci problém s vodou vybudovaním obecného vodovodu, boli dobudované a opravené miestne komunikácie, vybudované verejné osvetlenie, vybudované komunitné centrum, rekonštruované miestne kultúrne a historické pamiatky, zrekonštruovaná a modernizovaná základná škola. Pokračuje

tu síce negatívny demografický vývoj (v súčasnosti má obec cca 860 obyvateľov), avšak kvalita života v obci sa výrazne zvyšuje. Zrekonštruované chalupy na lazoch sú v súčasnosti atraktívne pre potomkov majiteľov, resp. cudzích chalupárov. Rastie dopyt po bývaní v obci, ktorý obec uspokojuje prostredníctvom individuálnej bytovej výstavby aj budovaním obecných nájomných bytov. V obci je zriadená materská škola aj základná škola, do ktorej dochádzajú aj deti z okolitých obcí. K občianskej vybavenosti patrí obchod a dve pohostinské a stravovacie zariadenia. Je tu futbalové ihrisko, tenisový kurt, basketbalové ihrisko, multifunkčné ihrisko, značený cykloturistický chodník a náučný chodník. Obec sa stáva atraktívnou pre podnikateľov v oblasti cestovného ruchu, vzdelávacích služieb, ekologického poľnohospodárstva. Význam festivalu pre obec vystihuje výrok jedného z obyvateľov obce, publikovaný v štúdiu Kataríny Košťálovej (2020)... *“Som presvedčený, že keby nebola Paráda, tak už je tu konečná”*.

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite mechanizmus vplyvu globalizácie a glokalizácie na rozvoj vidieckych regiónov a obcí.
2. Aké sú hlavné faktory úspechu miestneho ekonomického rozvoja?
3. Viete uviesť praktické príklady uzatvárania ekonomických cyklov v rámci komunity?
4. Aké je praktické využitie lokálneho multiplikátora?
5. Ktorý z predpokladov pre úspešné naštartovanie MER je podľa vás najvýznamnejší?

5.3 STRATEGICKÉ PLÁNOVANIE ROZVOJA VIDIECKYCH OBCÍ A REGIÓNOV

Každý z nás plánuje, vedome, alebo nevedome. V živote robíme strategické rozhodnutia (výber školy, výber životného partnera, nadobudnutie domu/bytu), ktoré na veľmi dlhé obdobie ovplyvnia náš život. Takéto kľúčové rozhodnutia musia byť preto premyslené a uvážené. Aj obec/región je „živým organizmom“, ktorý reaguje na vnútorné aj vonkajšie podnety. Tento organizmus je vnútorne zložitý, medzi jeho jednotlivými časťami sú zložité väzby, ktoré sa môžu navzájom podporovať a dopĺňať, ale môžu aj súperiť, alebo byť dokonca v antagonistickej vzťahu. Dosiahnuť synergiu týchto zložitých vzťahov je možné jedine ich koordináciou, ktorá sleduje spoločný cieľ.

Vidiecky priestor je charakteristický nízkou hustotou zdrojov a aktivít, preto sa len ťažko dá očakávať, že sa jeho rozvoj dosiahne prostredníctvom lokalizácie veľkých výrobných firiem. K udržateľnému rozvoju musí prispieť celá komunita. Spoločne cielená a koordinovaná aktivita všetkých záujmových skupín je v plánovaní a rozvoji vidieckych obcí kľúčom k úspechu. Nástrojom na dosiahnutie spoločného cieľa – udržateľného rozvoja obce vo všetkých oblastiach je stratégia. Stratégia je prístup zameraný na budúcnosť. Je to určenie základných dlhodobých cieľov, spôsoby ich dosiahnutia a alokácie zdrojov nevyhnutných na uskutočnenie týchto cieľov – stratégiu chápe ako súbor cieľov, prostriedkov a zdrojov (Jamečný a Ondrejička, 2019). Každá obec/región je súčasťou väčšieho priestoru. Jej rozvoj je potrebné zasadiť do širších súvislostí rozvoja priestoru.

5.3.1 Priestorové plánovanie

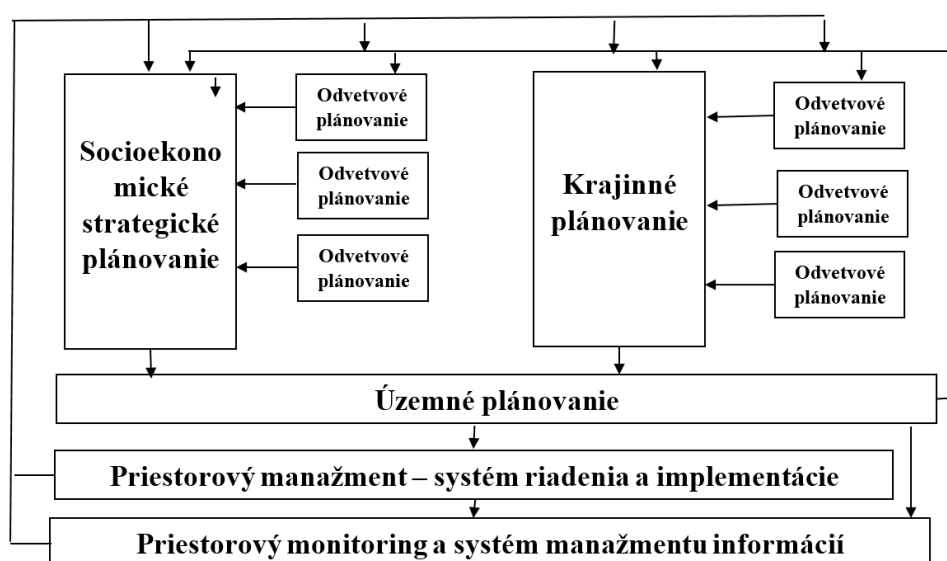
Priestorové plánovanie je integrovaný holistický prístup k rozvoju priestoru. Jeho cieľom je koordinácia dopadov sektorových politík na priestor prostredníctvom budovania inštitucionálnych kapacít všetkých aktérov operujúcich v priestore. Zahŕňa všetky úrovne plánovania, od národnej, cez regionálnu až po miestnu úroveň. Priestorové plánovanie má tri základné piliere, ktorými sú **socioekonomické strategické plánovanie, krajinné plánovanie a územné plánovanie**. Systém priestorového plánovania je doplnený sektorovými plánmi (napr. plánovanie dopravy, lesohospodárske plánovanie). Priestorové plánovanie je geografické vyjadrenie ekonomických, environmentálnych, sociálnych a kultúrnych politík (Jamečný a Ondrejička, 2019). Je to inštitucionalizovaný (legislatívne upravený) systém plánovacích a riadiacich činností. Poskytuje vedecky zdôvodnené praktické nástroje pre komplexný manažment územia (Committee on spatial development, 1999).

Socioekonomické strategické plánovanie predstavuje sústavu priestorovo relevantných plánovacích činností strategického integrovaného charakteru zameraných na komplexný sociálny a ekonomický rozvoj územných subjektov na úrovni obcí a ich častí, mikroregiónov, regiónov a štátu.

Integruje v sebe a priestorovo definuje záujmy ekonomického a sociálneho rozvoja rôznych verejných i súkromných subjektov na príslušnom území.

Krajinné plánovanie je zatiaľ vo veľmi redukovanej polohe zastúpené v systéme územného plánovania a niektorými sektorovými plánovaniami vo väzbe na environmentálnu legislatívu.

Územné plánovanie je sústavou legislatívne upravených permanentných a komplexných plánovacích a rozhodovacích činností, ktorou sa usmerňuje priestorový rozvoj územných subjektov, zabezpečuje optimalizáciu priestorového usporiadania a funkčného využívania územia v súlade s princípmi udržateľného rozvoja.

Obr. 59 Systém manažmentu priestorového rozvoja

Zdroj: Jamečný a Ondrejčka, 2019

V rámci systému priestorového plánovania je legislatívne definovaný len systém územného plánovania a to Zákom č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v znení noviel a rozhodnutí Ústavného súdu SR. Problematika socioekonomického strategického plánovania je rámcovo obsiahnutá v Zákone č. 539/2008 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja v zmysle neskorších právnych úprav. Krajinné plánovanie je v súčasnosti legislatívne zakotvené len v rámci vyššie uvedeného Zákona č. 50/1976 Zb. o územnom plánovaní a stavebnom poriadku v zmysle neskorších právnych úprav a rozhodnutí Ústavného súdu SR. Ostatné, predovšetkým odvetvové plánovacie činnosti, sa opierajú o špecifické zákony a normy v predmetnej oblasti, avšak nie sú definované ako samostatné systémy plánovania (Jamečný a Ondrejčka, 2019).

5.3.2 Sústava strategických dokumentov socio-ekonomického plánovania

Sústava strategických dokumentov socio-ekonomického plánovania v SR je definovaná v zákone 539/2008 Z. z. v znení zákona č. 309/2014 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja. Podľa tohto zákona

na národnej úrovni je základným strategickým dokumentom Národná stratégia regionálneho rozvoja. Na regionálnej úrovni je to program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja vyššieho územnosprávneho celku (PHSR VÚC), na subregionálnej úrovni je to program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja skupiny obcí (PHSR skupiny obcí) a na miestnej úrovni je to program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce (PHSR obce).

Obr. 60 Sústava dokumentov socio-ekonomického strategického plánovania v SR

Zdroj: vlastné spracovanie

Na obrázku 61 je znázornená hierarchia dokumentov socio-ekonomického plánovania a ich spôsob tvorby. Jednotlivé strategické plánovacie dokumenty na seba nadväzujú, pričom dokumenty na nižšej plánovacej úrovni musia rešpektovať ciele obsiahnuté v dokumentoch na vyššej plánovacej úrovni. Pri spracovávaní stratégií na vyššej plánovacej úrovni sa musí vychádzať z potrieb a možností nižších plánovacích úrovní.

Zákon podmieňuje predloženie žiadosti o poskytnutie finančného príspevku zo štátneho rozpočtu a z doplnkových zdrojov (finančné prostriedky z EÚ) schváleným programom hospodárskeho a sociálneho rozvoja a príslušnej územnoplánovacej dokumentácie (ak jej spracovanie vyžaduje Zákon č. 50/1976 Zb. v znení neskorších predpisov) príslušnej úrovne (vyššieho územného celku, resp. obce).

5.3.3 Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce

Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce (PHSR) je podľa § 5 zákona 539/2008 Z. z. v znení zákona č. 309/2014 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja, základným dokumentom podpory regionálneho rozvoja. Podľa § 8 tohto zákona je to „...strednodobý rozvojový dokument, ktorý je vypracovaný v súlade s cieľmi a prioritami ustanovenými v národnej stratégii a zohľadňuje ciele a priority ustanovené v programe hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja vyššieho územného

celku, na území ktorého sa obec nachádza, a je vypracovaný podľa záväznej časti územnoplánovacej dokumentácie obce.“

Cieľom PHSR je:

- sformulovať takú predstavu o smerovaní obce, ktorá vyjadruje ekonomické a sociálne záujmy jej občanov a zároveň je v súlade s prijatými koncepciami štátu, vyššieho územného celku, stratégiou rozvoja príslušného mikroregiónu, prípadne rezortnými stratégiami, záujmami ochrany životného prostredia, kultúrneho dedičstva a podobne,
- mať dokument, ktorý slúži ako podklad pre získanie prostriedkov zo štrukturálnych fondov EÚ, z národných a rezortných zdrojov,
- mať manažérsky nástroj, ktorý umožní racionálne riadiť strategický rozvoj obce/regiónu,
- mať prehľad o reálnych aj potenciálnych zdrojoch, ktoré sa využívajú, alebo môžu využívať pre dosiahnutie rozvoja územia.

Štruktúra dokumentu nie je pevne stanovená. Metodika na vypracovanie dokumentu Program hospodárskeho a sociálneho rozvoja obce/obcí/VÚC“ (v zmysle novely zákona o podpore regionálneho rozvoja) odporúča nasledovnú štruktúru:

PHSR obce má obsahovať:

- úvod,
- analytickú časť,
- strategickú časť,
- programovú časť,
- realizačnú časť,
- finančná časť,
- záver,
- prílohy.

Úvod

Táto časť zahŕňa:

- obsah dokumentu (podľa jednotlivých kapitol),
- stručný popis kontextu vzniku a chronológie prípravy PHSR,
- stručné zhrnutie východiskových koncepčných dokumentov týkajúcich sa vymedzeného územia.

Analytická časť

Táto časť obsahuje:

- kompletnú analýzu vnútorného prostredia na základe overeného súboru kvantitatívnych a kvalitatívnych dát (ďalej len „dátová základňa“) podľa jednotlivých oblastí vrátane finančnej a hospodárskej situácie,
- ex-post hodnotenie (realizácia existujúceho PHSR vrátane vyhodnotenia rozpracovaných investičných a neinvestičných projektov k 31.12. príslušného roku),
- analýzu silných a slabých stránok územia,
- identifikáciu hlavných vonkajších faktorov rozvoja územia (výber hlavných faktorov),
- analýzu vplyvu vonkajšieho prostredia na vývoj situácie v území (zoznam),
- analýzu príležitostí a ohrození pre rast a rozvoj územia (posúdenie hlavných faktorov z hľadiska príležitostí a ohrození),
- analýzu väzieb územia,
- SWOT analýzu (súhrnná tabuľka, syntéza výsledkov),
- analýzu možných rizík a hrozieb,
- identifikáciu kritických oblastí rozvoja,
- identifikáciu východísk a možných riešení,
- odhad budúceho možného vývoja.

Strategická časť

Táto časť obsahuje:

- víziu územia,
- formuláciu a návrh stratégie,
- výber a popis strategických cieľov v jednotlivých politikách – oblastiach rozvoja (hospodárska, sociálna, environmentálna).

Programová časť

Táto časť obsahuje:

- konkrétne opatrenia a projekty vrátane ich priradenia k jednotlivým cieľom a prioritám,
- súbor ukazovateľov výsledkov a dosahov vrátane východiskových a cieľových hodnôt.

Realizačná časť

Táto časť obsahuje:

- popis úloh jednotlivých partnerov pri realizácii PHSR,
- popis postupov inštitucionálneho a organizačného zabezpečenia realizácie PHSR, spôsob komunikácie, kooperácie a koordinácie,
- stručný popis komunikačnej stratégie PHSR k jednotlivým cieľovým skupinám,

- systém monitorovania a hodnotenia,
- akčný plán na daný rozpočtový rok s výhľadom na 2 roky – vecný a časový harmonogram realizácie jednotlivých opatrení a projektov.

Finančná časť

Táto časť obsahuje:

- indikatívny finančný plán na celú realizáciu PHSR,
- model viaczdrojového financovania jednotlivých opatrení, aktivít (projektov) za účasti sociálnoekonomických partnerov v území v prepojení na programový rozpočet obce/VÚC,
- hodnotiacu tabuľku pre výber projektov.

Prílohy

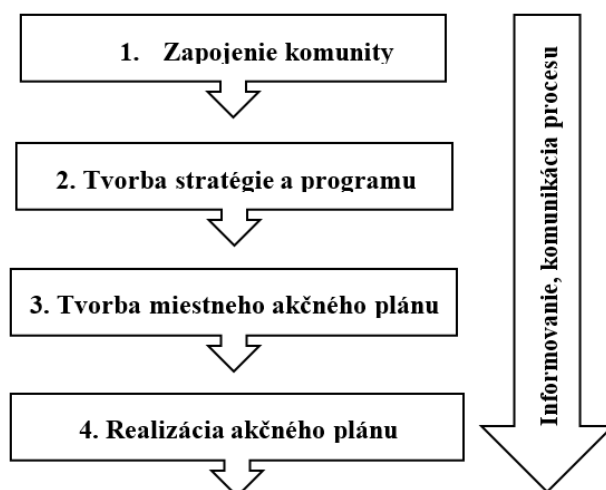
- Príloha č. 1 – Zoznam členov riadiaceho tímu, pracovných skupín a partnerov zapojených do spracovania PHSR.
- Príloha č. 2 – Zoznam informačných zdrojov použitých v PHSR (východiskové strategické a koncepčné dokumenty, súvisiaca legislatíva).
- Príloha č. 3 – Zoznam skratiek použitých v PHSR.
- Príloha č. 4 – Akčný plán na daný rozpočtový rok s výhľadom na 2 roky (x+2).

5.3.3.1 Participatívny proces tvorby PHSR

Participatívny proces prípravy a tvorby strategického dokumentu PHSR je najmenej tak dôležitý ako samotný dokument. Je to proces, do ktorého sú vtiahnutí všetci relevantní aktéri v danom území. Je to konsenzuálne orientovaný proces ktorý napomáha komunite rozvíjať strategický prístup k rozvoju obce.

Proces participatívneho strategického plánovania má päť fáz.

1. **Zapojenie komunity** – vytvorenie miestnej koordinačnej skupiny, budovanie miestneho partnerstva, komunikácia, zapojenie širšej komunity.
2. **Tvorba stratégie a programu** – získavanie informácií o komunite, prieskumy, rozhovory.
3. **Tvorba miestneho akčného plánu a jeho šírenie medzi verejnosťou** – publicita miestneho akčného plánu, jeho šírenie, agitácia v komunite, získavanie spätnej väzby.
4. **Realizácia miestneho akčného plánu, manažment.**
5. **Komunikácia procesu** – táto fáza sa prelína všetkými ostatnými fázami.

Obr. 61 Proces participatívneho strategického plánovania

Zdroj: Upravené podľa Demeter A. (2012)

Pred vlastným začatím procesu tvorby strategického plánu je potrebné vymedziť úlohy (riadenie procesu, koordinácia procesu, vypracovanie programu) a stanoviť jasnú zodpovednosť za ich plnenie. V procese strategického plánovania celkovú zodpovednosť nesie zastupiteľstvo obce²⁹ reprezentované starostom.

Obecné zastupiteľstvo (zastúpené starostom obce):

- kontroluje opodstatnenosť definovaných zámerov a cieľov,
- poveruje osoby, alebo tím (komisia pre spracovanie PHSR) zodpovedný za koordináciu a realizáciu procesu,
- zabezpečuje potrebné zdroje na realizáciu procesu,
- stanovuje časový rámec pre vypracovanie programu,
- zabezpečuje informovanosť o pokroku pri tvorbe programu (voči zastupiteľstvu, verejnosti),
- hodnotí mieru dosahovania zámerov a cieľov, informuje verejnosť a zastupiteľstvo o dosiahnutých výsledkoch.

Koordinátor (komisia pre spracovanie PHSR) zodpovedá za proces strategického plánovania čo znamená:

- definovanie konkrétnych krokov pri tvorbe programu a časový harmonogram realizácie,
- zabezpečenie pravidelných pracovných stretnutí,
- monitorovanie procesu prípravy programu a dodržiavania časového harmonogramu,
- informovanie vedenia obce.

²⁹ Podľa §8 zákona 539/2008 Z. z. v znení zákona č. 309/2014 Z. z. o podpore regionálneho rozvoja čl. (2) vypracovanie programu hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja obce zabezpečuje obec pri uplatnení partnerstva.

Komisia pre spracovanie PHSR si môže vytvoriť odborné (poradné) komisie podľa jednotlivých problémových oblastí.

Tím pre strategické plánovanie je skupina osôb konkrétne poverená obecným zastupiteľstvom pripraviť program. Úlohou tímu je:

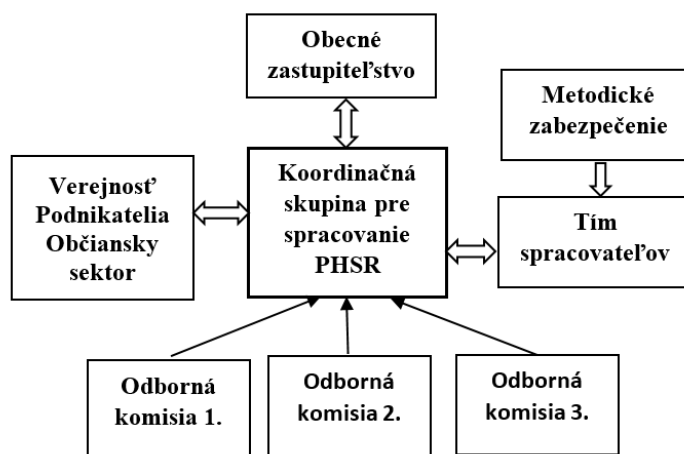
- určiť spôsob komunikácie tímu s obecným zastupiteľstvom a ostatnými záujmovými skupinami o príprave programu,
- vypracovať detailný plán realizácie,
- získať podklady od všetkých účastníkov procesu plánovania,
- vypravovať/aktualizovať strategický plán.

Tím je tvorený odbornými zamestnancami obecného zastupiteľstva, ktorí majú vedomosti o samospráve a jej fungovaní, o kompetenciách, úlohách a o potrebách jej zákazníkov (občanov, podnikateľov, MVO...). Súčasťou tímu môžu byť aj vonkajší experti, ktorých najdôležitejšou úlohou je metodické vedenie tímu spracovateľov.

Verejnosť, podnikatelia, MVO

Aby bol strategický plán všeobecne akceptovateľný a najmä aplikovateľný, je potrebné od začiatku jeho tvorby zahrnúť do procesu plánovania všetky zainteresované subjekty – všetkých, ktorí majú záujem na jeho príprave. Sú to obyvatelia, partneri zo súkromného sektora, predstavitelia iných subjektov verejnej správy (škola, poskytovatelia služieb...), záujmové skupiny (komory, združenia) a pod. Samospráva by mala koordinovať proces strategického plánovania aj s inými subjektami, ktoré majú podobné zámery/ciele (VÚC, okolité obce, mikroregión). Vzájomnou koordináciou možno dosiahnuť:

- určenie takých oblastí, kde koordinovaný alebo spoločný postup pomôže naplniť spoločné zámery,
- zosúladenie zámerov, cieľov a činností, ktoré by si mohli navzájom odporovať.

Obr. 62 Aktéri procesu strategického plánovania na miestnej úrovni

Zdroj: vlastné spracovanie

Spojiť partnerov pre rozvoj nie je jednoduchá záležitosť (Weisová a Bernátová, 2012). Často medzi nimi existujú konflikty a nedorozumenia. Treba sa neustále snažiť o ich vzájomnú komunikáciu a dohodu. Napriek konfliktom existuje u každého partnera dôvod pre spoluprácu. Tým dôvodom je územie a jeho rozvoj. Rozvoj územia prináša pre všetkých rozvojových partnerov úžitok. Pre samosprávu je to naplnenie volebného programu a možnosť jej znovuzvolenia v nasledujúcom volebnom období, pre občanov je to rast kvality života, pre podnikateľov je to vyššia stabilita, rast príjmov. **Spolupráca bude úspešná len vtedy, ak pri dosahovaní spoločného cieľa všetci partneri dosiahnu zároveň aj svoje vlastné ciele.**

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite vzťah medzi socio-ekonomickým plánovaním, krajiným plánovaním a územným plánovaním.
2. V akých smeroch môže proces participatívneho plánovania vplývať na rast kvality života v komunite?
3. Aké sú motívy a záujmy jednotlivých skupín aktérov pri tvorbe strategického plánu komunity?
4. V čom môže proces tvorby PHSR prispieť k zvyšovaniu kvality života v komunite?

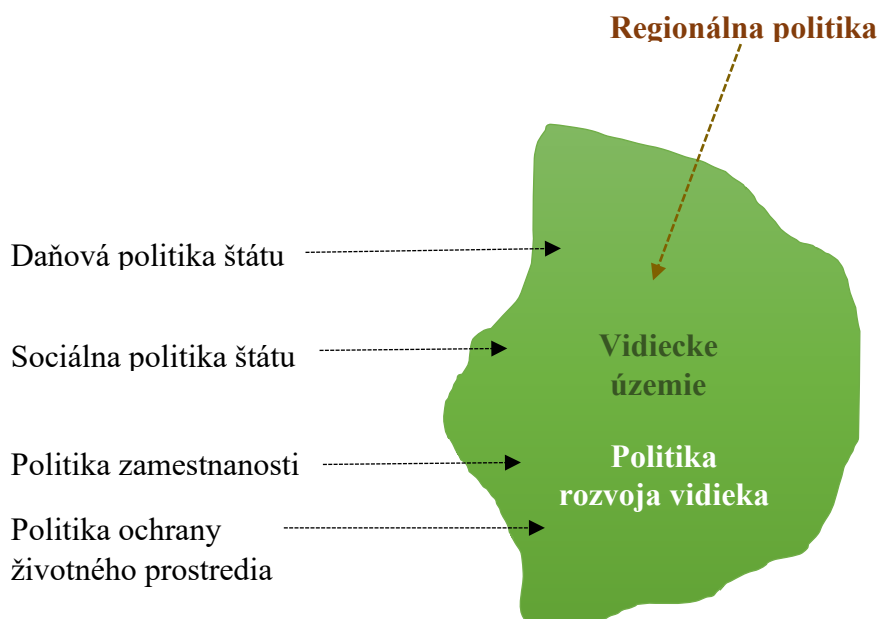
5.4 POLITIKA ROZVOJA VIDIEKA

Politika je proces a metóda záväzného rozhodovania určitej skupiny ľudí smerujúceho k dosiahnutiu určitého cieľa. Každá politika má svoje ciele, princípy a nástroje prostredníctvom ktorých presadzuje ciele v praxi.

Politika rozvoja vidieka Európskej únie sa začala formovať v osemdesiatych rokoch minulého storočia ako súčasť spoločnej poľnohospodárskej politiky. V počiatkoch jej vzniku bol rozvoj vidieka a rozvoj poľnohospodárstva pokladaný za synonymum. Postupne dochádzalo k zmenám k chápaniu vidieka. Vidiek sa začal postupne chápať ako priestorový pojem, čo viedlo aj ku zmenám v nástrojoch na podporu rozvoja vidieka. V súčasnosti dochádza k prienikom medzi politikou rozvoja vidieka (ktorá je stále súčasťou spoločnej poľnohospodárskej politiky) a regionálnej politiky.

Chápanie politiky rozvoja vidieka:

- politika rozvoja vidieka predstavuje proces a metódu záväzného kolektívneho rozhodovania smerujúceho k dosiahnutiu určitého cieľa, ktorým je rozvoj vidieka,
- nástrojmi na uplatňovanie politiky rozvoja vidieka sú strategické plány ktorými sa politika väčšinou uplatňuje. Ďalšími nástrojmi sú legislatívne nástroje, daňové nástroje a pod.,
- cieľom politiky je rozvoja vidieka je dosiahnuť vyvážený a udržateľný územný rozvoj vidieckej ekonomiky a vidieckych komunít, vrátane vytvárania a u udržania zamestnanosti,
- politika rozvoja vidieka nie je jedinou politikou, ktorá sa vo vidieckom území realizuje, prebiehajú tu nestále interakcie s ďalšími politikami, ktoré môžu mať pozitívny ale aj negatívny dopad na výsledky politiky rozvoja vidieka (viď obr. 64).

Obr. 63 Vzťahy rôznych politík vo vidieckom priestore
Zdroj: vlastné spracovanie

- Vidiecke územie je potrebné vnímať ako priestor, ktorý je živý a neustále sa meniaci, kde dochádza k realizácii vzťahov medzi rôznorodými aktérmi nielen z územia, ale výrazne ho ovplyvňujú aj faktory, vzťahy a procesy, ktoré sa dejú mimo vidieckeho územia. Politika rozvoja vidieka musí prihliadať pri uplatňovaní svojich podporných nástrojov aj na tieto externality.
- Aj keď vieme, že vidiecke regióny sú veľmi rôznorodé a majú špecifické potreby, politika musí vytvárať rámec pre všetky regióny a hľadá cestu pre podporu heterogenity regiónov. Pri jej tvorbe sa experti opierajú o koncepcie a teórie rozvoja vidieka, ktoré reflektujú najnovší vývoj.

Vidiek predstavuje územie, kde väčšinou nefungujú podporné nástroje tak, ako v urbanizovanom priestore, resp. vo vidieckom priestore sa ťažko aplikujú podporné nástroje založené na princípoch koncentrácie, špecializácie či aglomeračných efektoch. Hlavne nie je možné vnímať politiku rozvoja územia tak, že rozvoj si mylíme s ekonomickým rastom.

Uvedieme príklad:

Regionálna politika chce riešiť zlepšenie zamestnanosti v regióne. Aké nástroje vie použiť? Klasickými nástrojmi sú – daňové úľavy, resp. daňové prázdniny, pre tvorcu pracovných miest; investovanie vlastných zdrojov na dobudovanie potrebnej infraštruktúry, podpora vytvorenia

špecializovaných odborov na stredných školách v danom regióne a pod. Tu sa dostávame k základnej otázke, za akých okolností sa nám oplatí uplatniť tieto nástroje, aby sme dosiahli želaný efekt?

Sú to všetko dosť nákladné nástroje; pri daňových úľavách prichádzame o základný príjem (vieme, že dane sú výrazným zdrojom príjmu do nášho verejného rozpočtu, z ktorého potom môžeme financovať nástroje rôznych politík), infraštruktúrne investície sú tiež dosť nákladné, ako aj investície do školstva (ktoré sa ešte k tomu ukázu najskôr o 4 – 5 rokov). Aj pre nás (ako tvorcu politiky – teda verejný sektor) platí zákon vzácnosti zdrojov (ekonomické statky sú vzácne) a hranica výrobných možností (musíme sa vždy rozhodovať ako obmedzené ekonomické statky využijeme).

Najvyšší efekt z vynaložených prostriedkov teda dosiahneme len vtedy, ak budeme využívať efekty koncentrácie – t.j. v urbanizovanom priestore budú naše nástroje uplatnené efektívnejšie ako v menej urbanizovanom. Výstupom našich nástrojov bude – nižšia výška investícií na 1 ob., resp. nižšie investované prostriedky na 1 pracovné miesto, vyšší počet absolventov nového odboru a pod.

Takže kde sa asi lokalizuje nový zamestnávateľ? Ako sa bude rozhodovať on aj my ako „verejný investor“ do regionálnej zamestnanosti?

Regionálna politika sa snaží aplikovať nástroje čo najefektívnejšie. To najefektívnejšie riešenie však často stojí na kvantitatívnych ukazovateľoch hodnotenia, ktoré sú postavené skôr na princípe koncentrácie a aglomeračných efektoch – kde vidiek nie je dostatočne „konkurencieschopný“ voči urbánnemu územiu. A zákonite dochádza k tomu, že sa prehľbujú rozdiely medzi vidieckym a urbanizovaným územím. Nastavenie politiky rozvoja vidieka sa teda musí opierať o novšie definície vidieka, ktoré berú do úvahy aj iné danosti územia.

5.4.1 Vývoj prístupov k rozvoju vidieka

Posilňovanie konkurencieschopnosti vidieka ako špecifického územia prešlo určitými etapami, ohraničenými pôsobnosťou koncepčných prístupov a z toho vyplývajúcich politík v danom priestore uplatňovaných. Rozoznávame 3 etapy v rozvoji konkurencieschopnosti vidieka založené na odlišných teoretických koncepciách a podporované rozdielnymi typmi politík (Hodge-Mildmore, 2008, Fáziková, 2012) a to:

1. Sektorový prístup.
2. Multisektorový prístup.
3. Teritoriálny prístup.
4. Lokálny prístup.

Sektorový prístup

Táto etapa, ohraničená obdobím 50-tych až 70-tych rokov 20. storočia sa vyznačovala podporou rastu produktivity poľnohospodárstva. Podporná politika vychádzala z exogénnych koncepcií rozvoja vidieka. Na poľnohospodárstvo sa nazeralo ako na trhové odvetvie, ktoré ak sa má stať konkurencieschopným s ostatnými odvetviami národného hospodárstva, musí v ňom dôjsť k významnému rastu produktivity práce. V tomto období sa prostredníctvom poľnohospodárskej politiky významne dotovala poľnohospodárska produkcia. Problémy vidieka boli stotožňované s problémami poľnohospodárstva, preto špecifická politika rozvoja vidieka v tomto období neexistovala. Dôsledkom boli značné nerovnovážne stavy na trhu, prebytok produkcie, uvoľňovanie pracovných síl z poľnohospodárstva. Nastalo masívne vyľudňovanie vidieka a presun obyvateľstva do miest. Dosiahnuté efekty mali strednodobé účinky.

Multisektorový prístup

Táto etapa nastala, keď si Európske spoločenstvo uvedomilo neudržateľnosť vtedajšej agrárnej politiky. Dochádzalo k jej postupným zmenám založeným na koncepciách endogénneho rozvoja, ktoré predpokladajú aktivizáciu vlastných vnútorných zdrojov poľnohospodárskych podnikov. Tieto prístupy prevládali v politike rozvoja vidieka až do konca 20. storočia a doznievajú až doteraz. V tejto etape za hlavného aktéra rozvoja vidieka je multifunkčný poľnohospodársky podnik, ktorého úlohou je popri produkcii trhových poľnohospodárskych produktov zabezpečovať trhové služby, ktoré na vidieku chýbajú, ako aj zabezpečovať verejné služby, ktoré na vidieku nemajú iného poskytovateľa (environmentálne služby, sociálne služby...). Spoločná poľnohospodárska politika začala podporovať rozvoj vidieka prostredníctvom financovania multifunkčných aktivít poľnohospodárskych podnikov. Efekty takéhoto prístupu boli však viditeľné len miestne, v miestach so špecifickými danosťami, nepresadili do plošne a neovplyvnili vo významnej miere rast kvality života na vidieku. Proces vyľudňovania vidieka sa nezastavil a nerovnováha medzi vidieckym a urbanizovaným priestorom sa naďalej prehľbovala.

Teritoriálny prístup

Táto etapa sa začala sa formovať koncom 20. storočia. Empirické skúsenosti z uplatňovanej politiky rozvoja vidieka naznačovali, že väčšina vidieckych oblastí nie je schopná naštartovať svoj rozvoj iba aktivizáciou svojich endogénnych zdrojov, preto že im chýba kritická masa fyzického, peňažného, resp. ľudského kapitálu. Endogénny rozvoj je možný naštartovať pomocou externých (exogénnych) vstupov. Formulovali sa základné princípy politiky územného integrovaného rozvoja, vychádzajúce z neoendogénnych koncepcií. Spojením exogénnych vstupov a endogénneho potenciálu územia do integrovaného systému dochádza k postupnej revitalizácii a reštrukturalizácii vidieckeho územia

a k jeho prispôsobovaniu novým funkciám a požiadavkám vidieckeho obyvateľstva aj celej spoločnosti. Pretože dochádza k hlbokým štrukturálnym zmenám, efekty takejto politiky sú dlhodobé. Ide o **teritoriálny prístup**, ktorý je postavený na podpore nie len na sektore poľnohospodárstva. Je to multisektorový prístup podporujúci odvetvia využívajúce absolútne a komparatívne výhody vidieka (vidiecky cestovný ruch, ekologické poľnohospodárstvo).

Aj táto politika má však svoje limity. Niektoré vidiecke oblasti sa rozvíjajú presne v duchu nových prístupov k ekonomike, iné zase zápasia stále s rovnakými „tradičnými“ problémami vidieckych oblastí (prestárle obyvateľstvo, vyššia nezamestnanosť a nižšie príjmy, horšia dostupnosť ku kvalitným službám a pod.). Nie všetky regióny boli schopné zachytiť rozvojové trendy. Vznikajú rozvíjajúce sa ostrovčeky. Takáto politika nie je schopná aktivizovať celý priestor vidieka.

Lokálny prístup

V súčasnosti sa presadzuje nový model politiky rozvoja vidieka, a to je **lokálny, resp. miestny prístup**. Tento prístup je založený na skoro individualistickom prístupe, kedy sa možné zdroje použijú na riešenie problémov jednotlivých aktérov v danom území. Takto aplikovaná politika rozvoja vidieka z národnej úrovne nie je možná, a tak dochádza k decentralizácii rozhodovacích právomocí. Posun od teritoriálneho prístupu je možné vidieť v tom, že kým teritoriálny prístup je založený na podpore využitia teritoriálneho kapitálu (toho, čo v území je, jeho hodnôt), lokálny prístup berie do úvahy aj vzťahy a prepojenosť aktérov (sociálny kapitál), inštitucionálne a kultúrne podhubie daného miesta, schopnosť absorbovať nové aktivity. Aktuálne možno ako príklad lokálneho prístupu uviesť používaný nástroj Politiky rozvoja vidieka EÚ – CLLD (community led local development, miestny rozvoj vedený komunitou) založený na prístupe LEADER.

Niečo o prístupe LEADER a CLLD

Nástroj LEADER vznikol ako pilotný projekt na začiatku 90-tych rokov vo Francúzsku. Postupne rástla jeho popularita kvôli výrazným pozitívnym dopadom na rozvoj územia. S nárastom popularity v 90-tych rokoch sa postupne LEADER dostával do popredia, v plánovacom období 2000 – 2006 tvoril jednu zo 4 tzv. iniciatív (špeciálne dotačné tituly EÚ vtedy), od roku 2007 sa stal súčasťou Programov rozvoja vidieka ako os 4. V období 2014 – 2020 sa tento nástroj rozšíril aj na iné ako vidiecke regióny a umožnilo sa využívať aj ďalšie fondy kohéznej politiky, a vznikol tak nástroj CLLD (Community Led Local Development), inak rozvoj vedený miestnou komunitou. Stále sa aplikujú princípy prístupu LEADER³⁰, ktorými je 7 kľúčových znakov. Každý znak dopĺňa a pozitívne ovplyvňuje ostatné v priebehu celého procesu realizácie s trvalými účinkami na dynamiku vidieckych oblastí a ich schopnosť riešiť svoje problémy (Obr. 65).

Hlavnou myšlienkou je, že vďaka rozmanitosti vidieckych oblastí sú stratégie rozvoja efektívnejšie a účinnejšie, ak o nich rozhodujú a ak ich realizujú miestni aktéri na miestnej úrovni s jasnými a transparentnými postupmi s podporou

³⁰ Tento prístup bol vyvinutý v Európe, ale úspešne ho zavádzajú aj v iných častiach sveta, najmä vo vidieckych oblastiach menej rozvinutých krajín. Existujú aj ďalšie podobné koncepty, ako napr. v USA vyvinutý miestny ekonomický rozvoj, z ktorého prístup LEADER tiež čerpal.

príslušných inštitúcií a potrebnou technickou pomocou na prenos nových prvkov do územia. Je zameraný na podporu novátorských reakcií na staré aj nové problémy regiónu a stáva sa akýmsi „laboratóriom“ pre budovanie miestnych schopností a testovanie nových spôsobov plnenia potrieb vidieckych spoločností.

Obr. 64 Kľúčové znaky prístupu LEADER
Zdroj: vlastné spracovanie

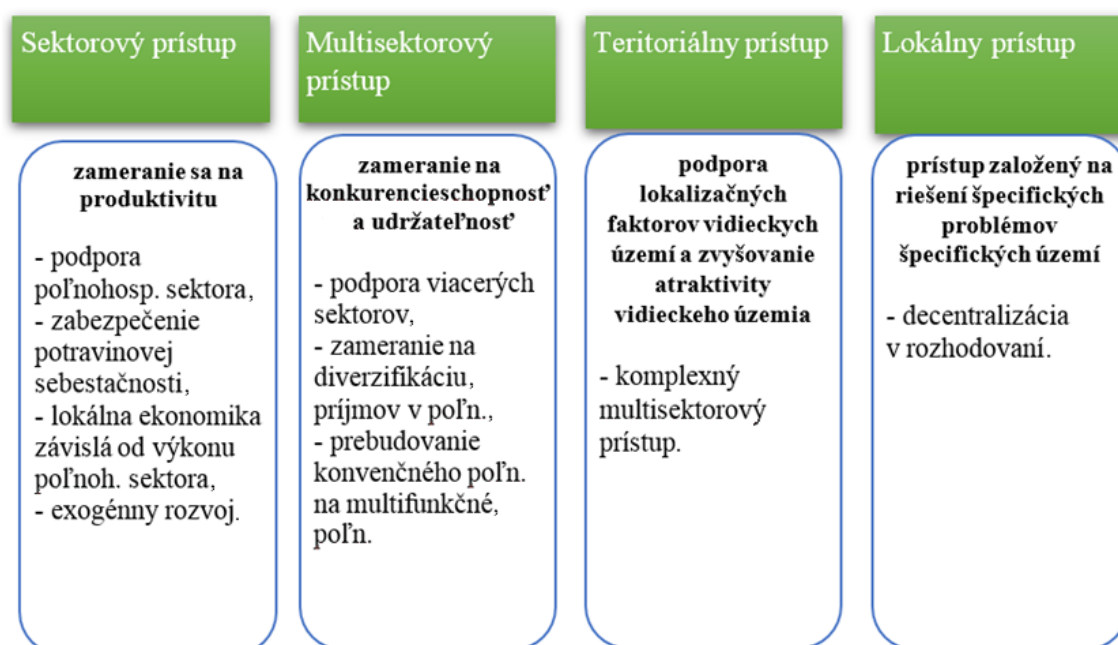
Prístup zdola nahor znamená, že samotní miestni aktéri sa zúčastňujú na rozhodovaní o stratégii ako aj na jej implementácii. Miestni aktéri sa združujú vo **verejno-súkromných partnerstvách – miestnych akčných skupinách (MAS)**. MAS majú rozhodovaciu právomoc a aj zodpovednosť za úspešnosť realizácie zvolenej stratégie. Dôležitá je skladba MAS, kde členovia zastupujú všetkých aktérov územia (zástupcovia obcí ako verejného sektora, podnikateľov so súkromného sektora, rôzne spolky a združenia či bežní aktívni občania za tretí sektor). Strategické plánovanie je ďalším podstatným znakom LEADER prístupu, aktivity v území nie sú robené živelne, ale koordinovane prostredníctvom **stratégií miestneho rozvoja**. Tieto stratégie sú integrované, t. j. riešia všetky oblasti od socio-ekonomických cez kultúrne až po environmentálne.

To, v čom je LEADER iný oproti klasickému strategickému plánovaniu je zdôrazňovanie: i) aspektu **sieťovania a spolupráce**, t. j. naplno sa podporuje rozvoj sociálneho kapitálu „lepidla“, a to nielen v regióne ale aj mimo neho; a ii) dôležitosti hľadať nové prístupy k riešeniu problémov v regióne (**inovácie**), zmena myslenia a hľadanie nových možností pre rozvoj (**multisektorové a integrované akcie**) – a to prostredníctvom výmeny skúseností, neustáleho učenia sa³¹.

³¹ Koncept **učiace sa regióny** (*learning regions*) vznikol v 90-tych rokoch a hovorí, že sociálne siete majú väčší vplyv na socio-ekonomický rozvoj ako sily trhu. Skúma vplyv socio-ekonomických sietí na rozvoj regiónov. Jeho významným predstaviteľom je Richard Florida (1995), ktorý ho rozvinul až do konceptu kreatívnych miest.

*Treba rozlišovať medzi **prístupom** LEADER, ktorý hovorí o tom „ako“ postupovať, a **nástrojom** LEADER, ktorý skôr rieši „čo“ treba robiť. Nástroj LEADER je jedným z nástrojov Politiky rozvoja vidieka EÚ – kde pri definovaní implementačného rámca využitím prístupu zhora-nadol dochádza k okliešteniu niektorých kľúčových znakov.³² Napriek tomu však je možné postupne nastaviť procesy tak, aby bolo možné prístup LEADER s jeho znakmi naozaj efektívne využívať ako nástroj.*

Nižšie je v Obr. 66 zhrnutý vývoj jednotlivých prístupov k rozvoju vidieka. Tu je potrebné podotknúť, že každý z týchto prístupov bol aktuálny v danom čase a priniesol vždy pozitívne aj negatívne dopady. Politika rozvoja vidieka nie je stála, vyvíja sa v kontexte doby, kde sa snaží reflektovať súčasný stav a vývoj, ktorý očakávame.

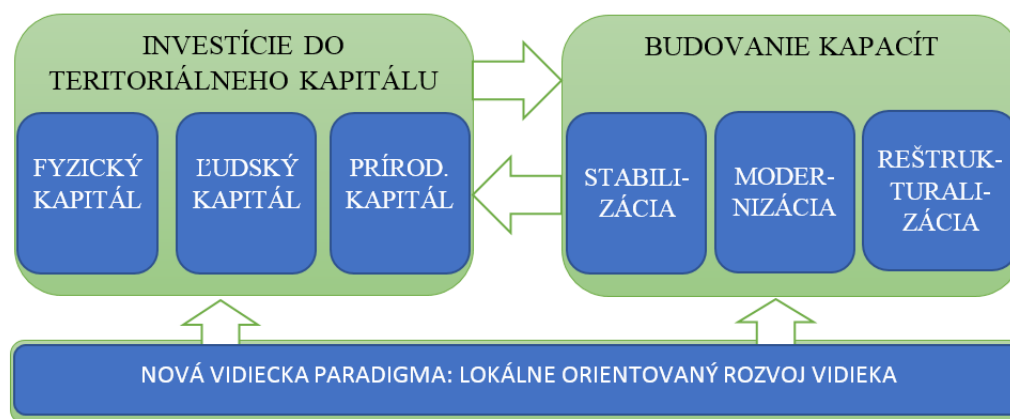

Obr. 65 Vývoj prístupov k politike rozvoja vidieka

Zdroj: vlastné spracovanie

Základnými piliermi lokálneho prístupu k rozvoju vidieka sú investície do teritoriálneho kapitálu a do regionálneho budovania kapacít (OECD, 2006). Obr. 67 poskytuje prehľad rozvinutého koncepčného rámca, jeho dvoch základných pilierov a šiestich tém, ktoré sú navzájom prepojené.

³² Napr. pri stanovovaní stratégií sú oklieštené zdroje, ktoré je možné využiť na ich financovanie, a tak stratégia stráca schopnosť byť integrovanou a komplexnou, nielen ešte riešiť naozaj multisektorové a integrované akcie. Ďalej riadiace orgány na vyšších úrovniach nie sú ochotné delegovať rozhodovacie právomoci na MAS, pretože nevedia nastaviť rámec zodpovednosti za (ne)úspešnosť implementácie, a tak sa proces implementácie len komplikuje, predlžuje a rastú náklady na administráciu.

Obr. 66 Lokálny prístup k rozvoju vidieka ako výsledok investícií do územného kapitálu a budovania kapacít

Zdroj: preklad zo Zasada et al. 2015

1. Investície do teritoriálneho / územného kapitálu (Zasada et. al., 2015, Vargas, 2010)

Prvý pilier koncepcie sa opiera o podporu rozvoja vidieka prostredníctvom investícií do endogénnych zdrojov, čo charakterizuje teritoriálny prístup. Investíciami do územia možno vytvárať podmienky pre zatraktívnenie vidieckych území a tým zvýšiť ich konkurencieschopnosť. Napriek tomu je možné vidieť, že nie vo všetkých regiónoch prinášajú takto investované prostriedky želané výsledky.³³ Prečo? Každý región je rozdielne schopný absorbovať externé zdroje na svoj rozvoj.

2. Budovanie kapacít – zhodnocovanie územného kapitálu

Koncept budovania kapacít sa stáva nevyhnutnou súčasťou ako druhý hlavný prvok lokálneho prístupu k rozvoju vidieka. Je to schopnosť zhodnotiť miestne zdroje, ako sú napr. infraštruktúra, prírodné a kultúrne zdroje, či kultúrne dedičstvo. Táto schopnosť, efektívne využiť externé zdroje, je určujúcim faktorom pri vytváraní konkurenčných výhod. Pre úspešnú zmenu v podpore rozvoja vidieka je kľúčové vzájomné pôsobenie a mobilizácia niektorých oblastí rozvoja ako **inovácie** (či už procesné alebo produktové), **riadenie trhu** (inštitucionálna kapacita pre interakciu s trhmi) a **nové inštitucionálne usporiadanie** (inštitucionálne kapacity, ktoré dokážu podporiť spoluprácu všetkých zainteresovaných strán). Tieto oblasti rozvoja sú dynamickými prvkami, ktoré reagujú na globálne trendy. Nie každý vidiecky región je schopný implementovať tieto nové prvky do rozvoja svojho územia, preto je práve nutná podpora a investície týmto smerom, t. j. budovanie kapacít pre zvýšenie schopnosti úspešne využiť exogénne zdroje pre svoj rozvoj.

Koncept budovania kapacít možno rozložiť na 3 strategické prúdy:

³³ Napr. tým, že sa v nejakom regióne s prírodnými krásami vybuduje cyklotrasa ešte neznamená, že sa región stane atraktívny pre cykloturizmus. Aby sa v danom regióne naozaj rozvinul cykloturizmus, je potrebné, aby na cyklotrasu nadväzovali rôzne ďalšie aktivity – súkromníci musia začať poskytovať služby okolo cyklotrasy a pod.)

Stabilizácia a podpora zaostalých regiónov. Stabilizačné opatrenia sú zamerané na udržanie obyvateľstva v zaostalých regiónoch, prežitie farmárov, pokračovanie poľnohospodárskej a lesníckej činnosti. Sú to opatrenia, ktoré vytvárajú podpornú schému pre vyrovnávanie sa s určitými obmedzeniami vo využívaní zdrojov – napr. LFA oblasti, horské regióny, alebo územia vo vyššom stupni ochrany. Ekologické obmedzenia v regiónoch neumožňujú plnohodnotné využívanie prírodných zdrojov a preto stabilizačné opatrenia kompenzujú straty z obmedzení. Zachovanie hospodárenia v týchto regiónoch je dôležité pri poskytovaní ekosystémových služieb, pre zachovanie biodiverzity. Investície stabilizačného charakteru pomáhajú udržať celospoločenskú hodnotu regiónov. Z dlhodobého hľadiska potom predstavujú takéto regióny so svojím mimoriadne atraktívnym prostredím aj dobré zázemie pre rozvoj niektorých druhov turizmu.³⁴

Modernizácia sa vzťahuje na modernizáciu výroby poľnohospodárskych komodít a vertikálnu integráciu hodnotového reťazca. Opatrenia politiky rozvoja vidieka sa zameriavajú na modernizáciu poľnohospodárskej produkcie, čím umožňujú lepšie využívanie prírodných zdrojov (investíciami do strojov sa môže zvýšiť produktivita); na vytváranie a zavádzanie nových postupov a produktov na trh (ako napr. prechod na organickú alebo integrovanú výrobu, spracovávanie kvalitných produktov, alebo produktov so značkou kvality alebo chráneným označením pôvodu). Ďalej sú to opatrenia, ktoré pomáhajú zlepšovať vertikálnu integráciu poľnohospodárskych činností a re-teritorializáciu hodnotového reťazca. Cieľom modernizácie je zvýšiť produktivitu a príjmy v území ako aj budovať spoluprácu. Cesta modernizácie sa vzťahuje najmä na prebudovávanie modelu konvenčného poľnohospodárstva a využíva opatrenia smerom k budovaniu multifunkčného poľnohospodárstva.³⁵

Reštrukturalizácia a diverzifikácia hospodárskych činností vo vidieckych oblastiach ako celku v spojení s miestnym prostredím. Cieľom je kompenzovať zníženie príjmov vo vidieckych oblastiach vplyvom úpadku tradičného poľnohospodárstva a vytváranie dodatočných príjmov. Táto tretia cesta spočíva v investíciách do nových ekonomických aktivít, nových tovarov a služieb požadovaných meniacou sa spoločnosťou (napr. mestskou kultúrou) do iného ako poľnohospodárskeho sektora. Môžu to byť napr. investície do oblastí chovu koní, služieb cestovného ruchu, alebo do sociálnych služieb (sociálne farmárčenie). Tieto opatrenia však závisia od množstva prírodného dedičstva, socio-ekonomického stavu regiónu a v neposlednom rade aj od blízkosti urbanizovaných oblastí.

³⁴ Takúto formu podpory môžeme nájsť napr. v niektorých vysoko položených územiach Álp, kde sa zachováva ručné kosenie vysokohorských lúk (napr. pod Grossglocknerom), aby nedochádzalo k devastácii pôdy či k zníženiu biodiverzity. Alebo pod Dachsteinom vidíte pásť sa kravy vo výškach nad 2000 m.n.m., kde celoročne len spásajú trávu a udržiavajú tak krajinu, nie sú chované ani na mlieko ani na mäso, ich účelom je tvorba krajiny.

³⁵ Opatrenia modernizácie umožňujú napr. reagovať na nové trhy – napr. debničkový predaj, predaj z dvora, spájanie sa farmárov a budovanie spoločného predaja, tiež reagujú na rastúci dopyt po lokálnych potravinách, kde spotrebiteľ môže sám kontrolovať kvalitu.

Využitím oboch skupín nástrojov je možné nastaviť politiku rozvoja vidieka, ktorá bude lepšie reflektovať potreby a špecifiká daného územia. Realizácia takejto politiky naráža na potrebu integrovať dva prístupy v politike rozvoja vidieka:

Prístup zhora-nadol (top-down approach) – je prístup určovania pravidiel, ktoré sú rozhodnuté na národnej alebo nadnárodnej úrovni (hore) a potom aplikované v regiónoch (dole). Na národnej, resp. nadnárodnej úrovni sa stanovuje základný rámec nástrojov a opatrení, na ktoré sú vyčlenené určité zdroje. Takisto sa na tejto úrovni definuje celý inštitucionálny rámec implementácie politiky.

Pri lokálnom prístupe k rozvoju vidieka je však dôležité, aby sa tento prístup prepojal s **prístupom zdola-nahor** (bottom-up approach), kde o rozvoji územia rozhodujú samotní lokálni aktéri. V spoločnom dialógu si stanovujú rámec podpory pre svoj región na základe zohľadnenia kapacít a možností vo svojom regióne.

Tu väčšina politik naráža na základný problém; do akej miery je možné uplatniť preferovaný prístup zdola-nahor tak, aby bola politika uplatniteľná v širšom spektre vidieckych regiónov a celoplošne, pretože cieľom politiky rozvoja vidieka ostáva stále znižovanie rozdielov medzi urbanizovaným a vidieckym prostredím a zvyšovanie konkurencieschopnosti vidieckych oblastí. Na druhej strane, do akej miery je vhodné použiť prístup zhora-nadol, aby sa ešte dalo hovoriť o lokálnom prístupe a aby sme dosiahli želané efekty podpory rozvoja vidieka? Koncept, ktorý v sebe zahŕňa oba piliere so 6 témami môže poskytnúť dostatočnú platformu pre vytvorenie takého rámca politiky definovaného zhora-nadol, ktorý je aplikovateľný.

Nevyhnutným predpokladom pre úspešnosť lokálneho prístupu však ostáva aj decentralizácia rozhodovacích právomocí spolu so stanovením zodpovednosti za úspešnú realizáciu politiky. Stanovenie implementačného rámca sa stáva kľúčovým pre úspešnosť politiky.

5.4.2 Politika rozvoja vidieka EÚ³⁶

Politika rozvoja vidieka je súčasťou Spoločnej poľnohospodárskej politiky (SPP), ktorá je jedna z najväčších politík EÚ. Jej zameranie odráža súčasný stav a problémy vidieka a je úzko prepojená na poľnohospodárstvo, lesníctvo a primárny sektor, ktoré sú dôležité pre rozvoj vidieka. Napriek minimálnemu vplyvu týchto sektorov na lokálnu ekonomiku sa dostávajú do popredia iné aspekty poľnohospodárstva či lesníctva, ktoré sú dôležité nielen pre vidiek ale pre celú spoločnosť – ako tvorba a manažment vidieckej krajiny, zachovávanie biodiverzity, environmentálne funkcie, či ich úloha v riešení krízových situácií spôsobených prírodnými katastrofami. V neposlednom rade vzrastá v spoločnosti tlak na zabezpečenie potravinovej sebestačnosti a na produkciu kvalitných lokálnych

³⁶ Spracované na základe informácií z portálu EÚ, 2020

potravín. Tým sa poľnohospodárstvu a nadväzujúcim sektorom vracia aj jeho rola vo vidieckej ekonomike.

Podpora rozvoja vidieka je stále výrazne orientovaná podporu pôdohospodárstva, ale zameriava sa skôr na podporu kvality ako kvantity, krajinytvorby, environmentálnych funkcií a pod. Nižšie je v skratke predstavený návrh novej poľnohospodárskej politiky na obdobie 2021 – 2027, ktorá sa momentálne tvorí. Toto nastavenie nie je konečné, pretože sa o ňom stále ešte diskutuje.

Hlavnými aspektami politiky sú:

Spravodlivejšie podmienky vďaka lepšiemu zacieleniu – zameranie na malé a stredné poľnohospodárske podniky, spravodlivejšie rozdelenie platieb stanovením stropu príjmu pre 1 poľnohospodára, podpora mladých poľnohospodárov.

Vyššie ambície v oblasti životného prostredia a klímy – zameriava sa na zachovanie pôd bohatých na uhlík, kvalitu vody a striedanie plodín namiesto ich diverzifikácie.

Poľnohospodári ako základ európskej spoločnosti – pomáhať novým generáciám farmárov a zlepšovanie prístupu mladých farmárov k pôde a väčší tlak na vyššiu kvalitu potravín a ich bezpečnosť.

Nový spôsob fungovania – nová politika zavádza opatrenia na zjednodušenie implementácie opatrení.

Podpora inovácie – zvyšovanie investícií do vedy a výskumu, aplikovaného výskumu, budovanie znalostných a inovačných systémov.

Politika definuje 9 navzájom prepojených cieľov, ktoré sú zamerané na pôdohospodárske sektory, a ďalej na rozvoj iných ako pôdohospodárskych aktivít vo vidieckom území.

Zabezpečenie hospodársky udržateľného poľnohospodárskeho príjmu

Podporovať hospodársky udržateľný poľnohospodársky príjem a odolnosť na celom území Únie v záujme zlepšenia potravinovej bezpečnosti.

Zvýšenie konkurencieschopnosti

Zvýšiť konkurencieschopnosť a poľnohospodársku produktivitu udržateľným spôsobom, aby sa prispôbili výzvam vyššieho dopytu vo svete s obmedzenými zdrojmi a neistou klímou.

Postavenie poľnohospodárov v hodnotovom reťazci

Zlepšiť postavenie poľnohospodárov v hodnotovom reťazci.

Poľnohospodárstvo a zmiernenie zmeny klímy

Prispieť k zmierneniu zmeny klímy a adaptácii na ňu, ako aj k využívaniu energie z obnoviteľných zdrojov.

Efektívne obhospodarovanie pôdy

Podporovať udržateľný rozvoj a efektívne riadenie prírodných zdrojov, ako sú voda, pôda a vzduch.

Biodiverzita a poľnohospodárska krajina

Prispieť k ochrane biodiverzity, zlepšiť ekosystémové služby a zachovať biotopy a krajinné oblasti.

Štrukturálne zmeny a generačná obnova

Modernizovať poľnohospodársky sektor pritiahnutím mladých ľudí a zlepšením podmienok ich podnikateľskej činnosti.

Pracovné miesta a rast vo vidieckych oblastiach

Podporovať zamestnanosť, rast, sociálne začlenenie a miestny rozvoj vo vidieckych oblastiach vrátane biohospodárstva a udržateľného lesného hospodárstva.

Zdravie, potraviny a antimikrobiálna rezistencia

Zlepšiť reakcie poľnohospodárstva EÚ na požiadavky spoločnosti týkajúce sa potravín a zdravia vrátane bezpečnosti, výživnosti a udržateľnosti potravín, zníženia plytvania potravinami, ako aj dobrých životných podmienok zvierat.

Zjednodušenie SPP

Zjednodušiť SPP

SPP je svojím zameraním predstavuje prierezovú politiku, ktorá reaguje na aktuálne požiadavky a problémy spoločnosti. Politika rozvoja vidieka je v štruktúre politík vnímaná ako súčasť SPP. Uplatňovanie vyššie opísaného lokálneho prístupu k rozvoju vidieka sa realizuje prostredníctvom nástroja CLLD, resp. LEADER, ktorý doteraz tvoril súčasť SPP, ale zároveň sa čoraz viac stáva nástrojom, ktorý spája rôzne politiky EÚ (a to regionálnu, resp. kohéznú a SPP).

5.4.3 Budúcnosť CLLD

Podľa návrhov Európskej komisie bude miestny rozvoj vedený komunitou (CLLD) naďalej podporovaný z rôznych fondov, a to z: Európskeho poľnohospodárskeho fondu pre rozvoj vidieka (EPFRV), Európskeho námorného a rybárskeho fondu (EMFF), Európskeho fondu regionálneho rozvoja (EFRR) a Európskeho sociálneho fondu (ESF).

Miestne stratégie môžu byť financované z jedného alebo viacerých fondov EÚ a mali by prispievať k „Európe bližšie k občanom podporovaním udržateľného a integrovaného rozvoja mestských, vidieckych a pobrežných oblastí a miestnych iniciatív“. Ako vidíme, nie je to len nástroj využívaný vo vidieckych oblastiach, ale aplikovateľný v rôznych typoch regiónov.

Na základe skúseností zo súčasného obdobia sa upravuje aj nástroj a najmä jeho implementačný rámec. Financovaním z rôznych fondov sa rozširujú možnosti získania exogénnych zdrojov pre rozvoj vidieka, čo by malo mať pozitívny vplyv na rozvoj regiónov. Na druhej strane však toto multifondové financovanie prináša so sebou veľa nástrah a výziev pri implementácii. Fondy fungujú na rozdielnych princípoch a do ich implementácie sú zainteresované rôzne subjekty, ktoré medzi sebou nemajú vybudované rámce spolupráce. Veľa energie a aj prostriedkov sa preto musí vkladať do budovania úplne nového rámca implementácie, založeného na hľadaní kompromisov a spolupráce.³⁷ Tým sa CLLD nástroj stáva jedným z najdrahších nástrojov. Ale napriek negatívam sa venuje CLLD nástroju stále pozornosť a v ďalšom období je snaha Európskej komisie vytvoriť taký priestor, aby sa zlepšila koordinácia medzi riadiacimi orgánmi, dáva voľnejšiu ruku členským štátom (čím deleguje rozhodovacie právomoci na nižšiu úroveň), ale na druhej strane vytvára nátlak, aby členské krajiny boli schopné dať priestor lokálnym akčným skupinám na realizáciu svojich stratégií.

Otázky do diskusie

1. Vysvetlite príčiny zmien v politických prístupoch k riešeniu problémov rozvoja vidieka.
2. Aké sú silné a slabé stránky lokálneho politického prístupu k rozvoju vidieka?
3. Formulujte hlavné problémy politiky rozvoja vidieka v SR.

³⁷ V prípade SR multifondové financovanie nástroja CLLD/LEADER zablokovalo možnosť implementácie kvôli neexistencii koordináčného orgánu.

Referencie

- AUGUSTÍNOVÁ, M. 2015. *Implementácia projektov podporených z fondov EÚ vo vybraných obciach* : diplomová práca. Nitra : SPU. 82 s.
- BINEK, Jan et al. 2007. *Venkovský prostor a jeho oživení*. Miesto vydania : Vydavateľ. Počet strán. ISBN. Brno : Georgetown. 144 s. ISBN 80-251-19-5.
- BIRKHÖLZER, K. 2005. Local Economic Development and its Potential. In *Technologie-Netzwerk Berlin e.V* [online]. pp. 1-24 [cit. 2021-02-03]. Dostupné na: https://base.socioeco.org/docs/local_economic_development_and_its_potential.pdf.
- BIRNER, R. 2017. Bioeconomy Concepts. In Lewandowski, I. (Ed.). *Bioeconomy*. Cham : Springer, pp. 17-38. ISBN 978-3-319-68151-1.
- BOLTIŽAR, M. – OLÁH, B. 2009. Krajina a jej štruktúra. Nitra : UKF v Nitre. 150 s. ISBN 978-80-8094-552-7.
- BOSWORTH, G. 2012. Characterising rural business – Tales from the paperman. In *Journal of Rural Studies* [online], vol. 28, no. 4, pp. 499-506 [cit. 2021-01-27]. ISSN: 0743-0167. Dostupné na: 10.1016/j.jrurstud.2012.07.002.
- BOTÍK, J. 2014. *Hrušov a Hrušovčania*. Hrušov : Obec Hrušov. 200 s. ISBN 8097170884.
- BOURDIEU, Pierre. 1986. The forms of capital. In Richardson, J (Ed.). *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood. pp. 241-258. ISBN 978-0313235290.
- BROCK, M. E. – BUCKLEY, M. R. 2013. Human Resource Functioning in an Information Society: Practical Suggestions and Future Implications. In *Public Personnel Management* [online], vol. 42, no. 2, pp. 272-280 [cit. 2021-01-22]. ISSN 0091-0260. Dostupné na: <https://doi.org/10.1177%2F0091026013487047>.
- BRYDEN, J. M. – DAWE, S. P. 1998. Development strategies for remote rural regions: What do we know so far?. In *Keynote paper for the OECD international conference on remote rural areas - Developing through natural and cultural assets*. Albarracin : OECD, s. 1-16.
- BUJNOVSKÝ, R. 2007. Celospoločenský význam funkcií pôdy a potreba ich udržateľného využívania. In *Enviromagazín* [online], vol. 12, no. 4, pp. 24-25 [cit. 2021-01-18]. ISSN 1335-1877. Dostupné na: <https://www.enviromagazin.sk/enviro2007/enviro4/11.pdf>.
- CAMAGNI, R. – CAPELLO, R. 2009. Territorial capital and regional competitiveness: theory and evidence. In *Studies on Regional Sciences* [online], vol. 39, no. 1, pp. 19-39 [cit. 2021-01-12]. ISSN 1880-6465. Dostupné na: https://www.jstage.jst.go.jp/article/srs/39/1/39_1_19/_article
- CLOKE, Paul. 2006. Conceptualizing rurality. In Cloke, Paul, et al. (Eds). *Handbook of rural studies*. London : Sage, pp. 18-28. ISBN 978-0761973324.

COMMITTEE ON SPATIAL DEVELOPMENT. 1999. *European Spatial Development Perspective Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union*. Luxemburg : Office for Official Publications of the European Communities. 87 s. ISBN 92-828-7658-6.

CZYŻEWSKI, B. – BRELIK, A. 2013. Public goods and intrinsic land productivity deliberations in the context of the paradigm of sustainable agriculture. In *Acta Scientiarum Polonorum. Seria : Oeconomia* [online], vol. 12, no. 4, pp. 31-40 [cit. 2021-01-13]. ISSN 1644-0757. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/277814565_Public_goods_and_intrinsic_land_productivity_-_deliberations_in_the_context_of_the_paradigm_of_sustainable_agriculture.

ČERNĚNKO, T – HARVAN, P. – KUBALA, J. *Skrytý poklad v samospráve* [online]. Bratislava : Inštitút finančnej politiky. 26 s. [cit. 2021-01-12]. Dostupné na: <https://www.mfsr.sk/files/archiv/priloha-stranky/19968/70/Skryty-poklad-samosprave.pdf>

DANGLOVÁ, O. 2006. *Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja*. Bratislava : Zing Print. 189 s. ISBN 80-88997-30-5.

DANNENBERG, P – KULKE, E. 2005. The Importance of Agrarian Clusters for Rural Areas-Results of Case Studies in Eastern Germany and Western Poland. In *Erde* [online], vol. 136, no. 3, pp. 291-308 [cit. 2021-01-12]. ISSN 0013-9998. Dostupné na:

[https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

[ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

[NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

[UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco-](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

[~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA.](https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/40130197/Dannenberg_Kulke_Erde_2005.pdf?1447836482=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DThe_Importance_of_Agrarian_Clusters_for.pdf&Expires=1615919705&Signature=HmbIL6q0tql5NyL-ojyNeqcwz5VReuZ8KHVKAMyBlqun9MJwXVYNE3~jSwe76GRuTJCihSnz2Ylf5TLGIff~xY8MOHXpmReE-NacL0HePCOHwAp7zSHRb~AgInS5D5GwYGvdvpjYl4xHPdkxL1IeXFKStp55crE~1zdJkRcH9HkzAP1lT~u9TYv5vgH-ie4XiuNADBJMiEapJ81Ry~HzY9eHVn-UlppGTbAYPbAGQ4J~3ojrh65J6fBPc5l5EP90e9l3HWiQpLZ-ErXHkzbzSco~ZaX9XdfMhENZCyNkkfd8vMx8sDzvEOPAQuo3-UH94xwqFnZXP5~I7RDIslP5g__&Key-Pair-Id=APKAJLOHF5GGSLRBV4ZA)

DEMETER, A. 2012. *Toolkit on Participative Planning*. Paríž : Urbact. 48 s. Dostupné na: https://urbact.eu/sites/default/files/import/Projects/SURE/outputs_media/SURE_Toolkit_participative_planning_EN.pdf

DEMO, M. 1998. *Usporiadanie a využívanie pôdy v poľnohospodárskej krajine*. Nitra : SPU. 302 s. ISBN 80-7137-525-X

DEMO, M. et al. *Projektovanie trvalo udržateľných poľnohospodárskych systémov v krajine*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre. 120 s. ISBN 978-80-552-0103-0.

DRVÁKOVÁ, J. – OFFERTÁLEROVÁ, M. – RASULOV, O. 2015. Rok 2015 je rokom pôdy. In Rusko, M – Harangozó, J. (Eds.) *Manažérstvo životného prostredia 2015* [online]. Žilina : Strix. s.

11-18 [cit. 2021-02-04]. ISBN 978-80-89753-02-4. Dostupné na: https://www.sszp.eu/wp-content/uploads/2015_conference__MaZP__p-11__Drvarova-Offertalerova-Rasulov_.pdf

ĎURČEK, P. 2014. Funkčné typy obcí a miest na základe vybraných ukazovateľov. In Buček, Ján et al. *Vymedzenie miest a mestských regiónov na Slovensku, vrátane zhodnotenie funkčných typov sídiel, na báze hustoty obyvateľstva, s použitím rastrovej technológie* [online]. Bratislava : Univerzita Komenského [cit. 2021-02-15]. pp. 23-38. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/mestsky-rozvoj-6/mestsky-rozvoj/studie/vymedzenie-miest-a-mestskych-regionov-na-slovensku-vratane-zhodnotenia-funkcnych-typov-sidiel-na-baze-hustoty-obyvateľstva-s-použitím-rastrovej-technologie-pdf-5-2-mb>.

ĎUREK, M. 2014. Funkčné typy obcí a miest na základe vybraných ukazovateľov. In Buček, Ján et al. *Vymedzenie miest a mestských regiónov na Slovensku, vrátane zhodnotenie funkčných typov sídiel, na báze hustoty obyvateľstva, s použitím rastrovej technológie* [online]. Bratislava : Univerzita Komenského [cit. 2021-02-15]. 91 s. Dostupné na: <https://www.mindop.sk/ministerstvo-1/mestsky-rozvoj-6/mestsky-rozvoj/studie/vymedzenie-miest-a-mestskych-regionov-na-slovensku-vratane-zhodnotenia-funkcnych-typov-sidiel-na-baze-hustoty-obyvateľstva-s-použitím-rastrovej-technologie-pdf-5-2-mb>.

EK. *Cluster definitions* [online]. © 2021 [cit. 2021-01-25]. Dostupné na: <https://www.clustercollaboration.eu/cluster-definitions>.

EK. *Kľúčové politické ciele budúcej SPP* [online]. © 2020 [cit. 2021-01-25]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/future-cap/key-policy-objectives-future-cap_sk.

ERICKSEN, P. J. 2008. Conceptualizing food systems for global environmental change research. In *Global Environmental Change* [online], vol. 18, no. 1, pp. 234-245 [cit. 2021-01-12]. ISSN 0959-3780. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0959378007000659>.

EUROPEAN NETWORK FOR RURAL DEVELOPMENT. 2017. *Re – imaging Rural Business Opportunities EU Rural Review No 24*. Luxemburg : Publications Office of the European Union. 48 s. ISSN 1831-5321.

EUROSTAT. 2018. *Methodological manual on territorial typologies 2018 edition*. Luxemburg : Publications Office of the European Union. 132 s. ISBN 978-92-79-94874-9.

FÁZIKOVÁ, M. 2012. Model multifunkčného poľnohospodárstva. In Fáziková, M. *Učebné texty k predmetu Rozvoj vidieka*. pp. 85-123.

FILO, Csilla. 2008. Indicators of territorial competitiveness. In *International conference of Territorial Intelligence "Information, Indicators and Tools"* [online]. Pécs : University of Pécs, s. 1-4 [cit. 2021-01-16]. ISBN. Dostupné na: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00516342/document>.

- FLORIDA, R. 1995. *Toward the learning region*. In *Futures* [online], vol. 27, no. 5, pp. 527-536 [cit. 2021-02-02]. ISSN 0016-3287. Dostupné na: [https://doi.org/10.1016/0016-3287\(95\)00021-N](https://doi.org/10.1016/0016-3287(95)00021-N).
- GAJDOŠ, P. 2001. Social Participation and Settlement Development. In *Životné prostredie* [online], vol. 35, no. 5, pp. 268-271 [cit. 2021-01-20]. ISSN 2585-7800. Dostupné na: <http://publikacie.uke.sav.sk/node/1319>.
- GEREFFI, Gary. – FERNANDEZ-STARK, Karina. 2016. *Global Value Chain Analysis: A Primer*, 2nd Edition [online]. Durham : Center on Globalization, Governance & Competitiveness, Duke University [cit. 2021-01-12]. 35 s. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/305719326_Global_Value_Chain_Analysis_A_Primer_2nd_Edition.
- HART, Maureen. 1999. *Guide to sustainable community indicators*. North Andover, Massachusetts : Hart Environmental Data. 202 s.
- HODGE, I. – MIDMORE, P. 2008. Models of Rural Development and Approaches To Analysis Evaluation And Decision-Making. In *Économie rurale. Agricultures, alimentations, territoires* [online], vol. 307, no. 1, pp. 23-38 [cit. 2021-02-04]. ISSN 2105-2581. Dostupné na: <https://journals.openedition.org/economierurale/406>.
- HUBA, M. – IRA, V. – CHRENKA, B. 2011. Odlišnosti medzi rurálnym a urbánnym prostredím na Slovensku vo svetle vybraných environmentálnych ukazovateľov. In *Životné prostredie* [online], vol. 45, no. 3, pp. 115-118 [cit. 2021-01-17]. ISSN 2585-7800. Dostupné na: http://publikacie.uke.sav.sk/sites/default/files/2011_3_113_114_editorial.pdf.
- IRA, V. 2011. Mestská a vidiecka krajina. In *Životné prostredie* [online], vol. 45, no. 3, pp. 1-2 [cit. 2021-01-17]. ISSN 2585-7800. Dostupné na: http://publikacie.uke.sav.sk/sites/default/files/2011_3_113_114_editorial.pdf.
- JAMEČNÝ, Ľ. – ONDREJČKA, V. 2019. *Príručka strategického plánovania* [online]. Bratislava : Úrad podpredsedu vlády pre investície a informatizáciu [cit. 2021-02-03]. 107 s. ISBN. Dostupné na: <https://www.mirri.gov.sk/wp-content/uploads/2020/01/Prirucka-strategickeho-planovania.pdf>.
- JANČÁK, V. et al. 2010. Sociálny kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýzy vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. In *Geografie* [online], vol. 115, no. 2, pp. 207-22 [cit. 2021-01-24]. ISSN 2571-421X. Dostupné na: https://geografie.cz/media/pdf/geo_2010115020207.pdf.
- JANTO, Juraj. 2013. Kultúrny a sociálny kapitál ako prostriedok miestneho rozvoja. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo* [online], vol. 1, no. 1, pp. 83-99 [cit. 2021-01-25]. ISSN 1339-2204. Dostupné na: https://www.muzeologia.sk/index_htm_files/MuzeologiaKD_1_2013_Janto.pdf.
- JEŽEK, J. – JEŽKOVÁ, R. 2018. Podpora miestního ekonomického rozvoje, rozvojové problémy a budoucí výzvy obcí a měst v České republice. In Klímová, V. – Žitek, V. (Eds.). *XXI. mezinárodní*

- kolokvium o regionálnych viedach* [online]. Brno: Masarykova univerzita. s. 391-388 [cit. 2021-02-04]. ISBN 978-80-210-8969-3. Dostupné na: <https://www.econ.muni.cz/do/econ/soubory/katedry/kres/4884317/Sbornik2018.pdf>.
- JOUEN, M. et al. 2010. *Cohesion policy support for local development: Best practice and future policy options*. EU. Brusel : Directorate General for Regional Policy. 93 s.
- KANIA J. 2010. Multifunctionality of agriculture and rural areas in the uniting Europe. In *Acta Regionalia et Environmentalica* [online], vol. 1, no. 1, pp. 1-4 [cit. 2021-01-14]. ISSN 1336-9253. Dostupné na: <http://www.slpk.sk/acta/docs/2010/are01-10.pdf>.
- KEANE, M. J. – CINNÉIDE, M. S. 1986. Promoting economic development amongst rural communities. In *Journal of Rural Studies* [online], vol. 2, no. 4, pp. 281-289 [cit. 2021-02-01]. ISSN 0743-0167. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/0743016786900276>.
- KNEAFSEY, Moya et al. 2013. *Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics*. Luxemburg : Publications Office of the European Union. 129 s. ISBN 978-92-79-29288-0.
- KOSTADINOVIČ, I. – ILIČ, Z. – KOSTIČ, Z. 2019. Clusters – A Specific Form of Connecting Business Entities in Order to Improve the Market Position. In *Hyperion Economic Journal* [online], vol. 3, no. 3, pp. 46-54 [cit. 2021-01-11]. ISSN 2343-7995. Dostupné na: [https://www.hej.hyperion.ro/articles/3\(3\)_2015/HEJ%20nr3\(3\)_2015_Y1Kostadinovic.pdf](https://www.hej.hyperion.ro/articles/3(3)_2015/HEJ%20nr3(3)_2015_Y1Kostadinovic.pdf).
- KOŠTIALOVÁ, K. 2020. *Hontianska paráda – pozitívny príklad marginalizovanej obce Hrušov* [online], vol. 30, no. 3, pp. 213-222 [cit. 2021-02-02]. ISSN 2570-9437. Dostupné na: <http://revue.nulk.cz/pdf/r3-2020.pdf>.
- KUBÍČKOVÁ, L. et al. 2017. The role of small and medium enterprises in the development of rural areas. In *Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis* [online], vol. 65, no. 6, pp. 1987-1996 [cit. 2021-01-28]. ISSN 2464-8310. Dostupné na: <https://doi.org/10.11118/actaun201765061987>.
- KUTÁČEK, S. 2007. *Penězům na stopě*. Brno : Trast pro ekonomiku a společnost. 96 s. ISBN 978-80-254-1690-7
- LIPSKÝ, Z. – KVAPIL, D. 2000. Současné změny ve využití půdy (Nové funkce venkovské krajiny?). In *Životné prostredie* [online], vol. 34, no. 3, pp. 148-153 [cit. 2021-01-17]. ISSN 2585-7800. Dostupné na: http://147.213.211.222/sites/default/files/2000_3_148_153_lipsky.pdf.
- MAIER, G. – TÖDTLING, F. 1997. *Regionálna a urbanistická ekonomika, Teória lokalizácie a priestorová štruktúra*. Bratislava : Elita. 240 s. ISBN 80-8044-044-1.
- MANNION, J. 1996. Strategies for local development in rural areas: the ‘bottom up’ approach. In *Rural Europe—Future Perspectives*. Cork : European Commision.

- MATOPOULUS, A. – VLACHPOULOU, M. – MANTHOU, V. 2005. Exploring clusters and their value as types of business networks in the agricultural sector. In *Operational Research* [online], vol. 5, no. 1, pp. 9-19 [cit. 2021-01-08]. ISSN 1109-2858. Dostupné na: 10.1007/BF02944157.
- MAYER-STAMER J. 2009. Why is Local Economic Development so difficult, and what can we do to make it more effective? In *Mesopartner* [online]. ISSN 1613-298X. Dostupné na: https://www.mesopartner.com/fileadmin/media_center/Working_papers/mp-wp04_01.pdf.
- MFSR. 2006. *Metodika tvorby strategického plánu. Školiaci materiál* [online]. Bratislava : MFSR [cit. 2021-01-01]. 53 s. Dostupné na: http://obec-limbach.sk/wp-content/Limbach_Metodika_strat_planu.pdf.
- MINĎAŠ, J. et al. 2011. *Dôsledky klimatickej zmeny a možné adaptačné opatrenia v jednotlivých sektoroch*. Bratislava : SHMÚ. 253 s.
- MOSELEY, M. – PAHL, R. 2007. *Social Capital in Rural Places: A Report to Defra*. [online]. [cit. 2021-01-12]. Dostupné na: <http://www.rerc.ac.uk/findings/Documents/Social%20Capital%20in%20Rural%20Places%20July%2007.pdf>
- MUCHOVÁ, Z. – Antal, J. 2013. *Pozemkové úpravy*. Nitra : SPU. 336 s. ISBN 978-80-552-1130-5.
- NEAMTAN, N. 2004. The Political Imperative: Civil Society and the Politics of Empowerment. In *Making Waves* [online], vol. 15, no. 1, pp. 26-30 [cit. 2021-01-29]. Dostupné na: <https://auspace.athabasca.ca/bitstream/handle/2149/897/neamtan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- NEMES, G. 2005. *Integrated Rural Development, The concept and its Operation*. Budapešť : Institute of Economics Hungarian Academy of Sciences, Budapest. 52 s. ISBN 963 9588 46 6
- NOVOTNÝ, L. 2011. Funkčné mestské regióny najväčších slovenských miest v modeloch urbánneho vývoja. In *Geographia Cassoviensis* [online], vol. 5, no. 2, pp. 93-102 [cit. 2021-01-12]. ISSN 2454-0005. Dostupné na: https://geografia.science.upjs.sk/images/geographia_cassoviensis/articles/GC-2011-5-2/Novotny.pdf
- NÚÑEZ-FERRER, J. 2008. *The evolution and impact of EU regional and rural policy* [online]. Washington D.C.: World Bank [cit. 2021-01-17]. 21 s. Dostupné na: <http://www.fao.org/3/aj280e/aj280e00.pdf>.
- OECD. 2001. *The OECD Territorial Outlook 2001*. Paríž : OECD. 292 s. ISBN 92-64-18602-6.
- OECD. 2004. *Education at a Glance 2004: OECD Indicators*. Paríž : OECD Publishing. 462 s. ISBN 9789264015692.
- OECD. 2006. *The New Rural Paradigm: Policies and Governance*. Paris : OECD. 165 s. ISBN 92-64-02390-9.
- OECD. 2016. *OECD Regional Outlook 2016 Productive Regions for Inclusive Societies*. Paríž : OECD. 304 s. ISBN 9789264260245.

- OECD. 2020. *Rural Well-being: Geography of Opportunities, OECD Rural Studies*. Paríž : OECD Publishing. 230 s. ISBN 9789264468030.
- PATTERSON, H. - ANDERSON, D. 2003. What is really different about rural and urban firms? Some evidence from Northern Ireland. In *Journal of Rural Studies* [online], vol. 19, no. 4, pp. 477-490 [cit. 2021-01-26]. ISSN: 0743-0167. Dostupné na: 10.1016/S0743-0167(03)00027-5.
- PERLÍN, R. 2003. Předpoklady rozvoje českého venkova. In VÁVRA, V. *Funkce politiky v agrárním sektoru a rozvoji venkova v nejdůležitějších typech regionů v období před a po vstupu do EU*. Praha : Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky. 19 s.
- PORTER, M. 1990. The Competitive Advantage of Nations. In *Harvard Business Review* [online], vol. 68, no. 2, pp. 73-93 [cit. 2021-01-09]. ISSN 0017-8012. Dostupné na: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations>.
- PORUBČINOVÁ, M. 2011. Ľudský kapitál – bariéry a šance rozvoja v informačnej spoločnosti. Bratislava : Prognostický ústav SAV. In *Prognostické práce* [online], vol. 3, no. 1, pp. 27-49 [cit. 2021-01-21]. ISSN. Dostupné na: http://www.prog.sav.sk/sites/default/files/2018-03/PP_2clanok_2011Porubcinova_uprava_0.pdf.
- PUTNAM, R. 2000. *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York : Simon & Schuster. 544 s. ISBN 0743203046.
- RUSNÁK, J. – LEHOCKÝ, F. 2016. Koncepty priestorovej distribúcie ekonomických aktivít vo svetle súčasných prístupov ekonomickej geografie. In *Geografický časopis* [online], vol. 68, no. 2, pp. 131-149 [cit. 2021-01-27]. ISSN 0016-7193. Dostupné na: https://www.sav.sk/?lang=en&doc=journal-list&part=article_response_page&journal_article_no=12216
- SABOCKÁ, J. et al. 2005. *Klimatická zmeny a jej možné dopady na pôdny fond Slovenska*. Bratislava : Výskumný ústav pôdoznanectva a ochrany pôdy. 48 s. ISBN 80-89128-15-7.
- SCHUMPETER, J. A. 1934. *The Theory of Economic Development*. Cambridge : Harvard University Press. 255 s. ISBN 9780674879904.
- SOMBROEK, W.G. 1997. and resources evaluation and the role of land-related indicators. In *Land Quality Indicators and Their Use in Sustainable Agriculture and Rural Development* [online]. Rím : FAO [cit. 2021-01-19]. ISBN 92-5-103975-5. Dostupné na: <http://www.fao.org/3/W4745E/w4745e05.htm#land%20resources%20evaluation%20and%20the%20role%20of%20land%20related%20indicators>.
- STURZIOU, Adriana. 2016. The role of human capital in the knowledge society. In *Hyperion Economic Journal* [online], vol. 4, no. 3, pp. 10-14 [cit. 2021-01-23]. ISSN 2343-7995. Dostupné na: <https://ideas.repec.org/a/hyp/journal/v4y2016i3p10-14.html>.

- ŠŤASTNÝ, P. 2005. Prejavy klimatických zmien na Slovensku. In *Enviromagazín* [online], vol. 10, no. 1, pp. 24-25 [cit. 2021-01-18]. ISSN 1335-1877. Dostupné na: https://www.enviromagazin.sk/enviro2005/enviro1/03_narodne_programy.pdf.
- TERLUIN, I. 2003. Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories. In *Journal of Rural Studies* [online], vol. 19, no. 3, pp. 327-344 [cit. 2021-02-02]. ISSN 0743-0167. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0743016702000712>.
- TRELLER, G.E. 2014. *Buiding community prosperity through local economic development*. Kyjev : Federation of Canadian Municipalities/International Technical Assistance Project. 124 s.
- URBAN, J. 2017. Komplexné, komasačné a jednoduché pozemkové úpravy [online]. [cit. 2021-01-18]. Dostupné na: <http://www.kpu.sk/aktuality/komplexne-komasacne-jednoduche-pozemkove-upravy>.
- VAN DER PLOEG, J. D – ROEP, D. 2003. In van Huylenbroeck G. – Durand, G. (Eds.). *Multifunctional Agriculture: A New Paradigm for European Agriculture and Rural Development*. Farnham : Ashgate Publishing, pp. 37-54. ISBN-10 0754635767.
- VAN DER PLOEG, J. D. – LONG, A. – BANKS, J. 2002. *Living Countrysides. Rurale development processes in Europe : The state of the art*. Doetinchem : Elsevier. 231 s. ISBN 90-5439-117-0.
- VAN DER PLOEG, J. D. et al. 2008. Towards a framework for understanding regional rural development. In van der Ploeg, J. D. – Marsden, T. K. (Eds.). *Unfolding webs-the dynamics of regional rural development*. Assen : Van Gorcum, pp. 1-28. ISBN 9789023244844.
- VAŇO, B. 2014. *Populačný potenciál pre trh práce v okresoch SR do roku 2030*. Bratislava: IVPR. 21 s.
- VARGAS, S. 2010. Rural development and bioenergy: an alternative approach. In Khwaja Y. (Ed.). *Bioenergy and Food Security : The BEFS Analysis for Peru*. Rím : FAO. pp. 67-76.
- WALSH, C. 2012. Territorial agenda of the European Union 2020: towards an inclusive, smart and sustainable Europe of diverse regions. In *Planning Theory & Practice* [online], vol. 13, no. 3, pp. 493-496 [cit. 2021-01-28]. ISSN 1464-9357. Dostupné na: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14649357.2012.707391?journalCode=rptp20>
- WARD, B. – LEWIS, J. 2002. *Plugging the Leaks*. London : New Economic Foundation. 114 s. ISBN: 1-899407-52-9.
- WEISOVÁ, D. – BERNÁTOVÁ, M. 2012. *Strategické plánovanie samosprávy*. Žilina : Municipalia. 181 s. ISBN 978-80-971209-0-0-0.
- WOODS, M. 2017. Globalization and Rural Areas. In *International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology*. Oxford : John Wiley, pp. 1-6 ISBN 9780470659632.

ZASADA, I. et al. 2015. Between capital investments and capacity building—Development and application of a conceptual framework towards a place-based rural development policy. In *Land Use Policy* [online], vol. 46, no. 1, pp. 178-188 [cit. 2021-01-12]. ISSN 0264-8377. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0264837715000502>

ROZVOJ VIDIEKA

Autori: Mária Fáziková, Barbora Babjaková, Michal Hrivnák

Vydavateľ: Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2021

Forma vydania: online

Počet strán: 177

AH – VH: 12,08 – 12,36

ISBN 978-80-552-2320-9